

Мэфіста*

Раман адной кар’еры

Клаўс Ман

з нямецкай мовы пераклаў

Васіль Сёмуха

Актрысе Тарэзе Гізэ прысвячаецца

Усе персанажы гэтай кнігі ўяўляюць сабою тыпы, а не партрэты.
Клаўс Ман

Усе памылкі чалавека я дарую актору,
ніводнай памылкі актора я не дарую чалавеку.
Гётэ, Вільгельм Майстэр

Пралог. 1936

- Кажуць, у адным прамысловым цэнтры на захадзе Германіі асудзілі больш за васемсот рабочых, усіх да катаргі, і гэта на адным толькі працэсе.
- Па маіх звестках — пяцьсот, а больш за сотню нават зусім не судзілі, іх потайкам забілі, за перакананні.
- А што, хіба ў іх такія нізкія заробкі?
- Мізэрныя. І ўсё падаюць, а цэны растуць.
- Афармленне опернага тэатра на сённяшні вечар, кажучь, каштавала шэсцьдзесят тысяч марак. Ды яшчэ сама мала тысяч сорок дадатковых выдаткаў, не лічачы стратаў грамадскай касы ад пяці дзён прастою тэатра, зачыненага для падрыхтоўкі ўрачыстага балю.
- Міленькае сямейнае свята, дзень нараджэння, бачыце...
- Брыдка і агідна, а вось жа даводзіцца ўдзельнічаць ва ўсім гэтым балагане. Абодва маладыя замежныя дыпламаты галантна ўсміхаючыся, раскланяліся з афіцэрам у параднай уніформе, які лішне цікаўна зірнуў на іх у манокль.
- Сабраўся ўвесь генералітэт!
- Яны загаварылі зноў ужо зводдаль ад параднай уніформы.
- Усе ўзахлёб гавораць пра мір, — злосна заўважыў адзін.
- Ці надоўга таго захлёбу хопіць? — весела ўсміхнуўся другі, кланяючыся

* Пераклад зроблены з выдання: Klaus Mann, *Mephisto. Roman einer Karriere*, Rowohlt Taschenbuch Verlag. Пераклад © 2005 Васіль Сёмуха.

мініяцюрнай даме з японскай амбасады, якая дробненька і далікатна перабірала ножкамі, ідучы пад руку з марскім афіцэрам.

— Мы павінны быць гатовымі да ўсяго.

Да маладых пасольскіх аташэ далучыўся нейкі панок з міністэрства замежных спраў, і гаворка адразу перакінулася на пахвалы раскошы і прыгажосці святочнага ўбранства залы.

— О так, няма дзіва, гер прэм'ер-міністр любіць такія рэчы, — крыху разгублена сказаў панок з міністэрства замежных спраў.

— І ўсё з такім густам, — ці не ў адзін голас захапляліся дыпламаты.

— Вядома, — крыўдліва сказаў панок з Вільгельмштрасэ.

— Такой пышнасці сёння нідзе не пабачыш, хіба толькі ў Берліне, больш нідзе, — дадаў іншаземец.

Той, з міністэрства замежных спраў, нейкую хвілінку памарудзіў, перш чым адважыцца на ветлівую ўсмешку. У размове запала паўза. Усе трое агледзеліся і прыслухаліся да свяшчэннага шуму.

— Каласальна, аж вочы рве! — ціха сказаў нарэшце адзін з двух маладых людзей гэтым разам ужо без ніякага сарказму, насамрэч уражаны, бадай, нават спалоханы неверагоднай велікапышнасцю вакол сябе. Бляск свяцільняў і казытлівыя пахошчы насычалі паветра так густа, што яму сляпіла вочы. Увесь трапяткі, ён недаверліва ўглядаўся ў гэты распраменены рух.

„Дзе гэта я? — падумаў малады чалавек, ён прыехаў з адной скандынаўскай краіны. — Раскошу тут любяць, выдаткаў не шкадуюць, страх падумаць. Такія ўсе прыгожыя, выштукаваныя, гуліва-радасныя, самі просяцца ў давер. Рухаюцца, акурат як марыянеткі, — дзіўна, неяк вуглавата, нават патузваюцца. Вачыма нешта кожнае цікае, позірк нядобры, шмат страху і жорсткасці. У нас дома людзі глядзяць інакш — прыветлівей, больш раскавана. І смяюцца інакш, у нас там, на поўначы. У тутэйшых смех пакеплівы, у ім нешта як бы ад распачы: дзёрзкае, правакацыйнае і безнадзейна злоснае, жудасна журботнае. Так не смяецца той, каму добра, каму ў сваёй скуры ўтульна. Людзі сумленныя так не смяюцца”.

Вялікі прыём з нагоды саракатрохгоддзя прэм'ер-міністра ладзілі ў оперным тэатры. У доўгіх фае, у кулуарах і вестыбюлях калыхалася разубраная людская стракацізна. Гэта ён, натоўп, страляў шампанскім у ложках, борцікі якіх былі аздобленыя дарагой драпіроўкай; танцавалі ў партэры, з якога вынеслі рады крэслаў. Аркестр, які размясціўся на пустой сцэне, быў такі вялікі, нібы меўся выконваць сімфонію, сама мала — Рыхарда Штраўса. Але гралі ў рэзкай непаслядоўнасці — вайсковыя маршы і тую джазавую музыку, якая, хоць за сваю негрыцянскую амаральнасць і непрыстойнасць была ў рэйху забароненая, але без якой вяльможны ганаровец юбілейнага свята не хацеў абысціся.

Тут сабраліся ўсе, хто толькі нешта значыў у гэтай краіне, ніхто дома не застаўся — апрача самога дыктатара, які перапрасіўся, спаслаўшыся на боль у горле і нервы; не было і некалькіх прыплябееных партыйных падцірачоў, якіх, зрэшты, і не запрашалі. Затое заўважана шмат імператарскіх і каралеўскіх прынцаў, безліч князёўства і мала не ўся высокая арыстакратыя; увесь генералітэт вермахта, уплывовыя фінансісты і людзі з цяжкай прамысловасці; члены дыпламатычнага корпуса — у асноўным з малых альбо далёкіх краінаў; некалькі міністраў, некалькі славурых артыстаў — пра святую слабасць юбіляра да тэатра ведалі ўсе — і нават адзін паэт, які глядзеўся вельмі дэкаратыўна і, пра тое таксама ведалі, карыстаўся асабістай прыхільнасцю дыктатара. — Усяго было разаслана больш за дзве тысячы запросінаў, з іх каля тысячы — на бясплатную дурніцу; адрасатам астатняй тысячы давалася прыплаціць па пяцьдзсят марак уваходных: такім чынам частка велізарных выдаткаў акупілася — рэшта расклалася на тых падаткаплацельшчыкаў, якія не належалі да бліжэйшага атачэння прэм'ер-міністра і ўжо ж ні ў якім разе не ўпісваліся ў эліту новага германскага грамадства.

— Якое цудоўнае свята! — усклікнула ёмістая жонка рэйнскага фабрыканта зброі

жонцы паўднёва-амерыканскага дыпламата. — Ах, я проста ў захапленні, якая асалода! Мне так весела, што дай бог, каб усім людзям у Германіі і ва ўсім свеце было гэтак сама весела, як мне!

Жонка дыпламата з Паўднёвай Амерыкі, якая не зусім добра разумела панамецку і нудзілася, кіславата ўсміхнулася. Вясёлую фабрыканціху расчараваў такі недахоп энтузіязму, і яна рушыла далей.

— Прабачце, дарагая! — сказала яна далікатна, падабраўшы бліскучы шлейф. — Я павінна якраз павітацца з даўняй сяброўкай з Кельна — маці гера дырэктара дзяржаўных тэатраў, вы ж ведаеце, — маці вялікага Гендрыка Гёфгена.

Тут паўднёваамерыканка нарэшце раззвіла рот, спытацца: „Who is Henrik Norfgen?“, — што змусіла фабрыканціху ціхенька войкнуць:

— Як?! Вы не ведаеце нашага Гёфгена? Гёфген, мая найдаражэйшая, а не Гопфген! І Гендрык, а не Генрык — ён асабліва высока цэніць гэта маленькае „д“!

І ўжо скіравалася да манернай матроны, якая, ведзеная пад руку паэтам і сябрам фюрэра, важна плыла па зале.

— Дарагая фраў Бэла! Вечнасць, як мы не бачыліся! Як вы сябе пачуваеце, мілая? Ці не пачэ вас часам настальгія па нашым Кельне? Праўда, тут у вас такое бліскучае становішча! А як пажывае фройляйн Ёзі, мілае дзіця? Але сама перш: як Гендрык — ваш вялікі сын?! Божа, як ён узнёсся! Ён, лічыце, — амаль як міністр! Так, так, мілая фраў Бэла, мы ўсе ў Кельне так сумуем па вас і вашых цудоўных дзецях!

На самай справе мільянерка ніколі не прападала па фраў Бэле Гёфген, пакуль тая жыла ў Кельне, пакуль яе сын яшчэ не зрабіў вялікай кар’еры. Знаёмства дзвюх дам было мімалётнае, калі ўвогуле было; фраў Бэлу ніколі не запрашалі на вілу фабрыканта! Але цяпер, калі яе сын дастаўся да блізкіх сяброў прэм’ер-міністра, вясёлая, экзальтаваная багачка мёртвай хваткай учаплася ў руку ягонай маці.

Фраў Бэла літасціва ўсміхнулася. Яна была апранута проста, але не без пэўнага пачцівага какецтва; на яе чорнай, гладка прылеглай шаўковай бальнай сукні ззяла белая архідэя. Сівыя, сціпла падвітыя валасы пікантна кантраставалі з даволі маладжавым, з прыстойнай любасцю дагледжаным тварам. Круглымі зялёна-блакітнымі вачыма яна з затоенай задумлівай прыязнасцю пазірала на гаваркую даму, якая сваім фантастычным калье, доўгімі завушніцамі, парызскім туалетам — карацей, усім сваім бляскам і шыкам была абавязана спорым германскім ваенным падрыхтоўкам.

— Не магу паскардзіцца, пажываем даволі добра, — з гордай стрыманасцю сказала фраў Гёфген. — Ёзі заручылася з юным графам Донэрсбэргам, Гендрык крыху ператомлены, ён столькі працуе.

— Магу сабе ўявіць. — На твары ў фабрыканціхі была сама замілаванасць.

— Дазвольце мне прадставіць вам нашага сябра Цэзара фон Мука, — сказала фраў Бэла.

Паэт схіліўся да разбрыльчанай рукі, і балбатня зноў ажывілася.

— Ах, як цікава, я страшна рада, я адразу вас пазнала па фатаграфіях. Ваша драма „Танэнбэрг“ зачаравала мяне ў Кельне, удалая пастаноўка, вельмі добрая, канечне, без таго бляску, як у нас, у Берліне, — рэч звычайная, але сапраўды досыць прыстойная і, няма чаго й казаць — вартая пахвалы. А вы, гер дзяржаўны саветнік, вы тым часам адбылі такое выдатнае падарожжа, цэлы свет толькі і гаворыць што пра вашы дарожныя нататкі, — днямі ж дастану.

— Шмат прыгожага і шмат агіднага пабачыў я на чужыне, — сціпла адказаў паэт. — Але я вандрую па свеце не проста як сузіральнік, не толькі дзеля асалоды, а больш з місіяй — уплываць, вучыць. Здаецца, мне ўдалося там, за мяжой, прыдбаць новай Германіі новых сяброў.

Сваімі сталёва-блакітнымі вачыма, пранікальная і палымяная чысціня якіх была расхваленая ў процьме артыкулаў, ён адразу апаніў неверагодныя каштоўнасці на мільянерцы з Рэйнланда. „Няблага было б пажыць на яе віле, калі паеду ў Кельн з дакладам альбо на прэм’еру“, — падумаў ён, гаворачы далей уголас:

— Нашаму бясхітраснаму розуму немагчыма ўявіць, колькі ж бо ілжы, колькі зласлівага неразумення нашага рэйха пануе сёння там, у свеце.

Яго твар быў такі застылы, што кожны рэпарцёр назваў бы яго „дрэварытам”: наморшчаны лоб, сталёвыя вочы пад светлымі брывамі і сцятыя вусны, якія гаварылі з лёгкай саксонскай вымаўкай. Фабрыканціха моцна падупала ўражанню як ад яго выгляду, так і ад высакароднай вымоўнасці.

— Ах, — летуценна паглядзела яна на яго. — Калі вы будзеце ў Кёльне, канечне наведайце нас!

Дзяржаўны саветнік Цэзар фон Мук, прэзідэнт акадэміі пісьменнікаў і аўтар паўсюдна гранаў драмы „Танэнбэрг”, з рыцарскай асаністасцю пакланіўся:

— Палічу за вялікі гонар, васпані. — Нават руку на сэрца паклаў.

Прамысловічыха знайшла яго чароўным.

— Якое шчасце будзе цэлы вечар слухаць вас, экселенц! — усклікнула яна. — Колькі ж бо ўсяго ўсякага вы пабачылі! Вы ж нават, здаецца, пабылі дырэктарам дзяржаўных тэатраў?

Пытанне здалося нетактоўным як далікатнай фраў Бэле, так і аўтару „Танэнбэрга” — трагедыі. І ён досыць рэзка сказаў:

— Так, вядома.

Багачка з Кёльна нічога не заўважыла. Яна вяла сваё, з нейкай недарэчнай дураслівасцю:

— Ужо крышку ці не раўнуеце вы, гер саветнік, да нашага Гендрыка, вашага наступніка? — і лёгенька пагразіла пальчыкам.

Фраў Бэле не ведала, куды вочы падзець. Але Цэзар фон Мук даказаў, што свецкасць чалавека, калі яна даволі рассудлівая, можа сысці за арыстакратычнасць. Па яго „дрэварыце” прабегла ўсмішка, толькі на першы покід вока крыху гаркаватая, а насамрэч мяккая, лагодная, а тобта нават і мудрая.

— Мне прыемна было несці гэты цяжар, так, я рабіў гэта ахвотна, ад шчырага сэрца, і з радасцю перадаў майму сябру Гёфгену, які, як ніхто іншы, па справядлівасці пакліканы несці яго далей.

Голас яго дрыжаў; ён быў усхваляваны і паланёны шырынёй сваёй натуры і гожацю помыслаў.

На фраў Бэлу, гер-дырэктараву матулю, яго словы таксама зрабілі моцнае ўражанне. А жыццёвая спадарожніца гарматнага караля была аж так кранута манерамі і веліччу славутага драматурга, што мала слязы не пусціла. Несамавітым намаганнем волі яна праглынула гатовыя пырснуць слёзы расчуленасці, прамакнула вугалкі вачэй шаўковай хустачкай і ўсімі заўважаным кіўком атрэсла з сябе поўны мілажальнасці настрой. Перамагла ў ёй чыста рэйнская бадзёрасць, яна зноў жыццярадасна ўскінула вочы і весела сказала:

— Якое цудоўнае свята!

А свята і праўда ж было цудоўнае, што ні кажы. Як усё ззяла, пахла, шалясцела і цурчала! Аж і не сказаць, ад чаго было больш таго ззяння: ад брыльянтаў ці ад ордэнаў. Яўна неашчаджанае святло люстраў слізгatala і пералівалася па дэкальтаваных белых плячах, аголеных спінах і размакіяжаных тварах дам; па ўкормленых карках, накрухмаленых манішках і абшытых галунамі мундзірах тоўстых гергераў; па потных тварах лёкаяў, што снавалі з асвяжальнымі напоямі. Пахошчамі дыхалі кветкі, якімі быў густоўна аранжаваны ўвесь гэты рай; парыжскімі парфумамаі духмянілі прамыслоўцы і станіста-юныя элеганты-эсэсаўцы ў сціпла-строгіх уніформах; пахла прынцамаі і прынцэсамаі, шэфамі гестапа, рэдактарамі газэт, кіназоркамаі, універсітэцкімаі прафесарамі, якія ўзначальвалі кафедры расавых і ваенна-абарончых навук; дзе-а-дзе патыхала і яўрэйскімаі банкірамаі, чыё багацце і міжнародныя сувязі былі такія магутныя, што нельга было не дапусціць іх нават на гэта эксклюзіўнае мерапрыемства. Аблокі штучных пахошчаў быццам меліся перабіць іншы пах — тухлаваты, саладжавы, такі любасны пах крыві, якім прасмердла краіна, — але пры сённяшняй далікатнасці нагоды і ў прысутнасці

замежных дыпламатаў яго крыху саромеліся.

— Неверагодна, — сказаў адзін высокі рэйхсверавец другому, — чаго толькі не дазваляе сабе трыбухач!

— Пакуль мы патураем гэтаму, — сказаў другі, і абодва накінулі на твары маскі зычлівай настраёвасці — іх фатаграфавалі.

— На Лоце, кажучь, сукенка ў тры тысячы марак, — сказала кінаактрыса Гогенцолернаваму прынцу, з якім танцавала.

Лота была жонка тытулаванага і магутнага прэм'ер-міністра, які святкаваў сваё саракатрохгоддзе, як казачны прынец. Лота была правінцыйная акторка і лічылася добрай, сціплай, шчыранямецкай жанчынай. У дзень вяселля казачны прынец загадаў пакараць смерцю двух пралетарыяў.

Прынц Гогенцолерн сказаў:

— Такой раскошы мая сям'я ніколі сабе не дазваляла... Калі ж, нарэшце, высокая пара зробіць гонар паявіцца? Наша чаканне таксама мае межы!

— Лотхен ўмее падаць сябе, — дзелавіта сказала колішняя сяброўка маці краіны.

Несумненна, свята ўдалося: усе госці, як ганарова запрошаныя, так і тыя, што заплацілі па пяцьдзесят марак, каб пабыць на бале, адчувалі гэта. Танцавалі, балбаталі, фліртавалі; захапляліся сабою і іншымі, але найбольш уладай, якая спрамагаецца ладзіць такія дарагія пышнасці. У ложах, кулуарах, у буфетах з горамі ежы і пітва кіпелі гутаркі. Пра туалеты дам, пра багацце таго ці іншага магната, пра прызы ў розыгрышы дабрачыннай латарэі: самы каштоўны прыз, казалі, была свастыка з брыльянтамі, рэч занадта мілая і дарагая, каб насіць яе замест брошкі альбо як падвеску на дарагое калье. Дасведчаныя бажыліся, што будуць і адмысловыя забавныя суцяшальныя прызы, напрыклад, танкі і гарматы з любекскага марцыпану, ну, як жывыя. Некаторыя дамы какетліва заяўлялі, што такія салодкія прылады смерці ім больш па душы, чым сама свастыка. Смяяліся радасна і сардэчна. Прыглушана абгаворвалі палітычныя матывы мерапрыемства. Кінулася ў вочы, што дыктатар адмовіўся прыехаць, што многіх відных партыйцаў не запрасілі і што, наадварот, нездарма, відаць, запрасілі так многа персаналіяў з княскіх сем'яў. З гэтай прычыны папаўзлі ўсялякія нашаптам перадаваныя цёмныя і поўныя падтэксту пагудкі. Хадзілі апошнія навіны і пра здароўе дыктатара; іх абмяркоўвалі ціхама і заўзята як у коле замежных журналістаў і дыпламатаў, так і сярод вайскоўцаў і прамыслоўцаў.

— Значыцца, усё-такі, відаць, рак, — паведаміў, прыкрываючы хусцінкай рот, нехта з англійскай прэсы свайму парыжскаму калегу.

Але відавочна даў пудлу: П'ер Ляру, агідны, падступны карлік, з вялікім апломбам нешта плёў пра гераізм, пра прыгожа уніфармаваных хлопцаў новай Германіі. Зрэшты, ён не быў ніякі не журналіст, а проста багаты чалавек, які папісваў усялякую лухту пра грамадскае, літаратурнае і палітычнае жыццё еўрапейскіх сталіц з адзіна важнай для яго мэтай — заводзіць знаёмствы са славуцасцямі. Гэты паскудны гном, з вострым тварыкам і віскатлівым голасам старой хваравітай дамы пагарджаў дэмакратыяй уласнай краіны і кожнаму, хто хацеў яго слухаць, тлумачыў, што Клемансо нікчэмны прахвост, Брыян круглы ідыёт, а любы — вазьмі кожнага! — высокапасады чыноўнік з гестапа для яго паўбог, а вярхушка новагерманскага рэжыму — сонмішча беспыхібных небасельцаў.

— Які смурод вы тут разводзіце, мой пане! — Гном глядзеў спалохана і зласліва; яго голас шабуршаў, як апалае лісце. — Стан здароўя фюрэра як нельга больш выдатны. Ён толькі крыху прастудзіўся. — Здавалася, нікчэмнае пудзіла зараз пабяжыць і данясе куды трэба.

Англійскі карэспандэнт занерваваўся, паспрабаваў выкруціцца:

— Мой італьянскі калега даверліва намякаў...

Але захлюстаны заўзятар туга нацягнутых мундзіраў строга абарваў:

— Годзе, мой пане! І слухаць не хачу! Усё гэта беспардонны паклёп!...

Прабачайце, — дадаў крыху лагодней, — мне трэба павітацца з балгарскім экс-

каралём. З ім прынцэса Гесэнская, я пазнаёміўся з яе вялікасцю пры двары яе бацькі ў Рыме. — І пабег, склаўшы на грудзях бледныя, вострыя рукі, з выразам ханжаскай інтрыгі на твары.

Англічанін прамармытаў яму ўслед:

— Damned snob.

Па зале прайшоў рух, пошум: увайшоў міністр прапаганды. Сённяшнім вечарам яго тут не чакалі, усе ведалі пра яго нацягненыя адносіны з тоўстым юбілярам, які, зрэшты, яшчэ не прыехаў, відаць, каб свайму ўваходу надаць большага эфекту.

Міністр прапаганды — уладар дум мільёнаў немцаў — таропка пракульгаў праз экзальтаваны натоўп, які схіліўся перад ім. Здавалася, халадком праймала, дзе ён праходзіў. Быццам нейкае злое, небяспечнае, асамотненае і жудаснае божышча апусцілася ў ардынарнае роіва прагных да асалодаў, баязлівых і жалю вартых смяротных істотаў. Некалькі хвілінаў усё зборышча стаяла як спаралізаванае жахам. Хто танцаваў, застылі ў палётных па, спалоханыя позіркі, дагодлівыя і поўныя нянавісці адначасова, застылі на страхотлівым карліку. А той, галантнай усмешкай расцягваючы да вушэй худы, востры рот, спрабаваў крыху змякчыць і згладзіць жахлівае ўражанне, намагаўся прылагодніць і прымусіць свае глыбока-запалыя хітрыя вочы глядзець зычліва. Грацыёзна падвалокваючы кульгавую нагу, ён упадлёт ішоў праз святочна ўбраную залу, паказваючы гэтаму дзвюхтысячагалаваму збою рабоў, прыпахлебнікаў, ашуканцаў і дурняў свой фальшыва-глыбакадумны профіль драпежнай птушкі. Хітра ўсміхаючыся, ён прашмыгнуў міма групы мільянераў, паслоў, ваенных і кіназорак. Каля каго ён спыніўся, быў дырэктар Гендрык Гёфген, дзяржаўны саветнік і сенатар.

Яшчэ адна сенсацыя! Дырэктар Гёфген належаў да несумненных фаварытаў прэм'ер-міністра і генерала авіяцыі, які правёў у крэсла кіраўніка дзяржаўных тэатраў свайго вылучэнца насуперак волі міністра прапаганды, які пасля доўгай і зацятай барацьбы быў вымушаны паступіцца сваім уласным пратэжэ, пазтам Цэзарам фон Мукам. І вось цяпер ён дэманстратыўна ганаруе крэатуру свайго ворага асабіста, вітаецца, гутарыць. Ці не хоча падступны майстар прапаганды гэтым самым паказаць міжнароднай эліце, што ніякіх інтрыгаў і нязгодзіц сярод стаўпоў германскага рэжыму няма і што чуткі пра звады паміж шэфам рэкламы і генералам ад авіяцыі — не больш як пошлыя анекдоты? Альбо, можа, сам Гендрык Гёфген — адна з найбольш папулярных асобаў сталіцы — са свайго боку, быў аж такі тонкі хітун, што здолеў прапхнуцца ў прыяцелі і да міністра прапаганды, і да генерала авіяцыі — прэм'ер-міністра? Ці не разыгрываў ён канкурэнтаў аднаго супроць другога, каб пратэжыравацца абодвума адразу? З яго легендарным спрытам — ніякага дзіва...

Усё гэта страшэнна цікава! П'ер Ляру толькі глянуў на былога караля Балгарыі і тут жа патрухаў праз залу — змецены сваёй цікаўнасцю, як пёрынка ветрам — каб паглядзець сенсацыйны рэнкантрэ зблізку. Сталёвыя вочы Цэзара фон Мука недаверліва звужыліся, мільянерка з Кельна пажадліва застагнала ад асалоды, стаўшыся сведкаю такой незвычайнай падзеі. Тым часам фраў Бэла Гёфген, маці вялікага чалавека, усім, хто стаяў паблізу, ласкава і шчырадайна ўсміхалася, нібыта хацела сказаць: мой Гендрык вялікі, а я — яму богам дадзеная маці. Не, не, не трэба гнуцца ў каленях. І ён, і я — мы ж таксама з плоці і крыві, хоць, вядома, ва ўсім астатнім не такія, як усе людзі.

— Як пажываеце, мой дарагі Гёфген? — прыветліва ўсміхаючыся, спытаўся міністр прапаганды ў дырэктара.

Дырэктар таксама заўсміхаўся, але не тое каб ужо і да вушэй, а стрымана, здавалася, як бы нават гаркава.

— Дзякую, гер міністр!

Ён гаварыў ціха, крыху пывуча, але вельмі акцэнтавана. Міністр усё яшчэ не выпускаў яго рукі са сваёй.

— Магу я спытацца пра здароўе вашай фраў жонкі? — сказаў.

І тут ужо яго высокі суразмоўца мусіў напусціць на сябе сур'ёзу.

— Сённяшнім вечарам ёй трошкі нездаровіцца, — адказаў ён, выпускаючы руку сенатара і дзяржаўнага саветніка.

А той спагадліва:

— О, вельмі шкада.

Натуральна, ён ведаў — як, зрэшты, і ўсе ў гэтай зале, — што жонка міністра прапаганды ўся звялася, духоўна і фізічна, ад зайздрасці да жонкі прэм'ер-міністра. А як што сам дыктатар быў нежанаты, дык вячаная жонка шэфа рэкламы выбілася ў першыя дамы рэйха, і гэтую богаспадобную функцыю яна выконвала прыстойна і з годнасцю, чаго не мог бы аспрэчыць нават яе смяротны вораг. А тут выплыла нейкая Лота Ліндэнталь, сярэдняй рукі актрыска — ужо і не першай свежасці, — і прыбрала замужжам ахвочага да бляску таўстуна. Жонка міністра прапаганды не апісаць, як пакутавала. Гэта ж трэба! Аспрэчваецца яе права на ролю першай дзяржаўнай дамы! Наперад прадзіраецца другая! З камедыянткай цацкаюцца так, быццам уводзяць культ уваскрэслай каралевы Луізы! Не дзіва, што кожнага разу, калі нешта ладзілася ў гонар Лоты, шэф-рэкламіха так моцна злавалася, што тут жа даставала мігрэні. Вось і сёння ўвечары яна засталася ў ложку.

— Вашай фраў жонцы было б тут, вядома, прыемна. — На твары ў Гёфгена ўсё яшчэ заставаўся выраз урачыстасці. У словах не было ніякай іроніі. — Шкада, што фюрэру давялося адмовіцца. Англійскі і французскі паслы таксама не змаглі прыбыць.

Гэтымі словамі, сказанымі самым мяккім тонам, Гёфген выдаваў свайго сапраўднага сябра і патрона — прэм'ер-міністра, якому быў абавязаны ўсім сваім поспехам, — раўнівага міністра прапаганды трэба было на ўсякі выпадак мець у запасе.

Спрятны кульгавец давяральна спытаўся, не без пагарды:

— А як тут настрой увогуле?

Дырэктар дзяржаўных тэатраў адказаў стрымана:

— Здаецца, усім весела.

Абодва высокія саноўнікі прыцішылі голас: вакол іх стаўкліся цікаўныя, збегліся і фатографы. Гарматная фабрыканціха шапнула П'еру Ляру, які ў захапленні паціраў на грудзях бледныя кашчавыя рукі:

— Наш адміністратар і міністр, праўда ж — цудоўная пара? Абодва такія значныя асобы! І абодва такія прыгожыя!

Яна ціснулася сваім пышным, упрыгожаным бюстам да кволага цельца карліка. Далікатны гальскі нізкапаклонец германскага гераізму, статных маладзёнаў, фюрэравых ідэй і высокіх арыстакратычных імёнаў спалохаўся задыхлівай блізкасці аж такой ёмістасці жаночай плоці. Ён паспрабаваў адсунуцца, шчабечучы:

— Exquisit! Вельмі charmant! Непараўнальна!

Рэйнландка ўрачыста настойвала:

— Наш Гёфген — гэта сапраўдны мужчына, паверце мне! Геній, другога такога пашукай — ні ў Парыжы, ні ў Галівудзе! Такі спрадвечна-германскі дух, такі адкрыты, просты і сумленны! Я ведала яго яшчэ, калі во-о-о такім хлопчыкам бегаў. — І яна паказала рукою, якім маленькім бегаў Гендрык, калі яна, мільянерыха, ігнаравала на кельнскіх дабрачынных распродажах ягоную маці. — Цудоўны юнак! — сказала яна яшчэ і так сэнсоўна паглядзела на Ляру, што той у паніцы даў лататы.

Гендрыку Гёфгену можна было б даць гадоў пяцьдзесят; але было яму толькі трыццаць дзевяць — неверагодна малады для такой высокай пасады. Бледны твар з акулярамі ў рагавой аправе выяўляў той каменны спакой, які ўмеюць напускаць на сябе нервовыя і вельмі славалюбныя асобы, ведаючы, што за імі назіраюць збоку. Голы чэрап быў самай высакароднай формы. На аплылым, бледна-шэрым твары кідалася ў вочы перананпружаная, чуллівая і пакутлівая рыса, якая прабягала ад высока ўскінутых светлых броваў да запалых скроняў; апрача таго кідкія абрысы моцнага падбародка, які ён насіў ганарыста прыўздэрта, так што прыгожая лінія

паміж вухам і падбародкам толькі падкрэслівала адвагу і ўладарнасць. На шырокіх і бледных вуснах застыла шматзначная, адначасова пакеплівая і як бы ахвочая да спагады ўсмешка. За вялікімі люстранымі шкельцамі акуляраў ягонья вочы мала калі можна было разгледзець: а калі ж, — дык адразу было відаць, што яны, пры ўсёй сваёй шільнасці, былі халодныя, як лёд, і пры ўсёй меланхалічнасці — жорсткія і калючыя. Гэтыя з зеленавата-шэрым адлівам вочы нагадвалі каштоўныя камяні, вельмі каштоўныя, якія, аднак, прыносяць няшчасце; і разам з тым нагадвалі прагняы вочы злой і небяспечнай рыбіны. — Усе дамы і большасць мужчын прызнавалі, што Гендрык Гёфген быў не толькі значны і надзвычай спрытны, але і варты подзіву, прыгожы мужчына. Па яго сабранай, з усвядомлена разлічанай прывабнасцю амаль застылай паставе і дарагім фракцу можна было бачыць, што ён быў адназначна тлуставаты, асабліва ў вобласці клубоў і задняй часткі.

— Зрэшты, я павінен павіншаваць вас з вашым Гамлетам, дарагі мой, — сказаў міністр прапаганды. — Фантастычнае дасягненне. Нямецкая сцэна можа ганарыцца вамі.

Гёфген крыху схіліў галаву, злёгка прыбраўшы да грудзей прыгожы падбародак: пад высокім бліскучым каўняром адкрыліся складкі шыі.

— Хто не можа справіцца з Гамлетам, той не варты называцца артыстам. — У голасе прагучала элегантная сціпласць.

Міністру заставалася толькі канстатаваць:

— Вы сэрцам прачулі ўсю трагедыю.

Незвычайнае ўзрушэнне прабегла па зале.

У вялікіх сярэдніх дзвярах паявіліся генерал авіяцыі і яго жонка, былая актрыса Лота Ліндэнталь: бура воплескаў і гром воклічаў прывіталі іх. Праз людскі калідор, з якога неслія крыкі захаплення, велічна ступала светлазорная пара. Ніводзін цар ніколі не меў такога шыкарнага выхаду. Энтузіязм, здавалася, ліўся цераз берагі: кожны з дзвюх тысячаў экзальтаваных гасцей як мага гучнейшым крыкам і воплескамі хацеў засведчыць іншым і прэм'ер-міністра асабіста, што ён шчырым сэрцам прымае свята саракатрохгоддзя прэм'ер-міністра, нацыі і дзяржавы. Крычалі: „Гох!”, „Хайль!” і „Віншuem!”. Кідалі кветкі, якія фраў Лота лавіла з грацыёзнай годнасцю. Аркестр граў вялікі туш. Міністр прапаганды пазелянеў ад злосці і нянавісці; але на гэта ніхто не звярнуў увагі, можа, акрамя толькі Гендрыка Гёфгена. Гэты стаяў нерухома: ён чакаў свайго патрона ў сабранай, вабна стрункай паставе.

Заклучалі пары — у якіх фантастычных строях гэтым разам з'явіцца таўстун. А таго акурат сабіла пакакетнічаць аскетызмам, і ён уразіў грамадскасць вельмі сціплым уборам. Бутэлучна-зялёная літоўка на ім глядзелася амаль як строгага крою хатняя куртка. На грудзях блішчала толькі зусім невялікая срэбраная ордэнская зорка.. У шэрых штанах яго ногі — звычайна ён хаваў іх пад доўгім поламі плашча — здаваліся асабліва магутнымі: быццам дзве калоны, на якіх ён паволі рухаўся. Каласальныя памеры і манстразная таўшчэзнасць нібыта створаныя былі дзеля таго, каб наганяць на ўсіх жудасць і багавейную пашану — прынамсі, смяцца з яго нікому рызыкі не ставала: у самага адважнага смех застываў у горле, калі ён уяўляў сабе, колькі крыві пралівалася па кожным кіўку гэтага мяса-сальнага монстра і колькі яшчэ пральцеца ў яго гонар. На кароткай, мясістай шыі яго масіўная галава здавалася як бы аблітай чырвоным сокам: галава Цэзара, з якое злупілі скуру. На гэтым твары больш не было нічога чалавечага — нешта бясформнае з сырога мяса.

Прэм'ер-міністр велічна праносіў праз распраменены натоўп свой трыбух, велізарны выгін якога пераходзіў у грудзі. Прэм'ер-міністр выскаляўся.

Яго жонка Лота не выскалялася, яна раздорвала ўсмешкі, — ну, чыстая каралева Луіза, з галавы да ног. І яе сукенка, каштоўнасць якое склала прадмет дыскусіі дам, была пры ўсёй пампезнасці простая: гладка абцяканая, з блішчэстай срэбнай тканіны, яна плаўна пераходзіла ў па-каралеўску доўгі шлейф. А брыльянтавая

дыядэма на залаціста-жоўтых валасах, перлы і смарагды на грудзях сваёй вагой і бліскучасцю перабіралі ўсё, чым толькі яшчэ можна было пазахапляцца на гэтым раскошным раўце. Грандыёзныя каштоўнасці правінцыйнай актрысы цягнулі на мільёны: гэтым яна была абавязана галантарэйнасці свайго сужэнца, які ахвотна бічаваў у публічных прамовах пышналюбства і карумпаванасць рэспубліканскіх міністраў і бургамістраў, і вернасці некалькіх забяспечаных і вылучаных падданных. Фраў Лота ўмела прымаць такія знакі ўвагі з грацыёзнай прастатой і з той непрэтэнцыёзнай палкасцю, якая прыносіла ёй славу наіўнай і мацярынскай, вартай шанавання жонкі. Яна лічылася бескарыслівай, непадкупна чыстай. Яна ўвасобіла ў сабе ідэал нямецкай жанчыны. У яе былі вялікія, круглыя, крыху выпуклыя каровіныя вочы вільготна-прамяністага блакіту; прыгожыя русыя валасы і снежна-белыя грудзі.

Зрэшты, ужо і яна была крыху таўсматая — што зробіш, у прэм'ерскім палацы кармілі хлебасольна і шырока. Расказвалі пра яе, з подзівам, што яна час ад часу заступалася перад мужам за яўрэяў з прыстойных колаў — праўда, тым не меней яўрэі касякамі валілі ў канцлагеры. Называлі яе добрым анёлам прэм'ер-міністра; а тым часам пачвара не падабрэла ад яе заступніцтва. Адною з яе самых славутых роляў была лэдзі Мілфорд з шылераўскіх „Падступства і кахання”: утрыманка магута, якая ўжо больш не пераносіла бляску каштоўнасцяў і блізкасці князя, як даведалася, чым аплачваліся тыя каштоўныя камяні. Выступаючы ў дзяржаўным тэатры апошні раз, яна іграла Міну фон Барнгэльт: яна яшчэ раз дэкламавала, перш чым перабралася ў палац генерала ад авіяцыі, радкі паэта, якога яе муж і ягоныя прысцяжныя крэатуры цкавалі б і пераследавалі, калі б ён жыў сёння ў Германіі. Пры ёй абмяркоўвалі самыя жудасныя таямніцы татальнай дзяржавы: яна па-мацярынску ўсміхалася. Раніцай, калі яна какетліва падражнівала мужа, заглядваючы яму цераз плячо, яна бачыла перад ім на пісьмовым стале ў стылі рэнесанс смяротныя прыгаворы — і ён падпісваў іх; а ўвечары яна ўжо дэманстравала свае белыя грудзі і залацістую прычоску на оперных прэм'ерах альбо за прыгожымі сталамі выбраных, што былі ўдастоеныя знаёмства з ёю. Яна была недатыкальная, ніякіх нападак; бо нічога не падазравала, бо была сентыментальная. Яна думала, што ўсё гэта ад любові народа, калі дзве тысячы славалюбцаў, прадажнікаў і снобаў рабілі столькі гвалту ў яе гонар. Яна ішла праз гэты бляск і раздорвала ўсмішкі — больш яна нічога ніколі не дарыла. Яна на поўным сур'ёзе думала, што сам бог ёй удабразычыў, даўшы аж столькі каштоўнасцяў. Недахоп фантазіі і розуму бараніў яе ад думак пра будучыню, якая, магчыма, будзе мала падобная на гэтую прыгожую цяпершыню. Ужо тое, як яна ступала, падняўшы галаву, аблітая святлом і агульным захапленнем, не дапускала ў яе сэрца ніякага сумнення ў трываласці гэтай чарадзейнай казкі. Ніколі — так яна думала ўпэўнена — ніколі не праміне гэты бляск; ніколі замучаныя не спомсцяцца, ніколі цемра не праглыне яе.

Усё яшчэ гралі туш, гэтак жа гучна і бездакорна; усё яшчэ доўжыўся лямант ушанавання. Тым часам Лота і таўстун наблізіліся да міністра прапаганды і Гёфгена. Трое мужчын нядбала падкінулі рукі, што мела азначаць цырымонію прывітання. Пасля Гёфген з сур'ёзным і ўнутраным смехам схіліўся над ручкай вялікай дамы, якую ён часта ціскаў на сцэне... І вось яны стаялі тут, аддадзеныя палючай цікаўнасці выбранай публічнасці: чатыры волаты гэтай краіны, чатыры трымальнікі ўлады, чатыры камедыянты — шэф рэкламы, спецыяліст па смяротных прысудах і бамбавозах, замужняя сентыменталка і пусты інтрыган. Выбраная публічнасць назірала, як таўстун паляпаў гера дырэктара па плячы, аж хруснула, і з нейкім парасячым смехам спытаўся:

— Ну, як пажываеш, Мэфіста?

З эстэтычнага гледзішча сітуацыя была для Гёфгена выйгрышная: побач з шыракамеснай парай ён глядзеўся статна, а побач са скасабочаным рэкламным карлікам — росла і станіста. Зрэшты, яго твар, якім худым і фатальным ён ні быў, ствараў нейкую пацешлівую процілегласць тром астатнім тварам вакол яго: з

пачуццёвымі скронямі і моцным падбародкам ён удаваў на аблічча чалавека, які пажыў і папакутаваў; а твар ягонага заступніка быў расплылай маскай; а ў сентыментальнай — мордачкай поўнай дурноты, а ў прапагандыста — скукшанай храпай.

Сентыменталка са шчырадушным позіткам сказала інспектару, да якога яна насіла ў грудзях тайную — ну, хай і не такое ўжо тайную — сімпатыю:

— Я ж вам яшчэ і не казалася, Гендрык, у якім захапленні я ад вашага Гамлета.

Ён моўчкі паціснуў ёй руку, падступіўшыся пры гэтым на крок бліжэй да яе, і зрабіў спробу паглядзець на яе гэтак сама душэўна, як яно ў яе ішло само па сабе ад прыроды. Спроба не ўдалася: яго рыбіныя вочы не былі здольныя на пяшчотную цеплыню. Таму ён зрабіў сур’ёзны, амаль нават крыху злосны, афіцыйны твар і прамармытаў:

— Я хацеў бы сказаць колькі слоў, — і павысіў голас, у якім быў яркі, бездакорна пастаўлены металёвы тон, чутны і зразумелы амаль ва ўсіх кутках залы. — Гер прэм’ер-міністр! Вашы светласці, эксэленцы, мае дамы і панове! Мы гордыя — так, мы ганарымся і радуемся, што гэтае свята сёння ў гэтым доме мы можам правесці з вамі, гер прэм’ер-міністр, і з вашаў цудоўнай жонкай...

На першым яго слове ажыўленая гаворка двухтысячнай зборні абмоўкла. У поўнай цішыні, у цнотнай нерухомасці ўсе слухалі доўтую, патэтычную і пошлую віншавальную прамову, якую казаў дырэктар, сенатар і дзяржаўны сакратар свайму прэм’ер-міністру. Усе вочы былі на Гендрыку Гёфгене. Усе захапляліся ім. Ён быў ад улады. Ён быў саўдзельны яе лоску — пакуль лоск трымаўся. З яе прадстаўнікоў ён быў адзін з самых вытанчаных і ўвішных. Яго голас вытачаў з нагоды сорок трэцяй гадавіны яго гаспадара самыя ашаламляльныя нюансы. Ён падняў падбародак, вочы свяціліся, ашчадлівыя і смелыя жэсты былі прыгожыя і ўрачыстыя. І ён старанна пазбягаў простых слоў. Скальпаваны Цэзар, шэф рэкламы і тая каровінавокая, здавалася, за тым толькі і сачылі, каб з яго вуснаў плыла толькі хлусня і нічога апрача хлусні: гэтага патрабавала нейкая тайная змова, якая павязала ўсіх як у гэтай зале, так і ва ўсёй краіне.

Ужо калі ён у бравурна ўзнёслым тэмпе набліжаўся да канца прамовы, адна прыгожанькая, амаль яшчэ дзіця, мілавідая дама — жонка вядомага кінарэжысёра, — якая сціпленка стаяла ў глыбіні залы, шагнула сваёй суседцы:

— Калі ён закончыць, трэба будзе падысці і паціснуць яму руку. Фантастыка! Я даўно яго ведаю, яшчэ з Гамбурга. Вясёлы быў час! І якую ж кар’еру зрабіў чалавек!

I. „Г. М.”

У апошнія гады сусветнай вайны і ў першыя пасля лістападаўскай рэвалюцыі літаратурны тэатр у Германіі меў выдатную кан’юнктуру. У гэты час, нягледзячы на цяжкае эканамічнае становішча краіны, у дырэктара Оскара Х. Кроге ўсё ішло выдатна. Ён кіраваў камерным тэатрам у Франкфурце-на-Майне: у цеснай, поўнай добрага настрою падваліне інтымна збіралася інтэлектуальная грамадскасць горада і перш за ўсё задзірыстая, разварушаная падзеямі, ахвочая да дыскусій і апладысmentaў моладзь пасля прэм’ераў п’ес Вэдэкінда альбо Стрындбэрга, Геарга Кайзера, Штэрнгайма, Фрыца фон Унру, Газэнклевера альбо Толера. Оскар Х. Кроге, які і сам быў эсэіст і папісваў гімнічныя вершы, успрымаў тэатр як установу з маральнымі функцыямі: сцэна павінна памкнуць новае пакаленне да ідэалаў, пра якія тады думалі, што вось і прабіў час іх здзяйснення, — да ідэалаў свабоды, справядлівасці, міру. Оскар Х. Кроге быў патэтычны, даверлівы і наіўны. У нядзелю перад дзённым спектаклем па п’есе Талстога альбо Рабіндраната Тагора, ён даваў казань перад сваёй парафіяй. Часта гучала слова „чалавецтва”; маладым людзям, якія таўкліся ў партэры, ён з надрывам кідаў: „Будзьце мужныя, браты мае!” — і пажынаў буру апладысmentaў, калі заканчваў словамі Шылера: „Абдыміцеся,

мільёны!”

Оскара Х. Кроге вельмі любілі і шанавалі ў Франкфурце-на-Майне і ўсюды, дзе цікавіліся смелымі эксперыментамі інтэлектуальна-духоўнага тэатра. Яго ясны твар з высокім маршчыністым лобам, віхурыстай сівой грывай і дабрадушнымі, разумнымі вачыма за акуліярамі ў вузкай залатой аправе часта можна было бачыць на авангардысцкіх рэвю, а тое нават і ў вялікіх ілюстраваных часопісах. Оскар Х. Кроге належаў да самых актыўных і ўдачлівых барацьбітоў на перадавой лініі драматычнага экспрэсіянізму.

Несумненна было памылкай — і ён сам гэта неўзабаве зразумеў, — пакінуць свой поўны настраёнасці тэатрык у Франкфурце. Гамбургскі мастацкі тэатр, месца дырэктара ў якім яму прапанавалі ў 1923 годзе, быў, вядома, большы. Таму ён згадзіўся. Але гамбургская публіка была не такая кідкая на палкія і прэтэнцыёзныя эксперыменты, як адпаведна выхаванае кола тонкіх знаўцаў камернага выканаўства ў Франкфурце. У Гамбургскім мастацкім Кроге быў вымушаны ставіць, апрача рэчаў, блізкіх яго сэрцу, усё яшчэ і „Выкраданне сабінянак” і „Пансіён Шэлер”. Ад гэтага ён пакутаваў. Кожнай пятніцы, калі зацвярджаўся рэпертуарны план наступнага тыдня, вяліся зацятыя бітвы з герам Шміцам, распарадчым дырэктарам тэатра. Шміц хацеў больш забаваў і ходкіх баевікоў, бо яны давалі манету; а Кроге настойваў на мастацкім рэпертуары. Часцей за ўсё Шміц, а зрэшты ён шчыра і сардэчна дружыў з Кроге і захапляўся ім, быў вымушаны саступаць. Мастацкі тэатр трымаўся мастацкага ж рэпертуару, што, вядома, адбівалася на яго прыбытковасці не ў лепшы бок.

Кроге скардзіўся на індывідуальнасць гамбургскай моладзі ў прыватнасці і на бездухоўнасць грамадскасці наогул, — яна цуралася ўсяго новага і высокага.

— І куды яно ўсё падзелася! — горка бедаваў ён. — У 1919 годзе яшчэ стрымгалоў бегалі на Стрындбэрга і Вэдэкінда; у 1926-м — усім падавай аперэту.

Оскар Х. Кроге быў чалавек патрабавальны, але без дару прадбачання. А то ж бо ці скардзіўся б ён у 1926 годзе, калі б мог уявіць сабе год 1936-ы?

— Добрыя рэчы сёння не цягнуць, — бурчаў ён. — Нават на „Ткачах” учора зала была паўпустая.

— І ўсё-такі мы выкручваемся.

Дырэктар Шміц спрабаваў суцешыць сябра: надта ж бо засмуцілі яго горасныя складкі на дабрадушным, дзіцяча-старым кашэчым твары Кроге, хоць ён і сам меў усе падставы трывожыцца і некалькі маршчын ужо леглі на яго мясісты ружовы твар.

— Але як! — Кроге ніяк не даваўся на суцяшэнні. — Як мы выкручваемся? Даводзіцца запрашаць славутых гастралёраў з Берліна — як сёння ўвечары, напрыклад, — каб Гамбург хадзіў да нас.

Геда фон Гэрцфэльд — старая Крогава сяброўка і супрацоўніца, яшчэ ў Франкфурце яна была яго дарадчыцай, тэатральным крытыкам і актрысай, сказала:

— Зноў ты ўсё бачыш у чорным святле, Оскар! Зрэшты, якая ў тым ганьба, што мы запрасілі Дору Марцін, яна цудоўная, а ўвогуле, Гамбург ходзіць і на Гёфгена.

Назваваючы прозвішча Гёфгена, фраў фон Гэрцфэльд разумна і пяшчотна ўсміхнулася. Па яе вялікім матава прыпудраным насастым твары з вялікімі, журботна-разумнымі ж вачыма пад залацістымі брывамі прабегла лёгенькае ззянне.

— Гёфгену мы пераплачваем, — буркліва сказаў Кроге.

— Але ж і Марцін, зрэшты, таксама, — прырэчыў Шміц. — Супроць яе чараў і шалёнага поспеху не скажу нічога, але тысяча марак за выхад, згадзіся, — гэта ўжо крышачку ці не занадта.

— Капрызы берлінскіх зорак, — пагардліва зазначыла Геда.

Яна ніколі не працавала ў Берліне і бажылася, што ненавідзіць берлінскую сцэну.

— Тысяча марак у месяц Гёфгену — таксама завышана, — выпаліў Кроге. — І з якога такога часу яму раптам тысяча? — з выклікам спытаўся ён у Шміца. — Плацілі васемсот, і таго было больш чым досыць.

— А што рабіць? — перапрасіўся Шміц. — Уварваўся ў кабінет, сеў мне на калені... Фраў фон Гэрцфэльд з пацехай заўважыла, што Шміц пачырванеў, расказваючы пра гэта.

— Ён казытаў мне падбародак і ўвесь час паўтараў адно: павінна быць тысяча марак! Тысяча, даражэнькі! Гэта такая кругленькая сума! Што было рабіць, Кроге? Ну, самі скажыце!

Гэта быў звычайны Гёфгенаў прыёмчык: калі яму быў патрэбен аванс альбо падвышка ў ганарары, ён бурай урываўся ў кабінет Шміца.. Ён разыгрываў мілыя капрызы, добра ведаючы, што нехлямяжы таўстун Шміц не выстаяць, калі пакудлаціць яму валасы альбо тыцнуць пальцам у живот. А калі заходзіцца аж пра тысячу, тут можна і на калені ўмасціцца: пачырванеўшы, Шміц прызнаўся і ў гэтым.

— Ай, усё гэта глупства! — Кроге гнеўна і заклапочана пакруціў галавою. — Па сутнасці, Гёфген — дурны блазан. Усё ў ім фальшывае, пачынаючы з яго літаратурных густаў і канчаючы так званым камунізмам. Ён не мастак, ён камедыянт.

— Што ты маеш супроць нашага Гендрыка? — фраў фон Гэрцфэльд змусіла сябе на іранічны тон; насамрэч ёй было не да іроніі, калі яна гаварыла пра Гёфгена, чый добра зрэжысэраваны шарм не пакідаў яе раўнадушнай. — Ён наша найярчэйшая зорка. Парадуемся, калі яго не перацягнуць у Берлін.

— А і не дужа бедаваў бы, — сказаў Кроге. — Проста вопытны правінцыйны актор, у глыбіні душы, думаю, ён і сам гэта добра ведае.

— А куды гэта ён сёння падзеўся? — спытаўся Шміц, на што фраў фон Гэрцфэльд ціха ў нос хіхікнула:

— Ат, у грымёрцы за шырму зашыўся, так мне данёс маленькі Бёк. Ён заўсёды страшэнна хвалюецца і раўнуе, калі наязджаюць берлінцы. „Так высока мне ніколі не скачыць” кажа ён і хаваецца за шырмай, чыстая істэрыка. Асабліва выводзіць яго з сябе Марцін. У Гендрыка да яе такая свайго роду любоў-нянавісць. Сёння ўвечары ў яго, кажучь, быў сапраўдны нервовы прыпадак.

— Вось вам і комплекс непаўнавартасці! — усклікнуў Кроге і пераможна агледзеўся вакол. — Альбо я вам і больш скажу: у душы ён добра ведае сабе дакладную цану!

Усе трое сядзелі ў тэатральнай кавярні, сталойцы, якая ў гонар Гамбургскага мастацкага тэатра называлася скарочана „Г. М.". Над столікамі, засланымі бруднымі абрусамі, — пакрытая пылам партрэтная галерэя: фатаграфіі ўсіх, хто дзесяць гадоў іграў тут. Фраў фон Гэрцфэльд падчас гутаркі часам усміхалася фатаграфіям найўных і сентыментальных, камічных старых, герояў-бацькоў, маладых палюбоўнікаў, інтрыганаў і салонных дам; Шміц і Кроге не зважалі на іх.

А ўнізе, на сцэне, іграла Дора Марцін, якая сваім хрыплым голасам, спакушальнай худзізнай эфэбскага цела і трагічна шырокімі, дзіцячымі і бяздоннымі вачыма, як ведзьма, зачароўвала публіку вялікіх германскіх гарадоў. Абодва дырэктары і фраў фон Гэрцфэльд пасля другога акта пакінулі сваю ложу. Астатнія з Мастацкага тэатра засталіся ў зале, каб да канца дагледзець берлінскую каляжанку, якую яны і любілі, і ненавідзелі.

— Група, якую яна прывалакла з сабою, ніжэй усякай крытыкі, — з пагардай сказаў Кроге.

— Чаго ж вы хочаце? — запырачыў Шміц. — Дзе ж яна заробіць сваю тысячу, калі возьме з сабою дарагіх актораў?

— Але сама яна з кожным разам усё лепшая і лепшая, — сказала разумная Гэрцфэльд. — Яна можа сабе дазволіць усякую манерлівасць. Як яна гаворыць! Як душэўна хворае дзіця, не — яна непаўторная!

— Душэўна хворае дзіця — някепска сказана, — засмяўся Кроге. — Здаецца, там ужо скончылі, — дадаў ён, зірнуўшы ў акно.

Людзі падымаліся па брукаванай дарожцы, якая вяла ад тэатра, міма кавярні, да брамы на вуліцу.

Спакваля кавярня запаўнялася. Артысты з падкрэсленай рэспектабельнай сардэчнасцю віталі дырэктарскі столік і кідалі гаспадару, прысадзістаму, моцнаму дзедугану з сівой бародкай кліночкам і шыза-чырвоным носам, жарцікі. Тата Ганзэман, гаспадар, быў для групы амаль такая ж значная персана, як і Шміц, распарадчы дырэктар. У Шміца, калі ён быў у дабрадушлівым настроі, заўсёды можна было атрымаць аванс, а калі ў другой палове месяца канчаліся грошы і авансу не давалі, можна было пазычаць у Ганзэмана пад запіс. Усе хадзілі ў яго пад запісам; казалі, быццам і Гёфген быў яму вінны больш за сотню марак. Ганзэману зусім не было ніякай патрэбы акідацца на жарты несалідных гасцей; з застылым, пагрозліва сур'ёзным тварам ён падаваў каньяк, піва і халодную закуску, за што ніхто не плаціў.

Усе гаварылі пра Дору Марцін, у кожнага быў свой погляд на якасці яе ігры; толькі ў адным усе былі адной думкі: плацілі ёй яўна залішне.

Моц зазначыла:

— Гэтая зорная хвароба вядзе нямецкі тэатр да пагібелі.

На што яе сябар Петэрсэн з'едліва кінуў. Петэрсэн меў ампула татулі, але замахваўся на ролі герояў; яму хацелася іграць каралёў альбо старых шляхетных дуэлянтаў у гістарычных п'есах. Але на жаль ён не ўдаўся ростам і на такія ролі быў таўсман, хоць і стараўся кампенсавать гэтыя хібы статнай і роўнай выстрункай. Да яго прастадушнага твару вельмі ўпасавала б сівая шкіперская барада; але як што яе ён не насіў, дык ягоны твар з адвіслай, доўгай верхняй губай і вельмі блакітнымі, ярка блішчачымі, але дужа маленькімі вочкамі здаваўся занадта голым. Моц любіла яго больш, чым ён яе, гэта ведалі ўсе. Ён кінуў, і яна адразу павярнулася да яго, каб у інтымным і поўным значэння тоне сказаць:

— Праўда ж, Петэрсэн, колькі ўжо мы гаварылі пра гэта грашовае марнатраўства?

Ён шчыра пацвердзіў:

— Але ж вядома, дарагая! — і падміргнуў Рахэлі Морэнвіц, якая грунтоўна ўсталявалася ў ролях пачуццёва-палкіх дэманічных маладых дзяўчат: з чорнай гладкай прычоскай „поні” і падголенымі брывамі і вялікім у чорнай аправе маноклем тым не меней выглядала дзіця-дзіцём, такім румяненькім, зусім яшчэ не сфармаваным.

— У Берліне штучкі Марцін, можа, і ўражваюць, — рашуча сказала Моц, — але чым яна возьме нас, старых тэатралаў, аб'езджаных коней?

Шукаючы падтрымкі, Моц азірнулася. Яе ампула была камічная старая баба; часам ёй давяралі і салідных салонных дам. Яна ахвотна смяялася, многа і на ўвесь рот, і тады вакол вуснаў пазначаліся складкі, а ўсярэдзіне праблісквала золата. Цяпер яна была, зразумела, сур'ёзная, амаль суровая.

Нядбала пакручваючы ў пальцах доўгі муштук, Рахэль Морэнвіц сказала:

— Нельга не прызнаць, што ў нечым Марцін усё-такі няма ладу якая моцная асоба. Гэта ж бо што вырабляе на сцэне: толькі выйшла — і ўжо ў цэнтры ўвагі... разумеецца, пра што я...

Усе зразумелі; але Моц незадаволеная страсянула галавой, а маленькая Ангеліка Зіберт высокім, баязлівым галаском абвясціла:

— А я ў захапленні ад Марцін. Яна такая казачна абаяльная, лічу я...

І сарамліва пачырванела, адважыўшыся на такі доўгі, рызыкаўны маналог. Усе нават крыху расчулена і спагадліва паглядзелі на яе. Ну, проста ягадка гэтая маленькая Зіберт, якая з каротка пастрыжанай светлай галоўкай з роўным левым прадзелам была падобная на трынаццацігадовага падлетка. Светлыя нявінныя вочы не псавала нават яе блізарукасць: той-а-той нават лічыў, што менавіта манера мружыцца надавала ёй адмысловую абаяльнасць.

— Наша пацанка зноў у мроях, — сказаў красун Рольф Банэці і засмяўся, можа, крыху гучнавата.

У трупце менавіта ён атрымліваў з публікі найбольш любоўных цыдулак — можа,

менавіта таму ў яго быў ганарысты, стомлена-грэблівы, перанасычаны, мала не агідны выраз твару. А маленькай Ангелікі ён даўно дамагаўся, даўно ўвіваўся вакол яе. На сцэне часта абдымаў, але гэта было па ролі. Па-за роляй яна заставалася недаступнай. З зайздроснай упартасцю яна дарыла сваю пяшчоту таму, ад каго ніяк не магла чакаць узаемнасці. Кранальная і мілая, яна, здавалася, была створана, каб яе кахалі. Але дзіўная натурыстасць сэрца пакідала яе халоднай і пакеплівай да бурнага націску Рольфа Банэці і прымушала горка плакаць ад ледзяной абыякавасці Гендрыка Гёфгена.

Рольф Банэці з выглядам знаўцы сказаў:

— Як жанчына твая Марцін у кожным разе не на парадку дня: жахлівая двухполая істота, гермафрадытка — напэўна, халодная, як рыбіна.

— А па-мойму, прыгожая, — ціха, але рашуча сказала Ангеліка. — Самая прыгожая жанчына, лічу я. — І ўжо вочы заплылі слязьмі: Ангеліка плакала часта і без дай-прычыны. Яшчэ толькі летуценна дадала: — Дзіўна, але я бачу нейкае таямнічае падабенства паміж Дорай Марцін і Гендрыкам...

Усе здзіўлена пераглянуліся.

— Марцін — яўрэйка. — Гэта нечакана азваўся юны Ганс Міклас.

Усе ўражана і крыху абурана паглядзелі на яго.

— Наш Міклас — проста золатка, — парушыла маўчанне Моц і паспрабавала засмяяцца.

Кроге здзіўлена і з нейкай грэблівасцю нахмурыў лоб, фраў фон Гэрцфэльд паківала галавой і пабялела. Калі маўчанне стала пакутлівым, — юны Міклас, бледны, у позе прыхіліўся да стойкі, — дырэктар Кроге сказаў даволі рэзка:

— Што гэта значыць? — і зрабіў такі гнеўны твар, як толькі мог.

Другі малады актор, які да таго ціха перагаворваўся з татам Ганзэманам, умяшаўся з прымірэннем:

— Гоп-ля, міма! Кінь Міклас, усякае бывае, а ты ў нас хлопец як мае быць! — і ён паляпаў зламаўніка па плячы і засмяяўся так шчыра, што ўсім адлегла; нават Кроге адважыўся на лёгкую весялосць, хоць і атрымалася гэта крыху нехлямяжа: ён пляскаў сябе па сцёгнах, нагінаўся, задзіраў галаву, — ну, проста не магу які смех. А Міклас заставаўся сур'ёзны; ён падняў упарты, бледны твар, злосна сціснуў губы:

— І ўсё-такі яна яўрэйка.

Ён сказаў гэта так ціха, што ніхто не разабраў яго слоў; пачуў адзін Ота Ульрыхс, які толькі што сваёй прастадушнай непрадузятасцю ўратаваў быў сітуацыю, і цяпер пакараў яго строгім позіркам.

Дырэктар Кроге сваім смехам паказаў, што выхадку юнага Мікласа ён прыняў за вясёлы жарт, і кіўнуў Ульрыхсу.

— Ах, Ульрыхс, падыдзіце на хвіліначку!

Ульрыхс падсеў да століка дырэктара і фраў фон Гэрцфэльд.

— Не хацеў бы ўмешвацца ў вашыя справы, далібог не. — Кроге ўсім сваім выглядам паказваў, што гэтая тэма яму вельмі непрыемная. — Але вы нешта зачасцілі з вашымі выступамі на камуністычныя сходы. Вось і ўчора, таксама недзе выступалі. А гэта шкодзіць вам, Ульрыхс, і нам таксама. — Кроге гаварыў ціха. — Вы ж ведаеце, Ульрыхс, якія яны, буржуазныя газеты, — настойваў ён. — Людзі мы і без таго падпадарэннем. А калі хто адзін з нас раптам засвеціцца палітычна, — гэта можа загубіць нас, Ульрыхс.

Кроге дапіў свой каньяк, нават пачырванеў.

— Мне вельмі прыемна, гер дырэктар, што вы загаварылі са мною пра такія рэчы. Вядома, я і сам пра тое думаў. Можа, будзе лепей, калі мы расстанемся, гер дырэктар, паверце, мне зусім не лёгка вам гэта казаць. Але ад сваёй палітычнай дзейнасці я не магу адмовіцца. Я нават хутчэй ахвярую працай у тэатры, а гэта не-малая ахвяра, бо я даражу тэатрам, — спакойна адказаў Ульрыхс. Голас у яго быў прыемны, густы і цёплы.

Пакуль ён гаварыў, Кроге з бацькоўскай сімпатыяй глядзеў на яго інтэлігентны,

поўны сілы твар. Ота Ульрыхс быў прыгожы мужчына. Яго высокі, прыветлівы лоб, адкінутыя назад чорныя валасы, вузкія цёмнакарыя, разумныя і вясёлыя вочы схілялі на давер. Крогэ любіў яго. Таму цяпер амаль раззлаваўся.

— Што вы, Ульрыхс! — усклікнуў ён. — Пра тое і мовы быць не можа. Вы ж добра ведаеце, што я вас ніколі не адпушчу!

— Мы не можам без вас! — дадаў Шміц. Таўстун Шміц часам аглушаў сваім дзіўна вібраючым, светлым і прыгожым голасам.

На гэтую заўвагу фраў Гэрцфэльд сур'ёзна кінула.

— Я прашу ў вас толькі пэўнай стрыманасці, — запэўніў Крогэ.

— Вы ўсе вельмі шчырыя са мною, — сардэчна сказаў Ульрыхс, — сапраўды вельмі добрыя, і я буду вельмі старацца не надта кампраметаваць вас.

Гэрцфэльд даверліва ўсміхнулася яму і ціха сказала:

— Вы самі добра ведаеце, што палітычна мы вам глыбока сімпатызуем.

Чалавек, з якім яна пабралася ў Франкфурце і чыё прозвішча насіла, быў камуніст. Ён быў намнога маладзейшы за яе і пакінуў яе. Цяпер працаваў у Маскве кінарэжысёрам.

— І шырока! — падкрэсліў Крогэ, павучальна падняўшы указальны палец. — Хай сабе і не цалкам, не заўсёды. Не ўсе нашыя мары збыліся ў Маскве. Бо хіба могуць мары, спадзяванні і духоўныя запатрабаванні здзейсніцца пры дыктатуры?

Ульрыхс адказаў сур'ёзна, яго вочы зрабіліся яшчэ вузейшыя, у іх паявілася нешта амаль пагрозлівае.

— Не толькі асобы духоўныя альбо тыя, што сябе такімі лічаць, маюць спадзяванні і патрабаванні. Яшчэ больш надзённыя патрабаванні ў пралетарыяту. У свеце, які ён сёння ёсць, іх можна здзейсніць толькі сродкамі дыктатуры.

Дырэктар Шміц быў здзіўлены. Ульрыхс, каб надаць гаворцы крыху лагаднейшы характар, сказаў з усмешкай:

— Зрэшты, на ўчарашнім сходзе Мастацкі тэатр быў прадстаўлены сваім самым славутым акторм. Хацеў, праўда, выступіць Гендрык, але ў самы апошні момант, на жаль, яму нешта перашкодзіла.

— Гёфгену вечна нешта перашкаджае ў апошні момант, калі пад пагрозай яго кар'ера.

Кажучы гэта, Крогэ пагардліва скрывіў губы. А Геда фон Гэрцфэльд умольна і заклапочана зірнула на яго. А Ота Ульрыхс пераканана сказаў:

— Гендрык — наш.

Геда з палёгкай усміхнулася.

— Гендрык з намі, — паўтарыў Ульрыхс. — І ён дакажа гэта. А доказам будзе рэвалюцыйны тэатр. Ён хоча адчыніцца ўжо ў гэтым месяцы.

— Пакуль што яшчэ не хоча, — злосна ўсміхнуўся Крогэ. — Пакуль што ёсць адны паперы з прыгожым штампам „Рэвалюцыйны тэатр”. Але дапусцім на хвілінку, што дойдзе да адкрыцця: вы думаеце, Гёфген адважыцца на сапраўды рэвалюцыйную п'есу?

Ульрыхс даволі рэзка адказаў:

— Я менавіта так і думаю! Зрэшты, такая п'еса ўжо знойдзена — можна сказаць, яна рэвалюцыйная.

— Пабачым, — з мінай і жэстам стомленага і пагардлівага сумнення сказаў Крогэ.

Геда фон Гэрцфэльд, заўважыўшы, як пачырванеў Ульрыхс ад прыкрасці, палічыла патрэбным перамяніць тэму.

— А што вы скажаце пра фантастычную рэпліку Мікласа? Што гэта — праўда, што ён антысеміт і водзіцца з нацыянал-сацыялістамі?

Пры словах „нацыянал-сацыялісты” яе твар сказаўся ад агіды, быццам яна дакранулася да здохлага пацука. Шміц пагардліва ўсміхнуўся, а Крогэ сказаў:

— Толькі гэтага нам і бракавала!

Ульрыхс пакасіўся і, пераканаўшыся, што Міклас іх не чуе, прыглушаным голасам сказаў:

— Ганс па сутнасці добры хлопец, я гэта ведаю, я часта з ім гутарыў. З такім хлопцам проста трэба больш і цяплівей займацца — і тады ён не прапашчы для добрых справаў. Не думаю, каб для нас ён быў зусім страчаны. Яго зацятая ўпарцістасць, яго агульная незадаволенасць ад няправільнай сарыентаванасці — вы разумееце мяне?

Фраў Геда кінула. Ульрыхс палка шаптаў:

— У маладой галаве ўсё дагары нагамі, неразбярыха, блытаніна — і сёння мільёны такіх, як гэты Міклас. У іх на першым месцы нянавісць, і гэта добра, бо гэта важна для існуючага парадку. А пасля не пашанцуе такому хлопцу, трапіць ён у брудныя рукі, і яго добрая, правільная нянавісць загублена. Яму тлумачаць, што ва ўсім вінаватыя яўрэі і Версальскі дагавор, і ён верыць і забывае, хто на самай справе вінаваты ва ўсім і ўсюды. Вось вам і ёсць той абыходны манёўр, і ва ўсіх маладых ачмурэнцаў, якія нічога не ведаюць і не хочуць як след раскінуць мазгамі, ён мае поспех. І сядзіць такая куча няшчасця і шые сябе ў нацыянал-сацыялісты!

Усе чацвёрта паглядзелі на Ганса Мікласа, які заняў месца за невялічкім столікам у далёкім кутку каля тоўстай старой суфлёркі фраў Эфой, маленькага гардэробшчыка Вілі Бёка і швейцара сцэны гера Кнура. Пра гера Кнура пагаворвалі, быццам ён носіць пад штрыфлем пінжака свастыку і што яго кватэра абвешаная партрэтамі нацыянал-сацыялісцкіх „фюрэраў”, якіх ён не адважваецца павесіць у сваёй швейцарскай. Гер Кнур вёў палкія спрэчкі з рабочымі сцэны камуністамі, якія не хадзілі ў „Г. М.”, мелі свой пастаянны стол у суседняй сталоўцы, цераз дарогу, куды да іх час-пары наведваўся Ульрыхс. Гёфген не адважваўся падсаджвацца за стол да рабочых; баяўся, што хлопцы будуць смяяцца з ягонага манокля. Але пры выпадку жаліўся, што „Г. М.” яму абрыд вечнай прысутнасцю там нацыянал-сацыяліста гера Кнура.

— Пракляты мешчанін, — казаў пра яго Гёфген, — чакае свайго фюрэра і збаўцу, як дзеўка хлопца, каб забрухаціў яе! Мяне заўсёды кідае ў жар і ў холад, калі я праходжу міма швейцарскай і думаю пра свастыку пад яго штрыфлем...

— Што тут скажаш, у яго было цяжкае дзяцінства, — сказаў Ота Ульрыхс, усё яшчэ маючы на ўвазе Ганса Мікласа. — Аднаго разу ён расказваў мне. Вырас недзе ў брудным ніжнебаварскім катуху. Бацька загінуў на сусветнай, маці, мусіць, такая неўраўнаважаная, дурнаватая баба; нарабіла дзікага гвалту, калі хлопец сказаў, што хоча пайсці ў тэатр — самі разумееце. А ён хлопец славалюбны, старанны, уседлівы, не без таленту; і шмат вучыўся, больш, чым каторае з нас. Спачатку хацеў стаць музыкантам, вучыўся кантрапункту, умее іграць на раялі, займаецца акрабатыкай, танцуе стэп, іграе на губным гармоніку і наогул чаго толькі ён не знае і не ўмее. Працуе цэлы дзень напружана, а сам жа напэўна хворы — паслухайце, як кашляе. Яму здаецца, што яго абходзяць, адціраюць, што яго поспех прыніжаюць, даюць кепскія ролі. Думае, што мы ў змове супроць яго за так званыя палітычныя перакананні.

Ульрыхс зноў паглядзеў цераз сталы, пільна і сур’ёзна, на юнага Мікласа.

— Дзевяноста пяць марак у месяц, — сказаў ён раптам і пагрозліва зірнуў на дырэктара Шміца, які адразу неспакойна заёрзаў на крэсле, — цяжка з такімі грашмі заставацца прыстойным чалавекам.

Цяпер ужо і Гэрцфэльд уважліва паглядзела на Мікласа.

Да гардэробшчыка Бёка, суфлёркі Эфой і гера Кнура Ганс Міклас падсаджваўся звычайна тады, калі лічыў, што яго асабліва подла абдзяліла дырэкцыя Мастацкага тэатра, якую ён называў сваім палітычным сябрам „жыдоўскай” і „марксісцкай”. І больш за ўсіх ненавідзеў Гёфгена, гэтага „праклятага салоннага камуніста”. Гёфген, калі верыць Мікласу, быў зайздрослівы фанабэра; у Гёфгена быў заскок на велічы, ён хацеў граць усё, і гэта ён перахопліваў ролі ў яго, Мікласа.

— Гэта подласць, што ён адабраў у мяне Морыца Штыфеля, — з горыччу гаварыў нявінна пакрыўджаны. — Ну, добра, калі ўжо ён сам ставіць „Абуджэнне вясны”, хай ставіць, але навошта яшчэ і хапаць самыя выйгрышныя ролі? А нашаму брату не застаецца нічога. Гэта подласць! І наогул ён занадта тоўсты і стары на Морыца. Смех

будзе глядзець на яго ў кароценькіх штоніках — плюндрыках!

Міклас злосна паглядзеў на свае ногі, худыя і жылістыя.

Гардэробшчык Бёк, дурны хлопец з вадзяністымі вачыма і светлымі, вельмі шореткімі коратка стрыжанымі валасамі, шчотачкай, хіхікаў над сваім куфлем: ці тое з Гендрыка Гёфгена, які будзе выглядаць вельмі камічна ў ролі гімназіста, ці тое з бяссілага гневу маладога Ганса Мікласа. Суфлёрка Эфой, наадварот, падтрымала Мікласа, абурылася: дзіва што, канечне — подласць. Мацярынскі клопат пра маладога чалавека, які ўзяла на сябе гэтая старая тоўстая баба, абяцаў практычныя выгоды. Зрэшты, яна сімпатызавала яму і палітычна. Яна цыравала яму шкарпэткі, запрашала яго на вячэры, дарыла яму каўбасу, шынкі і печыва.

— Трэба трошкі паправіцца, хлопча, — казалася, пяшчотна гледзячы на яго. Але ёй якраз падабалася яго худзізна, яго трэніраванае, гнуткае, статнае цела.

Калі яго густыя, цёмнарусые валасы на патыліцы пачыналі тапырыцца ўгору, Эфой казалася:

— Ты, як вулічны падшыванец! — і даставала з сумачкі расчоску.

Ганс Міклас сапраўды быў падобны на вулічнага хлапчука, якому не дужа павялося ў жыцці, але які ўпарта не выстаўляе сваю слабасіласць. Яго жыццё сапраўды было нялёгкае; ён залягаў за трэніроўкамі цэлымі днямі, знясільваючы сваё статнае цела. Ці не таму ён і быў такі натурысты і крыўдлівы, ці не таму ў яго быў такі да ўсяго гідлівы твар, хваравіта-шэрая бледнасць не красіла яго. Рэзкія скулякі, глыбока запалыя шчокі. Вакол светлых вачэй амаль чорныя кругі. Затое чысты, дзіцячы лоб як бы асвятляўся бледным, пачуццёвым ззяннем; свяціўся і рот, але неяк нездарова, занадта чырвона ў непрыемна пухлых губах: здавалася, у іх згусла збеглая з усяго твару кроў. Пад моцнымі і спакуслівымі губамі, ад якіх суфлёрка Эфой часта адвесці вачэй не магла, дзіўным здаваўся кароткі, кволы падбародак.

— Сёння раніцай, на рэпетыцыі, ты быў такі бедненькі, такі страдненькі, аж я страху набралася, — заклапочана сказала Эфой. — Гэтыя запалыя шчокі! Гэты кашаль! Такі глухі — сэрца кроіць!

Міклас не трываў, каб яго шкадавалі; толькі матэрыяльныя формы шкадавання ён прымаў ахвотна, хай і без лішніх слоў. Ён прапусціў міма вушэй жаласлівыя ўсхліпы Эфой, павярнуўся да Бёка, спытаўся:

— А ці праўда, што Гёфген сёння цэлы вечар у гардэробе хаваўся за шырмай?

Бёк не адмаўляў. Паводзіны Гёфгена здаліся Мікласу такімі недарэчнымі, што ён нават развесяліўся.

— Я ж казаў, дурань-дурнем! — І пераможна зарагатаў. — І ўсё гэта праз нейкую халдэйку, у якое галава правалілася ў плечы! — Ён прыгорбіўся, паказваючы, як выглядае Марцін; Эфой весялілася ад шчыраты сэрца. — І такое пнецца ў зоркі!

З'едлівы здзек адрасаваўся не толькі Марцін, але і Гёфгену. Абое, на яго думку, няшчырыя немцы, з аднаго бо кагалу.

— Марцін! — сказаў ён далей, апусціўшы злосны, пакутлівы, сімпатычны малады твар у худыя, не зусім чыстыя далоні. — Добра ж ёй малоць салонна-камуністычную лухту за тысячу марак кожны вечар. Банда! Але нічога, прыйдзе і наш час — змяцём! Гёфгену яшчэ адрэгнецца!

Такіх небяспечных выказванняў звычайна ён асцерагаўся ў кавярні, асабліва калі паблізу быў Кроге. Але сёння ён не даў сабе клопату стрымацца — выткнуўся з языком, праўда, не да таго, каб уголас. Проста гарача шаптаў. Эфой і гер Кнур згодна кіўнулі, а Бёк толькі лыпаў вадзяністымі вачыма.

— Настане час, — сказаў далей Міклас ціха, але вельмі палка, і яго светлыя запалыя ў цень вочы загарэліся гарачкавым бляскам. І закашляўся. Фраў Эфой папляскала яму па спіне і плячах.

— Зноў глухі кашаль, — сказала яна са страхам. — З самай сярэдзіны...

Цеснае памяшканне было ўсё ў дыме.

— Павебра — не прадыхнеш, — паскардзілася Моц. — Самы дужы мужык не

вытрымае. А мой голас! Дзеткі, заўтра вы зноў шукайце мяне ў гарлавіка.

Нікому не хацелася шукаць яе там. Рахэль Морэнвіц нават іранічна заўважыла:

— Ух ты, наша каларатура!

І атрымала ў адказ знішчальны позірк Моц, якая так ці гэтак і раней нешта мела супроць Рахэлі. Петэрсэн ведаў, што і за што. Яшчэ ўчора яго засталі ў гардэробе гэтай дэманічнай дзівы, і Моц галасіла. Але сёння яна, відаць, рашыла, што не дасца, каб нейкая фіфа з маноклем і ідыёцкай прычоскай псавала ёй настрой, хай не строіць з сябе што-та я, бо ж невялікае яно тое „я”, — фігуруецца мне тут! Яна склала рукі на жываце і дэманстравала лагоду і душэўны спакой.

— Божа, як тут міла, — цёпла сказала яна. — Што скажаш, татуля Ганзэман?

Яна падміргнула гаспадару, якому завінавацілася 27 марак і які з гэтай самай прычыны ў адказ і вокам не павёў. І калі Петэрсэн загадаў сабе біфштэкс, ды яшчэ з яйкам, яна абурылася:

— Няўжо дзвюх сасісак мала!

Ад гневу на вочы набеглі слёзы. Моц і Петэрсэн часта сварыліся, праз ягоныя, як яна лічыла, залішнія траты, бо сцэнічны татуля заўсёды заказваў сабе самае дарагое, яшчэ і на чаявыя шчодрыўся раскошна.

— Ну, вядома, без біфштэксу з яйкам яму астатняе ў губу не лезе! — ледзь не заенчыла Моц.

А Петэрсэн у адказ мармытаў, што прыстойны мужчына павінен і харчавацца прыстойна. Тут Моц, ужо ў поўнай ятры, са злосным сарказмам спыталася ў Морэнвіц, ці не ўзычыў ёй часам Петэрсэн бутэльку шампанскага.

— О, „Veuve Cliquot” — гэта клас! — усклікнула Моц і, пры ўсёй з’едлівасці, вымавіла назву маркі шампанскага з такім шармам, які сведчыў пра яе як пра даму з салонаў вышэйшага свету.

Гэтым разам Морэнвіц сур’ёзна пакрыўдзілася.

— Я папрасіла б вас!.. — рэзка ўскрыкнула яна. — На досціпы вас павяло?

Манокль выпаў з яе вока, яе тоўсты твар заліўся чырванню і страціў усю дэманічную інфернальнасць. Кроме здзіўлена глянуў у іх бок; фраў фон Гэрцфэльд іранічна ўсміхалася. Красунчык Банэці паляпаў па плячы Моц, а заадно і Морэнвіц, якая грозна наблізілася да іх.

— Не сварыцеся, дзеткі, гадзіцеся! — параіў ён. Вакол рота сабраліся асабліва мілажальныя складкі. — Нічога людскага з гэтага не выйдзе. Згуляемце лепей у карты.

Тут пачуліся глухаватыя выкрыкі, і ўсе павярнулася да дзвярэй. У парозе стаяла Дора Марцін. За ёю стоўкся, як світа каралевы на сцэне, ансамбль, які прыехаў з ёю.

Дора Марцін засмяялася і памахала ўсім, хто тут быў з Гамбургскага мастацкага; сваім хрыплым голасам яна крыкнула, тым славутым манерам, які пераймалі тысячы маладых актрыс па ўсёй краіне, расцягваючы асобныя словы:

— Дзеткі, нас запрасілі, *вельмі* нудны банкет, *страшна* шкада, але мы *павінны* ісці!

Здавалася, яна перадражнівала сама сябе манерай гаварыць, — так самахоць расцягвала доўгія складкі. Але ўсім гэта прыпадала да спадобы, нават тым, хто трымаць не мог Марцін, напрыклад, амбітнаму Мікласу. Нічога не скажаш — яе паяўленне эфекту нарабіла. Шырока адкрытыя, дзіцячыя, загадкавыя глыбокія вочы пад высокім і разумным лобам бянтэжылі і чаравалі кожнага; нават татуля Ганзэман нягегла-дурнавата ўсміхнуўся. Фраў фон Гэрцфэльд, колішняя сяброўка Марцін, крыкнула ёй:

— Як шкада, Дорачка. Але, можа, ты на хвілінку падсела б?..

Тое, што Геда была з Марцін на „ты”, толькі падняло яе акцыі ў вачах прысутных. Але тая, распраменіўшы ўсмешкаю твар, адмоўна павяла галавой; твар амаль схваўся пад паднятым угору каўняром карычневай футры: плечы яна трымала вельмі высока.

— *Вельмі* шкада! — правуркатала яна, страсянуўшы галавой, і яе рыжая грыва

свабодна адкінутых валасоў, на якіх яна нічога не насіла, свабодна рассыпалася. — Мы і так страх як познімся!

Тут нехта ззаду прапхнуўся праз яе світу. Гэта быў Гендрык Гёфген. На ім быў смокінг, у якім ён выступаў на сцэне ў свецкіх ролях, ужо даволі панашаны і зашмальцаваны. Плечы аблягаў белы шаўковы шалік. Гендрык парывіста дыхаў, шчокі і лоб сухотліва гарэлі. Ён нервова і неспакойна смяяўся, тросся, калі схіліўся да ручкі дзівы, не без пэўнай уяўна-ідыёцкай пачцівасці.

— Прабачце, — сказаў ён, усё яшчэ над яе рукою і смеючыся. Нейкім дзівосным чынам на ім трымаўся манокль. — Фантастычна: я так позна, што вы падумалі б пра мяне... проста фантастыка... — Ён тросся ад смеху, твар яшчэ больш пачырванеў. — Але я не магу адпусціць вас, — тут ён нарэшце выпрастаўся, — не сказаўшы вам, якую асалоду я атрымаў ад сённяшняга вечара, — казачна!...

І раптам тое бясконца камічнае, з чаго ён так надрыўна смяяўся, як бы перастала існаваць, і твар яго застыў у абсалютным сур'ёзе.

Але тут ужо прыйшла чарга смяяцца Доры Марцін, і яна чаргі не ўпусціла — засмяялася хрыпла і асабліва чароўна.

— Круцель-муцель! — усклікнула яна, расцягваючы „у” мала не да бясконцасці. — Вас жа і ў тэатры не было! Вы хаваліся! — І яна лёгенька паляпала яго жоўтай скураной пальчаткай. — Але нічога, — распрамянілася яна. — Вы ж такі даравіты.

Гэтая нечаканая заўвага ўразіла і спалохала Гёфгена так, што з яго твару ўся кроў адліла. Аднак амаль адразу ён ялейна сказаў:

— Я? Даравіты? Гэта пустыя плёткі...

Расцягваць галосныя ўмеў і ён, не адна Дора Марцін. Яго моўнае какецтва мела свой стыль, ён нікога не пераймаў і не перадражніваў. Дора Марцін вуркатала; а ён манерна спяваў. І пры гэтым дэманстраваў усмешку, якую на рэпетыцыях паказваў дамам, калі разыгрываліся пікантныя сцэны. Гэтая ўсмешка адкрывала зубы і была даволі пошлая і вульгарная. Ён сам называў яе „сцярвознай”. „Сцярвозней — чуеш, мілая? — яшчэ сцярвозней!” — прасіў ён на рэпетыцыях Рахэль Морэнвіц альбо Ангеліку Зіберт, і сам паказваў, як гэта робіцца.

Быскалілася зубкамі і Дора Марцін, але пакуль з вуснаў лілося дзіцячае лепятанне, а галоўка какетліва пакручвалася на футры, яе вялікія, разумныя, незамутнёныя і журботныя вочы вывучалі Гёфгенаў твар.

— Вы яшчэ пакажаце ваш талент! — ціха сказала яна, і нейкую секунду сур'ёзным быў не толькі позірк, але і твар. Сур'ёзна, амаль пагрозліва, яна кінула яму. Гёфген, які яшчэ чвэрць гадзіны таму назад хаваўся за шырмай, вытрымаў яе позірк. Тады Марцін зноў засмяялася, завуркатала: — Мы *вельмі* познімся! — кінула і знікла разам са світай.. А Гёфген увайшоў у кавярню.

Сустрэча з Дорай Марцін дзіўным чынам падбздэрыла Гёфгена; здавалася, цяпер ён быў у самым святочным настроі. Твар азараўся святлом літасці. Усе глядзелі на яго, цяпер амаль гэтак жа багавейна, як перад тым на берлінскае свяціла. Перш чым павітацца з дырэктарам Кроге і фраў фон Гэрцфэльд, ён падышоў да Бёка.

— Паслухай, Бёк, — заспяваў ён, прыняўшы спакушальную позу: рукі ў кішэнях штаноў, плечы паднятыя, на вуснах сцярвозная ўсмешка. — Ты павінен пазычыць мне *сама мала* сем з палавінаю марак. Я хачу як след павячэраць, і нешта мне падказвае, што сёння татуля Ганзэман зышча з мяне гатоўкаю.

Яго вочы, пералівістыя, як каштоўныя камяні, кінулі косы позірк на Ганзэмана, які звесіў шызы нос над стойкай.

Бёк усхаліўся; ад выбрыку Гёфгена, які і ўлесціў і спалохаў яго, вочы зрабіліся яшчэ больш вадзяністыя, шчокі запунсавелі. Пакуль ён моўчкі і мітусліва корпаўся ў кішэнях, а Ганс Міклас з'едліва і ваража назіраў за ўсім, што адбывалася, да іх паспяшалася маленькая Ангеліка.

— Гендрык! — сказала яна нясмела. — Калі табе патрэбныя грошы, я магу пазычыць пяцьдзесят марак да першага!

У Гёфгена адразу вочы зрабіліся халоднымі, як у рыбы. Ён фанабэрыста кінуў цераз плячо:

— Не ўблытвайся ў мужчынскія гешэфты, малышка. Бёк любіць даваць.

Гардэробшчык ўсхвалявана кіўнуў, а Зіберт адышла з мокрымі вачыма. Гёфген, не дзякуючы, нядбала апусціў Бёкавыя манеты ў кішэню. Міклас Кнур і Эфой глядзелі на яго змрочна, Бёк збянтэжана, а Ангеліка са слязьмі, пакуль ён віхлявай паходкай, белы шаўковы шалік усё яшчэ цераз плечы, праходзіў па кавярні.

— Татуля Шміц хоча замарыць мяне голадам, — патлумачыў ён, пераможна павярнуўшыся ўсмешлівым тварам да дырэктарскага століка. Адтуль ён быў прывітаны некалькімі „хэло”; нават Кроге прымусіў сябе да крыху шумнаватай і не зусім сардэчнай шчырасці:

— Ну, стары грэхаводнік, як маешся? Добра перанеслі сённяшні вечар?

Вакол яго кашэчага рота пабеглі складкі, як у Моц, за шкельцамі бліснулі фальшывыя вочы. Па ім раптам стала відаць, што ён піша не толькі эсэ пра палітыку і культуру і вершаваныя гімны, але і больш за трыццаць гадоў мае дачыненне да тэатра. Гёфген і Ота Ульрыхс доўга моўчкі і моцна трэслі адзін аднаму рукі. Дырэктар Шміц неспадзявана мяккім, прыемным голасам сказаў нейкі жарт, а фраў фон Гэрцфэльд усміхалася з беспрычыннай іроніяй, прычым яе залаціста карыя вочы, вільготныя ад унутранай цеплыні і амаль умольныя, глядзелі на Гендрыка. Ён пачаў раіцца з ёю над меню, што дазволіла ёй пасунуцца да яго сваімі раздыханымі грудзьмі. Яго сцягвозная ўсмешка, здавалася, зусім не палохала яе: яна да яе прывыкла, яна падабалася ёй.

Калі татуля Ганзэман прыняў заказ, Гёфген загаварыў пра сваю пастаноўку „Абуджэння вясны”.

— Будзе прыстойна, думаю, — сказаў ён сур’ёзна, а вочы тым часам слізгалі па кавярні, аглядваючы актараў, як вочы палкаводца азіраюць войска. — Вэндлу Зіберт не сапсуе, Банэці, канечне, не ідэальны Мэльхіёр Габар, але справіцца, наша дэманічная Морэнвіц дасць першакласную Ільзу.

Не часта здаралася, каб ён гаварыў вольна і проста, без кешікаў, сур’ёзна і дзелавіта, як цяпер. Кроге паважліва, не без здзіўлення прыслушаўся. І толькі Гэрцфэльд зноў прысавала Гёфгену настрой, калі, саркастычна-падлізліва наблізіўшы вялікі, прыпудраны твар да самага Гёфгена, заўважыла:

— Ну, а што да Морыца Штыфеля, — дык тут ужо з самага аўтарытэтнага боку, самой Дорай, запэўнена, што малады актор, якому мы даверылі гэтую ролю, зусім не без таленту...

Кроге няўхвальна нахмурыў лоб. Гёфген як бы нічога і не змеціў.

— А што б вы казалі, дарагая, калі б вам даручылі ролю фраў Габар? — у лоб спытаўся ён у Гэрцфэльд.

Гэта ўжо быў адкрыты і грубы глум. Што фраў Гэрцфэльд бог абдзяліў талентам, ведалі ўсе, і ўсе ведалі, што яна ад гэтага пакутавала. Любілі пакепваць з таго, што разумная дама не магла перасіліць сябе і абмежавацца хоць бы сціплымі ролямі старых матухнаў. На бестактоўнасць Гендрыка яна паспрабавала раўнадушна перасмыкнуць плячыма, але нават пад грымам было відаць, як густая чырвань з адлівам у фіялетавасць расплылася па ўсёй плошчы яе вялікага немаладога твару. Кроге ўсё гэта бачыў, і ў яго сэрца зашчымела ад жалю, блізкага да пяшчоты: колісь у Кроге быў раман з фраў Гэрцфэльд.

Каб перамяніць тэму ці, правільней, перайсці да той тэмы, якая яго сапраўды сур’ёзна займала, Ульрыхс загаварыў пра рэвалюцыйны тэатр.

Рэвалюцыйны тэатр быў задуманы як серыя нядзельных ранішніх спектакляў у пастаноўцы Гендрыка Гёфгена пад патранажам камуністычнай арганізацыі. Ульрыхс, для якога сцэна ў першую чаргу і перш за ўсё азначала палітычны інструмент, з учэпістай натхнёнасцю ўхапіўся за гэты праект. П’еса, якую падабралі для прэм’еры, бліскуча падыходзіла для адкрыцця тэатра, ён яшчэ раз грунтоўна вывучыў яе.

— Партыя вельмі цікавіцца нашай задумай, — заявіў ён і з поўным значэння, змоўніцкім выглядам паглядзеў на Гёфгена, як бы не заўважаючы Кроге, Шміца і Гэрцфэльд, але горды тым, што і яны яго чуюць і што яго словы ўражваюць іх.

— Яно так, але ці сплаціць мне партыя адшкадаванне, калі добрыя гамбурожцы пачнуць байкатаваць маю ўстанову, — бурчаў Кроге, якога думка пра рэвалюцыйны тэатр увяла ў скептычна-прыкры настрой. — Так, — сказаў ён, — у 1918 годзе яшчэ можна было дазволіць сабе такія эксперыменты. А сёння...

Гёфген і Ульрыхс пераглянуліся, у іх позірках чыталіся высакамернасць і тайнае ўзаемаразуменне, а таксама пагарда да мяшчанскага мыслення іх дырэктара. Так яны глядзелі доўга, фраў фон Гэрцфэльд бачыла гэта і пакутавала. Нарэшце Гёфген, крыху па-бацькоўску паблажліва, звярнуўся да Кроге і Шміца.

— Рэвалюцыйны тэатр нам не пашкодзіць, напэўна не, паверце, татуля Шміц! Добрае ніколі чалавека не кампраметуе. Рэвалюцыйны тэатр будзе добры тэатр, бліскучы! Справа, за якую стаіць сапраўдная вера, сапраўдны энтузіязм, пераканае ўсіх — нават ворагі замоўкнуць перад гэтай маніфестацыяй нашых палымяных ідэй.

Яго вочы свяціліся, крыху касавурылі і, здавалася, глядзелі ўдалечыню з захапленнем, туды, дзе прымаліся вялікія рашэнні. Падбародак ён трымаў горда задзёртым; на бледным, крыху адкінутым назад, пачуццёвым абліччы ляжаў бляск упэўненасці ў перамоце.

„Гэта сапраўдная захопленасць, — думала Геда фон Гэрцфэльд. — Гэтага сыграць ён не можа, хоць і такі таленавіты.”

Яна трыумфам паглядзела на Кроге, які не змог прыхаваць хвалявання. Ульрыхс радасна падняў галаву.

Пакуль усе сядзелі, скаванія эфектам яго кранальнага энтузіязму, Гёфген раптам змяніў паставу і выраз твару. Ён зарагатаў і кіўнуў на фота трагічнага героя на сцэне над сталом: сурова скрыжаваныя на грудзях рукі, горды позірк з-пад змрочна насупленых броваў, шырокая барада, старанна распраўленая на нейкай фантастычнай егерскай камізэлі. Гендрык ніяк не мог супакоіцца, убачыўшы сябе такім пацешным тыпам. Пад агульны рогат, і толькі пасля таго як Геда паляпала яго па спіне, — інакш Гендрык удавіўся б салатам — ён заявіў, што сам быў вельмі падобны, — так, амаль не адрозніць — на гэтага тыпа, калі яшчэ іграў ролі татуль у паўночнагерманскім вандроўным тэатры.

— Яшчэ хлапчуком я выглядаў такім непамысна старым. І па сцэне хадзіў, згорбіўшыся ад сораму. У „Разбойніках” мне далі старога Моора. Я быў выдатны добры стары Моор. Кожны з маіх сыноў быў гадоў на дваццаць старэйшы за мяне.

Пакуль ён рагатаў і гаварыў пра паўночнагерманскі вандроўны тэатр, ад усіх сталоў збіраліся калегі: усе ведалі, што зараз пойдучь анекдоты, і не якія там сівабародыя, а новыя, і, трэба думаць, даволі дасціпныя — рэдка бывала, каб Гендрык паўтараўся. Моц, чакаючы асалоды, ужо пацірала рукі, ужо радасна паблісквала золатам зубоў і са змрочнай вясёласцю канстатавала:

— Зараз парагочам!

І адразу кінула сур’ёзны позірк на Петэрсэна, бо той тым часам загадаў сабе дваіны каньяк. Рахэль Морэнвіц, Ангеліка Зіберт і красун Банэці — усе аж прыліплі да вуснаў Гендрыка. Нават Міклас мусіў прыслухацца, хацеў ён таго ці не: рафінаваныя жарцікі ненавіснага Гендрыка змусілі яго да бурклівага, насуперак волі, дробненькага смяшку. А гледзячы на штукі любімага злосніка, радавалася і таўстуха Эфой. Пасопваючы, яна пасунула сваё крэсла бліжэй да Гендрыкавага, прамармытала: „Спадарства не супраць?“, апусціла на калені недавязаную панчошу і спіцы, прыклала правую руку трубочкай да вуха, каб нічога не ўпусціць.

Вечар удаўся як ніколі. Гёфген быў у форме. Ён чараваў, ён ззяў, як брыльянт. Нібыта перад ім была вялікая публіка, замест некалькіх калегаў, ён крынічыў, велікадушна-душэўна, жартамі, шармам і бясконцымі анекдотамі. Чаго толькі не здаралася на той вандроўнай сцэне, дзе ён іграў татуляў! Моц аж заходзілася ад смеху. „Дзеткі, не магу больш!”, крыкнула яна, і як што Банэці пацешна-галантна

абмахваў яе хусцінкай, яна не заўважыла, як Петэрсэн зноў загазаў сабе шнапсу. Калі ж Гёфген вісклівым голасам, рэзкімі жэстамі і пачварна касавурачы пачаў паказваць юнацкія сентыментальнасці вандроўнага тэатра, дык нават у татулі Ганзэмана перакасіўся застылы твар, а гер Кнур схваў ухмылку за насоўкай. Большага трыумфу з сітуацыі, здаецца, і выдабыць было нельга. Гёфген спыніўся.

Пасур'езнела адразу і Моц, убачыўшы, як наклікаўся Петэрсэн. Крогэ даў знак канчаць. Было ўжо дзве гадзіны ночы. На развітанне Морэнвіц, якой заўсёды прыходзіла ў галаву што-небудзь арыгінальнае, падарыла Гендрыку доўгі муштук — дэкаратыўную, але, зрэшты, зусім неўжытковую рэч.

— Гэта таму, што ты сёння такі нязвыкла дасціпны і пацешны, Гендрык.

Яе манокль падбліснуў яго маноклю. Ubачылі, што ў Ангелікі Зіберт, якая стаяла каля Банэці, ад зайздрасці пабялеў нос, вочы напоўніліся слязьмі і адначасова зрабіліся крыху хітраватыя.

Фраў Гэрцфэльд запрасіла Гендрыка выпіць з ёю яшчэ па кубачку кавы. У пустой кавярні татуля Ганзэман ужо тушыў лямпы. У змроку Геда мела свае выгоды: яе вялікі, мяккі твар з пяшчотнымі, разумна адухоўленымі вачыма цяпер здаваўся маладзейшым ці нават зусім безузроставым. Гэта ўжо больш не было засмучанае аблічча інтэлектуальнай жанчыны, якая старэла. Шчокі больш не здаваліся прыпушанымі, а гладкімі. Усмешка вакол па-ўсходняму абмяклых, паўраскрытых вуснаў больш не была іранічная, а амаль спакушальная. Ціха і пяшчотна глядзела фраў фон Гэрцфэльд на Гендрыка Гёфгена. Яна не думала, што сама выглядае больш міла чым звычайна; толькі таму, што Гендрыкаў твар з напружанай пакутлівай рыскай на скронях і высакародным падбародкам быў бледны і выразна вымалёўваўся ў змроку, яна заўважыла і цешылася гэтым.

Гендрык аблакаціўся на стол і паклаў пальцы выцягнутых рук адна на адну. Гэтую прэтэнцыёзную позу ён дазваляў сабе, як чалавек, у якога прыгожыя, гатычна вострыя пальцы. Але рукі ў Гендрыка Гёфгена ні ў якім разе не былі гатычныя; больш за тое яны, здавалася, хацелі сваёй непрыгожай грубасцю зняхаць рысы пакуты на скронях. Верх рук быў шырокі і ў рыжых валасах; шырокія былі і даволі доўгія пальцы, кашчавыя, з не дужа чыстымі пазногцямі. Менавіта гэтыя пазногці надавалі рукам непрэзентабельны выгляд. Здавалася, яны былі з менш вартаснай субстанцыі: рыхлаватыя, рассыпчатыя, без бляску, без формы.

Гэтыя недахопы прыхоўваў выгадны змрок. Больш за тое, ён надаваў замроенай касавураці зеленаватых вачэй нейкую загадкавасць і шарм.

— Пра што вы думаеце, Гендрык? — інтымна прыглушаным голасам спыталася Гэрцфэльд пасля доўгага маўчання.

Гэтак жа ціха адказаў і Гендрык:

— Я думаю, што Дора Марцін памыляецца...

Геда нічога больш не пыталася, не прырэчыла, а ён усё глядзеў паўзверх складзеных на сталі рук у цемру.

— Я не буду апраўдвацца, — скардзіўся ён. — Не хачу нічога даказваць. Але я, як чалавек, не адбыўся. Я правінцыял.

Ён замоўк, сціснуў вусны, быццам спалохаўшыся сваёй шчырай адкрытасці, на якую спадобіла яго дзіўная гадзіна.

— І больш?.. — з пяшчотным дакорам спыталася фраў фон Геда. — І больш вы нічога не думаеце? Заўсёды толькі пра гэта?

Паколькі ён маўчаў, яна падумала: „Так, гэта, мабыць, адзінае, што яго сапраўды займае. Тое, што ён там гарадзіў пра рэвалюцыйны тэатр і свой рэвалюцыйны энтузіязм — гэта толькі камедыя”. Гэта адкрыццё напоўніла яе расчараваннем; але ў нечым яна адчувала сябе нейкім дзіўным чынам задаволенай.

Вочы ў яго загадкава блішчалі. Ён маўчаў.

— А вы хіба не заўважаеце, як мучыце малышку Ангеліку? — спыталася фраў. — Не адчуваеце, што вы — прымушаеце людзей пакутаваць? Дзесьці нека трэба плаціць за гэта. — Яна не зводзіла з яго жаласнага, запытальнага позірку. — Калі-

небудзь трэба будзе і пакаяцца — і пакахаць.

І ёй зрабілася пакутліва ад таго, што так сказалася. Гэта было занадта многа, яна не справілася з сабою. Яна хутка адвяла вочы ад яго твару. На яе здзіўленне ён не пакараў яе ні злоснай ухмылкай, ні пакеплівым словам. Больш за тое, ягоны касавуры застылы позірк свяціўся, звернуты ў цемру, быццам там шукаў адказу на неадчэпныя пытанні, быццам шукаў суцяшэння ў сваіх сумненнях альбо маляваў перад вачыма карціны будучыні, сапраўдным сэнсам у якой было — стацца вялікім.

II. Урок танца

На другі дзень Гендрык назначыў рэпетыцыю на палову дзiesiąтай. Група, хто быў заняты ў „Абуджэнні вясны”, сабралася дакладна, частка на скразнячай сцэне, частка ў скупа асветленым партэры. Пасля мала не пятнаццаці хвілін чакання фрай фон Гэрцфэльд адважылася паклікаць Гёфгена з кабінета, дзе ён з дзевяці гадзін раіўся з дырэктарамі Шміцам і Кроге.

Адразу, як толькі ён увайшоў, усім стала ясна, што сёння ён не ў гуморы — ад учарашняй прамяністасці не засталася нізвання. Плечы нервова паднятыя, рукі ў кішэнях, ён таропка прайшоў па партэры і папрасіў, амаль бязгучным ад раздражнення голасам, экзэмпляр тэксту.

— Я забыў свой дома.

Ён гаварыў горка пакрыўджаным тонам, з якога ўсе прысутныя вычыталі ціхі, але энергічны папрок за тое, што ён, Гендрык, сёння забыўлівы і рассеяны.

— Ну, дык магу я папрасіць? — Яму ўдалося сказаць гэта адначасова глуха і вельмі рэзка. — Няўжо ні ў кога не знойдзецца?

Маленькая Ангеліка падала яму свой.

— Мне ён больш не патрэбен, — сказала яна і пачырванела. — Я сваю ролю ведаю.

Замест таго, каб падзякаваць, Гендрык рэзка кінуў:

— Хацеў бы спадзявацца! — і адварнуўся.

На фоне чырвонага шаўковага шаля, які ён накінуў паўзверх кашулі, — альбо пад якім схававу кашулю, калі яна была на ім, — твар яго глядзеўся асабліва бледна. Адно вока зіркала з-пад паўапушчанага павека пагардліва і злосна; на другім пабліскаваў манокль. Раптоўна зусім чыстым, праніклівым і крыху бразгатлівым голасам ён скамандаваў:

— Пачынаем, спадарства!

Усе ўздрыгнулі.

Ён шалёна бегаў па зале, а на сцэне працавалі. Ролю Морыца Штыфеля, пакінутую сабе, ён даў на падчытку Мікласу, якому яго ўласная роля давала вельмі мала працы. І ў гэтай падчытцы можна было заўважыць наўмысную злосць, бо небарака Міклас больш за ўсё ў жыцці хацеў бы сыграць Морыца. Зрэшты Гёфген, здавалася, сваёй правакацыйнай фанабэрыяй хацеў намякнуць калегам, што яму, асабіста, няма аніякай патрэбы нешта там рэпетыраваць ці рыхтаваць наперад: ён — рэжысёр, ён — над усім, ягоная руціна — такая ж вялікая, як і яго геній, сваю ролю ён выконвае проста, як бы мімаходзь, між іншым; толькі на генеральнай рэпетыцыі ад яго можна будзе пачуць, убачыць па ім, як павінен быць трактаваны і сыграны Морыц Штыфель, пануры гімназіст, распачна закаханы, самазабойца.

А вось цяпер ён пакажа, што можна зрабіць з дзяўчыны Вэндлы, хлопца Мэльхіёра, матулі Габар. Гендрык з фантастычным спрытам узяцеў на сцэну: і сапраўды — ён ператварыўся ў пяшчотную дзяўчыну, якая ідзе па ранішнім садзе і хоча абняць цэлы свет, думаючы пра каханага; у жыццэпрагнага і гордага юнака; у разумную, клапатліва-запабеглівую матулю. Яго голас гучаў то пяшчотна, то задушэўна, то задуменна. Яму ўдавалася ў гэтыя моманты выглядаць то па-дзіцячы маладым, то старым. Ён быў яркі актор.

Паказаўшы красунчыку Банэці, які ці тое зласнавата, ці тое паважліва ўскідваў бровы, альбо беднай Ангеліцы, якая змагалася са слязьмі, што можна было, шчыра кажучы, рабіць у іхніх ролях, калі ў актора ёсць талент, ён стомлена, пагардліва ўстаўляў у вачніцу манокль і спускаўся ў партэр. І ўжо адтуль тлумачыў, папраўляў і крытыкаваў далей. Нікога не абмінаў насмешліва знішчальнымі словамі, нават фраў фон Гэрцфэльд мыліў шыю — што яна прымала з крывой іранічнай усмешкай; маленькая Ангеліка часта за кулісай залівалася слязьмі; на лобе ў Банэці наліваліся жылы гневу; але найбольш глыбока, найбольш страсна гневаўся Ганс Міклас, твар якога ад злосці, здавалася, цямнеў, і тады паяўляліся на ім тыя чорныя западзіны.

І калі ўжо перапала ўсім, у Гендрыка прыкметна палепшыўся настрой. У абед, у кавярні, ён даволі ўзбуджана гутарыў за столікам з фраў фон Гэрцфэльд. А палове трэцяй ён зноў запрасіў усіх да працы. Было палова чацвёртай, калі на прыгожым твары Банэці зноў паявілася агіда, ён засунуў рукі ў кішэні і, нюнячы як малое капрызлівае дзіця, сказаў:

— І калі ўжо канец гэтаму скуралупству настане?

У адказ на гэта Гендрык кінуў на яго знішчальны, халодна-ледзяны позірк.

— Канцы тут вызначаю толькі я! — і неяк асабліва рэзка ўскінуў прыгожы падбародак. Спалоханай трупце было яўленае аблічча высакароднага і знерваванага тырана, якое, аднак, адначасова нагадвала бледны твар стараватай, раздражнёнай гвернанткі. Усім было не па сабе. У маленькай Ангелікі прабеглі салодкія і пякучыя дрыжыкі па спіне. Некалькі секунд усе стаялі нерухома, прыніжана; але вось па-чуўся ўздых, якім запалоханая трупа зрэагавала на наступны жэст валадара.

Гендрык зрабіў ласку папляскаць у далоні і з літасцівай бадзёрасцю ўскінуць галаву.

— Прадоўжым, спадарства! — усклікнуў ён голасам з светлым металам, супроць якога ніхто не здолеў устояць. — На чым мы спыніліся?

Рэпетыравалі наступную сцэну, але не дайшлі да канца, калі раптам Гендрык кінуў позірк на свой ручны гадзіннік. Было без чвэрці чатыры: убачыўшы гэта, ён уздрыгнуў, аж у жываце засмактала. Яму раптам згадалася, што а чацвёртай у яго спатканне з Джульетай у ягонай кватэры. Яго ўсмешка была крыху сутаргавая, калі ён паспешліва-прыветлівымі словамі паведаміў трупце, што павінен закончыць рэпетыцыю. Маладому Мікласу, які падышоў да яго з буркліва-незадаволеным тварам пра нешта спытацца, ён толькі бегла кінуў — калі там тое, няма калі. Па цёмным партэры паляцеў да выхаду; круты кавалак дарогі паміж парталам тэатра і кавярняй „Г. М.” прабег, задыхаўся, схпіў там свой карычневы скураны плашч і мяккі шэры капялюш і знік.

Апрануў плашч ужо толькі на вуліцы. „Калі пайду пеша, — падумаў, — спазнюся на некалькі хвілін, як бы ні спяшаўся. Джульетка ўшыкуе мне жудасны прыём. На таксі паспею, трамваем таксама амаль што. Але ў кішэні толькі пяць марак: менш Джульеце не дасі. Значыцца, пра таксі калі там тое і думаць; на трамвай, зрэшты, таксама бадай што не, інакш застанецца чатыры маркі восемдзсят пяць пфенігаў, а гэта малавата Джульетцы, да таго ж у дробнай манеце, а яна мне такое раз і назаўсёды забараніла”.

Разважаючы так, ён праскакаў ладны кавалак дарогі; шчыра кажучы, ён увогуле не думаў сур’ёзна ні пра таксі, ні пра трамвай; бо размененыя пяць марак сапраўды разлавалі б сяброўку, тым часам як яе прытворнае абурэнне яго невялікім спазненнем — гэта толькі непазбежны мілы рытуал іх спатканняў.

Быў ясны і вельмі халодны зімовы дзень; Гендрык зямярзаў у сваёй лёгкай скуранцы, якую да таго ж забыўся зашпіліць зверху. Асабліва адчуваў мароз рукамі і нагамі: пальчатак у яго не было, а нешта басаножкападобнае са спражкамі, што складала яго абутак, цяпер аніяк не гарманіравала з парой года. Каб крыху сагрэцца і ашчадзіць час, ён ступаў шырокімі крокамі, якія яўна выяўлялі схільнасць звырадніцца ў вульгарныя скокі і падбрыкі. Многія прахожыя з усмешкай, а то і з яўнай асудай азіраліся на дзівакаватага маладога чалавека: у лёгкіх сандалетках ён ляцеў так імкліва, што, здавалася, быццам у цырку ці на анэльскіх крылах. Зрэшты,

ён не толькі скакаў і падбрыкваў, а яшчэ і падпяваў, — то нешта з Моцарта, то нешта з модных аперэтак. Спевы і падскокі бягун аздабляў рознымі жэстамі, такія таксама не кожны дзень убачыш. Вось ён якраз падкінуў букецік фіялак, знойдзены ў пяцельцы скуранкі, гэта, мабыць, быў дарунак нейкай яго шанавальніцы з трупы, хутчэй за ўсё малышкі Ангелікі.

Падскокваючы і спяваючы, Гендрык думаў пра блізарукае і вартае кахання стварэнне, не заўважаючы, што сам зрабіўся прадметам людской пацехі і раздражнення. Нават не заўважыў, як адна дама штурхнула пад бок другую:

— Гатова пабажыцца — гэта нехта з тэатра?

На што другая хіхікнула:

— Вядома, ён жа ўвесь час іграе ў Мастацкім, гэты, як яго? — Гёфген. Вы толькі гляньце, дарагая, як ён выдыгаецца, яшчэ нешта й балбоча пад нос!

Абедзве засмяліся, а на другім баку вуліцы смяліся два падлеткі. Але Гендрык, хоць слава і прафесійнасць прывучылі яго заўважаць любую рэакцыю глядачоў на ягоныя жэсты і ўсё рэгістраваць у памяці, гэтым разам не заўважыў ні дам, ні гімназістаў. Яго падагрэты марозам і радасцю блізкай сустрэчы з Джульетай падбег увёў яго ў стан лёгкай п'янасці. Як рэдка цяперашнім часам выпадала яму быць у такім радасным настроі! Раней — о, раней ён часта, можа, ці не заўсёды быў такі! — такі акрылены, такі самазабыўны. Калі ён, дваццацігадовы, іграў на вандроўнай сцэне бацькоў і пажылых герояў, — о, вясёлыя тады былі дзянькі. Малады бадзёр, артыстызм былі ў ім тады мацнейшыя за славалюбства, — але гэта было так даўно, ну, хай, можа, і не так бясконца даўно, як цяпер яму часам здаецца, але ўсё-такі. Няўжо ён і праўда аж так перамяніўся? Няўжо цяпер ужо не такі бадзёры і артыстычны? Вунь жа — і цяпер, вось у гэтую добрую гадзіну, ён неяк забыўся пра славу. Калі б цяпер ён падумаў пра такія рэчы, як слава, вялікая кар'ера, ён мог бы толькі пасмяяцца. Цяпер, у гэтую хвіліну, яму важна толькі тое, што паветра свежае, прасякнутае сонцам і што сам ён яшчэ малады, што бяжыць, што лёгка пырхае яго шалік, што во! — зараз ён будзе ў каханай.

Выдатны гумор рабіў яго дабрамыслым і добрасным нават да Ангелікі, якую ён так часта абражаў і крыўдзіў. Ён думаў пра яе амаль пяшчотна. „Мілае дзіця, якое мілае дзіця, а што, калі я сёння ўвечары што-небудзь падару, хай і яна парадуюцца. А можа, варта паспаць з ёю? Так, было б няблага, прыемней, чым з Джульетай”. Але пры ўсёй добрасці, якая так знянацку агарнула яго, ён іранічна захіхаў, параўнаўшы Ангеліку з Джульетай — небараку-пацанку Зіберт з велізарынай Джульетай, якая, як гэта ні жахліва, была акурат тое, што яму было трэба. Ён у душы перапрасіўся ў Джульеты за такое сваё нахабства, падышоўшы тымчасам да дзвярэй свайго дома.

Старамодны асабняк, на першым паверсе якога ён здымаў пакой, стаяў на адной з тых ціхіх вулак, якія гадоў трыццаць таму назад лічыліся самымі прэстыжнымі ў горадзе. Але падчас інфляцыі большасць насельнікаў гэтага моднага раёна збыдзелі; іхнія вільі з шматлікімі вежамі і франтонамі стаялі цяпер даволі запустелыя, як і вялікія сады пры іх. Фраў консуліха Мёнкебэрг, якой Гендрык штотомсяца плаціў сорок марак за прасторны пакой, таксама жыла не ў самых лепшых умовах. Нягледзячы на гэта яна заставалася бездакорна гордай старой дамай і з годнасцю насіла дзіўныя строі з пышнымі рукавамі і карункавыя накідкі, і на яе гладкай галаве ніводная валасінка не важылася ўпарціцца, а на вузкіх губах заўсёды іграла іранічная, але не горкая ўсмешка. Удава Мёнкебэрг была дастаткова разумная, каб не браць да сэрца эксцэнтрычныя выбрыкі і ўсякія там недалужнасці свайго кватаранта, больш за тое, яна ў іх бачыла і пацешны бок. У коле сваіх прыцелек — старых дам падобнай далікатнасці, падобнай збыдзеласці і амаль гэтакай самай дагледжанасці — яна з сухім гумарам расказвала пра дзіўныя штукарствы свайго кватаранта.

— Часам ён скача ўгору па лесвіцы на адной назе. — Тут яна смялася амаль з жалею. — А калі на шпацыры, дык часта раптам садзіцца проста на тратуар — вы

сабе толькі ўявіце: на брудны брук — баіцца бо, каб не спатыкнуцца і не ўпасці.

Пакуль старыя дамы ківалі сівымі галовамі і, крыху шакіраваныя, крыху павесялелыя, шалясцелі сваімі мантыльямі, консуліха прымірэнча дадала:

— Ну што вы хочаце, мае мілыя? Артыст... Можа, нават вялікі артыст, — казала старая патрыцыянка павольна, паводзячы худымі белымі пальцамі, на якіх ужо добры дзесятак гадоў не насіла ніякіх пярсцёнкаў, па вылінялым карункавым абрусе на чайным століку.

Пры даме Мёнкебэрг Гендрык пачуваўся няўпэўнена; яе знатнае паходжанне і мінулае нясмелла яго. Вось і цяпер ён быў не рады сутыкнуцца са старой эlegantкай у вестыбюлі пасля таго, як грукнуў дзвярыма. Ubачыўшы яе імпазантную постаць, ён крыху сцяўся, паправіў на сабе чырвоны шалік і ўставіў манокль.

— Добры вечар, спадарыня, як пажываеце? — сказаў ён павучым голасам, не павышаючы тону ў канцы формулы ветлівасці, але гэтым самым падкрэсліўшы фармальны далікатна-пусты характар фразы. Да ветлівага звароту ён дадаў лёгкі паклон, які пры ўсёй яго эlegantнай нядбаласці быў амаль прыдворнага стылю.

Удава Мёнкебэрг не ўсміхнулася; толькі складкі практыкаванай ёю іроніі крыху больш зайгралі вакол яе вачэй і тонкіх вуснаў, калі яна адказала:

— Паспяшайцеся, дарагі гер Гёфген! Ваш... пэдагог чакае вас ужо чвэрць гадзіны.

Зламысная кароткая паўза, якую фраў Мёнкебэрг вытрымала перад словам „пэдагог”, жарам апякла Гёфгену твар. „Я напэўна пачырванеў, — падумаў ён з прыкрасцю і сорамам. — Але наўрад ці яна заўважыла гэта ў мораку”, — спрабаваў ён супакоіць сябе, адыходзячы ад фраў Мёнкебэрг з дасканалай грацыяй іспанскага гранда.

— Дзякую вам, спадарыня. — І ён адчыніў дзверы свайго пакоя.

У памяшканні стаяў ружаваты морак; гарэла толькі накрытая стракатай шаўковай хусткай лямпа на нізкім круглым століку каля софы. Стоячы ў стракатым змроку, Гендрык усклікнуў вельмі ціха, пакорліва, крыху дрыготкім голасам:

— Прынцэса Тэбаб, дзе ты?

З цёмнага кута яму адказаў глыбокі, грымотны арганны голас:

— Тут, свіння, дзе ж бо яшчэ?

— О, дзякую, — сказаў Гендрык гэтак сама ціха, з паніклай галавой стоячы каля дзвярэй. — Так... во, цяпер я цябе бачу... Як я рады, што бачу цябе...

— Каторая гадзіна? — крыкнула жанчына з кута.

Гендрык адказаў, дрыжучы:

— Недзе каля чацвёртай, думаю.

— Недзе каля чацвёртай! Недзе каля чацвёртай! Ён думае! — кпіла злая асоба, усё яшчэ нябачная ў змроку. — Смеху варта! Выдатна! — Яна гаварыла з моцным паўночна-нямецкім акцэнтам. Голас быў сіпаваты, як у матроса, які замнога п’е, курыць і лаецца. — Ужо чвэрць на пяту! — сказала яна раптам злавесна ціха. І тым самым жакліва прыглушаным голасам, які нічога добрага не абяцаў, загадала: — Ану, падыдзі бліжэй, Гайнц, — толькі крышку бліжэй! Але спярша запалі святло!

Ад гэтага „Гайнц” Гендрык уздрыгнуў, як ад удару. Ён не дазваляў называць сябе так нікому, нават сваёй маці, толькі Джульета магла на такое адважыцца. Апрача яе, у гэтым горадзе ніводная жывая душа не ведала, што яго сапраўднае імя было Гайнц, — ах, у якую салодкую хвіліну слабасці даверыўся ён ёй? Гайнцам яго называлі ўсе да васемнаццаці гадоў. І толькі калі яму стала ясна, што ён хоча быць славым акторм, ён прыдумаў сабе імя. Колькі клопату было, каб прабіцца з ім у сям’ю, каб да яго прывыклі і прынялі на поўным сур’ёзе — да гэтага незвычайнага і прэтэнцыёзнага „Гендрыка”! Колькі пісьмаў, якія пачыналіся са слоў „Дарагі Гайнц!” засталася без адказу, пакуль маці Бэла і сястра Ёзі нарэшце не прывыклі да новага звароту. З сябрамі дзяцінства, якія ўпарта называлі яго Гайнцам, ён груба парваў; зрэшты, ён наогул не трымаўся знаёмстваў з колішнімі сябрамі, якія любілі выцягваць усякія непрыемныя гісторыі з яго шэрага мінулага і рагатаць са сваіх жана нетактоўных і дурных жартаў. Гайнц сканаў. Вялікім павінен стаць Гендрык!

Малады артыст Гёфген жорстка змагаўся з агенцтвамі, дырэктарамі тэатраў, газэтнымі рэдактарамі, каб яны нарэшце навучыліся правільна пісаць і вымаўляць прыдуманая ім самім велягурыстае імя. Яго калаціла ад злосці і крыўды, калі ён бачыў перад сваім прозвішчам у праграмках альбо рэцэнзіях імя „Генрык”. Маленькае „д” ўсярэдзіне выдуманага імя мела адмысловы, магічны сэнс: калі ён даб’ецца, што ўвесь свет, увесь без выключэння, прызнае ў ім „Гендрыка”, тады ён дасягнуў! тады ён чалавек!

Вось такою дамінантаю было для яго імя — больш, чым проста знак, які азначаў асобу, у знаку былі сэнс, мэта і абавязак — такую ролю імя іграла ў славалюбных задумах Гендрыка Гёфгена. І тым не меней ён стрываў, калі Джульета з цёмнага кута пагрозліва назвала яго ненавісным імем — Гайнц.

Ён паслухаўся абодвух яе загадаў; уключыў святло, аж яго раптам ледзь не асляпіла рэзкай яркасцю, зрабіў некалькі крокаў, усё яшчэ панурыўшы галаву, да Джульеты. За метр ад яе спыніўся. Але і гэта не было яму дазволена. Яна хрыпла прашаптала з даволі пагрозлівай ласкавасцю:

— Падыдзі бліжэй, мой хлопчык!

Але як што ён не скрануўся з месца, яна павабіла яго як сабаку, якога падклікаюць лагодным словам, каб потым тым болей жорстка пакараць:

— Бліжэй, мой харошанькі! Яшчэ бліжэй! Не бойся!

Ён усё яшчэ не варушыўся, стаяў усё яшчэ з панураным тварам, плечы і рукі бяссіла абвіслі, на скронях і каля брывоў пазначыліся пакутлівыя рыскі, раскрыленыя ноздры ўбіралі пранозлівы пах саладжава-вульгарнай парфумы, дзіўна і ўзбуджальна змешаны з яшчэ больш дзікім, але ўжо зусім не салодкім пахам поту.

Як што дзяўчыну пачала раздражняць і нудзіць яго жаласлівая і шляхетная пастава, яна раптам гнеўным голасам рыкнула на яго, як з дрымучай нетры:

— Ды не стой ты так, нібы абрабіўся! Вышэй галаву! — І ўжо больш велічна дадала: — Дзівіся мне ў твар!

Ён павольна падняў галаву, на скронях пакутлівая рыса паглыбілася. На бледным твары зеленавата-блакітныя вочы расшырыліся ад асалоды альбо ад страху. Ён моўчкі ўтаропіўся на прынцэсу Тэбаб, на Чорную Венеру.

Негрыцянкай яна была толькі па маці — бацька быў гамбургскі інжэнер, — але цёмная раса сталася мацнейшай за белую: прынцэса выглядала не паўкроўкай, а без малага чыстакроўнай. Колер грубай, месцамі патрэсканай скуры быў цёмна-карычневы, на нізкім пукатым лобе і на вузкіх жылістых руках амаль чорны, толькі далоні прырода пафарбавала святлей, а колер верху шчок Джульета пафарбавала сама з дапамогаю шмінак і свайго густу: на моцных брутальных скуляках былі пакладзены штучныя, быццам сухотныя плямы. Вочы таксама былі касметычна апрацаваныя: бровы паголены і заменены тоненькімі палоскамі, нанесенымі вугалем, вейкі штучна падоўжаныя, на верхнія да самых брывоў накладзены чырванавата-блакітныя цені. Затое тоўстым губам яна пакінула іх натуральны колер. Фіялетаваыя губы над беласнежнымі зубамі, якія адкрываліся пры смеху і лаянцы, былі грубыя, цёмныя, як і рукі і шыя, але з гэтым змрочным тонам адмыслова кантраставала здаровая чырвань дзяснаў і языка. Увесь твар асвятляўся рухавымі, калючымі і разумнымі вачыма і бліскучымі зубамі, а нос быў пляскаты, прыплюснуты, але гэта можна было заўважыць, толькі пільненька прыгледзеўшыся. Інакш здавалася, быццам ніякага носа не было ўвогуле. Ён не рабіў уражання пагорка сярод распуслівай і злавесна-прыцягальнай маскі; хутчэй ён здаваўся ўпадзінай.

Варварскай галаве Джульеты куды лепш падышоў бы фон дрымучага лесу, чым мяшчанскага пакоя з плюшавай мэбляй, бразготкамі і шаўковымі абажурамі. Зрэшты, расчароўваў не толькі фон, але і тое, што ўвенчвала галаву, — валасы. То была не чорная кучаравая грыва, якая так упасавала б да гэтага лоба, да гэтых вуснаў. Здзіўляла якраз гладкая цёмная русыясць валасоў, прычоска была вельмі

простая, з прадзелам пасярэдзіне. Цёмная дама любіла нагадаць, што колер іх яна ўспадкавала ад бацькі — гамбургскага інжынера Мартэнса.

Тое, што існаваў чалавек з такім прозвішчам, такой прафесіі і быў яе бацькам, нікім не аспрэчвалася і не ставілася пад сумненне. Зрэшты Мартэнс ужо колькі гадоў як памёр. Праца ў Афрыцы аніак не паспрыяла ўмацаванню яго здароўя. Змучаны малярый, зруйнаваўшы сэрца ўколамі хініну і алкагольнымі эксцэсамі, ён вярнуўся ў Гамбург, каб там, без адкладу і не прыцягваючы лішняй увагі, сканаць. Каханку-негрыянку пакінуў у Конга, як і маленькае цёмнаскурае стварэнне, якое нібыта магло быць яго дачкою. Вестка пра смерць інжынера не дайшла да Афрыкі. Прайшлі гады, Джульета страціла і маці; і вось яна выправілася ў далёкую і, напэўна ж, поўную дзівосаў Германію. Яна спадзявалася, што там яе ахіне бацькоўская любоў. Але ёй нават не змаглі паказаць інжынераву магілу; парэшткі беднага бацькі зніклі, як і памяць пра яго.

Шчасце юнай Джульеты, што яна ўмела прыстойна танцаваць стэп, яна гэтага навучылася яшчэ дома. Ёй удалося атрымаць месца ў адной з самых лепшых устаноў Сант-Паўлі. Там яна напэўна ж утрымалася б, і, магчыма, разумнай і энергічнай асобе была б наканавана пачэсная кар’ера, калі б яе бурны тэмперамент і неадольная схільнасць да моцных напояў самым фатальным чынам не перакрэслілі яе разлікі. Яна любіла хадзіць з нагайкай і не магла адмовіцца ад пахібнай звычкі кідацца на тых сваіх знаёмых і калегаў, з кім сыходзілася не па ўсіх пунктах, альбо не супадала ў настраёвасці; спачатку з гэтай прыдурі ў Сант-Паўлі весела пакеплівалі, як з вельмі мілага смешнага бзіку, пасля, аднак, гэты бзік пачаў ужо бзычаць ці не залішне арыгінальна і, бадай, проста шкодна.

Джульету звольнілі, і яна ў бестурботна шпарка-борздым тэмпе перажыла тое, што звычайна называюць „падзеннем з прыступкі на прыступку згары лесвіцы данізу”, кажучы інакш, свой „скочны куншт” яна мусіла ад разу да разу дэманстраваць ва ўсё горшых, ва ўсё больш захлюпаных забягалаўках. Яе зборы на гэтым прыхілішчы зноў жа ад разу да разу ўсё больш мізарнелі, аж яна мусіла нарэшце шукаць пабочнага заробку. Што ж яшчэ пабочнага яна магла знайсці, апрача вечаровых шпацыровак па Рэпербане і суседніх вулках? Прыгожае цёмнае цела, якое яна з гордай годнасцю праносіла па тратуарах, было куды як не самым заляжалым таварам на велізарным кірмашовым распродажы целаў, выстаўленых на начную патрэбу заезнай матрасні і знуджаным пачэсным мужам горада Гамбурга.

Артыст Гендрык Гёфген, зрэшты, пазнаёміўся з Чорнай Венерай зусім не на панелі; зусім не, гэта адбылося ў цесным, пракураным і прамацюканым п’янай бражняй кабаку, дзе яна за вечаровы ганарар у тры маркі дэманстравала сваё цёмнае, гладкае цела ў віртуозных рухах рытмічнага стэпу. У праграме змрочнага кабарэ чорная танцорка Джульета Мартэнс значылася як прынцэса Тэбаб — імя, якое яна магла насіць толькі ў якасці сцэнічнага псеўданіма, але на якое прэтэндавала і ў будным жыцці. Калі верыць ёй, яе нябожчыца маці, пакінутая каханка гамбургскага інжынера, была чыстай княскай крыві: была дачкою сапраўднага, бясконца багатага, шчырадушнага, але, на жаль, у самым далікатным узросце з’едзенага ворагамі негрыянскага правадыра. Што да Гендрыка Гёфгена, дык яго ўражваў не так яе тытул, — хоць і гэта яму было не абы што, — як рухавыя калючыя вочы і мускулы шакаладных ног. Пасля таго як скончыўся нумар прынцэсы Тэбаб, ён зайшоў да яе ў грымёрную, каб выказаць сваё — спачатку, можа, крыху і нечаканае — пажаданне: менавіта — браць у яе ўрокі танцу.

— Сёння актор павінен быць трэніраваны, як акрабат, — патлумачыў ён ёй.

Але прынцэса не вельмі цікавілася яго тлумачэннямі. Зусім не здзівіўшыся, яна тут жа дамовілася з ім пра цану і першую сустрэчу.

Так завязаліся адносіны паміж Гендрыкам Гёфгенам і Джульетай Мартэнс. Цёмнаскурая дзяўчына была „настаўніцай”, інакш кажучы, валадаркай, а перад ёю стаяў бледны мужчына, „вучань” — паслухмянец, прыніжаны, які прымаў кару гэтак сама пакорліва, як і рэдкія скупыя пахвалы.

— Глядзі на мяне! — загадала прынцэса Тэбаб, вылупіўшы вочы, тым часам як ягонныя вочы, поўныя пажады і страху, не адрываліся ад яе ўладарнага твару.

— Якая ты прыгожая сёння! — вымавіў ён нарэшце, ледзь варушачы губамі.

— Не вярзі дурноты! — накінула яна на яго. — Я не прыгажэй звычайнага!

Пры гэтым яна правяла рукою па грудзях і абцягнула на сабе вузкую плісіраваную спаднічку, якая адкрывала калені ў чорных шаўковых панчохах, бо зялёныя боцікі з мяккай лакіраванай скуры даходзілі вышэй сярэдзіны лытак. Пад прыгожыя боцікі і кароткую спаднічку яна насіла яшчэ і шэры футраны жакецік, падняўшы каўнерык да самай патыліцы. На цёмных жылістых запясцях брынчалі шырокія бляшаныя бранзалеты. Самым элегантным атрыбутам яе туалету была нагайка — Гендрыкаў падарунак. Бліскуча чырвоная, з плеценай скуры. Джульета ў пагрозліва рэзкім рытме паляпвала ёю па зялёных боціках.

— Ты зноў спазніўся на чвэрць гадзіны, — сказала яна пасля доўгай паўзы, і злосныя складкі леглі на нізкім пукатым лобе. — Колькі ж я павінна цябе яшчэ папярэджваць, салодзенькі мой? — спытала яна падступна ціха, а пасля, выбухнуўшы гневам: — Годзе! Наелася па горла! Дай лапу!

Гендрык павольна падняў абедзве рукі далонямі ўгору. Пры гэтым не зводзіў загіпнатызаваных, шырокіх вачэй з жахлівай грымасы каханкі.

Яна пачала рэзкім, вісклівым голасам лічыць удары:

— Раз, два, тры!

Элегантная плеценая нагайка са свістам хвастала па ягоных далонях, на іх адразу праступілі тоўстыя чырвоныя пісягі. Боль быў такі п'якучы, што на вачах у яго выступілі слёзы. Ён скрывіўся. На першым удары Гендрык ціха ўскрыкнуў, пасля авалодаў сабою і стаяў з нерухомым бледным тварам.

— На добры пачатак хопіць, — сказала яна, і ў твары яе раптам пазначылася стомленая ўсмешка, якая зусім не адпавядала правілам гульні: у ёй не было нічога жорсткага, хутчэй гэта была дабрадушная ўсмешка, нават спагадлівая. Яна апусціла нагайку, павярнула галаву і застыла — твар у профіль — у прыгожай задуменна-смутнай паставе. — Пераапраніся, — сказала ціха. — Будзем працаваць.

Тут не было шырмы, за якой ён мог бы засланіцца. З-пад напаўапушчаных павекаў Джульета без аніякай цікавасці назірала за кожным яго рухам. Ён распрануўся, зняў з сябе ўсё, адкрыўшы светлае, ужо крыху атлусцелае ў рыжаватых валасах цела, потым нацягнуў швэдар у белую і блакітную палоску і чорныя спартыўныя трусікі і паўстаў перад ёю ў гэтых подлых строях, якія ён сам называў „трэніровачным касцюмам” — нейкі па-дзіцячы нехлямяжы ў чорных паўчаравіках і белых шкарпэтках, какетліва згорнутых над костачкамі, у трусіках з бліскучага чорнага паркалю, як у малых хлапчукоў на ўроках фізкультуры, і ў паласатым швэдары з адкрытымі рукамі і шыяй.

Яна агледзела яго, крытычна і холадна.

— За тыдзень ты яшчэ больш патаўсцеў, салодкі мой, — канстатавала яна насмешліва, паляпваючы нагайкай па зялёных боціках.

— Даруй, — ціха сказаў ён. Яго белы твар са строгай лініяй падбародка, чулівымі скронямі і прыгожага разрэзу скурушлівымі вачыма захоўваў поўную сур'ёзнасць і амаль трагічную годнасць, нягледзячы на гратэскowy ўбор.

Негрыцянка корпалася з грамафонам. У нечаканы рытмічны грукат джазу ўварваўся грубы голас:

— Ну, пачынай жа!

Яна ашчэрыла пры гэтым абодва рады занадта белых зубоў і платаядна павяла вачыма: менавіта гэтай мімікі ён якраз і чакаў ад яе цяпер.

Яе твар нагадваў жахлівую маску невядомага божышча: гэты бог пануе ў цёмнай нетры, у патайным месцы, і вышчарам зубоў і выразам вачэй быццам патрабуе неадкладнай чалавечай ахвяры. Яму яе прыносяць, каля ног ягоных струменіцца кроў, ён прынюхваецца пляскатым носам да знаёмага саладжавага паху і крыху пахіляе валадарскае цела ў рытме шалёнага тамтама. А навокал вернападданыя

вядуць радасна-шчасны танец. Ускідваюць рукі і ногі, падскокваюць, хістаюцца, тлумяцца; іх рыканне пераходзіць у жарасна-пахацімскі стогн, вось ужо яны задыхаюцца, вось ужо зняможана падаюць, падаюць пад ногі чорнаму боству, любаснаму, пашанавальнаму, бо яны могуць любіць і шанаваць толькі таго, каму ахвяравалі самым дарагім — крывёю.

Гендрык павольна пачаў танцаваць. Але куды падзелася яго трыумфальная лёгкасць, якая так захапляла публіку і калегаў? Знікла яна; здавалася, ён пакутліва перасоўвае ногі — але ў гэтай пакутлівасці была і асалода: яго выдавала самазабыццёвая ўсмешка на бледных сцягнутых губах і застылы, засяроджаны пагляд.

А Джульета і не думала танцаваць — хай вучань памучыцца сам. Яна толькі падбадзёрвала яго, пляскаючы ў далоні, грубымі крыкамі і рытмічным пагойдваннем цела.

— Хутчэй, хутчэй! — шалёна патрабавала. — Што ў цябе ў касцях? І яно мне хоча лічыцца мужчынам! Яно яшчэ ў артысты пнецца, яшчэ й за грошы сябе паказваць хоча? Э-э, нэндза раскіслая...

Нагайка пахаджала па лытках, па руках. Гэтым разам ужо слёзы не наплывалі яму на вочы, вочы былі сухія, вочы гарэлі. Толькі сціснутыя губы дрыжалі. Прынцэса Тэбаб сперазала яго яшчэ раз.

Ён працаваў без перапынкаў паўгадзіны, быццам яму ішло пра важную трэніроўку, а не пра вусцішную забаву. Нарэшце задыхаўся. Пахіснуўся. На твары выступіў пот. З цяжкасцю вымавіў:

— Галава пайшла... Можна дух перавесці?

Яна зірнула на гадзіннік і адказала, дзелавіта і коратка:

— Не, яшчэ чвэрць гадзіны паскачаш.

Музыка зайграла зноў, Джульета зноў асатанела запляскала ў далоні, а ён яшчэ раз паспрабаваў адбіць складаны стэп. Але змардаваныя ногі ў какетлівых паўчаравічках і шкарпэтках адмовіліся служыць. Гендрык нейкую секунду павагаўся, потым стаў. Спацелай рукой ацёр пот з лоба.

— Што яшчэ за штукі? — рыкнула яна. — Канчаць без дазволу? Гэта нешта новенькае, нешта файнае — мужчына мне!

І яна прыцэлілася нагайкаю проста ў твар; дзякаваць, ён паспеў у час нагнуцца, ухіліцца ад гэтага страшнага ўдару. Явіцца ўвечары ў тэатр з крывавым шнарам ад лоба да падбародка — гэта ўжо было б занадта. Нягледзячы на сваю адключанасць, яму было ясна, што гэтага ён сабе дазволіць не можа.

— Годзе! — коратка сказаў. І ўжо адварочваючыся ад яе, дадаў: — На сёння годзе!

Яна зразумела, што гэтым разам ён не жартуе. Не адказваючы, з палёгкай уздыхнуўшы, яна паглядзела, як ён надзявае спальны халат на мяккай подшыўцы, шаўковы, чырвоны, дзіравы, як кладзецца на сафу.

Сафа, якая на ноч ператваралася ў пасцель, удзень была накрытая пледам і каляровымі падушкамі. Каля канапы стаяла лямпа на круглым нізкім століку.

— Выключ гэта яркае святло! — напеўна, пакутліва-меладычным голасам папрасіў Гендрык. — І ходзь да мяне, Джульета!

Яна ішла ў ружовым мораку. Калі спынілася каля яго, ён ціха ўздыхнуў:

— Як добра!

— Табе спадабалася? — даволі суха спыталася яна. Закурыла цыгарэту, падала яму запальнічку. Ён карыстаўся доўгім, ардынарным муштуком — дарункам Рахэлі Морэнвіц.

— Я ператаміўся, — сказаў. І на яго бледным твары паявілася дабрадушлівая, поўная разумеласці ўсмешка.

— Гэта добра, — сказала яна, нахіляючыся да яго.

Ён паклаў свае шырокія, бледныя з рыжымі валаскамі рукі на яе прыгожыя, бліскучыя ў чорным шоўку калені. Сказаў замроена:

— Як брыдка глядзець на мае агідныя рукі на тваіх цудоўных нагах, каханая!

— А на табе ўсё брыдкае, парсючок ты мой, — галава, ногі, рукі, ну ўсім-усё! — з

бурклівай пяшчотай запэўніла яна яго.

І прылегла каля. Шэры футраны жакецік зняла. Пад ім яна насіла кароткі, падобны на кашулю сачык з бліскучага, у чырвоную і чорную клетку шоўку.

— Я заўсёды буду кахаць цябе, — стомлена сказаў ён. — Ты дужая, моцная. Ты чыстая. — І паглядзеў з-пад павек на пругкія і вострыя грудзі, выразна акрэсленыя пад тонкім шоўкам.

— Ах, ты кажаш, проста каб казаць, — сказала яна сур'ёзна і крыху пагардліва. — Бразнуў, што ў галаву ўбілася. У некаторых бывае так, мусова ім трэба нешта ўявіць. Інакш не ў сіле.

Ён правёў пальцамі па яе высокіх мяккіх боціках.

— Але я ведаю, што кахацьму цябе заўсёды, — цяпер ужо заплюшчыўшы вочы, прашаптаў ён. — Я ніколі не знайду такой жанчыны, як ты. Ты жанчына майго жыцця, прынцэса Тэбаб.

Яна недаверліва пахітала цёмным сур'ёзным тварам над яго белым, стомленым.

— А ты ж мне нават не дазваляеш хадзіць у тэатр, калі іграеш, — сказала яна незадаволена.

Ён выдыхнуў:

— Тым не меней я іграю толькі дзеля цябе, толькі табе, мая Джульета. У табе мая сіла.

— Але я больш не дазволю забараняць мне, — сказала яна ўпарта. — Я ўсё адно пайду ў тэатр, дазволіш ты ці не. Днямі прыйду, сяду ў партэры, і буду рагатаць, як толькі ты выйдзеш на сцэну, малпачка ты мая.

Ён сказаў парывіста:

— Не жартуй так!

Ён спалохана расплюшчыў вочы, прыўзняўся. Але выгляд Чорнай Венеры, здаецца, зноў супакоіў яго. Ён усміхнуўся, пачаў дэкламаваць:

— Viens-tu du ciel profond ou sors-tu de l'abîme — ô Beauté?

— Што за глупства ты вярзеш? — перабіла яна яго.

— Гэта вунь з той цудоўнай кнігі — растлумачыў ён, паказваючы на французскі томік у жоўтым акладзе, які ляжаў каля лямпы на століку, — гэта былі „Les Fleurs du Mal” Бадлера.

— Не разумею нічога, — сказала Джульета з прыкрасцю.

Але ён не даўся збіць сябе з тропу, цытаваў далей:

Tu marches sur des morts, Beauté, dont tu te moques.

De tes bijoux l'Horreur n'est pas le moins charmant.

Et le Meurtre, parmi tes plus chères breloques,

Sur ton ventre orgueilleux, danse amoureusement...

— Як ты можаш пароць такую блазлоту? — І яна дакранулася цёмным вузкім пальцам да ягонага рота.

Але ён, як і раней, пывуча, меланхалічна, казаў далей:

— Ты ніколі мне не расказваеш пра былое тваё, прынцэса Тэбаб, там, на радзіме тваёй.

— А я нічога не памятаю, — адрэзала яна.

Пасля яна пацалавала яго — можа, каб спыніць нетактоўныя паэтычныя роспыты. Яе раззяўлены звярыны рот з цёмнымі, патрэсканымі губамі і крывавым языком павольна наблізіўся да яго прагных і бледных вуснаў.

Як толькі яна адвяла свой твар ад ягонага, ён загаварыў зноў:

— Не ведаю, ці зразумела ты мяне, калі я сказаў, што іграю толькі дзеля цябе і дзякуючы табе?

Пакуль ён гаварыў, пяшчотна і замроена, яна пагладжвала сваімі вопытнымі пальцамі яго парадзелыя шаўкавістыя валасы, якім лямпа надавала чырванаваты бляск. Яна перабірала яго валасы не ласкава, а сур'ёзна, дзелавіта, нібыта

збіраючыся стрыгчы.

— Я ж уважаў гэта цалкам даслоўна, — сказаў ён далей. — Калі я хоць трошкі падабаюся публіцы, калі маю поспех, — дык гэтым я абавязаны табе. Бачыць цябе, кранаць цябе, прынцэса Тэбаб, мне гэта як нейкія дзівосныя лекі... нешта цудоўнае, незвычайнае асвяжэнне.

— Ах, ты толькі і ўмееш, што балбатаць і хлусіць, — па-мацярынску ўсміхнулася яна. — Але ж і гаўно ты, даражэнькі, што і не бачыла такога.

Каб прымусіць яго замоўкнуць, яна паклала абедзве рукі яму на твар. Шырокія бранзалеты звінелі ў яго каля падбародка. На яго шчоках яе светлыя далонькі. Нарэшце ён змоўк, ямчэй уладзіўся на падушцы, нібы хацеў заснуць. І зноў, як бы шукаючы ратунку, абняў рукамі чорную дзяўчыну.

Яна ціха ляжала ў ягоных абдымках, пакінуўшы рукі на яго твары, быццам дзеля таго, каб прыхаваць ад яго сваю далікатна-пагардлівую ўсмешку.

III. „Кнорке”

Сезон быў у поўным разгары, неблагі сезон для Гамбургскага мастацкага тэатра. Оскар Х. Кроге не меў ні каліва рацыі, кажучы, што тысяча марак у месяц Гёфгену — пераплата. Без гэтага актора і рэжысёра тэатр анік не мог бы абысціся; ён цягнуў на сабе няма ладу колькі ўсяго, быў нястомны і вынаходлівы. Ён іграў усё: ролі маладых і старых; не толькі Міклас меў прычыны зайздросціць яму, але і Петэрсэн, і нават Ота Ульрыхс; але гэты быў заняты больш важнымі рэчамі і не дужа сур’ёзна прымаў тэатральную буднасць. Гёфген заваяваў дзіцячыя сэрцы як дасціпны і прыгожы прынц на паказах каляднай казкі; дамы лічылі яго забойным у французскіх лёгка-гутарковых п’есах і камедыях Оскара Уайльда; літаратурная гамбургская публіка дыспутавала пра яго поспех у „Вясновым абуджэнні”, пра ролю адваката ў стрынбергаўскіх „Мроях”, ролю Леанса ў бюхнераўскім „Леанс і Лена”. Ён умеў быць элегантным, але і трагічным. У яго была сцягвозная ўсмешка, але ж і пакутніцкая складка над скронямі. Ён зачароўваў іскрыстай дасціпнасцю, ён імпанаваў уладарна паднятым падбародкам, рэзкім камандным тонам і ганарыста-нервовым жэстам; ён кранаў сваім пакорлівым, бездапаможна блукаючым позіткам, пяшчотнай, незямной разгубленасцю. Ён быў дабрадушны і подлы, пыхлівы і пяшчотны, агрэсіўны і прыгнечаны — рыхтык, як таго вымагаў рэпертуар. У шылераўскім „Падступстве і каханні” ён іграў папераменна то маёра Фердынанда, то сакратара Вурма — экзальтаванага палюбоўніка і гнюснага інтрыгана, — пры тым, яму не было ніякай патрэбы так какетліва падкрэсліваць сваю здольнасць да пераўвасаблення, у ёй і без таго ніхто не сумняваўся. Раніцай да абеду рэпетыравалі „Гамлета”, а папаўдні — фарс „Міцэ ўмее ўсё”. Прэм’ера фарса адбылася пад Каляды і мела вялікі поспех; Шміц мог радавацца; а з прычыны „Гамлета” разбушаваўся Кроге, які ўжо на генеральнай рэпетыцыі хацеў забараніць прэм’еру.

— Я не пацярплю ў сваім доме такога свінства! — абураўся стары паборнік інтэлектуальнага тэатра. — „Гамлета” не ставяць так між іншым, як дзяжурны спектаклік! Гэта — „Гамлет”!

Але Гёфген даў рады і Гамлету. Ён вельмі ўражваў чорным, зашпіленым на ўсе гузікі касцюмам, загадкавай касавурасцю і бледным, пакутніцкім тварам, і раніцай гамбургская прэса ў адзін голас пісала, што гэтая роля — вельмі цікавае дасягненне, хай, можа, і не дасканала адшліфаваная, хай крыху недапрацаваная, хай многае ў ёй трымаецца на імправізацыі, затое колькі ў ёй душаўгрызлівых момантаў. Ангеліцы Зіберт далі Афелію, і на кожнай рэпетыцыі яна ўся літаральна прамакала ад слёз; ад гэтых слёз на прэм’еры яна ледзьве на нагах стаяла. Зрэшты, некаторыя знаўцы лічылі, што ў гэтым сумніўным спектаклі яна была самая лепшая.

Гёфген працаваў па шаснаццаць гадзін у суткі, і кожны тыдзень у яго быў сама мала адзін нервовы зрыў. Крызісы кожнага разу былі вельмі моцныя і прымалі

самыя розныя формы. Аднаго разу Гёфген упаў на падлогу і моўчкі калаціўся ў прыпадку. Другога разу ён заставаўся на нагах, але крычаў дзікім голасам хвілін пяць бесперастанку. А яшчэ аднаго разу на рэпетыцыі раптам, на страх усім, прамармытаў, што не можа расціснуць сківіцы, што ў яго курчы, што можа толькі мармытаць. Перад вечаровым паказам спектакля, у грымёрнай, ён прымусіў Бёка, які ўсё яшчэ не атрымаў сваіх сямі з палавінаю марак, масіраваць яму ніжнюю палавіну твару, стагнаў і нешта трызніў са сціснутымі зубамі. А праз чвэрць гадзіны ўжо быў на сцэне, артыкуляцыя была бездакорна свабодная, як ніколі, ён быў спрытны, прамяніўся і меў поспех.

Таго дня, як яго высцебала прынцэса Тэбаб, ён плакаў, крычаў і тузаўся адначасова — гэта быў жахлівы прыпадак. Усе акторы спалохана абступілі яго, чаго толькі ўжо не пабачылі яны ў жыцці — нарэшце фраў фон Гэрцфэльд абліла шаляніцу вадой. Джульета, шчыра кажучы, рэдка калі дала свайму сябру повад на такую роспач, звычайна яна з'яўлялася ў ягонай кватэры ў дакладна вызначаны час і рабіла менавіта тое, чаго ён ад яе чакаў. Паздаравелы, пасвяжэлы, яшчэ больш вынаходлівы, яшчэ больш уладарны, вынослівы, цягавіты, ён расставаўся са сваёй каханай. Ён казаў Джульете, што кахае яе, што сэнс яго жыцця ў ёй. Часам і сам верыў у тое, што казаў. Ці ж не развітваўся ён ля ног сваёй Чорнай Венеры са сваёй ганарыстасцю, хіба не таптаў перад ёю сваю фанабэрыю? Ці ж гэта не каханне? Бывала, ён ноччу задумваўся над гэтым, вяртаючыся з „Г. М.". Тады казаў сабе: так, так, я кахаю яе, гэта ясна. І чуў у сабе глыбінны голас: навошта ты сам сябе ашукваеш? Але яму ўдавалася заглушыць гэты голас. А самы глыбокі голас маўчаў. І Гендрык верыў, што ён здольны на каханне.

Маленькая Ангеліка пакутавала, Гёфгену гэта мала абыходзіла. Фраў фон Гэрцфэльд пакутавала, а ён карміў яе інтэлектуальнымі размовамі. Рольф Банэці пакутаваў па маленькай Ангеліцы, недаступнай яму, нягледзячы на яго самыя палкія залёты, і малады, прыгожы залётнік мусіў суцяшацца Рахэлью Морэнвіц, што ён рабіў супроць сваёй волі, з агідай, і маска грэблівасці не сыходзіла з яго твару. Ганс Міклас ненавідзеў, ён галадаў, калі Эфой не карміла яго бутэрбродамі, разам са сваімі палітычнымі аднадумцамі лаяў марксістаў, бэсціў яўрэяў і яўрэйскіх падсёрбачаў, упарта трэніраваўся, іграў другарадныя ролі, а пад скулякамі залеглі яшчэ больш чорныя цені.

Са сваімі палітычнымі аднадумцамі ці мала часу бавіў і Ота Ульрыхс. Менавіта перад імі яму было непрыемна, што адкрыццё рэвалюцыйнага тэатра ўвесь час адкладвалася. Штотыдня Гёфген прыдумваў новую адчэпку. Часта пасля рэпетыцыі Ульрыхс адводзіў сябра ўбок і літаральна ўмольваў:

— Гендрык! Калі ж мы пачнём?

У адказ Гендрык палка і натхнёна гаварыў пра заняпад капіталізму, пра тэатр як прыладу палітыкі, пра неабходнасць моцнага, вострага мастацка-палітычнага ўздзеяння тэатра на масы і пад канец абяцаў адразу пасля прэм'еры „Міцэ ўмее ўсё" пачаць рэпетыцыі для рэвалюцыйнага тэатра.

Але вось прайшла дужа настраёвая калядная прэм'ера, прайшлі іншыя прэм'еры, сезон ужо блізіўся да канца, амаль ужо канчаўся, а рэвалюцыйны тэатр існаваў толькі на шыкоўнай паперы, на якой Гёфген вёў перапіску, урачыстую і вельмі шырокую, са славымі аўтарамі сацыялістычнага толку. І вось аднаго разу, калі Ота Ульрыхс зноў учасціўся ў яго са сваімі ўгаворамі, Гендрык адказаў, што ў гэтым сезоне, на яго вялікі жаль, з прычын проста фатальных ужо нічога не выйдзе: на жаль, давядзецца патрываць да восені. Твар у Ульрыхса адразу азмрочыўся. Але Гендрык паклаў руку на плячо сябра і аднадумца і загаварыў тым неадольным для супраціву голасам, які спярша спяваў, трымцеў, а потым мацнеў і звінеў меддзю, бо Гёфген бічаваў маральны распад буржуазіі і славіў міжнародную салідарнасць пралетарыяту. Ульрыхс здаўся.

Развіталіся з доўгім поціскам.

Тады якраз рыхтавалася апошня навінка сезону: у камедыі Тэафіла Мардэра

„Кнорке” Гендрык Гёфген быў на галоўнай ролі. Гэтая грамадска-драматычная п’еса Мардэра мела вялікі поспех. Усе знаўцы хвалілі індывідуальна адточаную форму п’есы, яе беспамылковую сцэнічнасць, пераканаўчасць і духоўна-бязлітасную вастрыню. На прэм’еру „Кнорке” збіраліся прыехаць крытыкі з Берліна. Зрэшты, на прэм’еру з халадком у сэрцы чакалі і самога аўтара, бо неаспрэчная высокая аўтарытэтная ацэнка Мардэрам самога сябе была ўсім вядомая гэтак сама, як і ягонае нахабства і схільнасць да беспрычынных, гучных і зацяжных скандалаў.

Але пры ўсім страху Гёфген радаваўся будучаму прыезду славутага драматурга. Ён амаль не сумняваўся, што гэты празорца і вопытны знаўца высока ацэніць ягонае выканаўчае майстэрства. „Я павінен быць на вышыні ў „Кнорке”! — прысягнуў сабе Гендрык.

Каб цалкам аддацца ролі, ён перадаў рэжысуру дырэктару Кроге, вялікаму спецыялісту ў камедыях Тэафіла Мардэра.

„Кнорке” належаў да цыклу сатырычных п’ес, якія высмейвалі нямецкую буржуазію часоў Вільгельма II. Герой камедыі быў выскачка, які з дапамогай цынічна заробленых грошай і ардынарнага, нізкага, пыхлівага розуму заваёўвае сабе ўладу і ўплывы ў высокіх колах. Кнорке быў суцэльны гратэск, але і імпазантны. Ён — абсалютна новы тып буржуазнага парвеню — вельмі жыццёўстойлівага, далёкага ад высокай маральнасці. Гёфген дужа надаваўся на поспех у гэтай ролі. Ён умеў перадаць жорсткасць, рэзкасць, а часам і мала не мілую безабароннасць. Ён унёс у ролю і нясмелую, спярша сляпучую велічнасць гранда, якая праяўлялася ў паставе і рухах, жэстах, і вульгарную, спрытную дэмагогію мярзотніка, гатовага на ўсё, каб выцерабіцца ў людзі, і бледнае, застылае, амаль гераічнае аблічча, і нават жудасць у вачах, калі ён бачыць свой узлёт, які сапраўды каркаломны і можа закончыцца менавіта зламаным каркам. Несумненна, у гэтай ролі Гёфген будзе сенсацияй.

Яго партнёрка, спадарожніца ў жыцці Кнорке, не менш бессаромная за яго самога, але слабейшая толькі таму, што кахае Кнорке, — яго партнёрку ў геніяльнай камедыі іграла маладая дзяўчына, якую Тэафіл Мардэр энергічна, амаль нават гнеўна прапіхваў у назойлівых пісьмах. У Нікалеты фон Нібур было яшчэ даволі мала практычнага тэатральнага вопыту — яна выступала рэдка і толькі ў малых гарадках, — але была істотай самаўпэўненай, умела амаль у страх увагнаць. У рэзкім тоне Мардэр пагражаў няшчаснаму Оскару Х. Кроге самым жahlівым скандалам, калі дырэкцыя Мастацкага тэатра не ангажыруе фон Нібур на галоўную гераіню. Застрашаны і збязволены грозным драматургам Кроге запрасіў Нікалету дзеля пробы выступіць у „Кнорке”. Яна прыехала з гарой чамаданаў з чырвонай лакараванай скуры, у шыракаполым мужчынскім капелюшы і вогненна-чырвоным плашчы, гарбаносая, з бліскучымі кашэчымі вачыма, прыгожа-высакалобая. Усе ў „Г. М.” адразу заўважылі, што яна была — асоба: Моц зазначыла гэта багавейна ўсхваляваным голасам, ніхто не адважваўся пярэчыць ёй, нават Рахэль Морэнвіц, хоць гэтая і была незадаволеная прыездам новенькай, бо і Нікалета была таксама юная дэманічная дама і, каб даказаць гэта свету, ёй не патрэбен быў ні манокль, ні доўгі муштук.

Рольф Банэці і Петэрсэн дыспутавалі, ці можна назваць Нікалету прыгожай. Энтузіяст Петэрсэн лічыў, што яна „проста асляпляльная”; асцярожлівы знаўца Банэці абмежаваўся акрэсленнем — „цікавая”.

— Пра прыгажосць і гаворкі быць не можа пры такім носе!! — нядбала сказаў ён.

— Затое якія вочы, цудоўныя! — захапляўся Петэрсэн, азіраючыся навакол, ці не было паблізу Моц. — А як трымаецца! Проста велічна, можна сказаць!

Нікалета прайшла за вокнамі пад руку з Гёфгенам, усе гэта заўважылі. Яе галава з ганарыстым носам, бліскучым паглядом і высокім лобам была падобная на галаву юнака эпохі Адраджэння; гэта з сумнай пранікнёнасцю адзначыла сабе фраў фон Гэрцфэльд, якая раўніва назірала за парай. Нікалета трымалася роўна і проста. Яркая нафарбаваныя тонкія губы рэзка і дакладна артыкулявалі, кожная фраза звінела акуратна і выразна; галосныя яна вымаўляла неяк далёка наперад, і яны гучалі

блісуча і гладка, не прападаў ніводзін зычны, і нават самыя неістотныя службовыя словы неслі з сабою трыумф маўленчай тэхнікі.

Па ролі Нікалета з дэманічнай вынаходлівасцю павінна была падкрэсліваць, якая яна самалюбная, а калі трэба, дык уздоўніцца і на інтрыгу.

— Вядома, мой мілы! — гаварыла яна Гёфгену, з якім пазнаёмілася толькі некалькі гадзін таму назад. — Усе ж мы хочам наперад. І тут патрэбныя локці.

Гендрык, які скоса з цікаўнасцю разглядваў яе, думаў — кажа яна шчыра, ці гэта толькі поза. Цяжка было вызначыць. Магчыма, гэты адкрыты цыннізм — проста маска, за якою крыецца зусім іншы твар, і хто ведае, які ў гэтага другога, схаванага, твару нос і які рот, і ці ёсць у ім нешта агульнае з гэтай на паказ ганарыстай маскай? Гендрык не мог прызнацца сабе, што жанчына поруч з ім зрабіла на яго ўражанне. Несумненна, яна была першая пасля Джульеты, для якога ў яго знайшоўся дапытлівы, зацікаўлены погляд. Яшчэ таго ж самага дня ён паспавядаўся ў гэтым Чорнай Венеры, якая страшэнна набіла яго, і гэтым разам не рытуальна дзеля гульні, а з палкай жарсцю — прынцэса Тэбаб угневалася. Гендрык пакутаваў, з асалодаю стагнаў і ў канцы прызнаўся сваёй прынцэсе, што яна застанеца яго адзінай валадаркай і каханай. Але калі ён зноў убачыў Нікалету, яго зноў зачаравалі яе рэзкая манера гаварыць, яе блісучы пранізлівы позірк і ганарыстая пастава.

Ногі ў яе не тое каб былі прыгожыя, хутчэй крыху таўсманья, але яна прэзентавала іх у чорных шаўковых панчохах у такой пераможнай манеры, што катэгарычна адпадала ўсякае сумненне ў іх прыгажосці — аkurat як сам Гендрык умеў падаць свае грубаватыя рукі так, як калі б яны былі тонкія і высакародныя. Нікалета закідвала нагу на нагу, глядзела пранізлівым позіркам, загадкава ўсміхалася і падцягвала спадніцу вышэй калена. Гендрык, зразумела, адразу раскусіў яе манеўр, але менавіта гэта і прывяло яго ў захапленне. Зрэшты, як яму лёгка было ўявіць сабе на гэтых нагах, якія заўважыў і ацаніў такі тонкі знаўца, як Банэці, зялёныя боцікі, — гэтая акалічнасць рабіла Нікалету яшчэ больш панаднай. Гендрык адкідваў бледны твар і пажадліва круціў брыльянтавымі вачыма. Нікалета яму падабалася.

Спадалася яму і тое, што яна дакладна і шчыра расказала пра сваё паходжанне. Яму імпанавала ўсё эксцэнтрычнае, авантурна-сумніўнае, бо і сам ён быў са звычайнага мяшчанства. Нікалета прызналася, што не ведае сваіх бацькоў.

— Мой тата быў авантурыст, — весела і горда, высока падняўшы галаву, заявіла яна. — Мама была маленькая танцорка ў Парыжскай оперы і, як я чула, вельмі дурная, але, кажучь, у яе былі боскія ногі..

Яна з выклікам зірнула на свае, якія падавала як нябесна прыгожыя.

— Тата быў геній. Ён умеў пажыць на шырокую нагу. Памёр у Кітаі, пакінуўшы там семнаццаць чайных домікаў і велізарныя пазычкі. Адзіная памяць у мяне пра яго — люлька курыць опіум.

У сваім нумары ў гатэлі яна паказала Гендрыку гэту рэліквію. З карэктнасцю, за якой праглядвалася суцэльная чартаўшчына, яна спыталася, хоча ён чаю ці кавы. Заказ яна перадала па тэлефоне кельнеру ў тоне жорсткага, бязлітаснага прысуду. Пасля пачала падрабязна расказваць пра гады сваёй маладосці.

— Вучылася я мала, — сказала яна. — Але я ўмею хадзіць на руках, бегаць па шары, які коціцца, і крычаць саваю.

Букваром ёй быў варты пахвалы часопіс „La Vie Parisienne” — „Парыжскае жыццё”. Гадавалася яна то ў французскіх пансіёнах, адкуль яе часта выкідалі за дзікія выбрыкі, то ў доме тайнага радцы Брукнера, якога яна называла юнацкім сябрам свайго бацькі.

Пра тайнага радцу Брукнера Гендрык ужо чуў. Творы гэтага гісторыка былі славуця; зрэшты, Гендрык іх не чытаў. Затое ён ведаў, што грамадскае становішча тайнага радцы было гэтак жа важнае, як і незвычайнае. Даследчык і мысляр быў не толькі адной з самых прэзентабельных і найбольш абгаворваных постацяў у нямецкім і еўрапейскім акадэмічна-літаратурным свеце; яму прыпісвалі таксама і інтымныя сувязі ў палітычных колах. Вядомая была яго дружба з адным сацыял-

дэмакратычным міністрам; з другога боку, у яго былі сувязі і з рэйхсверам: яго нябожчыца-жонка была дачкою генерала. Шмат зачэпак для каментараяў спрычыніла паездка тайнага радцы па Расіі, дзе ён прачытаў цыкл лекцыяў. Тады нацыяналісты арганізавалі яго цкаванне ў друку. З таго часу многія пачалі абурана гаварыць, што гістарычныя погляды Брукнера падупалі марксісцкаму ўплыву. Здаралася, студэнты ладзілі яму абструкцыі, калі ён падымаўся на кафедру. Але яго сусветна вядомае імя і спакойная, упэўненая вытрымка суцішала бунтароў. З усіх скандалаў тайны радца выходзіў пераможцам. Ён заставаўся недатыкальным.

— Дзівосны стары, — гаварыла пра яго Нікалета. — Ён і ў людзях разбіраецца. Ён, напрыклад, вельмі быў прывязаны да таты. А мне дазваляў усё, што б я ні вычварала, а я, у сваю чаргу, была цяжкая да яго тонкага занудства.

Найлепшай сяброўкай Нікалеты, можна сказаць — сястрой, была Барбара, Брукнерава дачка.

— Яна такая мілая! І такая добрая! — Позірк у Нікалеты памякчэў, калі яна вымаўляла гэтыя словы, хоць і тут яна не забылася пра выразную, звонкую артыкуляцыю.

На прэм'еру „Кнорке” чакалі не толькі Тэафіла Мардэра, але і Барбару.

— Мне вельмі цікава, як ты яе прынеш, ці спадабаецца, — сказала яна Гендрыку. — Можна, яна табе і не вельмі прыйдзецца. Але будзь з ёю пяшчотны, дзеля мяне. Яна крышку нясмелая, — сказала Нікалета, акцэнтуючы галосныя.

У дзень вялікай прэм'еры прыбыла Барбара Брукнер. Мардэр прыехаў толькі падвечар, берлінскім экспрэсам. Гёфген пазнаёміўся з Барбарай перад самым прадстаўленнем, калі піў у кавярні каньяк. Нікалета звонка праартыкулявала:

— Гэта мая самая любімая сяброўка, Барбара Брукнер, — і зрабіла цырымонны жэст пад чорнай крухмальна-плісіраванай накідкай.

Гендрык быў занадта ўсхваляваны, каб уважлівей прыгледзецца да дзяўчыны. Ён кульнуў у сябе каньяк і знік. У грымёрнай ён знайшоў два вялікія букеты — белы бэз ад Ангелікі Зіберт і чайныя ружы ад Гэрцфэльд. Каб улесціць нябёсы добрым учынкам, Гёфген шырокім жэстам даў маленькаму Бёку, які заўсёды прыходзіў на прэм'еры заплаканы, пяць марак, што, зрэшты, не пагашала пазычаных сямі з палавінаю марак.

Прэм'ера камедыі „Кнорке” прайшла бліскуча: з'едлівыя дасціпныя шпількі з дакладнага прыцэлу цялялі куды трэба, абрывістыя дыялогі казыталі нервы, раз за разам выклікаючы ў зале смех, то спалоханы, то шчаслівы, але больш за ўсё захапляла дакладная, грацыёзная, бліскучая сыгранасць Гёфгена з новай зоркай — Нікалетай фон Нібур, якая „гастралявала па ангажэменце”. Пасля другога акта абое выканаўцы галоўных роляў доўга выходзілі на апладысменты ўсхваляванай залы. У антракце да Гёфгена явіўся сам Тэафіл Мардэр, Нікалета была з ім.

Неспакойны, але празорлівы позірк Мардэра прабегаў па ўсіх прадметах у грымёрнай і спыніўся на Гендрыку, які знясілена сядзеў перад люстрам. Нікалета засталася каля дзвярэй, пачціва прымоўкалая. Пасля доўгай паўзы Мардэр сказаў начальніцкім голасам.

— А вы тыпаж урвікавалка!

Яго вочы, якія ўмомант схоплівалі ўсё, неадрыўна глядзелі на прыгожа нагрывіраваны твар Гендрыка.

— Вам спадабалася, гер Мардэр? — Гёфген спрабаваў зачараваць сатырыка алмазным позіркам і вабнай усмешкай.

Але Тэафіл сказаў:

— Ну так, гер... — і бессаромна дадаў: — Ну так, гер... як вас там, зусім забыў імя?

Гэтым разам Гендрык трошкі пакрыўдзіўся. Тым не меней ён назваўся напеўна-прывабным голасам. На гэта Мардэр адгукнуўся:

— Гендрык, Гендрык — вельмі пацешнае імя, мушу прызнацца, павінен сказаць — вельмі смешнае! — Гэта прагучала так пагардліва, што ў Гёфгена мароз пайшоў па скуры. Але раптам пісьменнік з нейкай застрашлівай веселасцю ўсклікнуў: —

Гендрык! Чаму Гендрык? Канечне ж, вас завуць проста Гайнц! Завуць яго Гайнцам, а ён сябе называе Гендрыкам! Ха-ха-ха, далібог, няблага!

Ён рагатаў залівіста, доўга, ад шчырага сэрца; Гёфген, уражаны гэтай злосна-прарочай празорлівасцю, пабялеў і ўздрыгнуў пад ружовай маскай. Нікалета не ўмешвалася, толькі весела пераводзіла кашэчыя вочы з аднаго на другога. Тэафіл зноў пасур'эзнеў, быццам задумаўся, і пачаў варушыць блакітнымі губамі пад чорнымі вусікамі. Гэтая гульня вуснаў неяк злавесна нагадвала смактанне раслін, якія пажыраюць жывёл, альбо рыб, калі хапаюць здабычу. У заключэнне Мардэр сказаў:

— А вы тыпаж урвікавалка. Моцны талент — носам чую, у мяне вельмі тонкі нюх. Пагамонім яшчэ! Павячэраем пасля, разам! Пайшлі, дзіця!

Ён узяў Нікалету пад руку і пакінуў грымёрную. Гёфген застаўся ў поўнай нерастаропнасці.

Цалкам авалодаў сабою, толькі калі ўжо стаяў на сцэне ў агнях рампы. Затое ў трэцім акце па смеласці ўзлёту пераўзышоў усё, што калі-коледы паказваў са сцэны. Публіка аж стагнала. Калі ўпала заслона, Нікалета, асыпаная кветкамі, кінулася Гёфгену на грудзі і сказала:

— Тэафіл зноў знайшоў самае дакладнае слова — ты сапраўды тыпаж!

Падышоў Кроге, прамармытаў нешта прыемнае. Запэўніў фройляйн фон Нібур, што меў бы вялікую асалоду працягваць з ёю сумесную працу, што хацеў бы, каб заўтра яна зайшла ў бюро абмеркаваць умовы. Нікалета тут жа накінула сваю падступна-карэктную маску, цырымонна пакланілася і ў дакладных словах выказала сваё задавальненне з прычыны рашэння дырэктара.

Тэафіл Мардэр запрасіў абедзвюх маладых дам і актора Гёфгена ў вельмі дарагі, хутчэй буржуазна салідны, чым модны рэстаран. Гендрык там яшчэ ні разу не быў, і гэта сталася Мардэру зачэпкай рэзка заявіць, што гэты рэстаран — адзіная „будка” ў Гамбургу, дзе на стол падаюць смачнае — салідны кошт, затое добры стары стыль, а ва ўсіх жа астатніх месцах, калі верыць драматургу, — падаюць толькі ёлкі тлушч і смярдзючую смажаніну, а тут бывае высокае выбраннае спадарства, якое ведае смак жыцця; тут і вінны склеп неблагі.

Сапраўды, на абштых карычневымі панелямі сценах віселі карціны з паляўнічага жыцця і прыгожыя кілімы, а за столікамі сядзелі толькі пажылыя геры з выглядам мільянераў. Яшчэ больш годнасна, вядома, выглядаў обер-кельнер; у рышпекце, з якім ён прыняў заказ Тэафіла, можна было разгледзець нейкую долю іроніі. Мардэр прапанаваў пачаць з лангустаў.

— Што вы на гэта скажаце, мой добры Генрык? — спытаўся ён у Гёфгена з той хітрай карэктнасцю, якой Нікалета, відаць, навучылася ад яго.

Гендрык не ведаў, што адказаць. Зрэшты, ён пачуваўся крыху няўпэўнена і скавана ў гэтым рэстаране для саліднага спадарства. Яму нават здалося, што обер-кельнер пагардліва прыгледзеўся да яго смокінга, на якім у некалькіх месцах паблісквалі тлустыя плямы. Пад выпрабавальным позіркам выпешчанага афіцыянта Гендрык на нейкі момант, але вельмі імпэтна адчуў сваю рэвалюцыйную сутнасць. „Не месца мне ў гэтым рэстаране для капіталістычных эксплуатацый”, — падумаў ён злосна, калі яму налівалі белае віно. Цяпер ён ужо дакараў сябе за тое, што адцягваў з адкрыццём рэвалюцыйнага тэатра. Але Мардэр яго расчараваў. Гэты бязлітасны прадбачлівы і небяспечны крытык буржуазнага грамадства паказаў сябе, калі прыгледзецца да яго бліжэй, вось так супраць-насупраць, панком з даволі сумніўнымі рэакцыйнымі схільнасцямі. У яго бурклівы, начальніцкі голас, падступны позірк, на ім занадта бездакорна пашыты цёмны гарнітур з залішне старанна падабраным гальштукам, а што да лангустаў, якіх толькі што падалі на стол, дык ён з фатальным веданнем выбірае самыя лепшыя. І ў яго ж ці не шмат чаго агульнага з тымі персанажамі, з якіх ён здэкуецца ў сваіх п'есах? Вось ён нахвальвае добрыя старыя часы, калі ён быў малады, — дзе ж тут з тым часам, хоць бы ў адным пункце, дараўнаецца новы, пусты і бездухоўны! А сам між тым не зводзіць халодных, неспакойных, прагных вачэй з Нікалеты, якая, сваім цягам, тонка згінае

не толькі губы, але і ўсё цела ў металічнай бліскучай вячэрняй сукенцы. Барбара ціха сядзела побач. Гендрык, якога гідзіў правакацыйны флірт Нікалеты з Мардэрам, нарэшце перанёс увагу на Барбару. І заўважыў: яе позірк выпрабавальна скіраваны на яго. Гендрык Гёфген сумеўся.

У глыбіні сэрца ён спалохаўся таго, што ўбачыў у Барбары Брукнер павабнасць, якое не заўважаў у іншых жанчынах. Ён сустракаў шмат жанчын, але такой — ніколі. Разглядваючы яе, ён у думках прыгадваў у вельмі дакладнай паслядоўнасці, як калі б трэба было падвесці рысу пад доўгім і брудным мінулым, усіх жанчын, з якімі калі-колічы меў дачыненні. Ён як бы зладзіў ім агледзіны, усіх успомніў, каб усіх выбракаваць: моцных і крамяных дзевак з Рэйна, якія без лішніх цырымоніяў і ламання ўвялі яго ў грубую рэальнасць любові, сталых, але яшчэ даволі статных прыяцелек яго маці Бэлы; маладых, але не дужа пяшчотлівых прыяцелек сястры Ёзі; спрактыкаваных берлінскіх вулічных красунь і не менш дзелавітых шлюх з правінцыі, якія рабілі яму тыя самыя адмысловыя паслугі, якіх ён ад іх патрабаваў, такім спосабам адбіваючы сабе смак на менш вострыя, больш звычайныя асалоды; заўсёды гатовых да паслуг актрыс, якім ён, аднак, дарыў такі гонар толькі ў самых рэдкіх выпадках, а часцей змушаў дастаткавацца яго капрызнай, чароўна жорсткай дружбаю; і мноства аматарак, то па-дзявочы нясмелых, то патэтычна-томных, то іранічна-разумных. Яны яшчэ раз паўсталі перад ім у сваіх абліччах і постацях, каб адразу адступіць, знікнуць, растаць перад толькі што адкрытай, ні на што не падобнай прывабнасцю Барбары. Нават Нікалета, цікавая дачка авантурыста і чароўная субяседніца з усёй яе карэктнасцю і сапсаванасцю цяпер — амаль камічны персанаж. Гендрык ахвяраваў ёю, яго цікавасць да яе патухла, а чым толькі ён не ахвяраваў бы ў гэта зараджанае лёсам, вызначальнае, салодкае імгненне? Ці не было гэта першай вялікай здрадай Джульеце, любаснай каханцы, якую ён сам называў сэнсам свайго жыцця і вялікай сілай, што ўзнаўляла і апладняла ягоныя сілы? З Нікалетай, на нагах якое можна было ўявіць сабе зялёныя боцікі, ён ніколі не змог бы ашукаць Джульету. У самым крайнім разе яна магла б стацца эрзацам Чорнай Венеры, але, вядома, не яе суперніцай. Суперніца сядзела тут. Яна выпрабавальна разглядвала Гендрыка, калі ён, у сваю чаргу, пачаў разглядваць яе, — не завабна скасавурыўшыся, не загадкава бліскаючы вачыма, а з сапраўдным хваляваннем, якое робіць чалавека бездапаможным. Яна апусціла вочы і адварнула.

Яе вельмі просценькая чорная сукенка, па якой знаўца мог бы вызначыць яе паходжанне ад сціплай хатняй краўчыхі, з белым, як у школьніцы, крухмальным каўнерыкам, пакідала адкрытаю шыю і худыя рукі. Далікатны і дакладна акрэслены авал твару быў бледны; шыя і рукі смуглыя з залацістым адлівам, як спелы і далікатны колер крамяных, напоеных водарам доўгага лета яблыкаў. Гендрык напружана намагаўся ўспомніць, што яму нагадвае гэты каштоўны колер, што ўразіў яго яшчэ больш, чым твар Барбары. І раптам узгадаліся жаночыя партрэты Леанарда, ён нават крыху расчуліўся, што тут, у цішыні, пакуль Мардэр выстаўляецца са сваім веданнем старадаўняй французскай кухні, ён сам маўчыць і думае пра такія тонкія і ўзвышаныя прадметы; так, акурат на сакавіты, далікатны і пры тым чуліва-ўспрымальны колер плоці на жаночых партрэтах Леанарда быў падобны колер яе скуры. Быў гэты колер у яго і на некаторых партрэтах юнакоў, там, дзе іх голыя мілыя рукі прыценены. Толькі юнакі і мадонны на палотнах старадаўніх майстроў маглі дараўнацца з ёю прыгажосцю.

Аблічча Барбары Брукнер прымусіла захопленнага Гендрыка успомніць пра юнакоў і мадоннаў. Ідэальныя юнакі вырозніваліся такой самай цудоўнай худзізнай; а ў мадоннаў быў такі твар. Так яны расплюшчвалі вочы, менавіта так, як Барбара цяпер: вочы пад доўгімі, чорнымі і нерухомымі, але зусім натуральнымі вейкамі; вочы сакавітага сіняга з чорным адлівам колеру. Вось такія вочы былі ў Барбары Брукнер, і глядзелі яны вельмі сур'ёзна, выпрабавальна, з сяброўскай цікаўнасцю, часам крыху гуліва. І наогул гэты высакародны твар быў не без гарэзлівых рысаў:

зусім не скрушлівы і не загадны твар мадонны, а хутчэй хітраваты. Даволі вялікі, вільготны рот усміхаўся летуценна, але і не без пшчотнай хітравачіні. І ўжо амаль зусім дзёрзкім здавалася, што кукла пышных попельных валасоў сядзела на патыліцы крыху коса.

— Чаго вы так гледзіце? — спыталася нарэшце Барбара, бо зачараваны Гендрык не зводзіў з яе вачэй.

— А што, нельга? — ціха адпытаўся ён.

Яна сказала з развязным какецтвам, за якім крылася збянтэжанасць:

— Ну, калі гэта вам у ахвоту...

Гендрык зразумеў: яе голас дае такую самую асалоду вуху, як колер скуры — воку. Здавалася, што і голас у яе таксама сакавітага, спелага і далікатнага тону. І ў ім бляск, і ў ім каштоўны цёмны адліў. Гендрык услухоўваўся ў голас з тым самазабыццём, з якім хвіліну назад углядваўся. Каб яна гаварыла і гаварыла, ён задаваў і задаваў пытанні. Яму хацелася даведацца, ці надоўга яна збіраецца застацца ў Гамбургу. Яна адказала неяк нязграбна, што выдавала недахоп прывычкі, пацягваючы цыгарэту:

— Пакуль Нікалета будзе тут іграць. Усё залежыць ад поспеху „Кнорке”.

— Вось калі мяне радуе, што публіка сёння так доўга апладыравала! — сказаў Гендрык. — Думаю, прэса таксама будзе добрая.

Ён зацікавіўся яе заняткамі. Нікалета згадала была, што Барбара наведвае ўніверсітэт. Казала нешта пра сацыялагічныя, гістарычныя семінары.

— Але я займаюся ўсім гэтым даволі нерэгулярна, — сказала яна рассяяна і крыху насмешліва. І пры гэтым аблакацілася на стол і тварам на вузкія смуглыя рукі.

Непрычэпісты назіральнік збоку, якім быў у гэты момант Гендрык, назваў бы яе рухі, такія мілыя, кранальныя і сарамяжлівыя, амаль нязграбнымі і няўключнымі. Скаванасць выдавала ў ёй правінцыялку, не надта свецкую прафесарскую дачку, і гэтая скаванасць кантраставала з разумным і вясёлым, адкрытым позіркам. У ёй была няўпэўненасць чалавека, якога ў вельмі цесным коле моцна любяць і песцяць, а па-за гэтым колам ён схільны перажываць ад комплексу непаўнаватасці. А пры Нікалеце Барбара, відаць, прывыкла быць на другіх ролях. Таму яна ўзрадалася і крыху развесялілася, што гэты дзіўнаваты актор Гендрык Гёфген так дэманстрацыйна аддаў перавагу ёй, і яна не без прыемнасці павяла з ім гутарку далей.

— А ўвогуле я чым толькі не займаюся, — сказала яна задуменна. — А наогул я малюю... Шмат займаюся тэатральнымі дэкарацыямі.

Гэта было для Гендрыка ключавое слова. Цяпер ён павёў размову больш жыва. Натхніўшыся, з гарачым румянцам, ён гаварыў пра пераўтварэнні дэкаратыўнага стылю, пра ўсё тое, што ў гэтай вобласці застаецца яшчэ адкрыць альбо абнавіць, палепшыць. Барбара слухала, адказвала, глядзела выпрабавальна, усміхалася, рабіла нейкія незразумелыя рухі рукамі, голас яе гучаў шальмавата-рассяяна, і яна выказвала разумныя, прадуманыя меркаванні.

Гендрык і Барбара гаварылі ціха, захоплена, не без пэўнага інтыму. Нікалета і Мардэр тым часам спакушалы іскрылі вачыма, пусціўшы ў ход усё сваё майстэрства. Прыгожыя драпежныя вочы Нікалеты ззялі яшчэ больш, чым звычайна, выразнасць яе вымаўлення набыла трыумфальны характар. Паміж ярка нафарбаванымі губамі, калі яна смяялася і гаварыла, блішчалі маленькія вострыя зубы. Мардэр, са свайго боку, фантаніраваў інтэлектуальнымі феерверкамі. Яго рухавы, дрыготлівы рот, які рабіў нездаровае ўражанне сваёй блакітнаватасцю, амаль не закрываўся. Праўда, у Мардэра была звычка з вялікім напорам паўтараць адно і тое самае. Найперш ён палка настойваў, што цяперашні час, самым непрадузятым і прызнаным суддзёй якога ён лічыў сябе, — самы паскудны, самы безнадзейны з усіх часоў. Няма цяпер духоўнага руху, няма агульных тэндэнцыяў. Але найперш гэтаму часу бракуе асобаў. Ён, Мардэр, — адзіная асоба на ўвесь свет, і яго недаацэньваюць. Бянтэжыла толькі, што назіральнік і суддзя еўрапейскай пагібелі не

супрацьпастаўляў гэтай запрапалай цяпершчыне будучыні, якую варта любіць і дзеля якога варта было б ненавідзець сучаснае. Наадварот, прыніжаючы сучаснае, ён расхвальваў мінулае, якое менавіта ён якраз і бачыў наскрозь, з якога ён і кпіў і якое так геніяльна растрыбушыў у сваіх п'есах. Разгарачаная Нікалета з нічога не здзіўлялася. Інакш ёй магло б здацца незразумелым, што менавіта чалавек, які называў сам сябе класічным сатырыкам буржуазнай эпохі, цяпер да нябёсаў узносіў афіцэрства старой германскай арміі і рэйнскіх прамыслоўцаў і бачыў у іх ідэал беспакітнай дысцыпліны і асабістай адвагі. Стары пакепнік і перасмешнік, чый духоўна бесхрыбетны радыкалізм споўз і перарадзіўся ў нешта рэакцыйнае, пяю славу фізічным і маральным якасцям прускіх генералаў і раздражнёным голасам унтэра здэкаваўся з трухлай мяккацеласці цяперашняга пакалення.

— Ні пароды! Ні дысцыпліны! — грымеў ён так голасна і злосна, што пажылое герства за чырвоным ротвейнам здзіўлена павярнула галовы. — Жанчыны — і тыя выйшлі з-пад дысцыпліны! — крычаў ашалелы Мардэр. — Нічога не валакуць у каханні, з аддачы зрабілі гешэфт, яны такія ж плоскія і вульгарныя, як і мужчыны. — На гэтым месцы Нікалета засмяялася з такім выклікам, што Мардэр галантна дадаў: — Ёсць, вядома, і выключэнні!

І зноў пачаў аплёўваць. На яго думку, нямецкія мужчыны начыста страцілі ўсякае паняцце пра парадак і паважлівасць з таго часу, як адменена ўсеагульная вайсковая абавязанасць. Сёння праз гэтую трухлявую дэмакратыю ўсё зрабілася мішурой, падробкай, падманам, рэкламным штукарствам.

— Калі б гэта не было так, — з горыччу пытаў Мардэр, — ці ж не быў бы я першым чалавекам у дзяржаве? Хіба ж звышчалавечая сіла і здольнасць майго мозгу не пакліканы вырашаць самыя істотныя праблемы грамадскага жыцця, а тым часам сёння, калі страчаны ўсе стымулы і маштабы правільнага разумення, мой голас, хай сабе і ледзь чутны, зрабіўся голасам нячыстага сумлення грамадства!

Вочы яго палалі, худы твар, які бледнасцю кантраставаў з чорнымі вусамі, сказаўся. Каб супакоіць яго, Нікалета нагадала яму, што ніводзін сучасны драматург не ставіцца сёння так часта, як ён. Ён злёгка ўлешчана ўсміхнуўся, але ўжо праз некалькі хвілін зноў азмрочыўся. І раптам закрычаў на Гендрыка Гёфгена, які заглябіўся ў задушэўную гутарку з Барбарай:

— А вы служылі, мілы пане?

Гендрик, збіты з панталыку і абураны такім пагрозлівым зваротам, павярнуў да яго даволі разгублены твар. Мардэр грымеў:

— Адказвайце, мой пане!

Натужліва ўсміхаючыся, мой пан адказаў:

— Не, вядома, не... Дзякуй богу, не!...

І Мардэр пераможна зарагатаў:

— Вось вам і на! Ніякай дысцыпліны! Дзе тут асоба! Альбо ж вы мне скажаце, што ў вас ёсць дысцыпліна? Альбо, можа, вы асоба? Усё суцэльная мура, усё эрзац, чыстае плябейства і смердзь, куды вокам ні кінь, куды ні плюнь!

Гэта ўжо было бессаромнае нахабства; Гендрик і сам не ведаў, як яму рэагаваць. Ён адчуваў, што закіпае; але дзеля дам, а яшчэ і таму, што яму імпанавала слава Мардэра, ён рашыў ухіліцца ад скандалу. Яму яшчэ падалося, што ў пісьменніка нешта з нервамі. Але як дзівосна і непазнавальна перамяніўся Мардэр — голас набыў злавесна прыглушаны тон, вочы зрабіліся прарочымі:

— Усё гэта скончыцца жакліва. — Ён прашаптаў гэта, але ў якія далячыні, у якія глыбіні заглянулі цяпер ягоныя вочы, што так адразу набылі такую пранікнёнасць? — Здарыцца самае страшэннае, папомніце маё слова, дзеткі, калі гэта здарыцца, я гэта прадбачыў, наперад адгадаў. Наш час гніе, ён смярдзіць. Успомніце мяне — я ўнюхаў гэта загадзя. Мяне круці не круці — не абкруціш! Я прадчуваю катастрофу, яна блізіцца. Яна будзе беспрэцэдэнтная. Яна праглыне ўсіх і ўсё, і нікога не будзе шкада, апрача мяне. Усё, што сёння стаіць, рассыплецца ўшчэнт. Усё прагніло. Я ўсё абмацаў, усё праверыў і пракляў. Калі ўсё грымнецца, пахавае і нас пад сабою. Мне і

вас шкада, дзеткі, бо вы не зможаце пражыць ваша жыццё. А я пражыў прыгожае, цудоўнае жыццё.

Тэафілу Мардэру было пяцьдзсят. Ён быў тры разы жанаты. Яго ненавідзелі і высмейвалі, ён звездаў поспех, славу і багацце.

Ён змоўк і цяжка дыхаў, астатнія за сталом таксама не азваліся ні гукам. Нікалета, Барбара і Гендрык апусцілі вочы.

Раптам настрой у Мардэра зноў крута перамяніўся. Ён разліваў чырвонае віно і зрабіўся нязбыт галантны. Гёфгена, якога ён толькі што зняважыў, цяпер абсыпаў кампліментарамі за яго ігру.

— Я, канечне, разумею, — сказаў ён, як добры патрон, — яно й не дзіва, роля ж бліскучая, дыялог бясконца дасціпны. Але гэтыя няшчасныя, што сёння называюць сябе актормі, настолькі бяздарныя, што нават у маіх п'есах ім удаецца быць бяскрылымі і нуднымі. А вы, Гёфген, прынамсі, хоць нешта петрыце ў тэатры. Сярод сляпых вы мне здаецеся аднавокім. Ваша здароўе! — І ён падняў чарку. — Здаецца, вы няблага станцаваліся з нашай Барбарай, — весела дадаў ён.

Барбара сур'ёзна падняла вочы, зірнула на яго з'едлівую ўхмылку. Гендрык памарудзіў, перш чым чокнуцца з Тэафілам: задзірысты тон драматурга, што да Барбары, ён прыняў як недарэчнасць. Здавалася, Мардэр, які гучна хваліўся не толькі сваімі ведамі ў вінах і соўсах, але і беспамылковым нюхам на жанчын, гэтым разам зусім не заўважае Барбару. Ён глядзеў толькі на Нікалету, а тая ўсяляк пазбягала пяшчотных і заклапочаных позіркаў Барбары.

Мардэр загадаў шампанскага да салодкага, толькі што прынесенага выдалікатненым обер-кельнерам. Было ўжо за поўнач. Салідны рэстаран, дзе не засталася ўжо гасцей, апрача гэтых чатырох дзівакоў, даўно ўжо зачыніўся б. Але Мардэр паказаў афіцыянтам, што яны атрымаюць прыстойныя чайвыя, калі затрымаюцца крыху больш звычайнага. Вялікі сатырык, пільнае, няўсыпнае сумленне сапсаванай цывілізацыі, цяпер дэманстраваў свой талент лагоды і дабрадушлівасці. Ён расказваў анекдоты з жыцця прускай ваеншчыны і са славянска-яўрэйскага быту. Час ад часу пазіраў на Нікалету, каб сказаць:

— Шыкарная дзяўчына! Дысцыплінаваная асоба! Сёння гэта такая рэдкасць! Альбо разглядваў Гёфгена і бадзёра крычаў:

— Гэты так званы Гендрык — тыпаж, пашукай такога іншага! Каласальны феномен! Такі па мне, павінен сказаць вам!

Гендрык не перабіваў яго — хай хваліцца, хай гарэзуе і зьяе. Ён не зайздросціў ягонаму вяршэнству. У яго не было аніякай ахвоты складаць яму канкурэнцыю. Хай сабе Мардэр пануе за сталом: Гендрык шчыра смяўся з яго жартаў. У гэтай сітуацыі Гендрык меў сваю пяшчотную і дзіўную асалоду: побач з раскручаным Тэафілам ён сам здаваўся прыціхлым і далікатным — а гэта ўдавалася рэдка. Такім ціхім і выхаваным ён павінен быў здацца і Барбары, якой наўрад ці падабалася Мардэрава шумната. Гёфген адчуваў, што выпрабавальны позірк Барбары з цікаўнасцю і сімпатыяй скіраваны на яго. Ён ведаў, што спадабаўся дзяўчыне. Самыя радасныя надзеі нарадзіліся ў яго ўсхваляваным сэрцы.

Разышліся позна. Гендрык пайшоў дамоў пеша. Яму хацелася падумаць пра Барбару. Пачуццё чыстай закаханасці было для яго абсалютна новае, да таго ж яно памацнела ад дарагіх напой. „У чым яе сакрэт? — думаў Гёфген. — Думаю, у абсалютнай прыстойнасці. Яна самы прыстойны чалавек з усіх, каго мне давялося пабачыць. Яна самы натуральны чалавек з усіх, каго я сустракаў. Яна магла б быць маім добрым анёлам”.

Ён спыніўся сярод вуліцы, цемра была пяшчотная, духмяная. Ужо ж бо амаль лета. А ён і не заўважыў, як прайшла вясна. Сэрца яго спалохалася шчасця, пра якое і не падазрвала, да якога не было падрыхтаванае папярэднім пяшчотным досведам.

„Барбара будзе маім добрым анёлам”.

Сустрэчы з прынцэсай Тэбаб на другі дзень ён чакаў з жахам. Ён павінен быў папрасіць сваю настаўніцу танцаў на некі час спыніць урокі. Да гэтага рашэння яго падвяло новае, вялікае пачуццё да Барбары. Але ён загадзя пакутаваў пры думцы, што больш не ўбачыць Джульету, і дрыжаў, прадчуваючы ўспышку яе шалу. Ён спрабаваў растлумачыць ёй перамену сітуацыі ў самым спакойным тоне, але голас яго дрыжаў, і сцягвозная ўсмешка не ўдавалася, наадварот, ён то бялеў, то чырванеў, і вялікія кроплі поту збегліся на лобе. Джульета бушавала, гарлала, што не дасца, каб яе выкінулі як нейкую такую, што яна гэтай фройляйн Нікалеце, праз якую ён пайшоў на такое нахабства, вочы выдзера. Гендрык падрыхтаваўся адразу зведаць нагайкі і ўмольваў яе супакоіцца, бажыўся, што фройляйн фон Нібур тут ніякага дачынення не мае.

— А хто мне казаў, што я сэнс твайго жыцця, і ўсякую такую бздур? — лютавала прынцэса Тэбаб.

Гендрык закусіў губу, спрабаваў перапрасіцца.

— Ты мне хлусіў! — ягліла дачка правадыра. — Я заўсёды думала, што ты хлусіш сам сабе, але ты хлусіў *мне*, — божа, ніколі не ведаеш, якім подлым можа быць чалавек!

У яе раскацістым голасе і твары былі сапраўднае абурэнне і горкае расчараванне.

— Але я за табою не пабягу, — закончыла яна горда. — Я табе не тая, што як сучка бегае за кабялямі, хай другая, калі такую знайшоў, хвошча цябе нагайкай колькі табе ўлезе, — калі ласка!

Гендрык быў рады, што яна не будзе бегаць за ім. Ён зрабіў ёй грашовы дарунак, яна, буркліва, прыняла яго. Але ўжо з парога яшчэ раз акінулася сваёй пераможнай усмешкай.

— Толькі не думай, што мы ўжо так сабе і паквіталіся, — сказала яна і весела кінула яму. — Калі спатрэблюся, сам ведаеш, дзе мяне знайсці!

Тэафіл Мардэр з'ехаў пасля бурных, катастрафічных перамоваў з Оскарам Х. Кроге. Аўтар „Кнорке” дабіваўся, каб дырэктар натарыяльна заверанай паперай абяцаў яму, што п'еса будзе паказана сама мала пяцьдзесят разоў. Кроге, натуральна, адмовіўся даваць такую гарантыю, на што Мардэр спачатку прыгразіў яму пракурорам, а потым, калі пагроза не памагла, абвясціў кіраўніка Гамбургскага мастацкага тэатра абсалютным нулём без асобы, без дысцыпліны, — ашуканцам, махляром, нікчэмным халтуршчыкам і тыповым прадстаўніком прасмердлай, асуджанай на здыхату эпохі.

На гэтыя знявагі нават такі згаворлівы чалавек, як Кроге, не мог рэагаваць спакойна. Сварыліся добрую гадзіну. Пасля чаго Мардэр у выдатным гуморы сеў у берлінскі экспрэс.

Гендрык, Нікалета і Барбара сустракаліся кожны дзень. Здаралася, што Гендрык бачыўся з Барбарай і без Нікалеты. Прагульваліся, каталіся на лодцы па Альстэры, сядзелі на тэрасах, наведвалі галерэі. Шмат балбаталі, зблізіліся, Гендрык расказваў Барбары, што лічыў ёй патрэбным адкрыць: ён патэтычна выказваў ёй свае перакананні, свае надзеі на сусветную рэвалюцыю і на місію рэвалюцыйнага тэатра. У драматычна прыхарошанай форме ён расказаў ёй гісторыю свайго дзяцінства, абмаляваў свой хатні побыт, бацьку Кёбеса, маці Бэлу і сястру Ёзі.

Пра сваё дзяцінства расказвала і Барбара. Гендрык зразумеў, якія дзве асобы былі да таго часу ў яе жыцці цэнтральнымі: любімы бацька і Нікалета, сяброўка, да якое яна ставілася з клапатлівай пяшчотай. Гэтая прагна яна авантурных прыгодаў дзяўчына давала ёй ці мала прычын пераймацца. Але самую вялікую трывогу Барбары прыносілі яе цяперашнія адносіны з Мардэрам. Барбара адчувала да яго агіду, Гендрык адразу адчуў гэта. Па яе незнарок кінутых пагардлівых намёках можна было зразумець, што Тэафіл, перш чым пазнаёміцца з Нікалетай, палка ўгоньваўся за Барбарай. А яна рэзка яго адшыла. І Тэафіл яе ўзненавідзеў, тым больш яму пашанцавала з Нікалетай. Яна тлумачыла кожнаму, хто хацеў гэта чуць, вельмі выразна артыкулюючы, што Тэафіл Мардэр адзіны паўнацэнны, сапраўды

сур'ёзны і значны чалавек, якім цяперашнім часам можа хваліцца Еўропа. Амаль кожнага дня яна доўга гутарыла з ім па тэлефоне, хоць Барбара давала ёй зразумець, наколькі балюча яна гэтага не ўхваляе. А Нікалета бліскучымі зычлівымі вачыма назірала за ўсім, што адбывалася паміж Барбарай і Гендрыкам. Ёй было прыемна, што Барбара, чый педагагічна-пяшчотны клопат крыху ўцяглівы Нікалеце, здаецца, сама ўблыталася ў сентыментальную прыгоду. Нікалета рабіла ўсё, што ад яе залежала, каб спрыяць іх адносінам. Яна казалася Гендрыку, уваходзячы ў яго грымёрную:

— Я рада, што ў цябе з Барбарай усё клеіцца. Вы паберацеся, яна ж сама не ведае, што з сабой рабіць.

Гендрык быў супроць такой манернасці ў гаворцы, але дрыжучы ад радасці, пытаўся:

— Ты думаеш, Барбара не супраць?..

І Нікалета звонка смяялася.

— Я веру!? Вядома, думае. Ці ж бо ты не бачыш, як яна ўся перамянілася? Не тлумі сабе галавы, золатка, ейнай нібыта спагадлівасцю. Я яе ведаю — яна з тых жанчын, якія, калі маюць да каго схільнасць, заўсёды дамешваюць жалюбу. Жаніся з ёю! Вам абайм гэта будзе разумная развязка. Апрача таго, гэта паспрыяе тваёй кар'еры. У старога Брукнера сувязі моцныя.

Пра тое Гендрык ужо і сам паспеў падумаць. Хмель каханьня, які яшчэ круціў яму галаву — прынамсі, так думалася, — не мог цалкам выціснуць больш цвярозых меркаванняў. Тайны радца Брукнер быў чалавек вялікі і не бедны. Саюз з яго дачкою прынясе вой колькі ўсякіх перавагаў, апрача шчасця. Ці мае рацыю Нікалета ў сваім цыннізме і катэгарычнасці? Ці ўзважыла Барбара магчымы шлюб з Гендрыкам Гёфгенам? Як далёка дастае яе цікавасць да яго? А раптам гэта толькі забаўка? Твар шальмаватай гарэзлівай мадонны быў непранікальны. Нічога не выдаваў і сакавіты, з залатым адлівам, глыбокі голас. Але што гавораць яе выпрабавальныя вочы, так часта скіраваныя на яго, Гендрыка, з цікаўнасцю, спагадай, прыязнасцю, можа нават, з пяшчотай?

Трэба спяшацца, калі хочаш дабіцца свайго: сезон канчаўся, блізіліся і апошнія прадстаўленні „Кнорке”. Барбара і Нікалета з'едуць. І Гендрык рашыўся. Нікалета заявіла, што надумалася на вялікую прагулку з Рольфам Банэці. Барбара, значыцца, заставалася адна. І Гендрык пайшоў да яе.

Была доўгая размова, і скончылася яна тым, што Гендрык упаў на калені і заплакаў. У слязах ён прасіў Барбару злітавацца з яго.

— Ты мне так патрэбная, — усхліпваў ён, паклаўшы ёй галаву на калені. — Без цябе я прапаў. Ува мне ці мала дрэнна. Адзін я не змагу адолець гэта дрэннае, справіцца з ім, а ты ўмацуеш ува мне лепшае.

Гэтая пакутліва-нязграбная патэтыка ўвяла яго ў роспач. Бо разгублены позірк Барбары адкрыў яму, што рашучыя заявы Нікалеты былі альбо памылкай, альбо нахабнай хітрасцю: Барбара Брукнер ніколі не думала пра шлюб з актёрам Гёфгенам.

Ён павольна падняў заліты слязьмі твар ад яе каленяў. Яго бледны рот уздрыгваў, мігценне вачэй, якія нагадвалі каштоўныя камяні, патухла, яны здаваліся аслеплымі ад гора.

— Ты не кахаеш мяне, — выціснуў ён, рыдаючы. — Я нішто, з мяне нічога не выйдзе, ты не кахаеш мяне, я прапашчы чалавек...

Ён больш не мог гаварыць. Усё, што яшчэ меў сказаць, не сказалася, а прале-пяталася.

З-пад апушчаных павек Барбара глядзела на яго валасы. Яны ўжо парадзелі. На макуцы старанна прычасаныя пасмы прыкрывалі плешыну. Але цяпер гэтыя пасмы былі ў поўным беспарадку. Магчыма гэтыя ўбогія валасы і расчулілі Барбару.

Не дакранаючыся рукамі да яго мокрага твару, які ён, не расплюшчваючы вачэй, падняў да яе, яна сказала вельмі павольна:

— Калі табе гэтага так хочацца, Гендрык... Мы маглі б паспрабаваць... Маглі б

паспрабаваць...

Пасля гэтага Гендрык ускрыкнуў, ціха, хрыпла, што прагучала прыглушаным пераможным лямантам.

Гэта былі заручыны.

IV. Барбара

Барбара доўга не магла апамятацца ад здзіўлення пасля прыгоды, да якой ні яе сэрца, ні думкі не былі гатовыя і вынікі якое, здавалася, нельга было ўбачыць наперад. Як яна дайшла да гэтага? Як такое магло здарыцца? Што яна ўзяла на сябе? Ці ж адчувала яна такі глыбокі кантакт з гэтым шматзначным і ўвішным, у найвышэйшай ступені таленавітым, часам кранальным, часам мала не агідным чалавекам — з гэтым камедыянтам Гендрыкам Гёфгенам?

Барбару амаль немагчыма было спакусіць, нават самыя выпрабаваныя хітрыя штукі не краналі яе. Але тым больш пэўна абуджаліся спагада і педагагічная спакуса памагчы. Гендрыкавы дасведчанасць і хітрына адразу гэта выявілі. З таго першага вечара, калі ён у пераканаўчым кантрасце з Мардэравай шумнай бравадай разыгрываў ціхую вытанчанасць, пры Барбары ён мудра і абачліва адмовіўся ад выяўленчага мастацтва ў паводзінах. Яны гаварылі толькі пра рэчы сур'ёзныя і душапарыўныя: пра яго этычна-палітычныя погляды, пра яго самотную маладосць, пра цяжкія чары яго мастацтва; але ў самую рашучую хвіліну ён паказаў дзяўчыне заплаканы, аслеплы ад душэўных пакутаў твар, і ўсё, што ён мог бы яшчэ сказаць ёй, абярнуў у лепятанне.

Барбара прывыкла, што ў неспакойныя хвіліны душэўных замяшанняў сябры звярталіся па дапамогу да яе. Не толькі Нікалета з яе блытанымі споведзямі бывала ў яе, заходзілі і маладыя людзі і нават пажылыя бацькавы сябры, калі ім была патрэбная суцешніца. Яна ўмела разбірацца ў болесцях іншых, а вось сабе з маладых гадоў забараніла любыя болі, забараніла прымаць занадта блізка да сэрца сваю бязраднасць альбо жаліцца каму б тое ні было. Таму ўсе думалі, што няма нічога такога, што магло б парушыць яе душэўную раўнавагу. Усе Барбарыны сябры лічылі яе роўным, энергічным, разумным, усебакова таленавітым, мяккім, сталым і ўпэўненым у сабе чалавекам. Магчыма, з усіх блізкіх да яе людзей толькі адзін ведаў пра яе хістанні, паняверкі, пра яе меланхалічную любасць да мінулага, пра яе страх перад будучым: стары Брукнер ведаў сваё любаснае дзіця.

Таму ў ягоным лісце, які ён ёй напісаў, атрымаўшы вестку пра заручыны, была не толькі туга, бо яна збіраецца пакінуць бацькоўскі дом, але і трывога. Ці ўсё яна як след абдумала, ці ўсё дакладна разлічыла? — хацелася ведаць бацьку. І Барбару напалохала засцярожлівая сур'ёзнасць пытання. А і тое, праўда, ці ўсё яна як след прадумала і разлічыла? Кожная яе парада сябрам была вынікам доўгіх развагаў, карпатлівага роздуму. Але яна легкадумна не ўважала на падзеі ў сваім жыцці. Часам крыху палохалася, але ёй ніколі не даводзілася абараняцца ад падзеяў альбо ўхіляцца ад іх: не дазвалялі цікаўнасць і гонар. Са скептычнай усмешкай яна адважна чакала, не заўсёды спадзеючыся на лепшае для сябе, чакала, што будзе, чым скончыцца. Усміхаючыся, яна глядзела на свайго дзіўнага Гендрыка з яго тэмпераментнай рыторыкай, які патрабаваў, каб яна іграла для яго ролю добрага анёла. Можна, і варта было б, можна, у гэтым яе абавязак, можна, у ім ёсць элітнае зерне і ёй, менавіта ёй, наканавана абараняць яго? І Барбара не супраціўлялася, — будзь што будзе. Куды больш, чым неспадзяваны паварот у яе лёсе, яе турбавала Нікалета, якая пруючыла ад Мардэра.

Зрэшты, падзеі раскручваліся імкліва. Гендрык прыспешваў: вяселле трэба згуляць яшчэ летам. Нікалета падагравала яго нясерп.

— Калі ўжо вы рашылі, дарагія, — казалі яна так, быццам катэгарычна асуджае ўсё, што паміж імі, але не паказвае выгляду, раз ужо ніякай вам рады не дасі, — калі

ўжо вы рашылі пабрацца, — сказала яна, старанна акцэнтуючы націскі, — тады ўжо хай хоць баржджэй. Каб цяглыя заручыны маладых не замучылі!

Вяселле прызначылі на сярэдзін чэрвеня. Барбара паехала дамоў: маса спраў і клопату. Тым часам Нікалета і Гендрык гастралювалі з камедыяй усяго на дзве ролі па балтыйскіх курортах. Барбары давялося часта заказваць дарагія перагаворы па тэлефоне, пакуль не дабілася, каб ёй прыслалі паперы, патрэбныя для рэгістрацыі шлюбу. За два дні да вяселля прыехала Нікалета — неабаякая падзея ў жыцці маленькага універсітэцкага гарадка, дзе жылі Брукнеры. Праз дзень прыехаў Гендрык, які заязджаў у Гамбург па новы фрак. Першае, што ён паведаміў Барбары яшчэ на пероне, гэта што фрак неапсальна прыгожы, але на жаль яшчэ не аплачаны. Ён многа і нервова смяўся. Ён загарэў, на ім быў вельмі светлы, крыху шчыльны летні гарнітур, ружовая кашуля і мяккі срабрыста-шэры капялюш. Смех рабіўся ўсё больш сутаргавы, чым бліжэй пад'язджалі да вілы Брукнера. Барбары нават здалася, што ён пабойваецца знаёмства з яе бацькам.

Тайны радца выглядаў маладую пару каля дзвярэй дома, у садзе. Ён павітаўся з Гендрыкам такім глыбокім і ўрачыстым паклонам, што ў гэтым можна было западозрыць іронію. Але ён не пакепваў. Твар заставаўся сур'ёзны. Форма галавы была такая высакародная, а твар такі тонкі, што аж страшна рабілася. Лоб у маршчынах, доўгі сагнуты нос і шчокі, здавалася, былі з каштоўнай цёмнай слановай касці. Прамежак паміж носам і ротам быў вялікі, яго запаўнялі сівыя вусы. Магчыма, гэты непрапарцыйны прамежак паміж верхняй губай і носам якраз і надаваў твару крыху ненатуральны выгляд, скажаў яго, быццам у крывым люстры ці на малюнку мастака-прымітывіста. Кідаўся ў вочы таксама і даўжманы падбародак, у барадзе. Спачатку складвалася ўражанне, што тайны радца носіць доўгую бараду, але насамрэч сівая барада была не даўжэйшая за сам падбародак. А падабенства з эспаньёлкай было ад таго, што сам падбародак быў незвычайна доўгі.

На гэтым твары, якому адухоўлены ўзрост надаваў адмысловы шарм, які і па-лохаў і выклікаў жаль, наймацней уражвалі вочы: яны былі таго глыбокага, мяккага, з пераходам у чарнату цёмнасіняга колеру, які быў вельмі добра вядомы Гендрыку: акурат Барбарыны вочы. Толькі над замроенымі і добрымі вачамі бацькі навісалі цяжкія павекі, і пагляд у яго быў як бы прымглёны, тым часам як дачка глядзела адкрыта і ясна.

— Мой дарагі гер Гёфген, — сказаў тайны радца, — я рады пазнаёміцца з вамі. Дазвольце мне спадзявацца, што ваша падарожжа было прыемнае.

Ягонае вымаўка была выразная, але зусім не нагадвала дэманічнай акцэнтацыі, якую практыкавала ў сабе Нікалета. З любаснай акуратнасцю тайны радца выгаворваў словы, быццам ягонае пачуццё справядлівасці не магло дапусціць занядбанна хоць аднаго складу, нават з тымі канцавымі і нязначнымі складамі, на якія звычайна рукой махаюць, ён абыходзіўся ашчадліва і шаноўна.

Гендрык сумеўся. Перш чым адважыцца на святочны выраз твару, ён яшчэ крыху паўсміхаўся, бяссэнсава, прыкладна як тады, калі вітаўся з Дорай Марцін у „Г. М.". Барбара неспакойна паглядвала на яго, але на тайнага радцу такія дзіўныя паводзіны, відаць, зусім не зрабілі ўражання. Ён заставаўся бездакорна карэктны і прыязны. З ласкавай цырымоннасцю ён запрасіў маладых людзей у дом. Барбары, якая хацела прапусціць яго наперад, сказаў:

— Ідзі першая, дзіця маё, і пакажы твайму сябру, дзе яму пакласці гэты прыгожы капялюш.

У пярэднім пакоі панаваў прыценены халадок. Пачціва ўдыхаў Гендрык пах памяшкання: водар кветак, якія стаялі на сталах і на каміне, змешваўся з тым далікатным і сур'ёзным пахам, які ішоў ад кніг. Бібліятэка запаўняла ўсе сцены да столі.

Гендрыка павялі праз пакоі. Ён напускаў на сябе, нешта балбатаў, каб паказаць, што імпазантнасць памяшкання яго ані не бянтэжыць. Зрэшты, амаль нічога ён і не заўважаў. Так толькі сякія-такія дэталі кідаліся ў вочы: вялікі страшны сабака, ён

зарычаў і падняўся, Барбара паглядзіла яго, і сабака адышоў, важна і салідна; партрэт нябожчыцы-маці, якая ласкава глядзела з-пад высокай старамоднай прычоскі; пажылая пакаёўка ці ахмістрыня — маленькая, дабрадушная і гаваркая — у неверагодна доўгім накрухмаленым фартуху. Яна прысела ў рэверансе перад жаніхом маладое гаспадынькі, потым доўга і шчыра ціснула яму руку і адразу ж пасля гэтага завяла з Барбарай нудную гаворку пра хатнія справы. Гендрык здзівіўся, як добра разбіралася Барбара ў кухні і ў садоўніцтве. Зрэшты, яму здалося дзіўным, што старая прыслуга хоць і называе Барбару „ласкавай паненкай”, але гаворыць з ёю на „ты”.

І вось у гэтых панскіх харомах, засланых цудоўнымі дыванамі, увешаных кілімамі і карцінамі, застаўленых бронзай, жыла-пажывала Барбара; тут прайшла яе маладая краснасць. Гэтыя кнігі яна чытала; у гэтым садзе прымала сяброў. Ахаванае пяшчотнаю любоўю бацькі, прайшло яе дзяцінства, чыстае, запоўненае гульнямі, тайныя правілы якіх былі вядомыя толькі ёй, прайшлі і дзявочыя гады. Апрача кранальнай пяшчоты, безмаль багавейнай, Гендрык адчуў раптам, не рашаючыся прызнацца ў гэтым нават самому сабе, наплыў зайздрасці. Неадчэпнай пакутай засела думка, што заўтра ў гэтыя пакоі яму давядзецца ўвесці сваю маці Бэлу і сястру Ёзі. Ён загадзя, ужо цяпер, саромеўся іх мяшчанскасці. Шчасце яшчэ, што не зможа прыехаць бацька Кёбес.

Стол накрылі на тэрасе. Гендрык быў у захапленні ад прыгажосці саду, градаў, дрэваў і сцежак. Тайны радца паказаў на статую Гермеса, які схваў у кучаравай бярозавай лістоце статую худзізну памкнёнага ўтору, гатовага да палёту маладога цела. Гэтым выдатным творам мастацтва, здавалася, гаспадар асабліва ганарыўся.

— Так, так, ён прыгожы, мой Гермес, — сказаў ён, і ў яго ўсмешцы прамільгнула нешта падобнае на ўхмылку. — Кожны дзень я нанава радуся, што ён мой і што так добра ўпісваецца ў мой бярэзнік.

Вядома, ён радаваўся і таму, што меў многа добрага віна і розных напояў; наліваў сабе ў меру, але даволіўся ўсім па чарзе і ўсё пахвальваў.

— Люблю маліну, — задаволена, калі падалі дэсерт. — Добра. Адпавядае пары года і пахне прыемна.

Настрой, які ішоў ад яго, быў дзіўнай сумессю дамавітай урачыстасці і ўтульнасці, недаступнай халоднасці і зычлівай дагоды. Здаецца, зяць яму спадабаўся. Ён выказваў яму цёплую прыхільнасць, магчыма, не зусім свабодную ад іроніі. Ягоная ўсмешка нібы казалася: „Такія тыпы, як ты, дарагі мой, таксама патрэбныя на гэтым свеце. Не скажу, каб мне не было пацешна назіраць за імі, прынамсі, нуда не заесць. Праўда, ні ў калысцы мне пра тое не спявалі, ні сам я сасніць і ўзычыць сабе такога не мог, каб піжон накітаваў цябе ў асобе майго зяця застольнічаў поплец са мною. Але я прывык прымаць рэчы такімі, якія яны ёсць, трэба ўмець бачыць у феноменах лепшыя і смешныя бакі, а зрэшты, мая Барбара, відаць, мела свае разумна ўзважаныя рэзоны ісці за цябе...”

Гендрыку здалося, што ў яго ёсць шанцы на поспех. Далей ужо ён не мог адкладваць спакусу спадабацца, чаго б там таго ні было, не мог не пайсці выпрабаваць дарогай — страляць вачыма. Адкінуўшы галаву назад, шматзначна і пераможна ўсміхаючыся, ён зноў надаў вачам падабенства з каштоўнымі камянямі, і, яно яму далася, — тайны радца быў зачараваны гэтым позіткам. Пажылы чалавек застаўся ўважлівы і захаваў усмешку на твары, калі яго зяць Гёфген пачаў у завучаных словах эфектна выкладаць свае светапогляды, прычым знаходзіў самыя забойчыя фармулёўкі для эксплуатацыйнага цыннізму буржуазіі і блюзнерчага шаленства нацыяналістаў. Стары не перабіваў яго ўзнёслай дэкламацыі. Толькі адзін раз падняў худую чырвоную руку, каб уставіць:

— Вы з такой пагардай гаворыце пра буржуазію, дарагі пане Гёфген. Але я таксама буржуа. Праўда, не нацыяналіст і, спадзяюся, не эксплуатаатар, — прыязна сказаў ён.

Гендрык, твар якога над ружовай сарочкай расчырванеўся ад жвавай гутаркі і

віна, нешта прамармытаў, што, бач, існуе надбуржуазны тып людзей, якіх умеюць цаніць прыхільнікі ідэй камунізму, што вялікая спадчына буржуазных рэвалюцый і ліберлізму застанецца навечна ў пафасе бальшавізму, і гэтак далей, з самымі прымірэнчымі запэўніваннямі.

Тайны радца рухам рукі і ўсмешкай спыніў гэты паток красамоўства. Але потым, быццам сапраўды хацеў пераканаць Гёфгена ў сваёй палітычнай непрадузятасці, ва ўласцівай яму спаважнай, узважанай, велягурыста грунтоўнай і пераканаўчай манеры расказаў пра тыя значныя ўражанні, якія ён атрымаў ад свайго падарожжа па Савецкім Саюзе.

— Кожны аб'ектыўны назіральнік павінен прызнаць, і ўсе мы павінны звыкнуцца з думкай, што там нараджаецца новая форма чалавечага суіснавання, — павольна сказаў ён і паглядзеў блакітным позіркам удалеч, быццам бачыў там вялікія падзеі ў той краіне. І строгім голасам дадаў: — Гэты факт могуць аспрэчваць толькі дурні альбо ашуканцы.

Але тут жа адразу перамяніў тон.

Папрасіў, каб яму пасунулі міску з малінай, і з хітраватай усмешкай, схіліўшы галаву набок, сказаў:

— Зразумейце мяне правільна, дарагі гер Гёфген, натуральна, свет гэты мне чужы, нават, баюся, занадта чужы, але ж хіба гэта павінна азначаць, што я адмаўляю яго вялікую будучыню?

І ён кіўнуў Барбары, якая падавала яму вяршкі. Гендрык быў рады, што можна зноў гаварыць. Здавалася, яго не дужа цікавілі падрабязнасці пра Саветы. Затое ён палка загаварыў пра рэвалюцыйны тэатр і пра ганенні рэакцыі, якія выпалі яму ў Гамбургу. Ён стаў рэзкі, фашыстаў называў то „звярамі”, то „д'ябламі”, то „ідыётамі” і гнеўна бічаваў тых інтэлігентаў, якія з прычыны гнюсотнага прыстасаванства патураюць ваяўнічаму нацыяналізму.

— Іх усіх трэба перавешаць! — усклікнуў Гендрык, нават па сталае стукнуў.

Тайны радца прымірэнча зазначыў:

— Так, так, непрыемнасці былі і ў мяне.

Гэтай заўвагай ён намякаў на вядомыя скандалнасці: бурныя сцэны, якія яму ладзілі студэнты-нацыяналісты, на гнюсныя напады рэакцыйнай прэсы.

Пасля трапезы пажылы гаспадар папрасіў актара Гёфгена паказаць што якое з яго рэпертуару. Гендрык, зусім да таго не падрыхтаваны, доўга ўпіраўся. Але тайнаму радцу хацелася пазабавіцца: калі ўжо яго дачка выйшла замуж за камедыянта ў ружовай кашулі і з маноклем, дык ён, бацька, прынамсі, спадзяецца на прадстаўленне. І давялося Гендрыку дэкламаваць у гасцёўні вершы Рыльке. Нават пажылая ахмістрыня і сабака прыйшлі паслухаць яго. Да маленькай аўдыторыі далучылася таксама і Нікалета, якая не абедала з імі і якую тайны радца прывітаў з іранічнай цырымонлівасцю. Гендрык вельмі стараўся, пусціў у ход усе сродкі, зрабіў сваю справу вельмі добра і заслужыў апладысменты. Калі ён закончыў выступ урыўкам з „Карнэта”, тайны радца не без хвалявання паціснуў яму руку, а Нікалета, узорна артыкулюючы, пахваліла яго „выдатную вымаўку”.

На другі дзень прымалі абедзвюх дам Гёфген — маці і дачку. Гендрык сказаў Барбары, чакаючы іх на пероне:

— Сама ўбачыш: Ёзі кінецца мне на шыю і раскажа, што зноў заручылася. Гэта жахліва — яна заручаецца сама мала раз кожных паўгода, і з кім, абы з кім! Мы заўсёды радуемся, калі ўсё канчаецца разрывам. Мінулага разу гэта ледзь не скончылася смерцю бацькі. Жаніх быў аўтагоншчык, ён узяў бацьку з сабой у машыну, і паездка завяршылася ў яры. Аўтагоншчык, дзякаваць богу, сканаў, а бацька толькі нагу выкруціў. Вядома, ён вельмі шкадуе, што не можа быць сёння з намі.

Усё было, як і прадказаў Гендрык: сястра Ёзі у яркай жоўтай летняй сукенцы ў чырвоныя кветкі, выпырхнула з вагона, пакуль маці корпалася з чамаданами ў купэ, кінулася брату на шыю і бурна запатрабавала, каб ён павіншаваў яе. Гэтым разам гаворка ішла пра некагась, хто працаваў на кельнскім радыё.

— Я змагу спяваць перад мікрафонам! — радавалася Ёзі. — Ён казаў, што я вельмі здольная. Увосень мы пажэнімся, ты шчаслівы, Гайні? Гендрык! — паправілася яна вінавата. — Ты таксама шчаслівы? — Гёфген строс яе, як настырлівага сабачку, і паспяшаўся насустрач маці, якая ў акно гукнула насільшчыка. Ёзі тым часам распалавала Барбару ў абедзве шчокі.

— Як я рада я пазнаёміцца з табою, — трашчала яна. — Канечне, мы павінны перайсці на „ты“. „Вы“ было б занадта крута для нявестак. Вой, я такая рада я, што Гендрык нарэшце жэніцца, дагэтуль толькі я заручалася! Гендрык напэўна раскаваў табе, як яно блага скончылася мінулага разу. Татава нага дагэтуль у гіпсе. А вось у Канстанціна сапраўды выдатнае становішча на радыё. Мы ў кастрычніку пабяромся! А ты цудоўна глядзішся, Барбара, і адкуль у цябе гэтая сукенка, напэўна сапраўдная парыжская мадэль!

Гендрык падвёў да Барбары маці, і яго твар заззяў, калі яна працягнула дзяўчыне абедзве рукі.

— Мілае, мілае дзіця, — сказала фраў Гёфген, і вочы яе павільгатнелі.

Гендрык усміхнуўся пяшчотна і горда. Ён любіў сваю маці — Барбара зразумела гэта і ўзрадавалася. Праўда, часам ён саромеўся за яе, яна была недастаткова далікатная, ён саромеўся яе вульгарных манераў. Але тым не меней, ён любіў яе: гэта адразу было відаць па яго вясылым выглядзе і па тым, як ён прыціснуў яе руку да сваёй.

Якія яны былі падобныя, маці і сын! Ад фраў Бэлы Гендрык успадкаваў доўгі, роўны, крыху мясісты нос з рухавымі ноздрамі, мяккі і пачуццёвы рот; моцны высакародны падбародак з характэрнай ямкай; вялікія шэра-зялёныя вочы; ускінутыя светлыя бровы. Толькі ўсё гэта ў прастадушнай дамы было без ніякіх прэтэнзіяў, больш сціпла, чым у сына: у яе абліччы не адчувалася нічога дэманічнага. Вочы ў яе не ззялі, на вусны не прасілася ні сцярвозна-спакуслівая, ні пяшчотна-жаласная ўсмешка. Фраў Бэла была энергічная, дабрадушная, выдатна захаваная жанчына пяцідзесяці з нечым гадоў, са свежым сімпатычным тварам, прыемнымі пышнымі грудзьмі, светлай завійкай пад саламяным капялюшкам з кветкамі і канапацінкамі на носе. У яе не было прычыны лічыць сябе старою і адмаўляцца ад радасцяў жыцця.

— Часам хочацца развезацца, — сказала яна рашуча. Потым збянтэжылася і пачала нешта балбатаць пра дабрачыннае свята, на якім было так весела. Дамы з Кельна выстаўлялі на продаж для сіротак асвятляльныя напоі, кветкі і творы мастацтва, лічылася ганаровым браць у гэтым удзел, і таму фраў Гёфген без ваганняў узяла на сябе ролю прадаўшчыцы шампанскага: за шклянку шампанскага яна брала пяць марак — дарагавата, але ж гэта было на карысць і дабро сіроткам. Але пасля папаўзлі агідныя плёткі: гнюсныя людзі дайшлі да такога нахабства, што сцвярджалі, быццам фраў Бэла гандлявала шампанскім не з гуманнасці, а выручала грошы фірме, якая пастаўляла шампанскае, дзе яна, фраў Бэла, служыла, і мала таго, быццам яна далася пацалаваць сябе — можаце сабе ўявіць! дазволіла сябе пацалаваць, ды яшчэ ў грудзі!

Маці паведаміла гэта Гёфгену з праведным абурэннем. Яны ехалі ў адкрытай машыне па летнім горадзе.

Ад гневу твар яе пачырванеў, яна выцірала пот з лоба і крычала:

— Гэта ж прорва гнюсoty! Я здала ўсё да апошняга пфеніга, а зарабіла больш, чым іншыя дамы — нават падзяку ад прытулка мела. Праўда, адзін нейкі хацеў пацалаваць мяне ў руку, але я кажу яму: адчапіцеся, кажу, неразумны вы чалавек, кажу яму, пакіньце гэта! — і дала б яму поўху, калі б ён адразу не перапрасіўся. Людзі ж такія злыя, паводзься беззаганна — усё адно распускаць пра цябе якую-небудзь агіднасць. Але цяпер у іх адпадзе ахвота языкам і перакладаць, цяпер ты заткнеш ім рот, га, Гендрык?

І фраў Бэла кінула горды пагляд спачатку на сына, пасля на Барбару. Гендрык пакутаваў ад наўнай бестактоўнасці маці. Ён чырванеў, кусаў губы і нарэшце з гора

пачаў распісваць прыгажосці вуліцы, па якой яны ехалі.

Тайны радца прыняў дам каля весніц з такой самай вясёлай урачыстасцю, як і за дзень да таго Гендрыка. Барбара правяла Бэлу і Ёзі наверх памыць рукі і прыпудрыць насы. Праз гадзіну на дзвюх машынах паехалі ў бюро рэгістрацыі шлюбаў. У машыне Брукнера, апрача маладога з маладою, сядзелі фраў Гёфген і сам тайны радца. За імі ў таксі ехалі Нікалета, Ёзі, старая ахмістрыня і сябар маладосці Барбары Себасцьян, чыя прысутнасць крыху здзівіла Гендрыка.

Афіцыйная цырымонія не задоўжылася. Нікалета і тайны радца былі за сведкаў. Усе былі крыху ўсхваляваныя, фраў Бэла і маленькая ахмістрыня нават прыплакнулі, а Ёзі нервова смялася. Гендык адказваў на пытанні чыноўніка прыглушаным голасам, вочы яго касавурылі. Барбара не зводзіла позірку з чалавека, які стаяў побач з ёю і ўжо лічыўся яе мужам. Пайшлі пажаданні шчасця, цалункі. Усім на здзіўленне Нікалета ясным голасам папрасіла ў фраў Бэлы дазволу называць яе „цёць-Бэлай”, і калі тая згадзілася, з несамавітай карэктнасцю пацалавала яе ў руку. Раскошная дзяўчына была сёння асабліва бліскучая і аж звінела ад весялосці. Яна трымалася вельмі проста ў белай, цвёрдай, як браня, ільняной сукенцы з шырокім ярка-чырвоным лакараваным поясам.

— Я рада, мая мілая, што ўсё так добра зладзілася, — крыху бесталкова, хоць і ясна сказала яна Барбары. Яе прыгожыя кашэчыя вочы ззялі. Яна адвяла фройляйн Ёзі ўбок, каб параіць ёй новы выдатны сродак ад канапацінак, які, як яна нечакана зманіла, яе бацька прыдумаў і ўвёў ва ўжытак на ўсім Далёкім Усходзе.

— Вы маглі б ім скарыстацца, дарагая фройляйн! — з пагрозай у голасе сказала Нікалета; з нейкага незразумелага капрызю яна пажадала перайсці на „ты” з фраў Бэлай, але не з Ёзі. — У вас жа носік зусім сапсаваны. — Пры гэтым яна вельмі строга аглядзела канапаціны, якія не толькі абсыпалі ўвесь какетліва задзёрты кірпаты носік, але, хоць і не дужа густа, частку шчок і лоба: менавіта так спіралевідныя туманнасці ці малочныя шляхі космасу на ўскраінах робяцца больш рэдкімі і празрыстымі.

— Я і сама ведаю, — сказала Ёзі прысаромлена. — Летам проста спасу няма. Але Канстанціну падабаецца, — дадала яна, сучешаная, і адразу перайшла да расказу пра добрае становішча яе жаніха на кельнскім радыё.

Барбарына бабуля, генераліха, паявілася толькі на ленч. Адным з прынцыпаў старой дамы было ніколі не карыстацца аўтамабілем; дзесяць кіламетраў паміж яе маёнтакам і Брукнеравай вілай яна адольвала ў старамоднай калясцы і заўсёды спазнялася на ўсякія сямейныя святы. Прыгожым, вельмі зычным голасам шырокага дыяпазону — ад густога басу да вярхоўяў дысканту — яна бедала, што спазнілася на самую цырымонію.

— Ну, і які ж вы з сябе, мой дарагі новы ўнучак, — сказала вясёлая бабулька, фіксуючы Гендрыка ў ларнетку, якая вісела на доўгім срэбраным, упрыгожаным каштоўнымі камянямі ланцужку ў яе на грудзях. Агляд працягваўся доўга. Гендык аж сумеўся, не ведаючы, куды сябе падзець. Зрэшты, старой Гендык, здаецца, спадабаўся. Апусціўшы нарэшце ларнетку, генераліха срабрыста засмялася.

— Няблага, няблага, — канстатавала яна, узяўшыся ў бокі і весела кіўнуўшы Гендыку. На яе белым напудраным твары яркія і рухавыя вочы гаварылі яшчэ больш красамоўна, разумней, мацней і больш пераканаўча, чым вусны.

Такой дзівоснай старой дамы за ўсё сваё жыццё Гендык не сустракаў. Генераліха куды як спадабалася яму. У яе была знешнасць арыстакраткі XVIII стагоддзя: высакамерны, разумны, вясёлы і строгі твар ахінала сівая прычоска, прыкрываючы вушы цвёрдымі валікамі. Здавалася, на патыліцы ў яе павінна быць каса. Дзіўна і крыху расчараўвала, што яе не было. У жамчужна-шэрым летнім касцюме з карункавым рушам каля шыі і на апусах яна выглядала па-ваеннаму статна. Шырокае калье выдатнага старога вырабу з матавага срэбра і блакітных камянёў, у тон камяням на ланцужку ларнета, ад рушу да самага падбародка хавала шыю і было падобна на высокі каўнер мундзіра.

У кожнай кампаніі, куды яна ўваходзіла, генераліха кіравала, да іншага яна і не прывыкла. У канцы XIX стагоддзя яна лічылася адной з самых прыгожых жанчын нямецкага свету. Нават у першыя два дзесяцігоддзі XX стагоддзя шмат гаварылі пра яе прыгажосць, і ўсе вялікія мастакі эпохі пісалі яе партрэты. У яе салоне прынцы і генералы сустракаліся з паэтамі, кампазітарамі і мастакамі. Шмат гадоў запар у Мюнхене і Берліне пра розум і арыгінальнасць генераліхі гаварылася амаль столькі ж, колькі і пра яе прыгажосць. А як што яе муж — памёр ён некалькі гадоў назад — карыстаўся ласкай у самых высокіх колах і, дарэчы, да таго ж быў багаты, ёй даравалі погляды, перакананні і манеры, якія на іншую накінулі б папрокі за эксцэнтрызм і нават непрыстойнасць. Самому кайзеру кінулася ў вочы яе прыгажосць. Таму яна ўжо ў 1900-м змагла выступіць за жаночае раўнапраўе. Яна напамяць ведала „Заратустру” і часта дэкламавала з яго ўрыўкі, на непрыемнае здзіўленне арыстакратычных гасцей, якія лічылі гэты твор сацыялістычным. Яна ведала Франца Ліста і Рыхарда Вагнера. Яна перапісвалася з Генрыкам Ібсэнам і Б’ёрнст’еруэ Б’ёрнсэнам. Здаецца, яна ж была і супроць смяротнага пакарання. Ёй даравалі яе вобраз думак, у якім дзёрзкая нядбаласць вельмі дзівосна спалучалася з гордай годнасцю.

Генераліха зрабіла на Гендрыка ўражанне куды большае, чым тайны радца. Толькі цяпер ён па-сапраўднаму зразумеў, у які бліскучы свет уступіў. Яго добрая маці Бэла, відаць, мела рацыю, толькі не трэба было так бестактоўна намякаць на гэта: перад абліччам такога сваяцтва у абываталю горада Кельна адпадзе ахвота да гніюсных паклёпаў і плётак пра нібыта заняпад сямейства Гёфгенаў. Барбара яшчэ больш паднялася ў яго вачах, калі ён убачыў, якія блізкія адносіны ў яе з яе светлазарнай бабуляй. Барбара ўсе канікулы і да таго ж мала не кожную нядзелю бавіла ў маёнтку генераліхі — Гендрык успомніў, што і раней чуў пра гэта. Непараўнаная старая дама чытала сваёй унучцы Дзікенса і Талстога — захапленнем у старой было чытаць уголас, і чытала яна вельмі выразна, — апрача таго, яны разам ездзілі вярхом па маёнтку, які Гендрыку ўяўляўся вельмі арыстакратычным, накіраваны на англійскага парку, да таго ж рамантычнага, — лес, пранізаны серабрыстымі рачулкамі, пагоркі, даліны, цяніны і выдатныя краявіды. І зноў, калі Гендрык думаў пра бліскучае дзяцінства Барбары, да захаплення дамешвалася пачуццё зайздрасці. Бесклапотная маладосць, вытанчаная культура і амаль абсалютная свабода... Побыт бацькоўскай вільі; святочны адпачынак у маёнтку такой князюскай дамы, які праз сваю рэгулярнасць зрабіўся амаль руцінай. Ці ж мог Гендрык прытупіць у сабе пачуццё горычы, параўноўваючы яе дзяцінства са сваім?

Бо ў Кельне, у бацькі Кёбеса, цяпер прыкаванага праз зламаны нагу да ложка, не было ні парку, ні залаў, засланых дыванамі, ні бібліятэкі, ні карцін; наадварот, там былі пыльныя пакойчыкі, у якіх Бэла і Ёзі кіпуча шуравалі, калі прыходзілі госці, але кіслі і апускаліся, як толькі заставаліся адны. Бацька Кёбес не вылазіў з даўгоў і скардзіўся на людскую подласць, калі на яго націскалі крэдыторы. Але яшчэ пакутлівей за хандру былі яго прыступы дабрадушнасці ў святы, а тое і зусім без ніякай прычыны. Тады гатавалі „пуншэц”, і тата Кёбес запрашаў усіх спяваць разам з ім канон. Малады Гендрык, праўда, аднекваўся. Бледны і змрочны, сядзеў ён у сваім куце, і адзінай яго думкай было: „Мне трэба вырвацца з гэтага кубла, трэба пакінуць яго як мага хутчэй...”

„Добра Барбары, — думаў ён цяпер, гутарачы з генераліхай. — Перад ёю былі адкрытыя ўсе дарогі. Яна тыповае дзіця буйнога капіталу. Як здзівілі б яе чорныя бакі жыцця, якія зведаў я. Усё, чаго я даб’юся, і чаго ўжо дабіўся, — усё гэта я сам, сам, дзякуючы сваім намогам”. Не без з’едлівасці ён сказаў сваёй маладой жонцы, калі яна падвяла яго да стала, заваленага віншавальнымі тэлеграмамі і падарункамі:

— Тэлеграны, вядома, усе табе. Мяне няма каму віншаваць.

Барбара засмяялася, як падалося яму, даволі пагардліва і нават самазадаволенна:

— Наадварот, Гендрык. Многія павіншавалі аднаго цябе, напрыклад, Мардэр.

З вялікага стоса пісьмаў, паштовак і дэпешаў яна выбрала тыя, што былі адра-

саванья Гендрыку. Апрача Тэафіла Мардэра, чыё віншаванне было складзена ў шматзначна-карэктных, яўна пагардлівых выказах, ляжалі віншаванні ад маленькай Ангелікі Зіберт, дырэктараў Шміца і Кроге, Геды фон Гэрцфэльд і — ён жахнуўся — ад Джульеты. Адкуль яна даведлася адрас, дату? Гендрык пабялеў, змяў тэлеграму. Каб адцягнуць увагу, ён пачаў іранічна-ўзнёсла захапляцца падарункамі, якія атрымала Барбара: парцаліяна і срэбра, крышталь, кнігі, акрасы, любоўна і старанна выбраныя сябрамі і родзічамі.

— І што ж нам з усім гэтым рабіць? — спытала Барбара, бездапаможна азіраючы раскладзеныя на сталі даброты. Гендрык думаў пра тое, як элегантна глядзеліся б усе гэтыя штучкі ў ягоным гамбургскім пакоі. Але нічога не сказаў, усміхнуўся і паціснуў плячыма.

Падышоў малады чалавек, прысутнасць якога крыху непакоіла Гендрыка, — Себасцьян. Ён гаварыў з Барбарай таропка, на нейкім цяжка зразумелым, багатым інтымнымі намёкамі жаргоне. Гендрык толькі з вялікай цяжкасцю ўлоўліваў сутнасць. Сам сабе зазначыў, што гэты хлопец, якога Барбара называе сябрам маладосці, пра якога кажа, што ён піша цудоўныя вершы і разумныя артыкулы, яму вай які несімпатэчны. „Ён фанабэрысты і нязносны!” — думаў Гендрык, сумеўшыся ў прысутнасці Себасцьяна, хоць той быў з ім вельмі ветлівы. Але менавіта гэтая прыязная ветлівасць, якая ні да чога не абавязвала, абражала яго. Попельна-светлыя валасы Себасцьяна густа ападалі на лоб; у яго былі чыстыя, крыху стомленыя рысы, доўгі нос, а вочы шэрыя, прымглёныя. „Мабыць, яго бацька таксама які-небудзь прафесар чагось там, ці нешта такое падобнае, — рашыў сабе Гендрык. — Спешчанае, дасціпнае дзіцятка, менавіта з такіх, што псуюць маладых дзяўчатак, такіх, як Барбара”.

Пасля застоля сядзелі разам у скляпку: на тэрасе было ўжо гарачавата. Фраў Бэла палічыла мусовым пагаварыць пра літаратуру. Яна расказала, што ў цягніку прачытала нешта страшна мілае, што літаральна ашаламіла яе, — як гэта яго, прозвішча аўтара, „ну, вось гэтага рускага, вялікага! Самага вялікага іхняга!” — усклікала нябога, уся ў пакуце.

— І як гэта я забыла прозвішча, гэта ж мой любімы пісьменнік!

Нікалета спыталася, ці не пра Талстога яна.

— Ай ну так, — Талстой! — радасна пацвердзіла фраў Бэла. — Я ж і кажу — самы вялікі! Гэта была нейкая яго зусім новая рэч...

Неўзабаве высветлілася, што гэтыя захапленні ў маці Гёфгена выклікала апа-вяданне Дастаеўскага. Гендрык пачырванеў, як печаны рак. Каб змяніць тэму размовы і даказаць пыхліваму колу, што ў цяжкія моманты ён не здрадзіць сваёй маці, ён пачаў дэманстрацыйна гутарыць толькі з ёю і з вясёлым смехам перабіраў розныя пацешныя прыгоды са свайго мінулага. Як забаўна было, калі маці з сынам на масленіцу зладзілі маскарад і напалохалі бацьку Кёбеса! Фраў Бэла пераапрунулася ў пашу, а маленькі Гендрык, якога тады звалі Гайнцам (але цяпер гэта не згадвалася), — у баядэру. Усё перавярнулі дагары нагамі. Тата Кёбес не верыў сваім вачам, калі явіўся дадому.

— Мама першая зразумела, што маё пакліканне — тэатр, — сказаў Гендрык, любоўна зірнуўшы на маці. — Тата доўга не хацеў пра гэта нічога чуць.

Потым ён расказаў гісторыю, як пачыналася яго тэатральная кар’ера. Гэта было яшчэ ў ваенныя часы, у 1917 годзе, і Гендрыку толькі што споўнілася восемнаццаць, калі ён на абрыўку газеты знайшоў аб’яву, з якое вынікала, што франтавы тэатр на акупаванай тэрыторыі ў Бельгіі шукае маладых артыстаў.

— Але ў якім месцы я знайшоў гэты лёсавызначальны абрывак газеты, — сказаў Гендрык, — я не магу вам сказаць... — Усе зарагаталі, ён зрабіў выгляд, што яму страх як няёмка, і, закрывшы твар рукамі, сказаў: — Ну так, так, баюся, вы адгадалі...

— У клазеце! — трымфальна ўсклікнула генераліха, і рогат яе закалыхаўся ад глыбокага басу да срабрыстых вышыняў.

Пакуль агульная веселасць усё больш закіпала, Гендрык перайшоў да прыгодаў з

жыцця вандроўнага тэатра, дзе яму даводзілася іграць ролі бацькоў. Цяпер ён мог, не саромеючыся, весела, запусціць увесь свой выпрабаваны рэпертуар і зноў ззяць: бо ў гэтых колах ніхто такіх сюжэтаў не ведаў. Толькі Барбара часткова іх ведала і таму здзіўлена і нават з нейкай агідай назірала за апавядальнікам.

Увечары прыйшло некалькі сяброў, і Гендрык здолеў надзець неаплачаны фрак, які дзівосна яму пасаваў. Пасля смажаніны тайны радца пастукаў відэльцам па келіху з шампанскім і сказаў прамову. Ён звярнуўся з вітаннем да ўсіх прысутных і найперш да маці Гендрыка і яго сястры — прычым фраў Бэлу ён з жартаўлівай ветлівасцю называў „яшчэ адной маладой фраў Гёфген”, — а пасля перайшоў да праблемаў шлюбу і асобы і, у прыватнасці, да заслугаў перад мастацтвам свайго новага зяця. Тайнаму радцу, які старанна і спрытна падбіраў словы, удалося акрэсліць артыста Гёфгена як нейкага казачнага прынца, які ўдзень здаецца непрыкметным, а ўвечары ўмее магічна пераўвасабляцца.

— Вось ён! — усклікнуў Брукнер і доўгім вузкім пальцам паказаў на Гендрыка, які адразу злёгку пачырванеў. — Вось ён сядзіць, падзвіцеся на яго! Ён здаецца статным маладым чалавекам — вядома, ён вельмі салідна глядзіцца ў сваім выдатна скроеным фрак, але тым не меней ён адносна непрыкметны. Непрыкметны менавіта ў параўнанні з той складанай чароўнай постаццю, якая ўвечары ў святле рампы рухаецца па сцэне. Тады ён зяе, тады перад ім не ўстаяць!

Натхнёны тэмай, вучоны параўнаў артыста Гёфгена, хоць ні разу не бачыў яго на сцэне, а ведаў толькі як чытальніка вершаў Рыльке, са светляком, які ўдзень сціпла крыецца, каб тым больш ярка пераўтварацца начамі. Тут Нікалета зарагатала, а генераліха задзынькатала ланцужком ларнета.

У завяршэнне прамовы тайны радца падняў тост у гонар маладой пары. Гендрык пацалаваў Барбару ў руку.

— Якая ты прыгожая! — сказаў ён і душэўна ёй усміхнуўся.

На Барбары была сукенка з цяжкага жаўтлявага шоўку. Нікалета яе раскрыты-кавала, даказвала, што сукенка нямодная, надуманая, што адразу відаць рука хатняй краўчыхі. Але ніхто не мог аспрэчыць, што сукенка ёй вельмі да твару. Над шырокім каўняром са старадаўніх карункаў — адзін з вясельных дарункаў генераліхі — кранальна і статна падымалася загарэлая шыя. Усмяшка, якою яна адказала Гендрыку, была крыху рассяяная. І на каго скіраваны гэты яе чорна-блакітны, мяккі, выпрабавальны, крыху заклапочаны позірк? У кожным разе не на яго, Гендрыка. Збіты з панталыку ён азірнуўся. І ўбачыў Себасцьяна, сябра Барбары: нехлямяжы, з паніклымі плячмі, выцягнуўшы наперад галаву, стаяў ён за некалькі крокаў ад маладых. Твар у яго быў азмочаны, на ім чыталася насцярожаная чуласць. Ён неяк дзіўна перабіраў пальцамі абедзвюх рук, быццам іграў на раялі. Што гэта? Можна, падае Барбары таемныя знакі, толькі ім дваім зразумельны? І да чаго ён прыслухоўваецца, праныра? І чаму такая туга на ягоным твары? Можна, ён кахае Барбару? Ну, вядома ж, ён кахае Барбару. Мабыць, хацеў ажаніцца з ёю. Можна, калісьці даўным-даўно яны па-дзіцячы заручыліся? „А я яму ўсё сапсаваў! — паду-маў Гендрык, не ведаючы, радавацца, а ці не. — Як ён, мабыць, ненавідзіць мяне!” Ён адварнуўся ад Себасцьяна і паглядзеў на іншых гасцей — сяброў славутага дома. І знайшоў раптам, што ва ўсіх былі сумныя твары. Гендрык не запомніў імянаў, калі яму прадстаўлялі гасцей, але ясна, гэта былі прафесары, пісьменнікі, славутыя ўрачы. Некалькі маладых людзей, як яму здалося, былі містычна падобныя на Себасцьяна. Дзяўчаты ў вячэрніх туалетах здаваліся выстраенымі ў маскарадныя касцюмы, як калі б яны звычайна насілі шэрыя штаны з фланэлі, белыя халаты, як лабаранты, альбо зялёныя фартухі садоўнікаў. У позірках, скіраваных на яго, Гендрыку мроілася зайздрасць, замяшаная на пагардзе. Няўжо яны ўсе аж так любяць Барбару? І ён ва ўсіх адабраў яе? Значыцца, з ім, хто ўварваўся ў іхняе жыццё падазроным тыпам, сядваюць за адзін стол толькі дзеля загадкавага і, відаць, мімалётнага капрызу Барбары? Абгаворвалі процьму нейтральных рэчаў: новую кнігу, новую тэатральную пастаноўку, палітычнае становішча, якое ўсіх непакоіла. А

Гендрык думаў, што ўсе занятыя толькі ім адным. Гавораць толькі пра яго, смяюцца толькі з яго...

Яму хацелася схавацца, аж так, бачыце, брыдка зрабілася. Тайны радца проста рашыў паздзекавацца з яго ў сваёй прамове. І тут раптам усё, што ён перажыў сёння, здалося яму варожым, пакеплівым і прыніжальным. І смешная іранічная зычлівасць тайнага радцы, яшчэ зусім нядаўна прыемная яму, па сутнасці больш крыўдзіць і абражае, чым любая суровасць і адкрытая пыха... Цяпер толькі Гендрыку зрабілася ясна, колькі пагарды і здзеку і ў вясёлай бесцырымоннасці генераліхі. Праўда, яна імпазантная, яна сапраўдная гранд-дама і выглядае шыкоўна, вось хоць бы і цяпер, калі велічнай паходкай, басклапотна пазвякваючы ланцужком ларнета, набліжаецца да маладых, уся ў белым, на шыі ў тры рады шнурок вялікіх, з матавым адлівам жамчужын, Калі за абедам у сваім чорным касцюме яна нагадвала маркізу XVIII стагоддзя, дык цяпер у белае сукні, упрыгожанай каштоўнымі камянямі, была больш падобная на Папу Рымскага. Велічнасць манераў і паставы кантраставала са смелай нязмушанасцю яе слоў.

— Мне трэба чокнуцца са светляком і з маёй бубачкай Барбарай! — усклікнула яна. І памахала келіхам з шампанскім.

З другога кута да іх падышла Нікалета, таксама з келіхам. Яна бліскала вачыма, а ярка нафарбаваныя губы тонка крывіліся.

— За здароўе маладых! — усклікнула генераліха.

— За ваша здароўе! — усклікнула Нікалета.

Гендрык чокнуўся спачатку з велікакняскай бабуляй. Потым з Нікалетай, дзяўчынай, якую занесла ў гэтыя колы такая самая незвычайная доля, як і ягоная. Гэтую дзівосную, каго з цікаўнасці і паблажлівасці трывалі тайны радца і фанабэрыстая генераліха, ахоўвала глыбокая Барбарына любоў. У гэты момант Гендрык ясна адчуў блізкасць — нешта накшталт братавай сімпатыі да Нікалеты. Ён зразумеў: яны роўныя. Праўда, бацька яе быў літаратар і авантурыст, які зачароўваў багему на пераломе стагоддзяў жыццяздольнасцю і цынічным розумам, тым часам як мяшчанская несаліднасць таты Кёбеса не магла зачараваць нікога і толькі выклікала нянавісць крэдытораў. Але сярод усіх гэтых адукаваных, багатых (праўда, большасць прысутных зусім не былі багатые, але Гендрык усіх іх лічыў страшна багатымі), сярод самаўпэўненых, іранічных, дасціпных людзей, з якімі Барбара была свая, абое яны з Нікалетай гралі адну ролю, ролю белых варон. І абам у глыбіні душы хацелася скарыстаць гэтыя колы дзеля свайго ўзвышэння, а потым, узнёсшыся, парахавацца з усімі разам.

— За ваша здароўе! — адказаў Гендрык. Яго келіх, ціха пазвоньваючы, суткнуўся з Нікалеціным.

Барбара смяялася і нешта балабоніла, абыходзячы стол, і падышла тым часам да свайго бацькі. Яна моўчкі абвіла рукамі яго за шыю і пацалавала.

Нікалета, якая суправаджала маладую пару ў невялікім вясельным падарожжы, параіла выдатны гатэль на беразе аднаго верхнебаварскага азярца. Барбара была тут вельмі шчаслівая: яна любіла гэтыя мясціны, тутэйшыя пагоркі, лясы, лугі і воды, такія просценькія і ўсё ж не без рамантычнага характа, нешта гераічнае і смелае ўспрымалася ў іх як стыхія, як далейшая магчымасць. У ветранае надвор'е здавалася, быццам горы зусім блізенька, а пры захадзе сонца іх вострыя вяршыні і аснежаныя схілы здаваліся крывавамі. Але яшчэ прыгажэйшымі здаваліся Барбары гэтыя горы за гадзіну да змяркання, калі яны блядзелі ў ільдзяным спакоі, быццам створаныя з крохкай, каштоўнай субстанцыі — не са шкла, металу альбо каменя, а з чагосьці зусім яшчэ нябачнага.

Гендрык не ўспрымаў прыгажосці і велічы краявіду. Атмасфера эlegantнага гатэля непакоіла і мітрэнжыла яго. Ён паводзіў сябе з кельнерамі недаверліва і раздражнёна. Казаў, што яны абслугоўваюць яго горш, чым астатніх, і папракаў Барбару, што яна прымушае яго жыць не па сродках. З другога боку, яму была пры-

емная выбранасць аселенай у гатэлі публікі.

— Апрача нас, тут амаль толькі адны англічане! — задаволена канстатаваў ён.

Нягледзячы на нервознасць Гендрыка, перажылі яны тут і вясёлыя гадзіны. З раніцы ўсе трое ляжалі на дашчаных мастках, якія далёка заходзілі ў блакітную ваду і да якіх удзень прычальваў маленькі, белы з золатам, пацешны параходзік.

Нікалета займалася гімнастыкай і трэніравалася. Яна скакала цераз вяроўку, хадзіла на руках, выгіналася, аж даставала лобам да зямлі, а Барбара ляніва выгравалася на сонейку. Затое падчас купання Барбара давала сто ачкоў форы спрытнай Нікалеце: Барбара хутчэй і даўжэй плавала. Што да Гендрыка, дык ён увогуле не прыдаваўся на ніякія спартыўныя высцігі. Ён крычаў, толькі ступіўшы ў халодную ваду, і толькі пасля доўгіх угавораў і кпінаў Барбара прымушала яго зрабіць некалькі плавальных рухаў. Не заходзячы на глыбокае, Гендрык моршчыўся і пакутаваў у небяспечнай стыхіі. Барбара весела назірала за ім. Аднаго разу крыкнула яму:

— Проста смешна, які ты падобны на маці, асабліва калі плаваеш. Божухны, у цябе ж рыхтык яе твар!

Гендрык ад смеху не мог ужо грэбці рукамі і так наглытаўся вады, што, каб крыху — утапіўся б. Затое як бліскуча ён паказаў сябе ўвечары на танцах! Усе госці і нават кельнеры зайшліся ад захаплення, калі ён павёў у танга Нікалету, а пасля Барбару. Ніхто больш не ўмеў так грацыёзна і велічна рухацца.

Гэта быў сапраўдны канцэрт. Усе пляскалі, калі Гендрык закончыў. Ён раскланьваўся, усміхаўся, быццам на сцэне. Калі ён адчуваў сябе часткай публікі, чалавекам сярод людзей, прыходзіла нясмеласць, яму рабілася не па сабе. Упэўненасць вярталася, упэўненасць пераможцы, калі выпадала магчымасць аддзяліцца ад публікі, уступіць у палосу яркага святла і ззяць. Па-сапраўднаму бяспечна было толькі на ўзвышэнні, сам-насам з натоўпам, які існаваў толькі дзеля таго, каб схіляцца перад ім, артыстам, захапляцца ім, апладыраваць яму.

Аднаго разу неяк выявілася, што на беразе возера, прыгажосць якога так гарача расхвальвала Нікалета, стаіць віла Тэафіла Мардэра. Барбара прыціхла, і вочы ў яе пацімнелі ад задумлівасці, калі яна даведалася пра гэта. Спачатку яна адмовілася наведаць сатырыка. Але нарэшце дазволіла Нікалеце ўгаварыць сябе і згадзілася паўдзельнічаць у экскурсіі. Возера пераехалі на белым з золатам параходзіку, які так часта бачылі каля масткоў. Надвор'е было цудоўнае; лёгкі свежы ветрык варушыў сіню, як неба ваду. Чым больш весялела Нікалета, тым больш цішэла Барбара.

Тэафіл Мардэр чакаў гасцей на беразе. Ён быў у спартовым касцюме ў буйную клетку з шырокімі штанамі-гольф і ў белым трапічным шаломе, які глядзеўся на ім вельмі дзіўна. Гаворачы, ён не вымаў з рота кароткай англійскай люлькі. Калі Нікалета спыталася ў яго, з якіх гэта даўных-даўных ён курыць люльку, той у адказ толькі рассяяна ўсміхнуўся.

— Новы чалавек — новыя звычкі. У мяне пераўтварэнні. Кожнай раніцы я палюхаюся. Прачынаюся, і я ўжо не той, якім заснуў звечара. Мой розум мацнее за ноч. У сне мне ўдаюцца неверагодныя адкрыцці. Таму я так многа спілю: не менш чатырнаццаці гадзін.

Гэта паведамленне, якое наўрад ці было здольнае зняць неспакой ад трапічнага шаломы, было аздоблена шчырым бляннем-смяшком. Але потым Тэафіл паводзіўся ўжо прыстойна. З Гендрыкам і Нікалетай ён быў элегантна ласкавы, а Барбары, здалося, проста не заўважаў.

Пасля таго як яны перакусілі ў вялікай, светлай і элегантнай сталовай, ашалаванай панелямі нефарбаванага дрэва, Тэафіл абняў Гёфгена за плячо і адвёў яго ўбок.

— Ну вось, між намі, мужчынамі, — сказаў драматург, палымнеючы вачыма і цмокаючы сінімі губамі. — Вы задаволеныя вашым эксперыментам?

— Якім эксперыментам? — пацікавіўся Гендрык.

Адказам быў рогат. Тэафіл яшчэ мацней зацмокаў прагным ротам.

— Як якім? Ну ясна ж, вашай жаніцьбай! — прашаптаў ён сіпла. — Вы тыпус што

трэба. Гэта ж кінуцца ў такое! З гэтай дачкою тайнага радцы ўправіцца нялёгка. Я спрабаваў, — прызнаўся ён, і вочы яго злосна звузіліся. — Яна вам радасці не прынясе, дарагі мой. Яна ж — качка-нязграба, паверце мне, самаму дасведчанаму знаўцу нашага часу, — яна качка.

Гендрыка так уразіла гэтае слова, што ў яго з вока выпаў манокль. Тым часам Мардэр весела тыцнуў яго ў живот.

— А, нічога, не крыўдуйце! — усклікнуў ён, раптам здабыўшы выдатны настрой. — Можна, у вас нешта там як і склеіцца, хто яго ведае... Вы ж яшчэ той тыпус...

Пасля абеду ён увесь час скардзіўся на татальную адсутнасць дысцыпліны, што так смутна афарбоўвае эпоху. Пры гэтым ён не стамляўся бясконца паўтараць свае выпрабаваныя формулы, увесь час вёў сваё:

— Ні адной асобы! Толькі я адзін. Як ні азіраюся вакол! На цэлы свет толькі адзін я!

Ён запальчыва параўноўваў сябе з некаторымі вялікімі людзьмі мінулага, а менавіта з Гельдэрлінам і Аляксандрам Вялікім. Потым пачаў раздражнёна хваліць „добры стары час”, калі ён быў малады, і ў гэтай сувязі перайшоў да тайнага радцы Брукнера.

— Каласальны зануда, гэты стары, — казаў Тэафіл. — Але ўсё-такі салідная старая школа, не шарлатан. Усё-такі ён варты павагі. А вось далей пайшло горш. Наш час ужо нараджае толькі крэтынаў і злачынцаў.

Потым ён павёў маладых людзей — Нікалету, Барбару і Гендрыка — у сваю бібліятэку, у якой было некалькі тысяч тамоў, і зажадаў, каб яны спачатку „крыху падвучыліся”.

— Вы ж нічога не ведаеце! — закрычаў ён нечакана. — Татальная непісьменнасць, здзічаласць! Хоць ты крэчам крычы! Значалавечанае пакаленне. А таму ўсеагульная еўрапейская катастрофа непазбежная, а з вышэйшага пункту бачання — цалкам заслужаная!

Калі ён пачаў правяраць, ці ведае Гендрык спражэнне няправільных грэчаскіх дзеясловаў, Барбара рашыла, што пара адкланьвацца.

Па дарозе дамоў, на параходзе, Нікалета заявіла, што яе авантурыст бацька, мусіць, быў такі самы, як Тэафіл Мардэр.

— У мяне не захавалася ніводнага яго партрэта, — сказала яна, задуменна глядзячы на ваду, ужо без сонечных блікаў, жамчужна-шэрую і ўжо прыспакоеную сутоннем. — Ані аднюткага — толькі люлька для опіуму. Але ж напэўна ў яго было шмат чаго агульнага з Тэафілам. Я адчуваю. І таму адчуваю з Мардэрам такое сваяцтва.

Пасля маленькай паўзы Барбара сказала:

— Я ўпэўненая, што твой бацька быў куды мілейшы за гэтага Мардэра. Мардэр, згадзіся, не зусім прыемны.

Нікалета злосна, весела зірнула на яе кашэчымі вачыма і ціхенька ўсміхнулася.

Нікалета цяпер ледзь не кожнага дня ездзіла на той бераг, дзе была Мардэрава віла. Яна ад’язджала апоўдні і вярталася звычайна ўначы. Барбара рабілася ўсё больш ціхая і задуменная, асабліва ў тыя нядоўгія гадзіны, якія праводзіла з Нікалетай.

Зрэшты, неразумны і ўпарты флірт Нікалеты з Тэафілам быў не адзінай прычынай, якая прымушала Барбару задумвацца. Калі яна ўначы ляжала адна ў ложку — а яна ляжала адна, — яна прыслухоўвалася да сябе, спрабуючы зразумець, лягчэй ці цяжэй ёй ад дзіўных, крыху нават ганебных паводзінаў Гендрыка, якія можна было ахарактарызаваць як асечку. Так, ёй было лягчэй, але і горш...

Пакоі Барбары і Гендрыка злучалі дзверы. Познім часам Гендрык звычайна заходзіў да жонкі, карцінна апрануўшыся ва ўжо крыху патрапаны раскошны халат. Адкінуўшы галаву, прыкрываючы павекамі мігатлівыя касы позірк, ён спяшаўся да Барбары і запэўніваў яе павучым голасам, што ён так рады, такі ўдзячны ёй і што яна назаўсёды энс яго жыцця. Ён абдымаў яе, але неяк вокаўзам і, трымаючы яе ў

абдымках, бляднеў. Ён пакутаваў, ён тросся, пот выступаў у яго на лобе. Сорам і злосць напаўнялі яго вочы слязьмі.

Ён не быў гатовы да такога фіяска. Ён думаў, што кахае Барбару, ды, зрэшты, і кахаў яе. Магчыма, яго сапсавала дружба з прынцэсай Тэбаб? Ах, ён ніяк не мог уявіць зялёных боцікаў на прыгожых ножках Барбары. Марныя забегі абярталіся пакутай. У вачах Барбары, у якіх было толькі маўклівае і крыху здзіўленае пытлівай плягай, ён чытаў дакор і пагарду. І ён балбатаў, балбатаў усё, што на язык навернецца. Гэта яго крыху бадзёрыла, ён бегаў па пакоі, тросся ад нервовага смеху.

— А ў цябе таксама ёсць такія *брыдкія ўспаміны*, як у мяне? — пытаўся ён у Барбары, якая нерухома ляжала ў ложку і сачыла за ім. — Ведаеш, такія, што ад іх кідае то ў жар, то ў холад!

Прыхіліўшыся да яе пасцелі, ліхаманкава, з нездаровым румянцам на шчоках, зноў калоцячыся ад смеху, ён пачынаў:

— Мне было, мусіць, гадоў адзінаццаць альбо дванаццаць, калі я пачаў спяваць у хоры хлопчыкаў нашай гімназіі. Мне гэта давала вялікую радасць, і я, здаецца, уявіў сабе, што спяваю лепш за ўсіх. Але вось менавіта сюды і ўкліньваецца той жудасны, брыдкі ўспамін, вось паслухай, у пераказе гэта не так страшна. Наш дзіцячы хор павінен быў з нагоды нечайгась вяселля удзельнічаць у царкоўных урачыстасцях. Гэта была вялікая справа, усім яна страшэнна далягала. А мне сабіла выстаўца асабліва. Калі прыйшла чарга спяваць нашаму хору, мне прыйшла ў галаву *агідная* ідэя ўзяць актаваю вышэй за ўсіх. Я вельмі ганарыўся сваім сапрана і рашыў, што мой звонкі голас пад скляпеннем храма прагучыць небывала эфектна. Я натужыўся і заспяваў, і тады настаўнік спеваў, які дырыжыраваў хорам, паглядзеў на мяне хутчэй з агідай, чым з дакорам, і сказаў: „*Замоўкні!*” Ты разумееш, Барбара? — усклікнуў Гендрык, закрываючы далонямі чырвоны твар. — Разумееш, як гэта жахліва! Зусім суха, зусім ціха ён сказаў мне: „*Замоўкні!*”. А я ж уявіў сябе дарма што не пераможным арханёлам!

Гендрык замоўк. І пасля доўгай паўзы сказаў:

— Згадаеш такое, і як усё адно ў пекла спускаешся. — І недаверліва спытаў: — А ў цябе няма такіх успамінаў, Барбара?

Не, у Барбары такіх успамінаў не было. І Гендрык адчуў раздражнёнасць, мала не злосць.

— Вось, менавіта! — усклікнуў ён, і ўваччу ў яго ўспыхнуў злы агонь. — Вось менавіта! Табе ў жыцці не даводзілася па-сапраўднаму саромецца. А са мною гэта здаралася часта. Тое здарэнне было толькі першае. Мне часта бывала так сорамна, я так пакутаваў, быццам мяне чэрці смажаць на патэльні. Ты разумееш, Барбара? Можаш ты мяне зразумець?

V. Сужэнец

Напрыканцы жніўня маладая пара разам з Нікалетай фон Нібур выправілася ў Гамбург. У віле ўдавы консула Мёнкебэрга Гендрык зняў увесь першы паверх, дзе былі тры пакоі, маленькая кухня і ванная. Каб абставіць вялікія ўтульныя пакоі, купілі мэблю, і гэтыя салідныя выдаткі давялося ўзяць на сябе тайнаму радцу Брукнеру.

Нікалета захацела жыць у гатэлі.

— Не пераношу мяшчанскага духу ў доме гэтай Мёнкебэрг! — заявіла яна горда і нервова.

Барбара прымірэнча сказала, што консуліха па-свойму мілая і дэкаратыўная асоба.

— У кожным разе, я ладжу з ёю выдатна, — дадала яна.

Фраў Мёнкебэрг падарыла ёй на ўлазіны двух кацянят — чорнае і белае, і як магла, старалася дагадзіць ім.

— Я вельмі рада, дзіця маё, бачыць вас у сябе, — бажылася пажылая дама новай жылцы. — Мы ж людзі аднаго кола.

Фраў консуліха, дачка універсітэцкага прафесара, у маладосці ведала Брукнера, калі той яшчэ быў прыват-дацэнтам у Гайдэльбэргу. Яна запрашала Барбару да сябе ўгору на гарбату.

Нікалета мрочна кпіла з таго, што Барбара прымае гэтыя запрашэнні. Яна ж, у сваю чаргу, прымала ў сябе ў гатэлі акрабатаў з вар’етэ, танцоўшчыкаў і какотак — Гендрык дрыжаў ад думкі, што ў гэтую арыгінальную кампанію магла з недарэчнай, але зусім не выключанай выпадковасці трапіць і Джульета, прынцэса Тэбаб. З якою радасцю прыняла б у сябе фройляйн фон Нібур Чорную Венеру! Яна ж надта ганарылася сваім снабізмам.

— Людзі, якіх мой бацька палічыў бы вартымі сваёй дружбы, неблагія і мне, — казалася яна, высока падняўшы галаву, кожнаму, хто згаджаўся выслухаць гэтыя тырады.

Зрэшты, нельга адмаўляць, што гэтым часам Нікалета была ў бліскучай форме. Усё ў ёй, здавалася, напружылася, напялося; усё ў ёй ззяла, спакушала, іскрылася, быццам яна была зараджаная электрычнасцю. Яшчэ пераможней, чым звычайна, яна насіла адважную юную галаву з пукатым лобам, вялікім сагнутым носам, яркімі вуснамі, бліскучымі зубамі. Большасць мужчын з трупы Мастацкага тэатра ўжо па вушы ў яе закахаліся. Моц лаялася і плакала, бо Петэрсэн зноў не валодаў сабою і расупоніўся — ён не мог адмовіць сабе ў прыемнасці запрасіць Нікалету на неверагодна дарагую вячэру ў гатэль „Атлантык”. Прычына на дрэнны настрой была і ў Морэнвіц, якая прывыкла служыць распрыгожаму Банэці эрзацам непрыступнай маленькай Ангелікі, а цяпер яе інфернальная абаяльнасць выціснулася больш вострай, сапраўднай і моцнай чароўнасцю гэтай Нікалеты. І што сэнсу ў тым, што памкнёная да мэтай Рахэль мазала губы ў чорна-фіялетава колер, ужо нічога не пакінула ад сваіх брывоў і курыла даўжэзныя цыгарэты „Вірджынія”, хоць ад іх ёй млосна рабілася? Нікалета пырскала кашэчымі вачыма і гіпнатычна ўводзіла ў кожнага перакананнасць, быццам у яе цудоўныя ногі — як тыя індыйскія казачныя гіпнатызёры, якім удаецца пераканаць зачараваных слухачоў, што яны перанесены туды, дзе паветра сіняе, дзе растуць пальмы і па дрэвах скачуць жывыя малпы.

Хоць Оскар Х. Кроге, па сутнасці, трываць не мог фройляйн фон Нібур, ён па настойлівай парадзе свайго сябра Шміца, які сцвярджаў, што публіцы „такое” падабаецца, прапанаваў ёй галоўную ролю ў першай восеньскай прэм’еры: у французскім баевіку Нікалета іграла трагічную даму з паўсвету, якую ў канцы трэцяга акта забівае адзін яе палюбоўнік. Маладога забойцу меўся іграць Банэці, чый твар, на якім была пыха і агіда, выдатна пасаваў да ролі. Суцянёра са знешнасцю віднага гера, а, па сутнасці, гнюснага тыша іграў Гёфген. А фраў фон Гэрцфэльд, якая пераклала і апрацавала п’есу, была за рэжысёра.

— У гэтай п’есцы вы будзеце мець большы поспех, чым у „Кнорке”, — прарочыла яна Нікалеце, якою па-мацярынску апекавалася з таго часу, як пачала раўнаваць Гендрыка.

— Па сутнасці, і я так думаю, — холадна адрэзала Нікалета. — Гамбург яшчэ не ведаў такога поспеху.

— Цьху-цьху, каб не сурочыць. Але я пэўны, мы пакажам п’есу сама мала трыццаць разоў запар, — выскаляўся Шміц, прымхліва пастукваючы па дрэве.

Калі заслона ўпала, у зале паднялася бура, Нібур выклікалі і выклікалі — публіка хацела на біс яшчэ раз паглядзець сцэну смерці. Яно і праўда, крыкі і жэсты Нікалеты, калі Рольф Банэці падняў на яе рэвальвер, ашаламлялі. Грыміць стрэл, трагічная куртызанка падае, выкручваецца ўсім целам, крычыць, гаворыць даўжэзны маналог, асыпаючы раўнівага каханка ў прыватнасці і ўсіх мужчын наогул самымі горкімі і даходлівымі папрокамі; яна моліцца; зноў крычыць; канае.

На раніцу прэса хорам хваліла Нікалету. Усе газеты пагаджаліся, што гэта велізарнае, неверагоднае дасягненне. „Нікалета фон Нібур на парозе вялікай

кар’еры!” — загаловак на першай паласе дзённай і самай папулярнай гамбургскай газэты. Такі самы змест быў і ў рэцэнзіях, дасланных у берлінскія газэты. Каля касы Мастацкага з раніцы выцягнуліся даўжэзныя чэргі, якіх Гамбург не бачыў ужо каторы год. На наступныя пяць паказаў эфектнай драмы пра прастытутку ўсе білеты былі распрададзеныя ў момант.

А Нікалета ў дзень прэм’еры атрымала такую тэлеграму ад Мардэра:

„Патрабую каб ты неадкладна прыехала крп забараняю табе прастытуявацца на памосце крп маё мужчынскае самалюбства пратэстуе супроць твайго прыніжэння крп дысцыплінаваная жанчына абавязана безумоўна падпарадкоўвацца геніяльнаму мужчыну які намераны падняць яе да сябе крп чакаю цябе заўтра на вакзале крп у гэтай рашаючай сітуацыі тваё непаслушэнства пад любой адгаворкай будзе мець наступствам разрыў са мною — сусветным сумленнем кск Тэафіл.”

Нікалета ўладарным жэстам адпусціла некалькіх танцоўшчыц, якія зайшлі да яе павіншаваць з поспехам. Яна патэлефанавала Гёфгену і скупа растлумачыла яму, што праз гадзіну ад’язджае ў Паўднёвую Германію. Гендрык спытаўся, ці трэба разумець гэта за жарт, ці не звар’яцела яна. Яна суха патлумачыла: ні тое, ні другое. Проста яна адмаўляецца ад ангажэменту і наогул ад артыстычнай кар’еры. Ролю ў французскай п’есе пра прастытутку можна перадаць любой іншай актрысе. Рахэль Морэнвіц напэўна ведае яе напаміць. А ёй, Нікалеце, у свеце важна толькі адно: каханне Тэафіла Мардэра.

Ад жаху ў Гендрыка аж голас прапаў, ён прамармытаў:

— Ты захварэла. Я зараз прыеду да цябе на таксі.

Праз дзесяць хвілін яны з Барбарай ужо стаялі ў пакоі Нікалеты, якая пакавала чамаданы.

Высакародны, нервовы твар Барбары пабялеў, як сцяна, да якога яна прыхілілася. Барбара маўчала; Нікалета маўчала; Гендрык гаварыў. Спачатку ён кпіў, пасля перайшоў да мальбы, нарэшце пачаў пагражаць і шалець.

— У цябе ж кантракт! Ты будзеш плаціць няўстойку.

Нікалета ціха, але з уласцівай ёй выразнасцю адрэзала:

— Наўрад ці ў гера Кроге будзе ахвота ўвязвацца ў працэс з Тэафілам Мардэрам за правы на маю персону.

Гендрык пачаў заклікаць яе да розуму:

— Твая кар’ера пойдзе на глум. Ніводзін тэатр у свеце цябе ўжо не ангажыруе.

А яна на гэта:

— Я ўжо сказала, што з найвялікшай радасцю адмаўляюся ад кар’еры. Тое, што я атрымліваю ўзамен, у тысячу разоў каштоўней, значней і цудоўней.

Голас яе ўжо страціў рэзкасць. Хутчэй ён зрабіўся меладычным ад стрыманай радасці. Гендрык не мог схаваць, як ён уражаны. Гэтая дзяўчына рабілася ўсё больш загадкавай. Няўжо існуюць жарсці, каб так забіралі ўсяго чалавека цалкам, што ён аж ахвяруе кар’ерай, якая абяцае так многа? Гендрыку не хапала фантазіі ўявіць сабе пачуцці, да якіх не дарасло ягонае сэрца. Жарсці, якія ён ведаў, заўсёды былі на карысць ягонай кар’еры. Ён ніколі не дазваляў ім шкодзіць кар’еры, а тым больш, барані божа, ламаць яе.

— І ўсё дзеля гэтага нахабнага прарока, — сказаў ён нарэшце.

Нікалета выпрасталася, падняла нос і прашыпела:

— Забараняю табе гаварыць такім тонам пра самага вялікага з усіх, хто сёння жыве на зямлі, пра майго жаніха.

Гендрык стомлена ўсміхнуўся і выцер пот з твару.

— Ну што ж, — сказаў ён, — давядзецца пра ўсё паведаміць небараку Кроге.

Пакуль ён тэлефанаваў у Мастацкі тэатр, Барбара першы раз загаварыла, і голас яе быццам прабіваўся праз флёр жалобы.

— Значыцца, ты збіраешся за яго замуж? — спыталася Барбара.

— Дзіва што, калі толькі ён мяне такую возьме! — злавесна вясёла, не глянуўшы на сяброўку, адрэзала Нікалета.

Барбара сказала:

— Ён на трыццаць гадоў за цябе старэйшы. Ён табе за бацьку можа быць.

— А і тое праўда, — сказала Нікалета, і ў яе прыгожых вачах успыхнула полымя вар’яцтва. — Ён мне ўсё адно, што бацька. У ім я зноў знайшла страчанага. Як усё адно праз нейкі цуд аднавіліся ранейшыя повязі.

Барбара заклінала:

— Ён жа хворы чалавек.

Нікалета горда ўзняла галаву і адказала:

— Гэта высокая хвароба генія.

Барбара толькі застагнала ў адказ:

— О Божа, о Божа мой, — і засланіла твар рукамі.

Калі праз чвэрць гадзіны ўвайшлі Оскар Х. Кроге, дырэктар Шміц і фраў фон Гэрцфэльд, Нікалета ўжо спакавала ўсе свае куфэркі і стаяла ў вестыбюлі гатэля, чакаючы машыну, каб ехаць на вакзал.

Шміц, які раптоўна страціў мяккасць у голасе, дзіка крычаў, пагражаючы паліцыяй і арыштам; Оскар Х. Кроге шыпеў, як стары кот, а Нікалета адбівалася, як драпежная птушка. Фраў фон Гэрцфэльд спрабавала апеляваць да яе розуму, але пранозлівая пагарда і ледзяны пафас Нікалеты змусілі яе замоўкнуць. Усе гаварылі наперабой: Шміц скардзіўся, што ўсе білеты прададзены, Кроге гаварыў пра недахоп мастакоўскай адказнасці і чалавечай прыстойнасці, а Гэрцфэльд ахарактарызавала паводзіны Нікалеты як пошлую істэрыку, дарэчную, бадай, ва ўзросце палавога сталення. Барбара непрыкметна пакінула гатэль. Нікалета з’ехала, не развітаўшыся з ёю.

Раптоўны ад’езд Нікалеты прычыніў Барбары не толькі боль. Ёй зрабілася і лягчэй. Паведамленне пра „ціхае, без шырокай агалоскі шлюбаванне” Нікалеты з Тэафілам Мардэрам яе не вельмі ўсхвалявала. „Няшчасная Нікалета” — вось, бадай, і ўсё, што яна падумала. Сэрца яе ўжо спаквала прымірылася са стратаю сумніўнай радасці, якую ёй давала гэтая дружба, што столькі гадоў перапаўняла, сагрвала і мучыла яе. Барбара ўжо не звязвала сябе з Нікалетай у думках пра будучыню. Аднак яна ўсё ж любіла ўспамінаць іх агульнае мінулае і перабіраць у памяці этапы прывязанасці, якая нарадзілася так незвычайна і развівалася па такіх дзіўных законах.

Вілі фон Нібур, бацька, які пражыў вельмі неспакойнае, хоць, магчыма, і не такое авантурнае жыццё, як сабе ўяўляла ягоная дачка, ніколі асабліва Нікалетай і не займаўся. Калі ён памёр у Кітаі, дзяўчынцы было ўсяго трынаццаць гадоў. Пад гэты час яе якраз са скандалам выгналі з інтэрната ў Лазане. Нібур, ведаючы ўжо, што жыць яму засталося нядоўга, напісаў з Шанхая Брукнеру, з якім сябраваў у часы студэнцтва: „Паклапаціся пра дзіця!” Тайны радца рашыў узяць дзяўчынку да сябе ў дом на некалькі тыдняў, пакуль не знойдзе іншага інтэрната альбо іншай магчымасці прыладзіць яе. Так Нікалета паявілася ў доме Брукнера — велічна-сур’эзнае, разумнае і ўпарцістае юнае стварэнне з вялікім гарбатым носам, кашэчымі вачамі, худым і пруткім целам і гордай, пераможнай пасадкай галавы. Тайнага радцу ўсё палохала ў гэтай новай госці: спакуслівы і пагрозлівы позірк, занадта выразная мова, амаль застрашлівая халодная выхаванасць. Назіраць цэлымі днямі за дзіўнай дачкою цікавага сябра было пацешна, прыемна, але і пакутліва.

Яго здзівіла і тое, як моцна Барбара прыкіпела да Нікалеты, але ён гэтаму не заважаў. Што прывабіла яго любімае дзіця ў чужой, рэзкай і дзіўнай дзяўчынцы? Можна, гэта закон прыцягнення супрацьлеглых полюсаў? Тым не меней бацьку трывожыла гэтая дружба, і ён увесь час думаў, як пазбыцца Нікалеты. Яе паслалі ў пансіён на французскай Рыўеры. Але і там неўзабаве выбухнуў скандал, і Нікалета вярнулася ў брукнераўскую вілу. Гэтая гульня паўтаралася часта. Ад безлічы прыгодаў маладога, бурлівага і бяздумнага жыцця яна заўсёды адпачывала ў Барбары,

Барбара заўсёды чакала яе і адчыняла ёй дзверы, калі б яна ні пастукалася. Тайны радца ўсё бачыў, здзіўляўся, магчыма, засмучаўся, але цяпеў. Зрэшты, ён меў магчымасць пераканацца, што яго прыгожая разумная дачка, беручы такі гарачы ўдзел у дзіўным жыцці сяброўкі, зусім не запускала свайго жыцця. Яна займалася, гуляючы, ці сур’ёзна, тысячай розных рэчаў. У яе былі сябры, з капрызамі і клопатамі якіх яна насілася. Яна бывала легкадумнай і задуменнай, то амазонкай, то сястрой міласэрнасці, халоднай і добрай, напышлівай і заўсёды гатовай да пяшчотаў, якія, аднак, не пераходзілі пэўнай мяжы. Так жыла Барбара, і, відаць, была свая прычына, што *чаканне Нікалеты*, гатоўнасць у любы момант прыняць яе, магчыма, надавала яе жыццю той таемны сэнс, даць яму той загадкавы цэнтр, якога ёй якраз і бракавала..

Раней Нікалета заўсёды вярталася. Барбара адчувала, што гэтым разам яна не вернецца. Гэтым разам здарылася нешта рашучае, канчатковае. У Тэафіле Мардэры Нікалета знайшла чалавека, роўнага яе бацьку — альбо таму легендарнаму вобразу, які яна сабе стварыла замест бацькі. Цяпер ёй Барбара не патрэбная. Зноў знойдзенаму бацьку, новаму каханаму яна з уласцівым ёй драматычным бляскам даверыла сваё жыццё. Нікалета, якая так высока насіла галаву, але ўсё ж прагнула, каб ёю памыкалі, падпарадкавалася неацуглянай, бязмежнай волі. Што ж заставалася Барбары? Надта гордая, каб навязвацца, надта ганарыстая, каб скардзіцца, яна захавала ясны, радасны твар. „Бедная Нікалета, — думала яна. — Цяпер табе прыйдзецца выкручвацца самой. Нялёгкае будзе ў цябе жыццё, бедная Нікалета”.

Зрэшты, Барбары не было калі доўга раздумаць пра сваю сяброўку Нікалету; яе ўласны лёс, новыя будні ў чужым горадзе з чужым мужчынам займалі і час і думкі. Трэба было прывыкаць да жыцця разам з Гендрыкам Гёфгенам. Ці навучыцца яна пакрысе кахаць гэтага чалавека, чым патэтычным дамогам — ці тое з цікаўнасці, ці ад спагады — яна паддалася? Але перш чым пытацца ў самой сябе пра гэта, трэба паспрабаваць знайсці адказ на другое пытанне — самае вырашальнае, як ёй здавалася, — а менавіта: ці кахае яе сам Гендрык, ды і ці кахаў наогул калі-небудзь? Барбара, скептычная дзякуючы свайму прыроднаму розуму і досведу ў людскіх справах, цяпер сумнявалася ў шчырасці пачуццяў, якія Гендрык выказваў — а можа, разыгрываў ролю закаханага — у першыя тыдні знаёмства. „Мяне ашукалі, — часта цяпер думала Барбара. — Я далася на ашуку камедыянту. Яму здалося выгадным дзеля кар’еры ажаніцца са мною, каб нехта быў пад бокам. Але ён ніколі мяне не кахаў. Можа, ён наогул не ўмее кахаць...”

Гонар, выхаванасць і спагада не давалі ёй паказаць сваю крыўду, сваё расчараванне. Але Гендрык быў дастаткова датклівы, каб адчуць тое, што яна хавала хутчэй з пагарды, чым з дабрыні. А яна, разумная, не заўважала, што ён пакутуе.

Ён пакутаваў болесна, не могучы даказаць свае пачуцці да Барбары, пакутаваў ад сваёй фізічнай непаўнаважнасці, якая часта праяўлялася самым ганебным і гратэскавым чынам. Ён стагнаў ад сваёй паразы; бо ўздым пачуццяў, сардэчны пажар былі ў ім шчырыя альбо, прынамсі, амаль шчырыя — шчырыя да самай даступнай яму меры. „Мацней і чысцей, чым у тыя вясновыя дні пасля прэм’еры „Кнорке”, я ўжо ніколі не змагу кахаць, — думаў Гендрык. — Калі і гэтым разам я аканфужуся, тады я чалавек прапашчы. І значыцца, усё жыццё буду прабаўляцца дзяўчаткамі, накшталт Джульеты...”

Але самабічаванне, якое б шчырае і горкае яно ні было, амаль ува ўсіх людзей з пэўнага моманту пераходзіць у самаапраўданне; і неўзабаве ён пачаў унутрана збіраць аргументы, якія мог бы ўжыць супроць Барбары і якімі мог бы апраўдацца перад сабою. Бо калі разважаць справядліва: ці ж Барбара не халодная, ці ж не яе пыхлівая халоднасць спаралізавала ўзнёсласць ягоных пачуццяў? І ці не занадта заняслася Барбара са сваім радавiтым паходжаннем, са сваім тонкім iнтэлектам? Ці ж не насмешка і халодная пагарда ў яе выпрабавальных пазірках, якімі яна апошнім часам так часта акідае яго? Гендрык ужо пачаў баяцца гэтых вачэй, якія яшчэ зусім нядаўна здаваліся яму самымі прыгожымі на свеце. Нават у самых раўнадушных і

неістотных Барбарыных заўвагах яго самалюбства і пакрыўджаны гонар падазравалі нейкі іншы, зневажальны падтэкст. Звычайкі Барбары і ціхая спакойнасць, з якой яна заставалася ім верная, нервавалі яго, абражалі і выводзілі з раўнавагі настолькі, што ён нават сам у добрыя хвіліны разумеў неразумнасць сваёй крыўды.

Да першага сьнеданьня Барбара рабіла выезды вярхом і каля дзевятай яўлялася ў сталовую і ўносіла з вуліцы водар і подых свежай раніцы. А Гендрык сядзеў, уткнуўшы твар у далоні, стомлены, пануры, у халаце, усё больш і больш патрапаны, і вельмі бледны. У гэты час, так рана, ён яшчэ не быў здольны ні на сцягвозную ўсмешку, ні на спакушальнае блісканне вачыма. Гендрык пазяхаў.

— Здаецца, ты ўсё яшчэ спіш! — весела гаварыла Барбара і вылівала ў келіх яйцо. Бо яна прывыкла так есці з раніцы сырыя яйцы: у вінным келіху, з соллю і перцам, з вострым англійскім соўсам, таматным сокам і крыху алею. Гендрык рэзка адказваў:

— Я даўно ўжо працнуўся і нават папрацаваў — напрыклад ужо сазваніўся з бакалейшчыкам, там непакояцца наконт нашага доўгу. Даруй, што з раніцы я не прамянюся свежасцю. Калі б я штورانіцы ездзіў вярхом, як ты, я, напэўна, глядзеўся б больш прывабна. Але баюся, што нават ты не здольная прывучыць мяне да такой элегантнасці. Я надта стары, каб выпраўляцца. Да таго ж, у колах, да якіх я належу, не прынята займацца такім панскім спортам.

Барбара, якой не хацелася псаваць сабе настрой, старалася ўспрымаць ягоныя словы з гумарам.

— Табе на дзіва ўдаецца гэты тон, — смяялася яна. — Падумаць можна, што ты гэта сур'ёзна.

Гендрык злосна маўчаў. Каб дадаць сабе рашучасці, ён уставаў і ўстаўляў у вока манокль.

Але Барбара тут жа зноў яго крыўдзіла, хоць яўна не наўмысна. Са смакам з'ядаючы яйцо з келіха, яна казала:

— Паспрабуй есці яйцо так. Мне здаецца, што есці яйцо без прыправаў проста нудна.

Пасля паўзы Гендрык пытаўся ветліва, але ўнутрана сумеўшыся ад раздражнення:

— Ці можна скіраваць тваю ўвагу на адну рэч, дарагая?

Яна адказвала:

— Але ж ну вядома.

І тады Гендрык, барабанячы пальцамі па сталю, высока падымаў падбародак і сціскаў губы, адразу робячыся падобным на гувернантку.

— Твая наўная і прэтэнцыёзная манера, — казаў ён павольна, — здзіўляцца альбо насміхацца, калі іншы робіць нешта не так, як прынята ў доме ў твайго бацькі альбо ў бабулі, здзівіла б, а можа, і адпрэчыла любога, хто не настолькі вывучыў цябе, як я.

Вочы ў Барбары, якія толькі што свяціліся радасцю, рабіліся задуманымі і выпрабавальнымі. Пасля паўзы яна ціха цікавілася:

— Чаму ты раптам загаварыў пра гэта?

Ён адказваў, усё яшчэ строга барабанячы пальцамі па сталю:

— Усюды прынята есці яйцо са шкарлупы і з соллю. На віле ў Брукнера яйцо ядуць з келіха з шасцю рознымі прыправамі. Напэўна, гэта вельмі арыгінальна. Але я не бачу прычыны смяцца з чалавека, які непрывычны да такой арыгінальнасці.

Барбара маўчала, здзіўлена пахітваючы галавою, і ўставала. Ён глядзеў ёй услед, калі яна сваёй нядбайлай паходкай, крыху падвалакаючы ногі, павольна рухалася па пакоі. Раптам яму прыходзіла ў галаву: „Дзіўна, на ёй высокія боцікі, якія мне так падабаюцца, але на яе нагах яны мяне не ўражваюць так, як мне трэба. На ёй боцікі — гэта проста частка спартыўнага касцюма. На Джульеце яны — нешта зусім іншае...”

Думаючы пры Барбары пра Джульету, ён адчуваў злосную задаволенасць і помсту за ўсе крыўды.

„Ездзі сабе вярхом, — думаў ён з’едліва, — рабі сабе кактэйлі з яец! А ты вось і не ведаеш, каго я сёння сустрэну перад рэпетыцыяй!”

І пакуль Барбара горда і моўчкі пакідала пакой, ён адчуваў перамогу мужа, які ашуквае сваю жонку і ганарыцца тым, што робіць гэта так спрытна.

Ужо праз тыдзень пасля вяртання Гендрык зноў сустрэўся са сваёй Чорнай Венерай. Яна чакала яго ўвечары каля тэатра. З якім трапятаннем, з якім жахам ён уздрыгнуў, калі з падваротні яго гукнуў сіплы, такі знаёмы голас:

— Гайнц!

Імя, якога ён саромеўся, ад якога адмовіўся... Але было соладка да жудасці пачуць яго з вуснаў негрыцянкі. Тым не меней ён прымусіў сябе груба яе абарваць:

— Што ты сабе дазваляеш? Ты за мной сачыла?

У адказ яна пакепліва махнула прыгожай моцнай рукой:

— Ша-ша, радасць мая! Будзеш выдурнівацца, я прыйду ў тэатр і нараблю скандалу!

Яму не дапамагло цыканне.

— Ты рашыла мяне шантажаваць?

Яна выскалілася:

— А то ж бо не!

І заблішчалі яе зубы і вочы.

Яе шырокая ўсмешка была настолькі подлая, што яму страшна зрабілася, ён адчуў, што супрацьстаяць ёй немагчыма. Ён заштурхнуў Джульету ў пад’езд, баючыся, што нехта можа прайсці міма і ўбачыць яго ў такой кампаніі. Так, прынцэса Тэбаб выглядала не вельмі прэзентабельна. Фетравая шапачка, глыбока насунутая на лоб, заношаны песны жакецік былі таго самага ярка-зялёнага колеру, што і высокія бліскучыя боцікі. Вакол шыі боўталася боа з брудных раскашлячаных белых пёраў. Над гэтым жалю вартым убораў цягнуў шырокі твар з тоўстымі абветранымі губамі і сплюснутым носам.

— Колькі табе? — рэзка спытаўся ён. — У мяне самога цяпер няма грошай...

Яна адказала амаль шальмавата:

— Грашыма не адкупішся, малпачка ты мая цукровая. Ты павінен бываць у мяне.

— Што гэта табе ў глузды ўбілася? — прамармытаў ён дрыготкімі губамі. — Я жанаты...

Але яна строга абарвала яго:

— Не мялі лухты, баран. Спадарыня жонка не можа табе даць таго, што табе зараз трэба. Я прыглядалася да яе, тваёй Барбары.

(Адкуль яна ведала імя? Нявінная акалічнасць — што яна ведала яе імя, напоўніла Гендрыка асаблівым страхам.)

— Не з яе пер’ечкам у высцігі кідацца, — дадала прынцэса Тэбаб, дзіка зіркаючы.

У Гендрыка ад страху на лобе выступіў халодны пот, калі ён падумаў, што чарнамазіна аблае Барбару, дачку Брукнера, „качкай-нязграбай”. Але Джульета яўна не схілялася да працягу гэтай тэарэтычнай гутаркі. Грозным тонам, які патрабаваў неадкладнага адказу, яна сказала:

— Дык калі ж ты прыйдзеш да мяне?

У пакойчыку пад дахам, шэрым і зусім пустым, упрыгожаным толькі рэпрадукцыяй рафаэлеўскай мадонны, якая толькі падкрэслівала галечу і нэндзу, зноў пачаліся страшныя экзэрсісы, якія раней выконваліся на фоне дэкарацыяў буржуазнага пакоя ў кватэры консуліхі Мёнкебэрг. Малады сужэнец зноў дыхаў чужым, але і родным пахам, настоеным на самых таных парфумах, змяшаным з дыханнем джунгляў. Ён зноў слухаўся грубага гаўклівага голасу, плескачоў, рытмічнага прытопу настаўніцы. Тут ён зноў дэкламаваў французскія вершы, калі, стогнучы ад стомы, падаў на цвёрдыя нары, якія служылі ложкам дачцэ правядыра. Але цяпер гэтыя змрочныя ігрышчы, якім Гёфген, як і раней, аддаваўся двойчы на тыдзень, прыводзілі да новай, агіднай кульмінацыі, якой раней не бывала. Калі ўсё канчалася і фройляйн Джульета пакідала свайго задаволенага і змардаванага вучня ў спакоі,

Гендрык у гэтай каморцы, перад гэтай жанчынай заводзіў гаворку пра сваю жонку Барбару.

Тое, што ён крыў ад сціпла-выпрабавальнай і раўніва-напружанай цікаўнасці сваёй прыяцелькі Геды фон Гэрцфэльд, тое, што ён крыў ад сяброўскай цікаўнасці свайго аднадумцы Ота Ульрыхса, у тым якраз ён і прызнаваўся Чорнай Венеры, якая адна і толькі адна магла зваць яго Гайнцам: ён спавядаўся ёй, як пакутаваў праз Барбару, з ёй і толькі з ёю ён прымушаў сябе быць шчырым. Ён нічога не хаваў ад яе, нават сваёй ганьбы. Калі фройляйн Мартэнс даведлася пра ягонае фіяска ў ложку, пра яго мужчынскую ганьбу, яна рагатала доўга, груба, ад шчырай душы. Гендрык курчыўся ад гэтага рогату, ён быў яму страшнейшы за самыя страшныя лупцоўкі. А дачка правадыра выскалялася:

— Ну, калі гэта так, салодзенькі мой, калі яно і праўда ўсё так, дык не чакай ад сваёй красуні нейкай там павагі.

Ён расказаў ёй пра ранішнія Барбарыны „канкуры”, якія яму здаваліся выклікам; ён скардзіўся на ганарыстыя экстравагантнасці.

— Робіць сабе кактэйлі з сырых яец з дзесяццю вострымі соўсамі і глядзіць на мяне зверху ўніз толькі таму, што я сваё яйцо ем, як звычайны смяротны, з талеркі. Усё ў маёй кватэры павінна быць такое, як у доме яе бацькі і бабулі. Яна нават забараніла мне ўзяць слугою майго маленькага Бёка. Такі мілы і такі мне верны, з ім бы яна не магла згаварыцца супроць мяне. Але не — ці ж бо яна вытрывае ў доме такога чалавека? Вось яна і прыдумляе розныя зачэпкі і божыцца, што маленькі Бёк не можа трымаць у доме парадку, а сама ж яго нават на вочы не бачыла! Ён столькі гадоў мой касцюмер, і я магу прысягнуць, што парадак ён трымае ідэальны. І вось мы ўзялі нейкую апоўзлую старэчу, якая дваццаць гадоў служыла ў генераліхі, каб толькі нічога не мяняць у жыцці дачкі тайнага радцы.

Усё гэта Чорная Венера выслухоўвала з вялікай цярылівасцю, яна прыняла да ведама, што Барбара круціцца ў прыстойных гамбургскіх колах („у тайных радцаў і дырэктараў банкаў”, — з нянавісцю сказаў Гендрык), куды яго, актора Гёфгена і на парог не пускалі, альбо запрашалі Барбару „з мужам”. Ад такога прыніжэння ён адмаўляўся. Барбара наведвала месцы, якія былі яму чужыя альбо варажыя, — універсітэты, салоны. Яна бясконца пісала і атрымлівала пісьмы, а Гендрык нават не ведаў, з кім гэта яна ў такіх цесных стасунках. На ўсё гэта ён горка скардзіўся сваёй Чорнай Венеры. Ён пытаўся ў Джульеты, што яна думае, ці няма ў тых лістах, якія Барбара пасылае бацьку, генералісе альбо падазронаму сябру маладосці Себасцьяну, чаго-небудзь абразлівага для яго, Гендрыка. Прынцэса Тэаб не магла яго супакоіць на гэты конт.

— А напэўна ж яна здзекуецца з мяне! — усклікнуў Гендрык. — Калі б сумленне ў яе было чыстае, яна паказала б мне хоць адзін з тых лістоў. А яна ніколі нічога не паказвае.

Гэта асабліва мучыла Гендрыка і асабліва яго прыніжала — ён жа колькі бо разоў паказваў Барбары лісты, якія атрымліваў ад маці, фраў Бэлы.

— Але годзе, больш яна не ўбачыць ніводнага, — заявіў ён чорнай дачцэ правадыра. — Навошта мне расхінаць перад ёю ўсю душу, калі ў яе ад мяне спрэс адны тайны? У дадатак ёй хапае нахабства смяяцца з пісьмаў маёй маці.

І сапраўды, Барбара смяялася ад душы, калі Гендрык паказаў ёй пісьмо, у якім фраў Гёфген паведамляла, як закончыліся апошнія заручыны Ёзі. „Мы ўсе вельмі радыя, што ўсё закончылася так удала”, — пісала бедная маці. І тут Барбара доўга смяялася. Зрэшты, Гендрык і сам павесяліўся: у той час ён таксама лічыў гэтае месца ў матчыным пісьме вельмі смешным. Крыўда прыйшла пазней, калі ён усё прыгадаў, спавядаючыся Чорнай Венеры.

— У яе сям’і ўсё святое! — усклікнуў ён. — Пра фраў генераліху і яе ларнетку слова жывога не скажы. А з маёй маці можна смяяцца колькі ўлезе.

Такімі скаргамі і лямантацыямі канчаліся візіты ў паддашак Джульеты. Перш чым пакласці на начны столік пяць марак і пайсці, ён казаў сваёй прынцэсе, што

кахае яе куды, куды больш, чым Барбару.

— Гэта няпраўда, — адказвала Джульета спакойным і глыбокім голасам. — Зноў хлусня.

На гэта Гендрык усміхаўся шматзначна, хваравіта, пакепліва, крыху прасветлена.

— Хлусня? — перапытваў ён ціха. І потым светлым голасам з паднятым падба-родкам: — Ну, мне пара ў тэатр...

Рэпетыцыі новай пастаноўкі „Сну ў летнюю ноч”, у якой Гендрык іграў караля эльфаў Абэрона, і падрыхтоўка да вялікага рэвю былі яму важней і хвалявалі куды больш, чым складанае, але пустое пытанне, каго ён кахае больш — Барбару ці Джульету.

— Наш брат не мае права ўхіляцца ад працы дзеля прыватных справаў, — тлумачыў ён сваёй прыяцельцы Гедзе. — Бо мы ж такі, зрэшты, найперш — мастакі, — ка-заў ён, і твар яго набываў складаны горда-пераможны, пакутніцкі выраз.

Барбара, якая праводзіла дні ў спорце, чытанні, маляванні і пісьмах, альбо на выстаўках, альбо ў універсітэце, часам вечарамі заходзіла ў тэатр па Гендрыка. Бы-вала, яны праводзілі гадзінку ў грымёрнай альбо ў „Г. М.”, — праўда, Гендрык не вельмі любіў гэта. Падазраючы, што жонка будзе падбіваць супроць яго калегаў, ён усяляк перашкаджаў кантактам паміж ёю і трупай. Марна спрабавала Барбара зрабіць накіды дэкарацыяў для адной зімовай прэм’еры. Гендрык шмат разоў абя-цаўся ёй перагаварыць з тэатральнай дырэкцыяй, дабіцца заказу, і кожнага разу прыходзіў з адказам, што дырэктары Шміц і Кроге зусім не супроць такой ідэі, але што ўсё рушыцца ад супраціўлення фраў фон Гэрцфэльд.

І гэта не было высмактана з пальца. Геда і насамрэч рабілася нязноснай і змрочнай, як толькі гаворка заходзіла пра Барбару. Палкая рэўнасць рабіла разум-ную жанчыну злоснай і несправядлівай. Яна не магла дараваць „гэтай” Барбары, што Гендрык ажаніўся з ёю. Наўрад ці фраў фон Гэрцфэльд была настолькі пахап-ная, каб мець нейкія сур’ёзныя віды на Гендрыка. Яна ведала пра дзіўныя густы любага ёй чалавека, яна была прысвечана ў змрочную таямніцу ягоных узаемінаў з прынцэсай Тэбаб. Роля, якую яна мусіла задавольвацца — і шмат гадоў задавольва-лася — была роля сястры і даверніцы. І раптам менавіта гэтую ролю ў яе аспрэчвае Барбара. Геда цешыла сябе тым, што суперніца грае ролю недасканала... Гендрык не гаварыў пра гэта адкрыта і ясна, але абвостраны інстынкт раўнівіцы і без таго адгадваў усё сам: фраў фон Гэрцфэльд ведала, што тут крыецца, — дачка тайнага радцы занадта патрабавальная. Трэба забыць пра сябе, адмовіцца ад сябе, каб сужыцца з Гендрыкам Гёфгенам. Бо такі чалавек, як ён, найперш думае пра сябе. А Барбара патрабавала ад яго занадта шмат. Яна прэтэндавала на шчасце. З гэтага фраў фон Гэрцфэльд толькі пагардліва пасмейвалася. Чаго ж не разумее фа-набэрыстая Барбара? Адзінае шчасце, якое можа даць мужчына тыпу Гендрыка Гёфгена, — гэта яго хвалюючая прысутнасць, яго чароўная блізкасць...

Нешта падобнае адчувала і маленькая Ангеліка, але мілае і пішчотнае стварэнне ў адрозненне ад ужо прыстарэлай Гэрцфэльд здолела цалкам аддацца волі лёсу. Маленькая Зіберт пакутавала, але не ненавідзела. Жонку Гёфгена Барбару яна прыняла з нясмелым шанаваннем. Калі тая, якой яна зайздросціла, аднаго разу ўпусціла з рук хусцінку, Ангеліка хуценька нагнулася падняць. Барбара не без подзіву падзякавала, а маленькая Зіберт пачырванела, бездапаможна заўсміхалася і спалохана змружыла блізарукія вочы.

Адносіны Барбары з безнадзейна закаханымі ў яе мужа фраў фон Гэрцфэльд і Ангелікай былі забытаня і цяжкія, але тым шчырэйшыя былі яны з астатнімі да-мамі трупы. З Моц яна мела звычку падрабязна абгаворваць цэны на прадукты, краўцоў і хібы мужчынаў наогул і характарнага актара Петэрсэна ў прыватнасці. Барбара ўмела так міла выслухоўваць словацечывы прастадушнай, тэмпераментнай жанчыны, што Моц прыйшла да высновы, якую яна ахвоча выказвала, што маладая фраў Гёфген „класная баба”. Гэтае меркаванне падзяляла і Морэнвіц: Барбара нават не мазалася і наогул ані не прэтэндавала на „інфернальнасць”, а тым самым ніяк не

магла быць канкурэнткай адстаўленай Рахэлі.

І Петэрсэн і Рольф Банэці называлі маладую жонку Гёфгена „сваім хлопцам”; тата Ганзэман буркліва дабразычыў ёй, бо яна спраўна плаціла за ежу; швейцар Кнур вітаў яе па-вайсковаму, бо ведаў, што яна дачка тайнага радцы; дырэктары Шміц і Кроге часта гутарылі з ёю. Шміц спачатку абмяжоўваўся паблажлівымі какетлівымі жартамі, але неўзабаве зразумеў яе разумную і дзейсную цікавасць да фінансавых клопатаў тэатра і ўжо ўцягваў яе ў працяглыя размовы на гэтую заўсёды актуальную, вечна трывожную тэму. Оскар Х. Кроге, са свайго боку, адкрыў ёй сваю скруху пра сумніўны рэпертуар Мастацкага тэатра. Стары паборца інтэлектуальнага тэатра, ён быў сведкам таго, як у ягонай установе скетчы і апэрэты пачалі выціскаць сур’ёзныя рэчы. Віна тут клалася не толькі на Шміца, які пра ўсё павінен быў меркаваць з пазіцыяў касаванага збору. За зніжэнне літаратурнага ўзроўню быў адказны таксама і Гёфген, як парадаксальна гэта ні магло здацца. Ён гаварыў пра рэвалюцыйны тэатр, а сам ставіў дурныя п’ескі на забаву публіцы. Рэвалюцыйны тэатр — так і не адчынены — апраўдаў бы пастаноўку баевікоў. Кроге, нягледзячы на сваё прынцыповае непрыняцце камунізму, зайшоў аж так далёка, што ўжо актыўна выступаў за неадкладнае адкрыццё запланаванай студыі, якая разам з рэвалюцыйным духам унесла б у тэатр свежы струмень сапраўднага мастацтва. А Гендрык, выдалікатніваючыся ў красамоўстве, сцвярджаў, што спачатку трэба абсалютна заручыцца любоўю публікі і прэсы на пастаноўках рэчаў лёгкіх і даступных, а ўжо толькі тады замахвацца на стварэнне рэвалюцыйнага тэатра. Магчыма, што Ота Ульрыхс, такі ж сама цярплівы, як і поўны энтузіязму, верыў гэтым довадам свайго добрага сябра. Але Барбара была больш скептычная.

Яна любіла гутарыць з Ульрыхсам. Ёй падабалася безумоўнасць і прастата ягонага мыслення. Сама яна больш схілялася да сумненняў. Зрэшты, яна запэўнівала, што нічога не разумее ў палітыцы, і ў гэтым Гендрык яе падтрымліваў.

— Ты не маеш аніякага ўяўлення, наколькі ўсё гэта сур’ёзна, — казаў ён, накідаючы на сябе маску старой тыранічнай губернанткі. — Ты да ўсяго падыходзіш з пазіцыяў гульні, з халоднай цікаўнасцю. Вера ў рэвалюцыю для цябе толькі пацешны псіхалагічны феномен. А для нас гэта святая святых.

Так гаварыў Гендрык. Ота Ульрыхс, які добрую палавіну жыцця і даходаў аддаў палітычнай працы, здаваўся менш строгім. Ён па-бацькоўску прывячаў Барбару, але заўсёды прызна.

— Вы прыйдзеце да нас, Барбара, я ведаю, — казаў ён упэўнена. — Вы ж ужо цяпер ведаеце, што з намі праўда і будучыня. Вы толькі крышачку баіцеся прызнацца ў гэтым самой сабе і зрабіць адпаведныя высновы.

— Можа, я і праўда проста крышку баюся, — усміхалася Барбара.

А тым часам яна не магла ўдосыць наздзіўляцца з той дабрадушнай цярплінасцю, з якою ён ставіўся да Гёфгена, які так марудзіў з рэвалюцыйным тэатрам. Яна прыспешвала Гёфгена, настойвала хутчэй адкрыць тэатр, зрэшты, яна мела на тое свае асабістыя, эгаістычныя падставы: ёй хацелася зрабіць эскізы дэкарацыяў для першай пастаноўкі з рэвалюцыйнага цыклу.

— Яно, канечне, так — справа гэта не мая, — ледзь не кожнага дня даводзіла яна Гендрыку, — у мяне вера ў сусветную рэвалюцыю — не святая святых, але мне сорамна за цябе, Гендрык. Калі ты сур’ёзна не возьмешся за справу, ты проста паставіш сябе ў смешнае становішча.

Пасля такіх заўвагаў твар у Гендрыка бляднеў, рабіўся непранікальным. І яго вочы пачыналі касавурыцца ўжо не з какецтва, а ад раздражнення.

Ён звысака адказваў:

— Дылетанцкая балбатня. Твая цемната ў пытаннях рэвалюцыйнай тактыкі абсалютная.

Яго рэвалюцыйная тактыка заключалася ў тым, што ён кожны дзень прыдумляў усё новыя і новыя выкруткі, каб толькі адцягнуць рэпетыцыі для рэвалюцыйнага тэатра. Але каб хоць што-небудзь зрабіць для рэвалюцыі, ён неспадзявана рашыў

выступіць з дакладам на тэму „Пра сучасны тэатр і яго маральную адказнасць”. Кроге, які ўсё больш натхняўся гэтай тэмай, аддаў Гёфгену памяшканне Мастацкага тэатра на нядзельную раніцу. Доклад Гёфгена быў складзены часткова са словаў поўнага энтузіязму дырэктара, часткова са словаў Ота Ульрыхса і зрабіў даволі моцнае ўражанне: гэта была патэтычная прамова, якая нікога ні да чаго не абавязвала і ў якой як ліберальна, так і па-марксісцку настроеныя маладыя людзі з залы знайшлі шмат фразы і выказаў, якія вельмі ім спадабаліся. У канцы ўсе запляскалі, і амаль усе былі перакананыя ў сумленнасці мастацка-палітычных памкненняў Гендрыка. На другі дзень пра гэта падрабязна пісалі ў газэтах. Такіх водгукі якраз і чакаў Гендрык Гёфген.

— Цяпер сітуацыя выспела, пара дзейнічаць, — заявіў ён, па-змоўніцку пераглянуўшыся з Ульрыхсам.

Выбралі п’есу для прэм’еры ў рэвалюцыйным тэатры. Праўда, гэта была не тая радыкальная п’еса, якую выбралі і збіраліся рэпетыраваць летась. У апошні момант Гендрык з тактычных меркаванняў спыніўся на п’есе з эпохі вайны ў трох актах — пра жахі зімы 1917 года ў адным буйным нямецкім горадзе. П’еса мела расплывісты пацыфісцкі характар, у ёй не было яўна сацыялістычных ідэяў. Барбара зрабіла эскізы дэкарацыяў: бедны пакоік, шэрая вуліца з чэргамі па хлеб. Ота Ульрыхсу і Гедзе фон Гэрцфэльд далі галоўныя ролі.

Гёфген-рэжысёр працаваў на першай рэпетыцыі з шалёным натхненнем. Калі ён са стрыманым пафасам дэкламаваў даўжэзную абвінаваўчую прамову, якую павінна была сказаць у канцы трэцяга акта фраў фон Гэрцфэльд у ролі трагічнай маці, Ота Ульрыхс кradком выціраў слёзы і нават Барбару прабрала. Але да другой рэпетыцыі Гендрык асіп на глебе нерваў. На трэцюю прыйшоў накульгам. У яго раптам зацякло правае калена, ён скардзіўся, што не можа яго разгнуць. І нарэшце, на чацвёртую рэпетыцыю явіўся з такім бледным і злосным тварам, што ўвагнаў усіх у страх і, як выявілася, не без падставаў, бо быў у самым агідным настоі, абазваў фраў фон Гэрцфэльд дурніцай, а суфлёрцы Эфой прыгразіў неадкладным звальненнем.

— Вы сабатуеце, — крычаў ён на яе. — Думаеце, я не ведаю чаму? Магчыма, партыйныя сябры гера Мікласа далі вам такое заданне! Але мы пакладзём гэтаму канец, знойдзем на вас управу, дамо рады і вам, і вашаму спадару Мікласу, і вашаму чыстаплюю геру Кнуру і ўсёй вашай выклятай хэўры, гэта ўжо паверце мне на слова!

І Эфой не дапамаглі ні горкія слёзы, ні божбы, што ні ў чым такім яна не вінаватая.

Пасля гэтай рэпетыцыі, якая пакінула ва ўсіх самыя непрыемныя ўспаміны, Гёфгена паклалі ў пасцель з жаўтухай. Два тыдні ён не паяўляўся ў тэатры. Ульрыхс, Банэці і Ганс Міклас падзялілі паміж сабою ягоныя ролі. Пасля выздараўлення ён паявіўся, слабы, змораны, і яго брыльянтавыя вочы пацьмянелі і пажаўцелі. Адкрыццё рэвалюцыйнага тэатра адклалі на няпэўны час: урач катэгарычна забараніў Гендрыку Гёфгену браць на сябе якую б там ні было нагрузку, акрамя бягучай і неадкладнай.

Прынамсі, для аднаго члена трупы Мастацкага тэатра такое развіццё падзеяў было ў радасць: Ганс Міклас ззяў, трыумфаваў. Ён жа з самага пачатку ведаў, што ўся гэтая гісторыя з так званым рэвалюцыйным тэатрам была чыстая хімера — пра гэта ён заявіў уголас у „Г. М.”, і дакорлівыя позіркы фраў фон Гэрцфэльд не маглі ўтрымаць яго ад шматразовага паўтору гэтых слоў. Яго ўпарцісты твар, здавалася, прасвятліўся ад той прыемнасці, якую ён атрымаў ад фіяска рэвалюцыйнага тэатра. Цэлы дзень ён быў у гуморы, насвістваў і спяваў, чорныя ўпадзіны на шчоках прапалі, ён перастаў кашляць і нават частаваў Эфой гарэлкай. Такога яшчэ ні разу не здаралася, і добрая жанчына сказала:

— Хлопча, хлопча, сёння ты зусім спанталычыўся.

Вядома, прыемны інцыдэнт мог палепшыць настрой юнаму Мікласу толькі мімалётна, ненадоўга. Ужо на другі дзень твар яго зноў зрабіўся злосным і замкнёным, зноў пазначыліся ўпадзіны на шчоках, кашаль зноў выклікаў трывогу.

„Як ён усіх нас ненавідзіць, — думала Барбара, назіраючы за ім. Яе не пакідала абьякавай змрочная абаяльнасць нявыхаванага юнака. Густая, непаслухмяная чупрына над светлым лобам, цёмныя кругі вакол задзірыстых вачэй і ўпарты, хва-равіта-яркі рот былі ёй мілейшыя за стомленую мітусню на твары ў прыгожага Банці. У вузкай, статнай постаці маладога Мікласа — у гэтым натрэніраваным, гнуткім і славалюбным целе — было нешта такое, што кранала Барбару. Таму яна часам спрабавала ўцягнуць яго ў размову. Спачатку ён адказваў жонцы ненавіснага яму начальніка азлобленым недаверам. Але спакваля Барбары ўдалося заваяваць яго прыхільнасць. Часам яна запрашала яго на куваль піва і бутэроброд у „Г. М.” — такія праявы ўвагі Ганс Міклас умеў цаніць. І калі Барбара злавалася на Гендрыка, ёй было асабліва прыемна забаўляць гутаркай гэтага злоснага хлапчука.

— А ці не хацелася б вам правесці са мною вечар з’едлівасці? — прапаноўвала яна тады.

І ён адразу згаджаўся. Ён заўсёды згаджаўся на „вечары з’едлівасці”, асабліва калі яго частавалі пивам і мясам.

З цікаўнасцю, да якое дамешвалася немалая доля жаху, слухала Барбара Мікласа, які расказваў, як ён любіў і ненавідзеў. Ніколі яна не сядзела за адным сталом з чалавекам, што трымаўся б такіх думак і поглядаў, якія гэты хлопчык адстойваў з такім фанатызмам. Ёй было ясна, што ён пагарджаў усім тым, ненавідзеў усё тое, што ёй самой, яе бацьку і яе сябрам было дарагое, без чаго яны не маглі жыць. Што ён меў на ўвазе, калі з такім шалам нападаў на „пракляты лібералізм” альбо высмейваў „пэўныя жыдоўскія і зжыдзелыя колы”, якія, на яго думку, разбурылі нямецкую культуру? „Так, ён мае на ўвазе ўсё тое, што я заўсёды любіла, у што заўсёды верыла, — думала Барбара. — Ён мае на ўвазе свабоду, калі гаворыць пра „жыдоўскую свалату”. І яна спалохалася да глыбіні душы. Тым не меней цікаўнасць прымузіла яе не спыняць размовы, якая, на яе думку, насіла проста неверагоны характар. Ёй здавалася, што з цывілізаванага свету, у якім яна прывыкла жыць, яна пераносіцца ў зусім іншы, чужы і дзікі. Чым натхнялася такая загадкавая істота, як Ганс Міклас? Якія ідэі і ідэалы распальвалі яго разбуральны пал? Ён марыў пра „свабодную ад яўрэяў” нямецкую культуру, і Барбара здзіўлена ківала галавой. Калі ж яе дзіўны субяседнік пачаў тлумачыць ёй, што „ганебны Версальскі дагавор павінен быць разарваны”, а германская нацыя павінна зноў стаць „абароназдольнай”, вочы ў яго блішчалі, і лоб яго, здавалася, таксама прамяніўся.

— Наш фюрэр верне народу гонар! — усклікаў ён. І голас яго гучаў сіпла. Ён пераможна ўстрасаў чупрынай. — Мы не можам далей цярапець ганьбу рэспублікі, якую пагарджае ўвесь свет. Мы хочам вярнуць наш гонар — гэтага патрабуе кожны сумленны немец, а сумленныя немцы ёсць усюды, нават тут, нават у гэтым бальшавіцкім тэатры. Вы паслухалі б, як гаворыць гер Кнур, калі можа не баяцца, што яго падслухоўваюць. Ён трох сыноў страціў на вайне, але ён кажа, што гэта не так страшна, куды страшней, што Германія страціла свой гонар, — і яго верне нам наш фюрэр — толькі фюрэр!

Барбара думала: чаму яго так хвалюе нямецкі гонар? І што ён разумее пад гэтым туманным паняццем? Няўжо яму сапраўды так трэба, каб Германія зноў мела танкі і падводныя лодкі? Лепей паклапаціўся б, як яму пазбыцца гэтага страшнага кашлю, як заваяваць поспех у прыстойнай ролі і зарабляць больш, каб кожны дзень наядацца ўнасыць? Яўна ён недаядае і занадта многа трэніруецца, ён зусім змардаваны. Яна спыталася ў яго, ці не хоча ён яшчэ хлеба з шынкай. А ён захоп-лена вёў сваё:

— Прыйдзе дзень! І *наш* рух пераможа!

Такую натхнёную ўпэўненасць Барбара зусім нядаўна чула з вуснаў другога — з вуснаў Ота Ульрыхса. Пярэчыць яму яна не адважвалася — яе моцна ўразіла яго палкая вера ў чалавечы розум. Але Гансу Мікласу яна сказала:

— Калі Германія на самай справе калі-небудзь стане такою, пра якую марыце вы і вашыя сябры, мне такая Германія не патрэбна. Я пакіну яе, — заявіла Барбара і

ўсміхнулася Мікласу задуменна, але не варожа.

Ён засвяціўся:

— Я ў гэта веру! Вельмі многія з’едуць, калі толькі мы іх выпусцім, а не засадзім у турмы! Тады мы будзем гаспадарамі! Тады нарэшце ў Германіі зноў возьмуць слова немцы!

Ускудлачанымі валасамі і разгарачанымі вачыма ён быў падобны на радаснага шаснаццацігадовага хлопчыка — Барбара не магла не прызнацца сабе, што ён ёй падабаецца, хоць кожнае сказанае ім слова было ёй чужое і варожае. Красамоўна, блытаючыся, але з неаслабным напорам ён паўгараў ёй, што ідэал, за які ён змагаецца, у самым глыбокім сэнсе слова *рэвалюцыйны* ідэал.

— Калі настане дзень і наш фюрэр возьме ўладу ў свае рукі, тады настане канец капіталізму і панаванню бюракратаў, з ліхварствам будзе пакончана, лопнуць банкі і біржы, якія смокчуць кроў з народа, — і ніхто па іх плакаць не будзе!

Барбара пацікавілася, чаму Міклас не хоча ісці разам з камуністамі, калі ён, як і яны, супроць капіталізму, і Міклас пачаў ёй утлумачваць, як школьнік, які вывучыў урок напамяць:

— Бо камуністы не ведаюць, што такое любоў да радзімы, а інтэрнацыяналісты яны таму, што аблытаны рускімі яўрэямі. Яны ўяўлення не маюць пра ідэалы, усе ж марксісты думаюць, што галоўнае — гэта грошы. Мы імкнёмся да сваёй уласнай рэвалюцыі — нашай, нямецкай, ідэальнай, а не той, якою кіруюць масоны альбо сіёнскія мудрацы!

Тут Барбара звярнула ўвагу юнака на тое, што ягоны „фюрэр”, які збіраецца адмяніць капіталізм, атрымлівае шмат грошай ад цяжкай прамысловасці і ад буйных землеўладальнікаў, але Міклас злосна і рэзка адкінуў гэтыя абвінавачванні, як „тыпова жыдоўскае падбухторванне”. У такім духу яны дыспутавалі да глыбокай ночы. Барбара іранічна і з цікаўнасцю выслухоўвала наравістага хлопца і спрабавала навесці яго на розум. А ён з настырнасцю дзіцяці заўзята адстойваў крыважэрную веру ў чысціню расы, у ліквідацыю ліхварства і разважаў пра ідэальную рэвалюцыю. Суфлёрка Эфой, якая раўніва назірала з кута за гэтай парай, шапнула швейцару Кнуру:

— Фраў Гёфген нешта ж бо квапіцца на майго хлопца — гэтага толькі бракавала. Фраў Гёфген хоча яго адбіць...

І ў тую ж самую ноч Эфой ўчыніла Гансу Мікласу скандал. А ў Барбары была непрыемная сцэна з Гендрыкам. Гёфген бушаваў. Але не ад „дробнабуржуазнай рэўнасці” — ён гэта падкрэсліў. Наадварот, з чыста палітычных прычынаў.

— Як ты толькі магла цэлы вечар сядзець за адным сталом з вулічным мярзотнікам — нацыянал-сацыялістам! — крычаў ён і дрыжаў ад злосці.

Барбара адказвала, што, на яе думку, юны Міклас не мярзотнік. Гендрык рашуча адрэзаў:

— *Усе нацысты мярзотнікі.* І гутарыць з такім тыпам — усё роўна што выкачацца ў брудзе. Шкада, што ты зразумець гэтага не хочаш. Цябе сапсавалі ліберальныя заскокі твайго сямейства. У цябе няма перакананняў, адна распешчанасць і дзіцячая цікаўнасць!

Барбара ціха сказала:

— Так, прызнаюся, мне крыху шкада гэтага хлопца, і ён мяне крыху цікавіць. Ён хворы, славалюбны, ён недаядае. Вы дрэнна яго трактуеце — ты, твая прыяцелька Гэрцфэльд і ўсе астатнія. Ён шукае, за што зачапіцца, як падняцца. Вось і дайшоў да гэтага вар’яцтва, якое ганарыста называе светапоглядам...

Гендрык пагардліва гмыкнуў.

— Як ты носішся з гэтай вашывай нікчэмнасцю! Мы, бачыце, дрэнна яго трактуем! Выдатна! Ну і ну! А ты падумала, як ён і ягоныя сябрукі патракуюць нас, калі гэты зброд дарвецца да ўлады?!

Прагнуўшыся наперад і падбочыўшыся, ён шпурнуў ёй у твар гэта пытанне.

Барбара адказала з расстаноўкай, не гледзячы на яго:

— Божа барані, каб такія вар'яты дарваліся да ўлады. Я тады не магла б жыць у гэтай краіне.

Яна здрыганулася, быццам адчуўшы мязотны подых жорсткасці і маны, якая запануе ў Германіі, калі да ўлады прыйдуць нацысты.

— Гэта падонкі, — сказала яна. — Падонкі рвуцца да ўлады.

— А сама сядзіш з такім падонкам за адным сталом і языком перакладаеш!

Гендрык шпаркім крокам пераможна хадзіў па пакоі.

— Вось вам ваша хвалёная буржуазная талерантнасць! Мусова ім трэба высакародна спачуваць смяротнаму ворагу — слухней кажучы, таму, каго сёння яшчэ называюць смяротным ворагам. Я спадзяюся, мая дарагая, што ты з яшчэ большай спагадай паставішся да падонкаў, калі яны будуць ва ўладзе! Ты і ў фашысцкім тэроры здолееш знайсці цікавыя аспекты. Ваш лібералізм навучыць вас мірыцца і з нацыяналістычнай дыктатурай. І толькі мы, ваяўнічыя рэвалюцыянеры, ім ворагі па крэс жыцця, толькі мы не пусцім іх да ўлады.

Ганарыста, як певень, ён хадзіў па пакоі, касавурачыся і задраўшы падбародак. Барбара стаяла нерухома. Калі б Гендрык зірнуў на яе ў гэты момант, яго спалохаў бы яе пабялелы твар.

— Значыцца, ты лічыш, што я прымірылася б, — сказала яна амаль без голасу. — Ты лічыш, што я прымірылася б — прымірылася б са смяротным ворагам...

Праз некалькі дзён паміж Гендрыкам і Мікласам адбылося сутычка, якая закончылася тым, што Гёфген дамогся ад дырэктцыі Гамбургскага мастацкага тэатра неадкладнага звальнення маладога актара. Зачэпка да катастрофы, якая закончылася перамогай Гёфгена, а для Ганса стала фатальнай і пагібельнай, на першы погляд была бяскрыўдная.

Гендрык быў таго вечара ў выдатным настроі, шальмец пад'юджаў яго, ён аж шумавалі рэйнскай весялосцю і здзіўляў калегаў бясконцамі выбрыкамі і жартамі. Ён выдумаў пацешную, бліскучую гульню. Як што ў газэтах ён чытаў толькі тэатральную хроніку і цікавіўся толькі тым, што тычылася тэатра, ён ведаў склад усіх труп нямецкіх драматычных, оперных тэатраў і аперэт. Добра трэніраваная памяць фіксавала імя другой альтысткі ў Кёнігсбергу і часовай выканаўцы роляў „салонных дам” у Гале. Было многа рогату, калі Гендрык даў сябе праэкзаменаваць у гэтым своеасаблівым прадмеце. Ён адказваў без запінкі, калі ў яго пыталіся:

— Хто малады любоўнік у Гальберштаце?

Альбо:

— Дзе сёння іграе фраў Цюкгайм-Геверніц?

— У Гайдэльбергу, іграе старых камічных баб, — кідаў Гёфген, як нешта такое, што разумелася само сабой.

Скандал з Мікласам пачаўся з таго, што нехта спытаўся:

— А ну ж бо, хто першая інжэню ў гарадскім тэатры ў Ене?

Гендрык адказаў:

— А, адна дурная карова. Яе завуць Лота Ліндэнталь.

Тут у гаворку ўмяшаўся Міклас, які да гэтага стаяў збоку, не беручы ўдзелу ў агульнай забаве.

— Чаму гэта Лота Ліндэнталь дурная карова?

Гендрык холадна адрэзаў:

— Не ведаю, чаму яна такая, але яна такая.

І Міклас ціхім, хрыплым голасам:

— Тады я патлумачу вам, гер Гёфген, чаму вам хочацца абразіць менавіта гэтую даму: бо вам дакладна вядома, што яна сяброўка аднаго з нашых нацыяналісцкіх правадыроў, менавіта нашага героя-лётчыка...

Тут Гёфген, барабанячы пальцамі па стале, і чый твар скамянеў ад пыхлівай пагарды, перапыніў яго:

— Мiane мала цікаваць імёны і тытулы хахаляў фройляйн Ліндэнталь, — сказаў

ён, не ўдастойваючы Мікласа нават позірку. — Зрэшты, тут можна было б скласці даўжэзны спіс. Фройляйн Ліндэнталь забаўляецца не толькі з ваенным лётчыкам.

Міклас сціснуў кулакі і апусціў галаву ў баявой пазіцыі вулічнага падшыванца, гатовага кінуцца на праціўніка. Светлыя вочы пад люта насупленым лобам, здавалася, аслеплі ад шаленства.

— Асцеражыцеся, — прашыпеў ён, задыхаючыся, і ўсе спалохаліся ягонай дзёрзкасці. — Я не пацярплю, каб публічна зневажалі даму толькі за тое, што яна член нацыянал-сацыялісцкай нямецкай рабочай партыі і сяброўка нямецкага героя! Я не пацярплю!

— Ён не пацерпіць! — паўтарыў Гендрык і ўсміхнуўся д'ябальскай усмешкай. — Ай-ай, — дадаў з'едліва.

Тут Міклас і сапраўды накінуўся б на Гёфгена, але Ота Ульрыхс з усіх сіл стрымаў яго за плечы.

— Ды ты п'яны! — закрычаў Ульрыхс, трасучы Мікласа.

Той выціснуў:

— Я не п'яны! Проста я адзін у гэтым памяшканні, у каго яшчэ засталася пачуццё гонару. У гэтым зжыдзелым асяроддзі ніхто нічога кепскага не бачыць у тым, што зневажаюць даму!

— Годзе! — гэты металічны крык належаў Гёфгену. Ён стаяў выпрастаўшыся на ўвесь рост. Усе глядзелі на яго. Ён гаварыў з пагрозлівай няспешнасцю: — Веру, мой мілы, што вы не п'яны. І вы не можаце спаслацца на абставіны, вам больш не давядзецца пакутаваць у гэтым „зжыдзелым асяроддзі” — ужо дайце мне веры.

І Гёфген выйшаў цвёрдым крокам.

— Вой, проста мароз па скуры, — прашаптала Моц у міладайнай цішыні.

Але што гэта? З якога кута пачуўся ціхі плач? Суфлёрка Эфой упала ўсім сваім цяжкім целам на стол, і слёзы закапалі проста на абрус.

Кроге, якога не было пры скандальнай сцэне ў „Г. М.”, з сумненнем сустрэў патрабаванне Гёфгена неадкладна звольніць маладога актара. Фраў фон Гэрцфэльд і Гендрык аб'ядналі свае намаганні ў красамоўстве, каб разбіць яго спасылкі на юрыдычны, палітычны і чалавечы бакі справы. Дырэктар заклапочана хітаў кашэчым тварам, збіраў лоб у складкі, нервова хадзіў узад-уперад па пакоі і мармытаў:

— Вядома, вы маеце рацыю, я прызнаю... Паводзіны гэтага хлопца нецярпімыя... Але ўсё-такі як жа гэта так... Хворага чалавека, без сродкаў, вось так узяць і выкінуць на вуліцу...

Гендрык і Геда гарачыліся і даказвалі, што такая нерашучасць, гэтая схільнасць да кампрамісаў падобная на маладушнасць і баязлівасць урадавых партыяў Веймарскай рэспублікі ў адносінах да бессаромнага фашысцкага тэрору.

— Мы павінны паказаць бандзе гэтых забойцаў, што ім не ўсё дазволена.

Гендрык грукнуў кулаком па стале.

Здавалася, Кроге ўжо паддаўся довадам сваіх супрацоўнікаў, але Міклас, усім на здзіўленне, здабыў нечаканага хадайніка, гэта быў Ота Ульрыхс, які раптам далажыў пра сябе і прасіў дазволу ўзяць удзел у размове.

— Заклінаю вас, не рабіце гэтага! — крычаў ён. — Хлопцу даволі і той кары, калі мы яго не ангажуем на наступны сезон. Учора ўвечары ён проста лягнуў лішняе па дурасці. Ну, нервы здалі, з кожным бывае.

— Дзіву даюся, — сказаў Гендрык і кінуў праз манокль пакаральны позірк на свайго сябра Ота. — Дзіву даюся, што ты, менавіта ты чаўпеш такое.

Ульрыхс сярдзіта адмахнуўся.

— Ну добра, — сказаў ён, — адкінем убок меркаванні гуманнасці. Ясна, мне шкада небаракі — такі кашаль, такія запалыя шчокі. Але толькі з асабістых меркаванняў я б за яго не заступаўся — ты мяне добра ведаеш, Гендрык. Не, у першую чаргу ў мяне меркаванні палітычныя. Не трэба ствараць пакутнікаў. Менавіта сёння, пры цяперашняй палітычнай сітуацыі, абсалютна няправільна...

Тут Гендрык падняўся.

— Даруй, што перапыняю, — сказаў ён са знішчальнай ветлівасцю. — Але мне ўяўляецца бессэнсоўнай гэтая цікавая тэарэтычная дыскусія. Выпадак вельмі прасты: вам трэба выбраць паміж мною і герам Гансам Мікласам. Калі ён застанеца ў тэатры, сыду я.

Гэтыя словы ён вымавіў з той ганарыстай, падкрэсленай прастатой, якая не давала магчымасці сумнявацца ў яго рашучасці. Ён стаяў каля стала, нахіліўшыся наперад і абпіраючыся на рукі. Вочы ён апусціў, быццам сціпла не хацеў выпрабуваць на прысутных сілы свайго позірку.

Ад страшных словаў Гендрыка ўсе ўздрыгнулі. Крогэ закусіў губу. Фраў фон Гэрцфэльд не магла ўтрымацца і прыклала руку да сэрца. Дырэктар Шміц збялеў: ён адчуў млосць ад адной толькі думкі, што Мастацкі тэатр можа застацца без неаменянага Гёфгена, ды яшчэ адразу пасля таго, як страціў цудоўную Нікалету фон Нібур.

— Не гаварыце глупства, — прашаптаў таўстун Крогэ і ацёр пот з лоба. І дадаў нечакана мяккім, прыемным голасам: — Можаце супакоіцца — хлопец вылеціць...

І Міклас вылецеў — Крогэ толькі з вялікай цяжкасцю і дзякуючы руплівасці Ульрыхса дабіўся, каб звольнены малады актор атрымаў ганарар за два месяцы наперад. Ніхто не ведаў, куды з'ехаў Міклас, нават бедная Эфой яго больш не бачыла. Пасля таго непрыемнага інцыдэнту ён сышоў, ляпнуўшы дзвярыма, і больш не паяўляўся ў Мастацкім тэатры. І вось ён знік зусім.

Міклас, ахвяра сваёй дзіцячай запальчывасці, палкіх і пачварных перакананняў, знік. Гендрык Гёфген знішчыў неакізнанага супраціўца, прыбраў з дарогі ўпартага: гэта быў трыумф, ім захапляліся ўсе сябры Мастацкага тэатра, ад Моц да Бёка. Камуністы — рабочыя сцэны — у сваёй сталовай хвалілі ягоную энергію і прынцыповасць. Швейцар Кнур хадзіў са змрочным тварам, але не адважваўся сказаць ні слова і старанней звычайнага хаваў фашысцкі знак пад штрыфлем пінжака. Праўда, калі Гёфген прыходзіў у тэатр, на яго са змроку швейцарскай глядзелі страшныя вочы, у якіх можна было прачытаць: „Пачакай, пракляты бальшавік, прыйдзе і на цябе ўправа! Наш фюрэр і збаўца ўжо ў дарозе! І вялікі дзень месці блізка!” Гендрык жахаўся, рабіў каменны, непранікальны твар і праходзіў міма, не вітаючыся.

Ніхто не мог засумнявацца, што ён робіць надвор'е: ён валадарыў у „Г. М.”, у канцэлярыі, на сцэне. Яго ганарар павысіўся да тысячы пяцісот марак. Гендрыку ўжо не давалося рабіць сабе клопату і бураю ўрывацца ў кабінет дырэктара Шміца, строіць з сябе гарэзлівае дзіця і падражнівацца; ён выбіў падвышку стрымана, без лішніх слоў. З Крогэ і Гэрцфэльд ён абыходзіўся амаль як з падначаленымі, маленкай Зіберт, здавалася, зусім не заўважаў, а да таварыскага тону, пакінутага для Ота Ульрыхса, дадалася нотка панібрацкай, крыху паблажлівай неахайнасці.

І толькі аднаго чалавека яму не ўдалося пераканаць, задобрыць і зачараваць. Недавер, з якім глядзела на Гендрыка Барбара, пасля гісторыі з Мікласам, толькі паглыбіўся і абвастрыўся. Але ён не трываў, каб побач з ім доўга быў чалавек, які не захапляўся б ім, не верыў бы ў яго. Яны з Барбарай за зіму зусім аддаліліся адно ад аднаго. І Гендрык з новым імпэтам узяў разбег, каб цалкам адолець гэтую адчужанасць. Ці не самалюбства прымушала яго так рупліва адваёўваць Барбару? Ці не дамяшалася якое новае пачуццё? Чаму ён зноў заклікаў на дапамогу ўвесь свой дар спакушэння, каб скарыць яе? Ён называў яе сваім „добрым анёлам”. Але гэты добры анёл зрабіўся дакорам нячыстага сумлення. Ціхая незадаволенасць Барбары азмрочвала ўсе яго перамогі. Каб спакойна цешыцца з перамогаў, трэба было ацерці гэты цень, і Гендрык заваёўваў Барбару амаль з такім самым запалам, як і ў першыя тыдні іх адносінаў. Ён ужо не дазваляў сабе распускаяцца пры ёй. Не, цяпер у яго заўсёды гатовыя і жарты, і досціпы, і сур'ёзныя словы.

Каб яна часцей бачыла яго ў хвіліны самых яркіх праяваў яго магутнасці, ён

пачаў часта запрашаць яе на рэпетыцыі.

— Ты ж даеш такія каштоўныя парады, — гаварыў ён жаласным, слухмяным голасамі апускаў павекі над мігатлівым позіркам.

Аднаго разу, калі Гендрык кіраваў прымеркай касцюмаў для сваёй новай апрацоўкі адной афенбахавскай аперэты, Барбара ціха ўвайшла ў глядзельную залу і села ў апошнім радзе цёмнага партэра. На сцэне стаялі танцоўшчыцы, выкідвалі ногі і выкрыквалі прыпеў нейкага шансона. Перад іх беззаганна выцягнутым фронтам скакала маленькая Зібэрт — Амур: са смешнымі крыльцамі на голых плечыках, са стралой і лукам на шыі і чырвоным носам на бледным перапалоханым і прыгожым тварыку.

„Якую нявыйгрышную ролю прыдумаў ёй Гендрык, — уздыхнула сама сабе Барбара. — Меланхалічны Амур”. І яна адчувала нешта накшталт шкадавання і спачування беднай Ангеліцы, якая дрыгала ножкамі і скакала па сцэне. Можна, Барбара ў гэты момант зразумела, што гэтым жаласным і спалоханым выразам твару Ангеліка абавязана Гендрыку.

Гёфген стаяў у позы тырана, раскінуўшы рукі, у правым куце сцэны і кіраваў усімі. Ён тупаў нагамі ў адпаведнасці з рытмам аркестра, яго бледны твар скараў рашучасцю.

— Стоп! Стоп! Стоп! — бушаваў ён, і, калі аркестр нечакана аціх, Барбара спалохалася амаль гэтак сама, як застылыя на памосце дзяўчаты з кардэбалету, як маленькая Ангеліка, якая змагалася са слязьмі.

А рэжысёр выскачыў на сярэдзіну сцэны.

— У вас свінец у нагах! — закрычаў ён на дзяўчат, і тыя сумна звесілі галовы, як кветкі пад парывам ледзянога ветру.

— Вам не Афенбаха танцаваць, а жалобны марш!

Ён загадна кінуў дырыжору і, калі той зноў махнуў палачкай, пачаў танцаваць сам. Не, гэта ўжо быў не лысы герык у шэрым, крыху паношаным будзеным касцюме! Якое бессаромнае, хвалюючае ператварэнне! Сярод белага дня! Ужо ці не Дыяніс гэта, бог віна, у экстазе выкідвае рукі і ногі. Барбара глядзела на яго ашаломленая. Вось жа толькі што Гендрык Гёфген быў палкаводцам — раздражнёны, фанабэрысты, няўмольны, стаяў ён перад сваім войскам — перад дзяўчатамі з кардэбалету. І раптам, без усякага пераходу, аддаўся вакхічнаму шалу. Канвульсіі прабягалі па бледным твары, брыльянтавыя вочы закаціліся, з губоў ляцелі жарасныя хрыплыя стогны. Танцаваў ён бліскуча, дзяўчаты з захапленнем глядзелі на беззаганную тэхніку рэжысёра, сама прынцэса Тэбаб не нарадалася б, глядзячы на яго.

„Адкуль гэта ў яго? — думала Барбара. — І што ён цяпер адчувае? І ці адчувае што-небудзь наогул? Альбо проста дэманструе дзяўчатам, як трэба падкідаць ногі?”

Тут шалёныя практыкаванні Гендрыка былі спынены. Малады чалавек з канцылярыі асцярожна прайшоў па партэры і падняўся на сцэну. Ён мякка дакрануўся да пляча натхнёнага рэжысёра і шапнуў, што гер Гёфген павінен прабачыць за турботу, але дырэктар Шміц просіць гера Гёфгена паглядзець эскіз афішы да прэм’еры аперэты, яго трэба неадкладна адправіць у друкарню. Гендрык даў знак музыцы спыніцца, ён ужо стаяў у вольнай позы, уставіў у вока манокль: ніхто б веры не даў, што гэты гер, які крытычным вокам азіраў нейкую паперыну, дзве хвіліны таму назад тросся ў дыянісійскім трансце. Але раптам ён згамтаў паперу і крыкнуў незадаволеным, рыпучым голасам:

— Усё трэба перабраць нанова! Нечувана! Зноў імя перакруцілі! Няўжо нельга дабіцца, каб мяне называлі правільна? Я вам не Генрык!

І раз’юшана шпурнуў паперу на падлогу.

— Мяне завуць Гендрык, запомніце нарэшце: Гендрык Гёфген!

Малады чалавек з канцылярыі ўнурыў галаву і прамармытаў нешта наконт новага наборшчыка, праз неабазнанасць якога і атрымалася недаравальная памылка. Дзяўчаты нішчачкам захіхкалі, быццам пяшчотна зазвінелі званочки. Гендрык вы-

цягнуўся на ўвесь рост, і срабрысты перазвон адразу аціх пад яго грозным позіркам.

VI. „Немагчыма апісаць...”

Гендрык Гёфген пакутаваў, чытаючы ў „Г. М.” берлінскія газеты; сэрца сціскалася і балела ад зайздрасці і рэўнасці. Трыумфальны поспех Марцін! Новая пастаноўка „Гамлета” ў Дзяржаўным тэатры, сенсацыйная літаратурная прэм’ера ў тэатры на Шыфбаўэрдам... А ён сядзіць у правінцы! Сталіца абышлася без яго! Кінастудыям, буйным тэатрам ён не патрэбен. Яго не паклікалі. Ягонага імя ў Берліне не ведалі. А калі аднаго разу яго ўзгадаў гамбургскі карэспандэнт берлінскай газеты, дык і тое пераблытаўшы: „У ролі хітрага ліхадзея запомніўся нейкі Генрык Гопфген...” Нейкі Генрык Гопфген! Проста рукі апускаліся, галава нурывалася. Прага славы — вялікай, сапраўднай славы, славы сталічнай — грызла яго, як фізічны боль. Гендрык трымаўся за шчаку, быццам у яго балеў зуб.

— Быць першым у Гамбургу — от жа вялікая мне штука! — жаліўся ён фраў фон Гэрцфэльд, якая заклапочана распытвалася, чаго ён так блага выглядае, і спрабавала супакоіць яго разумнай ліслівасцю.

— Быць любімцам правінцыйнай публікі — вялікае вам дзякуй. Лепей ужо пачаць усё нанова, але ў Берліне, чым валтузіцца тут у правінцыйнай мітусні.

Фраў фон Гэрцфэльд спалохалася.

— Не, вы не з’едзеце, Гендрык?

І яна дакорліва акругліла залаціста-карыя, мяккія вочы, і вялікі, пяшчотны, пушыста напудраны твар сцелнуўся.

— Яшчэ нічога не вырашана. — Гендрык строга паглядзеў міма фраў фон Гэрцфэльд і нервова перасмыкнуў плячыма. — Спачатку з’езджу на гастролі ў Вену.

Ён сказаў гэта нядбала, як бы мімаходзь, быццам пра факт, які даўным-даўно вядомы Гедзе. А між тым яна, як і Кроге, Ульрыхс ды і Барбара нават і не падазравалі, што Гендрык збіраецца на гастролі ў Вену.

— Мяне запрасіў Прафесар, — сказаў ён і пачаў праціраць манокль шаўковай хусцінкай. — Вельмі мілая роля. Калі шчыра, дык спачатку я хацеў адмовіцца, бо сезон дужа няўдалы выдаўся: ну, хто цяпер будзе ў Вене, у чэрвені месяцы? Але ўрэшце я такі згадзіўся. Бо і як тут скажаш наперад, да чаго прывядуць гастролі ў Прафесара... Дарэчы, партнёркай у мяне будзе Марцін, — дадаў ён яшчэ, устаўляючы ў вока манокль.

Прафесар быў рэжысёр і тэатральны кіраўнік, чалавек легендарнай славы, нечуванана сусветнага аўтарытэту, кіраўнік многіх тэатраў у Берліне і Вене. І на самай справе яго сакратарыят прапанаваў актору Гёфгену сярэдняю ролю ў старым аўстрыйскім фарсе, які Прафесар надумаў паставіць летам у адным сваім венскім тэатры з удзелам Доры Марцін. Але запрашэнне прыйшло не нянаджана-нечакана. Не, Гёфген знайшоў заступніка ў асобе драматурга Тэафіла Мардэра. Гэты, праўда, быў у страшэнным канфлікце з Прафесарам, як і з усім астатнім чалавецтвам. Але славы рэжысёр захаваў да сатырыка, чые п’есы ён раней з такім поспехам ставіў, прыхільнасць і пашану, змяшаную з іроніяй. Сталася так, што Мардэр раздражнёным і пагрозлівым тонам расхвальваў тэатральным дырэкцыям маладую даму, якой цікавіўся. Але амаль ніколі не здаралася, каб ён хадаінічаў за мужчыну. Таму пахвальныя словы, знойдзеныя ім для Гёфгена, не маглі не зрабіць уражання на Прафесара, мала што былі прыперчаныя знявагамі ў яго адрас. „У тэатры вы амаль гэтак жа мала петрыце, як і ў літаратуры, — пісаў Тэафіл усемагутнаму. — Прадказваю вам, што кончыце вы дырэктарам блышынага цырка дзе-небудзь у Аргентыне, папомніце мае слова, гер Доктар, калі гэта станеца. Але казначнае шчасце, якога я чакаю ад жыцця з маладой, адданай мне да мозгу касцей жонкай, схіляе мяне да паблажлівасці, і я гатовы мякка паставіцца нават да вас, хоць вы ўжо каторы год падрад ці тое з глупства ці з нікчэмных меркаванняў байкатуеце мае геніяльныя

п'есы. Вы ведаеце, што ў наш жалю варты час толькі ў мяне аднаго захавалася беспамылковае адчуванне сапраўднай мастацкасці. Мая велікадушнасць сягае так далёка, што я гатовы ўзбагаціць мізэрны ансамблік вашага, як я і прадбачыў, стратнага балагана новай фігурай, якой нельга адмовіць у пэўных арыгінальных рысах. Артыст Гендрык Гёфген заслужыў прызнанне ў маёй класічнай камедыі „Кнорке”. Несумненна, Гендрык Гёфген вартасны больш за ўсіх вашых іншых камедыянтаў — праўда, для гэтага многага і не трэба”.

Прафесар аж качаўся ад рогату. Але потым на некалькі хвілін задумаўся. Пацмокаў языком. Нарэшце патэлефанаваў сваёй сакратарцы і сказаў ёй звязацца з Гёфгенам.

— Што ж, можна паспрабаваць, — сказаў Прафесар рыпучым голасам, расцягваючы словы.

Нікому, нават Барбары, Гендрык не прызнаўся, што мілымі запросінамі Прафесара ён абавязаны Тэафілу; ніхто не ведаў, што ў яго засталіся сувязі з мужам Нікалеты. Гендрык рыхтаваўся да так хітра здабытых венскіх гастроліў з высакамернай нядбаласцю.

— Трэба пад'ехаць у Вену, на гастролі да Прафесара, — сказаў ён як бы між іншым.

Ён усміхнуўся сваёй сцярвознай усмешкай і заказаў у найлепшага краўца летні гарнітур. Напазычана было шмат — у консуліхі Мёнкебэрг, у таты Ганзэмана, у бакалеі і віннай лаўцы, — таму чатырыста марак краўцу ўжо нічога не мянялі.

Раптоўны ад'езд Гендрыка пакінуў ашаламленне на тварах грамадзянаў добрага горада Гамбурга, дзе ягоны шарм заваяваў так шмат сэрцаў. Але магчыма, яшчэ больш, чым дамы Зібэрт і Гэрцфэльд, азадачаны быў дырэктар Шміц, бо Гёфген з дапамогай мноства какетлівых выкрунтасаў адмовіўся прадоўжыць кантракт з Мастацкім тэатрам на наступны сезон. Ружовы твар Шміца пажайцеў і выявіў раптам тоўстыя мяшкі пад вачыма, калі Гендрык жорстка, як толькі гэта дапускаецца пры какецтве, упарта паўтараў:

— Я не магу вязаць сабе рукі, тата Шміц... Мне млосна, калі я адчуваю сябе звязаным, мае нервы не вытрымліваюць... Можа, я вярнуся, а можа, і не... Я і сам яшчэ не ведаю. Тата Шміц... Я павінен быць свабодны, зразумейце мяне, калі ласка...

Гендрык паехаў у Вену; Барбара тым часам паехала да бацькі і ў маёнтак да генераліхі. Гёфген здолеў з развітання з маладой жонкай зрабіць цудоўную, уражлівую сцэну.

— Мы ўбачымся ўвосень, мая дарагая, — сказаў ён, стоячы перад Барбарай з апушчанай галавою, у позы гонару і пакоры. — Мы ўбачымся, і я буду, мабыць, ужо іншым чалавекам. Я павінен ехаць, павінен... І ты ж сама ведаеш, дарагая, дзеля каго я так гонару прагну. Ты ж ведаеш, дзеля каго мне трэба паказаць сябе...

Яго голас, які гучаў пераможна з дамешкам скаргі, аціх. Гендрык схіліў умільны белы твар над смуглай рукою Барбары.

Камедыя ўсё гэта была, ці было ў сцэне і сапраўднае пачуццё? Барбара разважала над усім гэтым на верхавых выездках раніцай і папаўдні ў садзе, стомлена апусціўшы на калені кнігу. Дзе ў гэтага чалавека пачынаецца фальш і дзе яна канчаецца? Так разважала Барбара. І яна гаварыла пра гэта з бацькам, і з генераліхай, і са сваім разумным, адданым сябрам Себасцьянам.

— Мне здаецца, я разумею яго, — сказаў Себасцьян. — Ён хлусіць заўсёды і не хлусіць ніколі. Ягоны фальш — гэта ягоная сапраўднасць, гэта гучыць складана, але гэта абсалютна проста. Ён верыць ва ўсё, і ён ні ў што не верыць. Ён артыст. Ты яго яшчэ да канца не раскусіла. Ён яшчэ табе цікавы. Ён дагэтуль будзіць у табе цікаўнасць. Ты яшчэ павінна заставацца з ім, Барбара...

Венская публіка была ў захапленні ад Доры Марцін, якая паяўлялася на сцэне ў слаўным фарсе то ў ролі далікатнай дзяўчыны, то ў ролі шаўцовага хлопца-чалядніка. Яна заварожвала загадкавымі, шырока расплюшчанымі дзіцячымі

вачыма, галубінымі, хрыплымі тонамі голасу. Яна свавольна расцягвала галосныя, убірала галаву ў плечы і рухалася па сцэне з чароўнай бязважжасцю, баязліва, — то як нехлямяжы трынаццацігадовы хлапчук, то як мілы, палахлівы эльф. Яна скакала і пырхала, лунала і павольна плыла. Пospех яе быў такі вялікі, што ніхто іншы не мог з ёю патузацца. У газэтных справаздачах — даўжэзных панегірыках яе геніяльнасці — толькі бегла згадваліся яе партнёры. А Гендрыка, які іграў фатаватага, гратэскавага кавалера, нават і лаялі — папракалі за утрыраванасць і манернасць.

— Гэта правал, мой дарагі! — вуркатала Марцін, хітравата памахваючы газэтнымі выразкамі. — Самы сапраўдны правал. Але найгоршае, што вас усё яшчэ называюць Генрыкам — гэта ж вас асабліва злуе. Ах, як шкада... — І яна спрабавала зрабіць абражаны твар. Але яе прыгожыя вочы усміхаліся з-пад высокага лоба, сабранага ў амаль скрушлівыя складкі. — Праўда, як шкада. Але вы і *насамрэч* жахлівы ў гэтай ролі, — сказала яна амаль пяшчотна. — Вы сноўдаеце па сцэне, як арлекін, — мне *так* страшэнна шкада. Але, канечне, я ж бачу, што ў вас каласальны талент. Я скажу Прафесару, каб узяў вас у Берлін.

На другі дзень Гёфгена выклікалі да Прафесара. Вялікі чалавек глядзеў на яго блізка пасаджанымі, задуменымі, вельмі вострымі вачыма; пацмокаў языком і, заклаўшы рукі за спіну, пачаў хадзіць па пакоі; потым выдаў некалькі скрыпучых гукаў, нешта накшталт:

— Угу, ага, ну, вось які ён гэты Гёфген... — і, схіліўшы галаву, стоячы ў напалеонаўскай позе каля пісьмовага стала, закончыў: — У вас ёсць сябры, гер Гёфген. Некалькі чалавек, якія нешта кемяць у тэатры, звярнулі маю ўвагу на вас. Мардэр, напрыклад... — Тут ён коратка, рыпуча засмяяўся. — Так, Мардэр, — паўтарыў ён ужо сур'ёзна і, паважліва падняўшы бровы, дадаў: — Ваш цесць, тайны радца, таксама гаварыў мне пра вас, калі я нядаўна сустрэў яго ў міністра культуры. І яшчэ Дора Марцін...

І Прафесар на некалькі хвілінаў замоўк, толькі зрэдзь парушаючы цішыню дзіўнымі гукамі. Гёфген то бялеў, то чырванеў, усмешка крывіла губы. Задумлівы, халодны, як бы з нянавісцю, пранізлівы позірк мясістага каржакаватага мужчыны цяжка было выносіць. Гендрык раптам зразумеў, чаму Прафесара празвалі „магам“: менавіта за гэтыя моцны, пранізлівы позірк.

Нарэшце Гёфген перапыніў пакутлівы маўклівы экзамен, пявуча, лісліва сказаўшы:

— У жыцці я непрыкметны, гер Прафесар. Затое на сцэне...

Ён выпрастаўся на ўвесь рост, нечакана раскінуў рукі, у голасе загучаў метал:

— На сцэне я магу быць забаўным. — Да гэтых слоў ён дадаў сцягвоную ўсмешку. І не без урачыстасці сказаў: — Гэтую маю здольнасць да пераўвасаблення аднаго разу вельмі міла ахарактарызаваў мой цесць.

Пры ўпамінанні старога Брукнера бровы ў Прафесара шаноўна падняліся. Але голас гучаў холадна, калі праз некалькі секундаў спаважнага маўчання ён сказаў:

— Ну што ж, можна разок і рызыкнуць.

Гёфген радасна ўскочыў. Прафесар зрабіў ацвярэзлівы рух рукой.

— Не чакайце лішне многага, — сказаў ён сур'ёзна і глянуў на яго выпрабавальна і гэтак жа холадна. — Я не прапаную вам няма ладу што. У ролі, якую вы тут сыгралі, вы не здаліся мне забаўным. Хутчэй даволі нікчэмным.

Гендрык уздрыгнуў. Прафесар ласкава яму ўсміхнуўся.

— Даволі-такі нікчэмным, — паўтарыў ён бязлітасна. — Але гэта нічога. Можна яшчэ паспрабаваць. А што да ганарару...

Тут усмешка Прафесара стала амаль як у шэльмы, і ён зноў зацмокаў языком.

— Мабыць, у Гамбургу вы прывыклі да адносна прыстойнага заробку. А ў нас на першым часе давядзецца абыходзіцца меншым. Вы вельмі распешчаны?

Прафесар спытаўся пра гэта так, быццам ім кіравала чыста тэарэтычная цікаўнасць. Гендрык паспяшаўся запэўніць:

— Грошы мяне абсалютна не цікавяць. Праўда, зусім не цікавяць, — паўтарыў ён вельмі праўдападобным тонам, бо заўважыў, што Прафесар скруціў скептычную грывасу. — Я зусім не раздураны. Мне трэба няшмат — свежая кашуля ды флакон адэкалону на тумбачцы.

Прафесар яшчэ раз засмяяўся.

— Дэталі абмяркуеце з Кацам. Я яму ўсё скажу. — І аўдыенцыя закончылася, Гендрыка адпусцілі кіўком рукі.

— Калі ласка, кланяйцеся ад мяне вашаму цесцю, — сказаў Прафесар, зноў заклаўшы рукі за спіну, каржакаваты, шчыльны, і напалеонаўскім крокам пайшоў па тоўстым кабінетным дыване.

Гер Кац быў у Прафесара за генеральнага сакратара. Ён веў справы і фінансы маэстра, засвоў такі самы рыпучы голас і гэтак сама прыцмокваў языком. Перагаворы паміж ім і акторм Гёфгенам адбыліся таго ж дня. Гендрык цалкам прыняў умовы дагавору, пра якія дырэктар Шміц не адважыўся б нават заікнуцца. Умовы былі самыя жахлівыя: семсот марак мясечна за мінусам падатку. Прычым ніякіх роляў не гарантавалася. І ён гэта стрываў? Так, калі ж так трэба, раз ён хоча ў Берлін, а ў Берліне ён нікому не вядомы. Зноў усё спачатку! Гэта нялёгка, але трэба, куды ж ты дзенешся. Ідзі на ахвяры, калі хочаш славы.

Гендрык паслаў Доры Марцін вялізны букет чайных ружаў. Да прыгожых кветак ён прыклаў паперку, на якой буйнымі каравымі літарамі напісаў толькі адно слова: „Дзякую”. А дырэктарам Шміцу і Кроге паслаў ліст. Коротка і суха ставіў іх да ведаму, што, будучы дужа многім абавязаным ім абодвум, на жаль, не можа ўзнавіць кантракт з Мастацкім тэатрам, бо Прафесар запрасіў яго на бліскучых умовах. Кладучы ліст у канверт, ён на некалькі імгненняў уявіў сабе ўражаныя твары ў гамбургскім тэатры. Пры думцы пра заліты слязьмі твар фраў фон Гэрцфэльд ён захіхікаў. І вельмі развяселены паехаў у тэатр.

Ён далажыў пра сябе ў грывёрнай Доры Марцін, але пакаеўка намякнула яму, што актрыса якраз прымае Прафесара.

— Так, я зрабіў вам гэтую дзіўную паслугу, — сказаў Прафесар, задуменна глядзячы на худыя плечы Доры Марцін, схаваныя пад хусткай. — Я ўзяў гэтага хлопца. Як бо там яго завуць?

— Гёфген, — засмяялася Марцін. — Гендрык Гёфген. Вы яшчэ запомніце гэта імя, дарагі.

Прафесар ганарыста перасмыкнуў плячыма, пацмокаў языком і выціснуў некалькі скрыпучых гукаў.

— Ён мне не падабаецца, — сказаў ён у заключэнне. — Камедыянт.

— А вы супроць камедыянтаў? — Марцін паказала ва ўсмешцы зубы.

— Я супроць кепскіх камедыянтаў. — Прафесар, здавалася, гневаўся. — Супроць правінцыйных камедыянтаў, — сказаў ён злосна.

Марцін раптам пасур’езнела, позірк яе пацягнуў.

— Ён мне цікавы, — сказала яна ціха. — Такі бессаромны. — Яна пяшчотна ўсміхнулася. — Ён абсалютна нягодны чалавек. — Яна пацягнулася амаль палка і адкінула назад дзіцячую разумную галоўку. — Ён яшчэ няраз насюрпрызіць нам, — сказала яна, летуценна ўтаропіўшыся ў столь.

Праз некалькі секунд яна рэзка ўстала і замахала на Прафесара рукамі, прагаваючы яго за дзверы.

— Хопіць! — сказала яна смеючыся. — Ідзіце! Ідзіце! Мне пара надзяваць парык! Прафесар ужо ў дзвярах паспеў спытацца:

— А чаму нельга паглязець, як вы надзяваеце парык? — І вочы ў яго загарэліся.

— Не, не, нізавошта! — Марцін затрэслася ад гневу. — Пра гэта і гаворкі быць не можа. Раптам хустка з плячэй спаўзе! — і яна шчыльней захуталася ў стракатую хустку.

Голас Прафесара гучаў здушана.

— Шкада! — выдыхнуў ён.

Калі славу ты чарадзея, якому амаль усе жанчыны яго атачэння абрыдлі надта вялікай саступлівасцю, пакідаў грывёрную, у яго было пачуццё, што, як толькі ён пакіне Дору Марцін, яна за яго плячыма ператворыцца ў русалку, альбо у гнома, альбо яшчэ ў якую істоту, ужо такую незвычайную, што ніхто нават не ведае, як яна называецца. Рафінаваная і дзіўная цнатлівасць вялікай актрысы наставіла Прафесара на задумлівы лад, і ён не адразу пазнаў наструненага хлопца, які, усміхаючыся, зняў перад ім стракаты капялюш з пяром. Толькі пасля зразумеў, што гэта Гёфген вітаў яго з такім дагодлівым какецтвам.

Новая, ашаламляльная сітуацыя рэзка амалоджвае Гендрыка Гёфгена. Правінцыйная слава, даволі-такі ўтульная, засталася ззаду. Ён зноў пачатковец, трэба зноў заявіць пра сябе. Каб дастацца да вярхоў, трэба натужыць усю сілу. Гендрык з прыемнасцю заўважае, што сіла ў яго ёсць, яна гатовая да ўжытку. Ён падабраўся, скінуў амаль увесь лішні тлушч, яго рухі — рухі воіна і танцора. Хто ўмее так усміхацца, хто ўмее так прамяніць вачыма, той даб'ецца поспеху. У яго голасе ўжо гучыць радасць перамог, якіх пакуль што няма, але яны не забавяцца.

З удумлівай цікавасцю, у якой сапраўдны інтарэс змяшаны з халоднай цікаўнасцю, Барбара назірае за новым разбегам свайго мужа. Дзесь пагардліва, дзесь з захапленнем цікуе яна за Гендрыкам: ён увесь час у дарозе, увесь час у дзеянні, паблізу вялікіх здзяйсненняў, так і развяваецца крысе скуранага паліто, так і мільгаюць сандалеты. Барбара вярнулася да Гендрыка, як гэта і раіў яе сябар Себасц'ян. І не каецца. Ператвораны, увесь наструнены, Гендрык, у гэтых цесных мэбляваных пакойчыках падабаецца ёй куды больш за правінцыйнага куміра, што ўжо быў аплыў салам, што быў ладзіў прыёмчыкі ў „Г. М.” і спрабаваў строіць з сябе буржуазнага сужэнца ва ўтульнай кватэры консуліхі Мёнкебэрг. Барбара не так ужо й дрэнна пачуваецца ў двух цёмных пакоях, якія дзеліць са сваім Гендрыкам. Ёй падабаецца сустракацца з ім вечарамі, пасля спектакля, у якой-небудзь цёмнай маленькай кавяраныцы, дзе электрычны раяль скаргліва нудзіцца ў змроку, дзе пірожныя быццам рашчыненыя з гліны і кардону і дзе няма знаёмых.

Барбара з усё большай цікавасцю слухае, як Гендрык з дрыготкай у голасе мітусліва гаворыць пра далейшы лёт сваёй кар'еры. У такія хвіліны яна добра ведае: ён не прыкідваецца. Яго бледны твар у мораку лядашчай кандытарскай, поўнай сумніўных пахаў, быццам фасфарасцыруе, як гніляк уначы. Прагны рот з пачуццёвымі, прыгожа выгнутымі губамі ўсміхаецца. Моцны падбародак з ямкай пасярэдзіне ўладалюбна адтапыраны наперад. Блішчыць манокль. Шырокія з рыжымі валасамі рукі, якія праз нейкія чароўныя сілы здаюцца прыгожымі, усхвалявана паігрываюць з абрусам, запалкамі, з усім што папала.

Гендрык ліхаманкава расказвае пра свае надзеі, планы, разлікі. Тое, што Барбара не адхіляецца з пагардай, а, наадварот, ва ўсім бярэ ўдзел, дадае яму энергіі, падсцёбвае імпульс. О так, Барбара бярэ ўдзел у ягонай кар'еры самым актыўным чынам. Нездарма ў яе гэты хітры твар мадонны. Яна хітруе. Яна надзявае чорную шаўковую сукенку і робіць візіты Прафесару, перадае яму прывітанні ад бацькі, тайнага радцы. Вялікі валадар усіх тэатраў Курфюрстэндам літасціва прымае жонку маладога актара, бо яна — дачка тайнага радцы, а яго імя так часта мільгае ў газэтах, і нядаўна Прафесар сустрэў яго ў міністра. Палац Прафесара мог бы служыць палацам кіруючаму князю. І ўладальнік усёй гэтай барочнай мэблі, габеленаў і карцін старых майстроў зычліва глядзіць на смуглыя рукі і хітравата-меланхалічны твар юнай візітанткі.

— Дык, значыцца, вы замужам за гэтым Гёфгенам, — кажа ён рыпучым голасам, канчаючы доўгі агляд. — Та-ак, мусібыць, нешта ў ім ёсцака...

Усё гэта служыць Гендрыку, канечне, на карысць; з іншымі гаспадарамі тэатраў на Курфюрстэндам, з герам Кацам і фройляйн Бэрнгард у яго і без таго адносіны самыя найлепшыя. З герам Кацам, які вядзе ўсю адміністрацыйнасць, які далёка не заўсёды такі Напалеон, якім часам хоча здавацца, артыст Гёфген гуляе ў карты; з

фройляйн Бэрнгард — уплывовай і энергічнай сакратаркай, здобна збітай кругленькай brunetkay у пенснэ і губамі негрыцянкi, ён трымаецца гэтак жа какетліва, як калісьці з дырэктарам Шміцам. Хто ведае? Можа, калі раптам адчыніш дзверы ў канцылярыю, рызыкуеш прыхапіць яго ў яе на каленях? У кожным разе, сёй-той чуў, як Гендрык Гёфген, які ўсяго толькі два тыдні ў гэтым тэатры, называе строгую фройляйн Бэрнгард Розачкай. І яму гэта дазваляюць. Далёка пайшоў! Ці мала каму з самых бліскучых артыстаў наогул перапаў гонар даведацца, што яе завуць Розай.

Някепскі пачатак берлінскай кар’еры — перашэптваюцца калегі. Яго прыгожая жонка наведвае Прафесара, з Кацам ён гуляе ў карты, і самой фройляйн Бэрнгард ён паказывае падбародак. О, з яго нешта выйдзе неblaгое! І выйдзе-такі — і ўжо выходзіць!...

Спачатку яго заўважаюць у маленькай ролі, але-такі заўважаюць, газеты ўжо ўпамінаюць пра „здольнага гера Гендрыка Гёфгена”, а ён жа сыграў толькі ў адной рускай п’есцы п’янага маладога бузука, які выходзіць хістаючыся, мармыча нешта няўцямнае, але затое, божа, як ён скача! Берлінская публіка ўжо млее ад здольнага вучня прынцэсы Тэбаб: калі ён канчае танец, зала грывіць і плешча, плешча... Як апантана гэты бэйбус выкідвае ногі і рукі! Усе ў адпадзе ад экстатычнай натхнёнасці, заўважанай на яго твары падчас танцу; Роза Бэрнгард, якую ў буфеце абступае прэса і дамы са свету, усклікае:

— У гэтым чалавеку ёсць нешта вакхічнае!

Публіка, адцягнутая тысячай клопатаў і асалодаў, неўзабаве забывае імя апантанага танцора. Але дасведчаныя, тыя, што задаюць тон, прыкмецілі першы берлінскі поспех Гендрыка. Пра другі яго поспех гаворыць ужо ўся сталіца.

У сенсацыйнай п’есе, у славутай пастаноўцы актору Гёфгену ўдаецца засяродзіць на сабе ўвагу публікі і прэсы. Пра яго гавораць нават больш, чым пра аўтара п’есы „Віна”, якая ўсіх усхвалявала, — пра таямнічага інкогніта, чыя загадкавая асоба стала любімай тэмай дыскусіяў у салонах і рэдакцыях газэт. Хто крыецца пад псеўданімам Рыхард Лозер і ў сваёй трагедыі паказвае такую прорву пахібнай галечы, нэндзы і аблудаў? Дзе знайсці гэтага кудзесніка, які водзіць нас па пакручастых лабірынтах мораку і бруду, выкрывае псоту эпохі, хваравітыя жарсці, нездаровыя пакуты і цярпенні? Несумненна адно: аўтар змрочнай драмы, які смела і эфектна спалучае такія разнародныя плыні, як сімвалізм і натуралізм, яўна не прафесіянал, ён адзіночка, далёкі ад мітусні літаратурнага рынку. Літаратары, заўсёды датклівыя ў сваёй прафесіі, прысягаюцца: гэты — не літаратар. Ён не знаёмы з руцінай, усё ў ім — геніяльная непасрэднасць і шчырасць. Ён не пісаў ні радка, да гэтага дня. Ён малады неўрапаталаг — кажуць некаторыя, асабліва тыя, што прэтэндуюць на ўсёведнасць, — і жыве ён у Іспаніі, бо дзе ж яшчэ. На пісьмы ён не адказвае, усе перагаворы з ім вядуцца праз шматлікіх пасярэднікаў. Усё гэта страшэнна цікава, пра ўсё ліхаманкава гавораць ў высокіх колах.

Малады неўрапаталаг, і жыве ён у Іспаніі: што ж, хай будзе так, версія праўдападобная, ёй вераць, яна выбіваецца на поспех. Бо толькі ж неўрапаталаг можа так тонка разбірацца ў выкрутах чалавечай душы, што прыводзяць да пачварных злачынстваў. Як ён усё разумее! У ягонай драме прадстаўлены ўсе магчымыя грахі! На сцэне — грамадства праклятых, яны дзейнічаюць і пакутуюць. Кожны персанаж п’есы быццам пазначаны змрочным кляймо на лобе, дамы Груневальда і Курфюрстэндам аж вывінчваюцца ад захаплення.

Але хто найбольш упадніцкі на сцэне — гэта Гендрык Гёфген, за што яго і ўзнагароджваюць самай бурнай авацыяй. Па бледнай д’ябальскай фізіяноміі, па глухім, стомленым голасе ясна, што яму блізкія ўсе заганы і што ён умее здабываць з іх фінансавыя выгоды. Відавочна, ён вымагальнік высокага стылю; сцярвозна ўсміхаючыся, бессаромна губіць маладых людзей. Адзін з іх канчае самагубствам проста на сцэне, а Гендрык — рукі ў кішэнях, цыгарэта ў зубах, манокль у воку — абыякава праходзіць міма трупа.. Публіка ў жаху ўсведамляе: вось яна, інкарнацыя

зла. Ён — такое поўнае, такое дасканалое зло, феномен зла! Часам здаецца, што яму самому вусцішна ад усведамлення абсалютнасці свайго злога генія. Тады твар яго робіцца нерухомым, белым, рыбіныя брыльянтавыя вочы безнадзейна касавураць, а запалыя скроні выглядаюць асабліва пакутна. Гёфген іграе перад багатай публікай арыстакратычнага берлінскага Захаду крайнюю разбэшчанасць, і ён робіць сенсацыю. Подласць як далікатэс багатым — вось сродак Гёфгена, вось яго дарога да кар’еры. Але як ён гэта робіць! Расслабленая, але напружаная міміка выклікае ажыятаж, асабліва яго нядбала-мяккія, грацыёзна-падступныя жэсты.

— У яго кашэчыя спанатры, — захапляецца фройляйн Бэрнгард, якая дазваляе яму называць яе Розачкай. Злы кот! Які ён нябесна злы!

Яго манера гаварыць — хрыплы шэпт, што часамі пераходзіць у чароўны спеў. Гэтую манеру ўжо спрабуюць капіяваць у менш значных тэатрах.

— Ну, а я што казала! Ён сваю справу ведае, — кажа Дора Марцін Прафесару, і той ужо не спрачаецца з ёю.

— Ну, казала, казала, — кажа ён рыпучым голасам, цмокае языком і глядзіць летуценна. У глыбіні душы ён „гэтага Гёфгена” ўсё яшчэ не прымае сур’ёзна, як у свой час Оскар Х. Кроге. „Камедыянт”, — думае Прафесар. Гэтак сама думаў і Кроге.

Асяпляльны камедыянт — так лічаць крытыкі, так лічаць дамы, так лічыць фройляйн Бэрнгард, так ужо не могуць не лічыць і яго калегі. П’еса „Віна” сваім незвычайным поспехам абавязана галоўным чынам Гёфгену. Спектакль праходзіць сто разоў падрад, Прафесар заграбае велізарныя грошы; сталася небывалае: Гендрыку павышаюць зарплату яшчэ да канца сезону, у дагаворы такое не прадугледжана — фройляйн Бэрнгард і Кац выклапаталі гэта ў свайго славутага шэфа.

Гэтую рэч можна было б пракруціць і сто пяцьдзесят, і дзвесце разоў. Але пра-сочваюцца чуткі пра аўтара, і яны цвярэзяць. Раптам усё пра яго робіцца вядома. І зусім ён не які там легендарны неўрапатолаг з Іспаніі, не старонні, які ведае толькі прадонні чалавечай душы і не ведае банальных містэрыяў тэатральных будняў. Ён зусім не высакародны інкогніта. Ён проста гер Кац, спрытны дзялок, згарбузаваў драму — і вось табе тая „Віна”! І тут раптам усе разам бачаць, што ўся п’еса — набор вульгаршчыны і такая ж безгустоўная, як і пустая. Усе адчуваюць сябе заскочанымі, усе ўжо лічаць, што гер Кац — распушта і цынік. Дастаеўскі знайшоўся! З якога гэта часу? — раздражняюцца ў колах, якія задаюць тон. Гер Кац — адміністратар і кансультант Прафесара. Пасада зайздросная. І хто даў яму права выдаваць сябе за іспанскага неўрапатолага і апускацца ў бездані чалавечай душы? Драму „Віна” трэба зняць з рэпертуару!

Капрызная грамадская думка адварнулася ад Каца. Але справа зроблена. Гёфген прабіўся і сваёй дзівоснай злосцю канчаткова заваяваў усе сэрцы. Ён можа быць задаволены першым берлінскім сезонам, у яго ўсе падставы для выдатнага настрою: усе лічаць яго зоркай на ўзлёце.

Яго дагавор на наступны сезон, 1929/1930, выглядае ўжо зусім інакш: зарплата павялічана безмаль у тры разы, Прафесар, крэкчучы і стогнучы, пайшоў на гэта, Гёфген — канкурэнтамі нарашхvat.

— Ну што ж, цяпер вы зможаце забяспечыць сябе свежымі кашулямі і лавандай, — віскліва-рыпучым голасам кажа Прафесар новай зорцы.

І Гёфген, пераможна ўсміхаючыся, адказвае:

— Адэкалон, гер Прафесар! Я карыстаюся толькі адэкалонам!

Вось і лета. Гендрык з’язджае з двух змрочных пакояў, здымае светлую кватэру на Новым Захадзе, на Рэйхсканцлерпляц, — плошчы рэйхсканцлера — купляе процьму кашуляў, жоўтыя туфлі і гарнітуры мяккіх тонаў, вучыцца вадзіць машыну, вядзе перагаворы з некалькімі фірмамі пра закупку элігантнага кабрыялета з адкідным верхам: ён хоча купіць яго па рэкламнай цане. Барбара едзе да генераліхі ў маёнтак. Удачлівы муж цікавіць яе менш, чым дзёрзкі, з дрыжыкамі ад незадаволеннага славалюбства. Фраў фон Гэрцфэльд прыязджае ў госці, каб памагчы Гендрыку абстаіцца ў новай кватэры. Яна выбірае модную сталёвую мэблю, а на

сцены — рэпрадукцыі Ван Гога і Пікаса. Усё гола, элегантна, усё з заскокам у вытанчанасць. Гендрык упіваецца замілаванасцю фраў фон Гэрцфэльд, як заслужаную даніну прымае яе любоў, якая, здаецца, вырасла яшчэ больш. Геда адмовілася ад усякай іроніі. З прагным сумам, з пакорлівай палкасцю сочаць за любімым яе пяшчотныя, залаціста-карыя вочы.

— Бедная маленькая Зіберт зусім сплакалася, уся перавялася ад тугі па вас, — паведамляе яна, утоіўшы пры гэтым, што сама дайшла да таго, што аднаго разу нават прыплакнула разам з Ангелікай, горка і доўга, па тым, што страціла, ніколі не меўшы.

Фраў фон Гэрцфэльд дазволена праводзіць Гёфгена на кінастудыю. Гэтым летам ён упершыню здымаецца ў кіно. У дэтэктыве „Трымайце злодзея” ён іграе галоўную ролю вялікага Невядомага — таямнічага злачынцы, які паяўляецца пераважна ў чорнай масцы. Усё на ім чорнае — нават кашуля; па колеры вопраткі можна здагадацца пра морак у ягонай душы. Яго называюць Чорным Сатаной, ён атаман банды фальшываманетчыкаў, гандлюе наркотыкамі, рабуе банкі, і ў яго на сумленні ўжо некалькі забойстваў. Чорным Сатаной кіруе не толькі карыслівасць і прага прыгодаў, але і меркаванні прынцыповага характару. Калісьці яму дужа не пашанцавала з маладзенькай дзяўчынай, і ён ператварыўся ў ворага чалавечага роду. Яму было ўжо сардэчнай патрэбай тварыць зло і няшчасці, ён злачынец па перакананні; у гэтым ён прызнаецца незадоўга да свайго арышту ў коле таварышаў, якія здзіўляюцца з яго і баяцца яго, бо яны крадуць, не ўдаючыся ў вельмі складаную матывацыю. Яны нешта бесталкова і збянтэжана балбочуць, даведаўшыся, як незвычайна ўсё складваецца з іхнім шэфам Чорным Сатаной, што ён, аказваецца, не заўсёды быў злачынны, а нават жа наадварот — быў гусарскім афіцэрам. У гэтай драматычнай сцэне ліхадзей здымае маску; яго твар пад кацялком, над зашпіленай цёмнай кашуляй — жахае сваёй бледнасцю, але ўсё яшчэ робіць уражанне арыстакратычнасці і трагізму, нягледзячы на пахібнасць.

Аўтарытэтных дзеячаў кіно вельмі ўражае гэтая жорсткая, пакутніцкая маска. Гёфген нечаканы, ён своеасаблівы, ён дае добры збор як у сталіцы, так і ў правінцыі. Так кажуць аўтарытэты, і прапановы Гендрыку ад іх вышэй за ўсе яго спадзяванні. Ад сяго-таго нават даводзіцца адмаўляцца; яго звязвае кантракт з Прафесарам. Але магутныя дзялкі ад кіно тым пільней палююць на яго. Яны звязваюцца з герам Кацам і фройляйн Бэрнгард, прапануюць значныя адступныя, калі ім на некалькі тыдняў у сезоне саступаць артыста Гёфгена. Колькі тэлефонных перагавораў, колькі ліставання, колькі сустрэчаў! Бэрнгард і Кац не саступаюць, нават за добры кавалак грошай яны не згодныя цурацца свайго любімца, Гёфгена дамагаюцца. Усім ён патрэбен. А той сядзіць у сваёй голай выштукаванай кватэры са сталёвай мэбляю, сцягвозна ўсміхаецца, іранічна каментуе барацьбу паміж тэатрам і кіно за яго неацэнную асобу.

Вось яна, кар’ера! Вялікая мара робіцца рэальнасцю. Трэба толькі ўмець марыць, думае Гендрык, са смелай мары заўсёды нараджаецца рэальнасць. Ах, яна яшчэ больш цудоўная, чым ён марыў! У кожнай газэце, якую ён разгортвае, ён шукае толькі сваё імя — вопытная Бэрнгард клапоціцца пра такія публікацыі, і цяпер яго імя заўсёды пішуць правільна і амаль такім самым тлустым шрыфтам, як імёны тых даўно выпрабаваных зорак, за славаю якіх калісьці ў кавярэньцы правінцыйнага тэатра ён сачыў з такой зайздасцю. На тытульным лісце салідны ілюстраваны часопіс ставіць фотаздымак Гендрыка. Ну ж і фізіяномію скроіць Кроге, убачыўшы! А консуліха Мёнкебэрг? А тайны радца Брукнер? Усе, хто ставіўся да Гёфгена скептычна і крыху звысоку, цяпер багабаязна здрыгануцца, убачыўшы, як крута і каркаломна ён сягае ўгору.

У канцы сезона 1929/1930 Гендрык Гёфген стаіць значна вышэй, чым на пачатку. Усё яму ўдаецца — скрозь адны трыумфы. У тэатрах Прафесара да яго прыслухоўваюцца мала што не больш, чым да самога шэфа (які, зрэшты, рэдка бывае ў Берліне, усё больш у Лондане, Галівудзе альбо Вене). Гёфген кіруе герам

Кацам і мадам Бэрнгард; ён ужо даўно дазваляе сабе запанібратнічаць з імі, акурат як колісь з Шміцам і з фраў фон Гэрцфэльд. Гёфген вызначае, якія п'есы прымаць, ад якіх адмаўляцца, разам з Бэрнгард размяркоўвае ролі сярод артыстаў. Аўтары ўлешчваюць яго; артысты, якія стараюцца выступіць, улешчваюць яго; свет — альбо кліка багатых снобаў, якая так сябе называе, — улешчвае яго: бо ён — чалавек дня.

Усё зноў як у Гамбургу, але ў іншым стылі, у іншых вымярэннях.

Шаснаццацігадзінны працоўны дзень, а ў перапынках цікавыя нервовыя крызісы. У элегантным начным рэстаране „У дзікага вершніка”, дзе Гендрык з гадзіны ночы да трэцяй раніцы збірае вакол сябе паклонцаў, ён часам раптам падае, трымаючы ў руцэ шклянку з кактэйлем, з высокага эддзя. Невялікае мленне, нічога страшнага, аднак жа ўсе прысутныя дамы вішчаць. Фройляйн Бэрнгард спяшаецца з сальміякам. Калі артыст Гёфген у такім становішчы, заўсёды паблізу знаходзіцца рачлівая жанчына. Ён зноў даволі часта дазваляе сабе гэтыя маленькія спектаклі: спачатку дрыжкі або ціхая бяспамяць — потым канвульсіўныя выкрыкі. Яны яму яўна на добрую карысць: костка хутка адыходзіць, ён устае пасвяжэлы, як з гаючай ванны, поўны новай сілы для цяжкага, стомнага, поўнага асалодаў жыцця.

Зрэшты, цяпер яму няма патрэбы так часта хапацца за выратавальныя прыпадкі. Прынцэса Тэбаб зноў побач. У першую берлінскую зіму ён не адказваў на грозныя лісты чорнай дачкі правадыра, выкананыя ў велягурыстым стылі і поўныя арфаграфічных памылак. Але цяпер Барбара амаль канчаткова пакінула яго, яна не выносіць мітусні бліскучага мужа; усё радзей яна вяртаецца ў Берлін, яе пакой у рафінаваных апартаментах каля Рэйхсканцлерпляц амаль увесь час пустуе, яна любіць больш ціхія памяшканні ў доме тайнага радцы альбо на віле ў генераліхі. І Гендрык рашаецца паслаць сваёй Джульеце грошы на дарогу — жыццё без яе страціла вастрыню, панылыя дамы, якія шпацыруюць у высокіх боціках па Таўэнтцінштрэсэ, не могуць яе замяніць. Прынцэса Тэбаб даецца не на доўгія ўгаворы, яна адразу яўляецца ў Берлін.

Гендрык здымае ёй пакой ў аддаленым раёне і мінімум раз на тыдзень робіць туды візіты; як затоены злачынец, захінуўшыся шалікам да самага падбародка і глыбока насунуўшы на лоб капялюш, ён крадзецца да каханай.

— Як што мяне накрываюць у такім уборах, — шэпча ён, улазячы ў свой трэніровачны касцюм, — я прапаў! Мне хана!

Прынцэса Тэбаб забаўляецца ягоным страхам; яна смяецца сіпла і ад усяго сэрца. Дзеля прыемнасці бачыць, як ён трымціць, і каб вытрасці з яго больш грошай, яна ўжо соты раз прадказвае яму, што прыйдзе ў тэатр і завішчыць, як дзікая кошка, як толькі ён выйдзе на сцэну.

— Вось пабачыш, крошка, — дражніцца яна. — Праўда, я так і зраблю калі-небудзь на вялікай прэм'еры, вось хоць бы на тым тыдні. Надзену каляровую шаўковую сукенку, сяду ў першым радзе, — во, прэрэпалаху будзе!

І цёмная паненка ўсхвалявана пацірае рукі. Потым яна патрабуе ад яго сто пяцьдзесят марак авансу, перш чым дазволіць яму рэпетыраваць новае па. Ён высока ўзнёсся — што ж, і яна цяпер больш патрабавальная. Цяпер яна карыстаецца даражэйшай парфумай, купляе каляровыя шаўковыя хусцінкі, звонкія бранзалеты і глазураваную садавіну, якою любіць ласаватца, дастаючы яе грубымі, спрытнымі пальцамі з вялікіх пакетаў. Калі яна жуе і, выскаляючыся, задаволеная, чэша ў патыліцы, яна вылітая малпа. Гендрык павінен плаціць. І ён плаціць. Яму падабаецца, што Чорная Венера так цынічна абыходзіцца з ім.

— Я ж кахаю цябе, як у першы дзень! — кажа ён ёй. — Я кахаю цябе нават больш, чым у першы дзень. Толькі калі цябе няма, я па-сапраўднаму разумею, што ты для мяне значыш. Строгія дамы з Таўэнтцінштрэсэ нязносна нудныя.

— А твая? — высвятляе дачка джунгляў са змрочным хіхіканнем. — А твая Барбара?

— Ах, яна... — вымаўляе Гендрык гэтак сама горасна яе і пагардліва і адводзіць бледны твар.

Барбара ўсё радзей наязджае ў Берлін; ды і тайны радца амаль не паказваецца, а раней жа па некалькі разоў за зіму выступаў з дакладамі і бываў на прадстаўнічых сустрэчах. Тайны радца кажа:

— Бо і чаго мне цяпер бываць у тым Берліне. Ба, я ўжо пачынаю баяцца Берліна. Тут рыхтуецца нешта жудаснае, але самае жудаснае гэта — што людзі, з якімі стасункуюся, здаецца, не заўважаюць небяспекі. Усе як аслеплі. Забаўляюцца, спрачаюцца, прымаюць сябе на поўным сур'ёзе, а тым часам неба цямнее, і ніхто не бачыць, што насоўваецца навальніца, а яна ўжо вось-вось. Не, бо і чаго я не бачыў у тым Берліне. Можа, я пазбягаю яго, каб не пагарджаць ім...

І ўсё-такі ён яшчэ раз прыязджае; але ўжо не каб пабываць на адказнай сустрэчы альбо чытаць лекцыі ва ўніверсітэце. Не — а каб выступіць з вялікай прамовай пра культуру і палітыку. Назва прамовы: „Пагроза варварства”; гэтай прамовай тайны радца хоча, апошні раз, асцерагчы інтэлігенцыю ад блізкай рэакцыі, якая нахабна называе сябе „абуджэннем” і „нацыянальнай рэвалюцыяй”.

Стары паўтары гадзіны гаворыць перад публікай, і яна бушуе — бура воплескаў, але і шумны шэпт пратэстаў.

Падчас свайго апошняга побыту ў сталіцы буржуазны вучоны, чья паездка ў СССР выклікала нянавісьць прыхільцаў правага і пэўную падазронасць сярод дэмакратаў, вядзе гутаркі з многімі сваімі сябрамі, з палітычнымі дзеячамі, пісьменнікамі, прафесарамі. Усе гэтыя гутаркі прыводзяць да рэзкіх рознагалоссяў. Сябры пытаюцца не без сарказму:

— Куды падзелася ваша духоўная цярпімасць, гер тайны радца? Дзе вашы дэмакратычныя прынцыпы? Мы не пазнаем вас. Вы ж разважаеце як радыкальны палітыкан, а не як культурны, рассудлівы чалавек. Усе культурныя людзі павінны згадзіцца, што да гэтых нацыянал-сацыялістаў ёсць толькі адзін падыход — выхаваўчы. Мы павінны зрабіць усё, каб утаймаваць гэтых людзей з дапамогай дэмакратыі. Мы павінны перацягнуць іх на свой бок, а не старацца перамагчы іх. Мы павінны пераканаць гэтых маладых людзей стаць на бок рэспублікі. Зрэшты, — дадае такі сацыял-дэмакратычны альбо ліберальны гер даверлівым, але ўжо прыглушаным голасам, пранізваючы Брукнера пранікнёным позірам, — пагроза ідзе злева.

Брукнеру даводзіцца выслухаваць тое-а-тое і пра „здоровыя канструктыўныя сілы”, якія, „нягледзячы ні на што” маюцца ў нацыянал-сацыялізме; і пра горды нацыянальны пафас моладзі, якую „нам, старэйшым”, пара ўжо не адштурхоўваць сваім неразуменнем, і пра „палітычны інстынкт нямецкага народа”, пра яго „здоровы сэнс”, які заўсёды здолее прадухіліць самае горшае („Германія — не Італія!”). Пасля чаго радца, расчараваны, згарчэлы, пакідае сталіцу, у сэрцы рашыўшы ніколі туды больш не вяртацца.

Тайны радца Брукнер пазбягае кампаніяў, у якіх Гендрык Гёфген святкуе свае перамогі.

Берлінскія салоны гасцінна адчыняюць дзверы таму, у каго ёсць грошы, таму, чыё імя мільгае на палосах бульварнай прэсы. На паркетах Тыргартэна і Грунэвальда сустракаюцца спекулянты і аўтагоншчыкі, баксёры і славетныя артысты. Вялікі банкір горды, калі прымае ў сябе Гендрыка Гёфгена; вядома, яму было б прыемней бачыць у сябе Дору Марцін, але Дора Марцін да яго не пойдзе, адмовіцца альбо явіцца максімум на дзесяць хвілін.

Вядома, і Гёфген не заседжваецца да поўначы. Пасля вячэрняга прадстаўлення яму трэба яшчэ ў мюзік-хол, дзе за трыста марак ён спявае шлягер на сем хвілін. Шыкарная кампанія, якой ён робіць гонар сваёй прысутнасцю, падпявае прыпеў шлягера, які дзякуючы Гёфгену зрабіўся папулярным:

Немагчыма апісаць —
Што ж мне, трэба адзічаць?
Божа, што са мной такое!...

Які прыгожы, які выштукаваны Гендрык — немагчыма апісаць! Раскланьваючыся, усміхаючыся, разам са сваімі вернымі спадарожнікамі герам Кацам і фройляйн Бэрнгард, ён праходзіць міма яўрэйскіх фінансавых верхаводаў, літаратараў, якія вызначаюцца палітычным спрытам і зайздросным творчым бясплоддзем, і спартсменаў, якія не прачыталі ніводнай кнігі і таму да нябёсаў узнесенія менавіта гэтымі літаратарамі.

— Ну, чысты лорд! — шэпчуцца ўвешаныя брыльянтамі дамы ўсходняга тыпу. — І гэтая рыса заганнасіці каля рота, і гэтыя фанабэрыстыя вочы! А фрак у яго — ад Кніге, ён каштаваў яму тысячу дзвесце марак!

У адным куце салона кажуць, што ў Гёфгена сувязь з Дорай Марцін.

— Але ж не, ён спіць з фройляйн Бэрнгард! — пярэчаць дасведчаныя.

— А жонка? — распытвае крыху наіўны малады чалавек, навічок у берлінскім свеце. У адказ яму толькі пагардлівы смех. Сям’ю Брукнераў нельга прымаць сур’ёзна з таго часу, як стары тайны радца так непрыстойна і па-дурному паказаў сябе ў палітычных адносінах. Вучонаму не варта ўмешвацца ў справы, у якіх ён нічога не цяміць, — згаджаюцца ўсе, — і апрача таго, калі пльвуць супроць плыні, дык гэта падобна на дурную ўпартасць. Вядома, у перспектывым нацыяналізацыялісцкім руху побач са станоўчымі элементамі ёсць і сякія-такія дробныя памылкі, напрыклад, гэты непрыемны антысемітызм... Але калі хочаш быць сучасным чалавекам, трэба праявіць разуменне ўсяго руху ў цэлым...

— Тое, што лібералізм прайдзены этап, — гэта факт, пра які не мае сэнсу дыспутаваць, — кажуць літаратары і баксёры, і банкіры ім не пярэчаць.

— Як міла з вашага боку, што вы знайшлі гадзінку для нас, гер Гёфген! — звонкай флейтай пяе гаспадыня і працягвае чароўнаму госцю талерачку з ікрою. — Мы ж ведаем, як вы занятыя. Дазвольце пазнаёміць вас з двума вашымі палкімі прыхільнікамі? Гэта гер Мюлер-Андрэа, які вам напэўна вядомы чароўнымі гутаркамі ў „Цікавым часопісе”. А гэта наш сябар, славуты французскі пісьменнік П’ер Ляру...

Гер Мюлер-Андрэа — эlegantны сівы чалавек з лупатымі вадзяніста-блакітнымі вачыма на чырвоным твары. Вам вядома, што ён працвітае дзякуючы сувязям сваёй прыгажуні жонкі, якая паходзіць з арыстакратычнага роду. Ад яе ён ведае ўсе берлінскія плёткі і адтуль чэрпае матэрыял для артыкулаў у „Цікавым часопісе”. У гэтым скандальным лістку гер Мюлер-Андрэа штотыдня выступае са сваёй балбатнёй пад загалоўкам „А ці ведаеце вы?”. Праз гэтыя займальныя артыкулы „Цікавы часопіс” і стаў такі папулярны, бо ў іх паведамляецца, што жонка прамыслоўца А. з’ездзіла з лірычным тэнарам Б. у Біярыц і што графіня С. штотдня паяўляецца на танцах у маленькай кавярні ў Адлоне, і не так з прычыны тамтэйшага добрага аркестра, як з прычыны тамтэйшага вядомага жыгала... Такімі адкрыццямі якраз вабіць і павучае чытачоў гер Мюлер-Андрэа. Даволі раскошны лад ягонага жыцця трымаецца, зрэшты, не на ганарарах за артыкулы; хутчэй на тых сумах, якія яму плацяць за непублікацыю сякіх-такіх чутак. Так, нейкія дамы ўжо пераплацілі кучу грошай геру Мюлер-Андрэа за тое, што іх імя не паявілася пад рубрыкай „А ці ведаеце вы?”. Гер Мюлер-Андрэа — гнісны шантажыст, ніхто гэтага не адмаўляе, у тым ліку і ён сам; і ніхто праз гэта не ўчыняе гвалту.

Другі „палкі прыхільнік” артыста Гёфгена — мсье П’ер Ляру — чалавечак недарослага росту. Ён падае Гендрыку маленькую, худую ручку і гаворыць жаласным сапрана:

— Ах, як цікава, дарагі гер Гёфген! Ці магу я запісаць ваш адрас?

І выпрабаваным рухам ён дастае тоўсты нататнік.

— Я спадзяюся, вы паабедаеце са мною днямі ў „Эспланадзе”? — усклікае ён жаласным голасам сірэны.

На старадзівочым, вострым, зморшчаным тварыку Ляру на дзіва вострыя і пранікнёныя вочы. Яны свецяцца захапленнем і цікаўнасцю. Яны свецяцца той

прагай да людзей, імёнаў і адрасоў, якая складае галоўны імпульс і адзіны змест ягонага жыцця. Мсье Ляру памёр бы, як рыбіна, выцягнутая з вады, у першы ж дзень, калі б ні з кім не пазнаёміўся.

Але гэтая сумная сітуацыя не пагражае дробнаму калекцыянеру славу тасцяў, прынамсі, да таго часу, пакуль ён у Берліне. Бо зайшлым іншаземцам у берлінскіх салонах лёгка: госць, які гаворыць па-нямецку з моцным акцэнтам, амаль такая самая акраса, як і баксёр, графіня альбо кіназорка, а тым болей іншаземец з грашыма, які ладзіць цікавыя абеды ў гатэлі „Эспланада”, прадстаўлены некалькім каралям і нават знаёмы з прынцам Уэльскім. Перад мсье Ляру адчынення ўсе дзверы, яго прыняў нават шаноўны гер рэйхспрэзідэнт. Ён вальготніца ў таварыстве самых рэакцыйных і самых выбраных сем’яў у Потсдаме. Яго бачаць і ў кампаніі маладых радыкалаў, якіх ён як „mes jeunes camarades communistes” любіць уводзіць у дамы дырэктараў банкаў.

— Учора я захапляўся вамі ў Зімовым садзе, — кажа П’ер Ляру, запісаўшы тэлефон Гёфгена. І жартаўліва, але жаласна паўтарае папулярны прыпеў: „Немагчыма апісаць...”. Потым коратка смяецца, і яго смех гучыць, як шаласценне восеньскага ветру ў сухой лістоце.

— Ха-ха-ха, — рагоча мсье Ляру. Ён пацірае бледныя кашчавыя рукі і апускае падбародак у тоўсты шарсцяны шалік, якім абматаў шыю над смокінгам, хоць у пакоях добра-такі цёпла.

Немагчыма апісаць — свет такога не бачыў — такое можа быць толькі адзін раз — такое не паўтараецца! У Германіі ўсё цудоўна, лепш і не бывае, жыві сабе пажываючы, жыві сабе не дбаючы. Крызіс? — дзе ён? Дзе яны, беспрацоўныя, дзе яны, палітычныя бітвы? І дзе яна сама, рэспубліка, што страціла сваю годнасць, больш за тое — страціла інстынкт самазахавання і перад абліччам усяго свету зрабілася прадметам паглумлення самым нахабным і жорсткім ворагам? (А вораг гэты на ўтрыманні ў багатых, якія патураюць яму і падкормліваюць яго, ведаючы толькі адзін страх — страх перад такім урадам, якому прыйшло б у галаву прымусіць іх крыху раскашэліцца.) Дзе яны, бітвы ў залах пасяджэнняў? Дзе яны, начныя вулічныя сутычкі?

Але хіба ўжо не бушуе грамадзянская вайна, кожны дзень патрабуючы ўсё новых і новых ахвяраў? Хіба малойчыкі ў карычневых кашулях не ладзяць разню рабочым, хіба кіраўнік „канструктыўных элементаў” — любімец магнатаў цяжкай прамысловасці і генералаў — не пасылае бессаромных віншавальных тэлеграмаў забойцам? І хіба правакатар, які заяўляе пра свой намер „легальна” захапіць уладу, не падбухторвае да ночаў „доўгіх нажоў” і не пахваляецца, што з яго прыходам да ўлады „галовы пакоцяцца”? І чаму яму дазволена штодня брахлівым голасам на ўвесь свет крычаць падлыя пагрозы?

Немагчыма апісаць! Міністэрствы рушацца, утвараюцца новыя, але ад гэтага не робяцца разумнейшымі. У палацы шаноўнага генерал-фельдмаршала буйныя землеўладальнікі інтрыгуюць супроць рэспублікі. Дэмакраты даюць галаву на адрэз, што вораг — злева. Шэфы паліцыі, якія называюць сябе сацыялістамі, загадваюць страляць у рабочых. А брахлівы голас штодня беспакarana прадказвае „сістэму” судовыя справы і крываваю пагібель.

Такога яшчэ свет не бачыў. І няўжо ж высокааплатны камедыянт не бачыць, супроць каго шле праклёны гнусотны голас ланцужнага сабакі? Няўжо артысту Гёфгену не кідаецца ў вочы той факт, што мерапрыемствы, сумніўным героем якіх ён з’яўляецца, злавесныя па сутнасці сваёй і што танец, які прынёс яму такую папулярнасць, гэта танец на краі прорвы?

Гендрых Гёфген, спецыяліст па ролях элегантных нягоднікаў, забойцаў у фраках, гістарычных інтрыганаў, нічога не бачыць, нічога не чуе, нічога не заўважае. Ён гэтак жа мала жыве ў горадзе Берліне, як раней мала жыў у горадзе Гамбургу. Ён не бачыць нічога, апрача сцэны, кінаатэлье, грымёрак, некалькіх начных рэстаранаў, некалькіх раскошных залаў і салонаў. Ці адчувае ён хоць бы змену пораў года? Ці

ўсведамляе, што ідуць гады, апошнія гады сустрэтай такімі надзеямі і з такім жалю вартым канцом Веймарскай рэспублікі: гады 1930-ы, 1931-ы, 1932-і? Артыст Гёфген жыве ад прэм'еры да прэм'еры, ад фільма да фільма; ён лічыць „здымачныя дні”, „рэпетыцыйныя дні”, але наўрад ці заўважае, як растае снег, як на дрэвах і кустах брыняюць і пакаюць пупышкі, зелянеюць, як вецер прыносіць пахі вясны, як распускаюцца кветкі і як бягуць ручаі. Замкнуты, як у турме, ва ўласнай славе, ненаедны і нястомны, заўсёды ў найвышэйшым істэрычным напружанні, артыст Гёфген радуецца і пакутуе ад свайго лёсу, які здаецца яму выключным. І не разумее, што ягоны ўзлёт — гэта толькі вульгарная, бліскучая арабеска на краі асуджанага на пагібель знедухоўленага руху насустрач катастрофе.

Немагчыма апісаць — немагчыма нават пералічыць усе тыя выдумкі і неспадзяванкі, якімі ён прыцягвае да сябе грамадскую цікавасць. Дагавор з тэатрамі Прафесара ён скасаваў, на вялікае засмучэнне фройляйн Бэрнгард, каб быць свабодным для ўсіх прывабных магчымасцяў, якія адкрываюцца перад ім. Цяпер ён іграе і ставіць то тут, то там, калі прыбытковая дзейнасць у кіно пакідае яму час на сцэну. На экране і

на сцэне яго бачаць то ў вельмі яму ўпасаванай вопратцы апаша (чырвоны шалік, чорная кашуля, валасы русага парыка нізка падаюць на лоб, ад чаго яго твар робіцца яшчэ больш падазронным); то ў расшытым гарнітуры элегантнага князя ў стылі ракако; то ў пышных строях усходняга дэспата; то ў рымскай тозе, то ва ўборы пачатку XIX стагоддзя; то ён выступае прускім каралём, то звывадзелым англійскім лордам; то ў апратцы для гольфа, то ў піжаме; то ў фрак, то ў форме гусара. У вялікай аперэце ён спявае бязглуздзіцу з такім засяроджаным тварам, што дурным яна здаецца дасціпнай; у класічных драмах ён рухаецца з такой далікатнай неахайнасцю, што творы Шылера альбо Шэкспіра здаюцца забавнымі п'ескамі лёгкага жанру; свецкія фарсы, сцялемзаныя ў Будапешце альбо Парыжы па таных рэцэптах, ён прыперчвае вялігурыстымі эфектамі, якія прымушаюць забыць пра нікчэмнасць саміх аднадзёнак. Гэты Гёфген умее ўсё! Яго бліскучая, бязмежная, дзёрзкая здольнасць да пераўвасаблення проста геніяльная! Калі ягоныя дасягненні разглядаць паасобку, магчыма, прыйдзеш да высновы, што ніводнае не беззаганнае: як рэжысёр Гёфген ніколі не дацягне да Прафесара; як актор ён не можа падняцца да свайго канкурэнткі Доры Марцін, што застаецца першай зоркай на небасхіле, па якім ён ляціць яркай каметай. Але ўсё разам стварае яму славу. Публіка ў адзін голас паўтарае: „Фантастычна, як гэта яму ўсё ўдаецца!”. І прэса ў больш акругленых фармулёўках вярзе тое самае.

Ён любімец левых газетаў і пястунчык вялікіх яўрэйскіх салонаў. Менавіта тая акалічнасць, што ён не яўрэй, робіць яго асабліва каштоўным для гэтых колаў, бо берлінская яўрэйская эліта „любіць бландынаў”. Правыя газеты, якія штодня прапагандуюць абнаўленне нямецкай культуры праз вяртанне да сапраўднай народнасці, да „крыві і глебы”, ставяцца да артыста Гёфгена з недаверам; яны яго лічаць „бальшавіком”. Той факт, што яго цэняць яўрэйскія рэдактары, спрычыняе да яго недавер у той самай меры, як і яго прыкіпеласць да французскіх п'есаў і эксцэнтрычна-антынародная свецкасць ягоных манераў. Драматургі-нацыяналісты ненавідзяць яго за тое, што ён адхіляе іхнія п'есы. Цэзар фон Мук, напрыклад, пясняр нацыянал-сацыялісцкага руху, у чыіх драмах задушаныя яўрэі і расстраляныя французы замяняюць далікатнасць дыялогаў, — Цэзар фон Мук, самы высокі аўтарытэт у пытаннях культуры ў лагеры самых рашучых яе ворагаў, піша пра новую пастаноўку оперы Вагнера, якою Гёфген толькі што ўтварыў сенсацыю. „Гэта самы агідны прыклад бульварнага мастацтва, гнілога эксперыментатарства пад жыдоўскім уплывам і нахабнае апаганьванне нямецкай культурнай спадчыны. Цынізм гера Гёфгена не ведае межаў, — піша Цэзар фон Мук. — Каб даць новую забаву публіцы з Курфюрстэндам, ён замахваецца знікчэмніць самага шанюўнага, найвялікшага нямецкага майстра — Рыхарда Вагнера”. Гендрык разам з некалькімі радыкальнымі літаратарамі весела пацяшаецца са стылю гэтага

пісакі, абаронцы „крыві і глебы”.

Гёфген і не думаў парываць з камуністычнымі і калякамуністычнымі коламі. І калі ён частуе ў сваёй кватэры на Рэйхсканцэпльц маладых пісьменнікаў і партыйных функцыянераў, ён у новых і новых эфектных выразках запэўнівае іх у сваёй непрымірэнчай нянавісці да капіталізму і палымянай веры ў сусветную рэвалюцыю. Зносіны з рэвалюцыянерамі ён падтрымлівае не таму толькі, што думае, быццам яны ўсё-такі прыйдуць калі-небудзь да ўлады і тады ўсе яго непрыемнасці, глядзіш, абярнуцца да лепшага з лішкам; не, гэта робіцца і дзеля заспакаення сумлення. Хочацца ж быць нечым большым, чым проста высокааплатным камедыянтам; не хочацца зусім распусціцца ў марнай мітусні, пра сваю пагарду да якога так шмат распінаешся, сам тым часам будучы ў яе абдымках.

Гендрык суцяшае сябе думкай, што яго жыццё мае змест, якім не могуць пахваліцца ягоныя калегі. Вось хоць бы Дора Марцін, напрыклад, непаўторная Дора, да гэтага часу ўсё яшчэ на нейкае каліва больш славуца за яго. Што ў яе на душы? Яна засынае з думкаю пра свае заробкі і прачынаецца з надзеямі на новыя кантракты ў кіно. Так суцяшае сябе Гендрык, нічога не ведаючы пра душу Доры Марцін. А вось у ягонай душы чаго толькі неверагоднага не адбываецца!

Сувязь з Джульетай, грубай дачкою дзікай прыроды, трымаецца не толькі на сексуальнай панадзе; яна складаная, таямнічая, і Гендрык надае гэтаму вялікае значэнне. Часам ён думае, што ягоныя адносіны з Барбарай — з Барбарай, якую ён называў сваім добрым анёлам, ні ў якім разе не завершаныя, яны яшчэ нясуць у сабе шмат чаго загадкавага, цудоўнага, неспадзяванага. Калі, як у рэвю, перад яго ўнутраным зрокам праходзяць важныя падзеі яго жыцця, ён ніколі не ўпускае Барбару, з якой на самай справе ўсё больш і больш траціць кантактнасць.

Але самым галоўным нумарам у гэтым спісе найважнейшых перажыванняў застаецца ўсё-такі яго рэвалюцыйнае перакананне. Ад гэтага рарытэту, гэтай каштоўнасці, якая выгадна вылучае яго сярод астатніх зорак берлінскага тэатральнага небасхілу, ён нізавошта не хоча адмовіцца. Таму ён і шчыруе з Ота Ульрыхсам, які пакінуў сваю службу ў Гамбургскім мастацкім тэатры і цяпер трымае палітычнае кабарэ ў паўночнай частцы Берліна.

— Цяпер нам трэба ўсе сілы аддаваць палітычнай працы, — тлумачыць Ота Ульрыхс. — Мы не маем права марнаваць і ўпускаць час. Наш рашаючы час блізіцца.

У яго ў кабарэ, якое называецца „Буравеснік” і дзе якасць і вастрыня пастановак прыцягваюць увагу не толькі жыхароў рабочых кварталаў, побач са славымі пісьменнікамі і артыстамі дэманструюць сваё майстэрства і маладыя рабочыя.

Гендрык лічыць, што ён можа дазволіць сабе паявіцца на цесных памостках „Буравесніка”. Ульрыхс ладзіць свята з нагоды прыезду рускіх аўтараў, і публіцы ў якасці адмысловага атракцыёна падаецца славы артыст Гёфген з Дзяржаўнага тэатра. Але не паспявае Ульрыхс абвясціць нумар, як Гендрык пругка выскоквае з-за кулісы ў сваім сціплым шэрым гарнітуры. Дый прыехаў ён сюды не ў сваім „мэрсэдэсе”, а на таксі.

— Якія тут яшчэ славуцасці, якія тут дзяржаўныя тэатры! — выкрыквае ён звонкім голасам і раскошным жэстам выкідвае рукі. — Я вам таварыш Гёфген!

У адказ авацыя публікі. На другі дзень марксісцкі крытык Ірыг піша ў „Новым біржавым весніку”, што артыст Гёфген назаўсёды заваяваў сэрца берлінскага рабочага класа.

Хвалюючы падзеі ў пралетарскіх прыгарадах супакойваюць сумленне, якое інакш бы ныла праз тое, што ў багатых заходніх кварталах ставяцца толькі свецкія дробязі. Хочацца ж быць у авангардзе; і не толькі сумленне даводзіць табе, што ты на перадавой, гэта пацвярджаюць літаратары, а ім відней — вось, напрыклад, Ірыг, — і нападкі вылюдкаў на шталт Цэзара фон Мука толькі ўмацоўваюць яго веру ў сябе. Такі ж так, духоўны авангард! Пастаноўкі вагнераўскіх опер — смелае наватарства — не дзіва, што яны прыводзяць у шаленства адсталых. Зноў загаварылі

і пра літаратурную „студыю” — серыю самых сучасных камерных пастановак; праўда, Гендрык гэтак сама мала рэалізуе гэты цудоўны план, як раней не рэалізаваў ідэю рэвалюцыйнага тэатра ў Гамбургу, але ён часта і прывабна гаворыць пра гэты праект, а маладыя артысты і пісьменнікі гадамі могуць супяшацца смелай задумай. Калі належыш да рэвалюцыйнай эліты, гэта вымагае пэўных затратаў: праз Ота Ульрыхса Гёфген пераводзіць сумы — сумы нязначныя, але іх з радасцю прымаюць арганізацыі камуністычнай партыі.

Хто ж тут прысягне, што ён жыве пажываючы, ні пра што не дбаючы, не думаючы, марна? Яго непасрэдна ўдзел у вялікіх праблемах часу вось ён — кожнаму відзён. І Гендрык, усведамляючы свае бездакорна радыкальныя светапогляды, з пагардай глядзіць на такіх нерашучых людзей, як Барбара, — Барбара, якая ў доме тайнага радцы альбо ў маёнтку генераліхі вядзе пустое, эгаістычнае існаванне, уся загразла ў далёкіх ад жыцця інтэлектуальных забавах і турботах.

Але што ведае Гендрык пра забавы і турботы Барбары? Што Гендрык ведае пра людзей? Хіба ён не такі ж бестурботны, калі заходзіцца пра лёс людскі, як у пытаннях грамадскага жыцця? Хіба ж быў ён калі-небудзь заняты тою, якую называў „сэнсам свайго жыцця”, больш пільна і пяшчотна, чым маленькім Бёкам, які зрабіўся яму слугою, альбо мсье П’ерам Ляру, які ладзіць шыкарныя гасціны ў гатэлі „Эспланада” ў гонар „mes jeunes camarades communistes”?

Ці клапоціцца Гендрык, скажам, пра духоўнае жыццё сваёй сяброўкі Джульеты? Яму ад яе патрэбна адно — каб яна заўсёды была з ім жорсткая і заўсёды ў гуморы. Яна мае ад яго салідныя сумы і хай сабе махае нагайкай; чаго ж ёй яшчэ, якога ражна? Гёфген ніколі не задумваецца пра тое, што маглі б азначаць гэтыя томныя позіркы, якімі чорная дзяўчына так часта на яго акідаецца. Можа, дзіця краёў далёкіх нудзіцца па родных берагах, якія па волі капрызнага лёсу ёй давялося змяніць на сумніўныя даброты цывілізацыі? Альбо загадкавае сэрца пачынае прыкіпаць да бледнага, прагнага да пакутаў сябра? Альбо пачынае ненавідзець яго? Гендрык не ведае нічога. Для яго прынцэса Тэбаб — спакуслівая дзікунка, якая асвяжае яго сілай, калі ён перад ёю прыніжаецца.

Пра Джульету ён ведае гэтак жа мала, як пра Барбару альбо пра сваю маці Бэлу. Ён прабягае вачыма лісты беднай мамы, якой муж Кёбес і дачка Ёзі, гэтыя два бадзёрыя і небяспечна легкадумныя стварэнні, робяць столькі клопату. Бацька Кёбес цяпер зусім збанкрутаваны.

„Крызіс! — скардзіцца ў лістах фраў Бэла. — Твой добры бацька — адна са шматлікіх ахвяраў крызісу”.

Уся маёмасць была б закладзеная, і горкі сорам упаў бы на сям’ю, калі б Гендрык у самы апошні момант не перавёў ім па тэлеграфе круглай сумы. Сястра Ёзі заручаецца раз кожныя паўгода. Фраў Бэла кожнага разу з палёгкай уздыхае, калі гэтыя злашчасныя заручыны рушацца.

Вось у Берлін яўляецца Нікалета; але неўзабаве яна з’язджае, адкліканая назад грознай тэлеграмай мужа Мардэра.

— Я вельмі шчаслівая з ім, — тлумачыць Нікалета, спрабуючы бліснуць прыгожымі вачыма, як колісь.

Але потым высвятляецца, што Мардэр вось ужо два гады ў санаторыі; Нікалета бавіць час у клопатах пра яго. Яна ўсміхаецца мякка і шчыра, расказваючы пра дзіцячую ўдзячнасць, якую праяўляе да яе геніяльны чалавек.

— Цяпер яму куды лепей, — кажа яна з надзеяй. — Мы неўзабаве зможам паехаць на поўдзень, яму патрэбна сонца.

„Сэнс жыцця”, якім хваліцца Гендрык... Нікалета кажае, у яе жыцці ёсць сэнс. І ў іншых... У Ота Ульрыхса, напрыклад, які цярпліва чакае свайго часу.

— Ён настане! — абяцае ён, па-ранейшаму верачы сабе і сябрам.

„Ён настане, гэты час”, — прадказвае радасны ўнутраны голас і маладому Гансу Мікласу. Маецца на ўвазе той цудоўны дзень, калі нарэшце на трон сядзе фюрэр і яго ворагі будуць знішчаныя. Знішчаны будзе і самы злосны і агідны вораг Ганса

Мікласа — Гёфген. Падзенне гэтага працмыгі, за чыёй кар’ерай здалёку, затаіўшыся, назірае Міклас, будзе самай шчаслівай падзеяй „вялікага суднага дня”, сутнасцю яго.

Ганс Міклас (як і Ота Ульрыхс, яго палітычны праціўнік) увесь на службе „вялікай справе”, усеахопнай мэце. Ён даўным-даўно не працуе ў тэатры, увесь час аддае маладзёжным арганізацыям нацыянал-сацыялісцкага руху; уся яго дзейнасць у тым, што ў летніх тэатрах і залах ён развучвае агітацыйныя п’есы з „моладдзю” свайго фюрэра. І гэтая дзейнасць наталіе яго недаспелае і палкае сэрца. Хлопцы хорам гарлаюць, што яны пераможна разгромаць французаў і будуць вечна верныя фюрэру; яны вывучылі гэты хор пад рэжысурай маладога Мікласа, і той цяпер выглядае намнога здаравей і свяжэй, чым у гамбургскія часы, нават цёмныя ўпадзіны на шчоках амаль прайшлі.

Дзень блізіцца! Чароўная думка валодае Гансам Мікласам і Ота Ульрыхсам, запаўняе іх, натхняе, як мільёны іншых маладых людзей. Але якога дня чакаць Гендрыку Гёфгену? Ён чакае толькі новай ролі.

У сезоне 1932/933 года гэта будзе роля Мефістофеля. Гендрык сыграе яго ў новай пастаноўцы „Фаўста”, якую Дзяржаўны тэатр ставіць да стагоддзя з дня смерці Гётэ.

Мефістофель, „хаосу выпладак лядачы”, — вялікая роля артыста Гёфгена — ні ў адну сваю ролю ён не ўкладваў столькі імпэту. Мефістофель павінен быць яго шэдэўрам. Ужо самая маска яго сенсацыйная. Гёфген робіць з князя цемры шэльму, менавіта таго шэльму, якім уладар нябёсаў у бясконцай добрасці сваёй бачыць гэта ўвасабленне ліха, часам нават даючы яму аўдыенцыі, бо з усіх духаў адмаўлення ён той, каго „адорыць ласкаю Гасподзь”. Ён грае яго трагічным клоўнам, д’ябальскім П’еро. Чыста паголены чэрап напудраны да белага, як і твар; бровы гратэскава выцягнутыя ўгору, крывава-чырвоны рот застыў ва ўсмешцы. Прамежак паміж вачамі і паднятымі брывамі пафарбаваны ў розныя колеры. Якая прастора спецыялістам у касметыцы! Нечуваныя навацыі грыву! Усе колеры вясёлкі змяшаны на павеках Мэфіста і на дугах пад брывамі: чорнае пераходзіць у чырвонае, чырвонае у аранжавае, фіялетавае і блакітнае; тут жа і срэбраныя кропачкі, і разумна, прадумана нанесена крыху золата. Хвалюючы пейзаж фарбаў над спакулівымі каштоўнымі камянямі — вачамі сатаны!

З грацыяй танцоўшчыка рухаецца па сцэне Гендрык-Мэфіста ў чорным шаўковым, шчыльным касцюме, лёгка і дакладна, бянтэжачы і спакушаючы; з крывава размаляваных, вечна ўсмешлівых вуснаў злітаюць хітрамудрыя двухсэнсіцы, рызыкаўныя досціпы. Хто ж засумняваецца, што гэты жудасны элегантны весялун здольны ператварыцца ў пудзеля, выбіць з драўлянага стала струмень віна, лунаць у паветры на плашчы, была б толькі яму ахвота? Гэты Мэфіста здольны на ўсё! Усе ў зале адчуваюць: ён магутны — магутнейшы за самога Госпада Бога, яму „ў дзядка штораз мілей”, да яго ж ён і звяртаецца з пакеплівай куртуазнасцю. Хіба ж у яго недастаткова прычынаў глядзець на Бога зверху ўніз? Ён куды больш дасціпны на язык, куды больш адукаваны, і ў кожным разе, куды больш няшчасны, чым той, магчыма, ён мацнейшы менавіта таму, што няшчасны. Бясконцы аптымізм вялікага старца, які прымушае архангелаў саборнічаць у хваласпевах яму самому і яго творыву, і хваравітая дабрадушлівасць бацькі сусвету робяць уражанне наўнасі, калі не старэчага маразму, побач з жудаснай меланхоліяй, ледзяной скрухай, да якой любімец Госпада, выкляты і загіблы, раптам пераходзіць ад самай сумніўнай весялосці. Мароз паўзе па скуры ў публікі ў зале Берлінскага дзяржаўнага тэатра, калі з ярка размаляванага рота Гёфгена-Мефістофеля ляцяць словы:

... Бо ўсё жывое ў свеце
Ператвараецца ж у смецце,
То лепш няхай яго б і не было.

Ён ужо не рухаецца, гэты занадта жвавы арлекін. Ён стаіць нерухома. Што гэта? Пакута? Пад стракатасцю грыму — глыбокі няўдешны позірк. Няхай анёлы цешацца вакол трона Гасподняга — яны зусім не ведаюць людзей. Чорт ведае людзей, ён прысвечаны ў іхнія ліхія таямніцы, і — ах! — боль за іх паралізуе яго, і на яго твары застывае маска роспачы.

Пасля прэм'еры „Фаўста”, пасля авацыяў артыст Гёфген замыкаецца ў сябе ў грымёрцы. Ён нікога не хоча бачыць. Але адной наведніцы маленькі Бёк адмовіць не можа. Рэдка здараецца, каб Дора Марцін глядзела спектаклі, у якіх сама незанятая. Яе сённяшняе з'яўленне на прэм'еры выклікала сенсацыю. Маленькі Бёк адвешвае ёй глыбокі паклон і адчыняе дзверы ў свяцілішча.

Абое выглядаюць стомленымі, і Гёфген і яго суперніца па памостках. Ён выматаны і знясілены экстазам ігры. Яна — клопатамі, якія яму невядомыя.

— Добра было, — кажа Марцін ціха, дзелавіта і адразу, не чакаючы запрашэння, сядзе на крэсла. Яна ўся сціскаецца, твар з высокім лобам, шырокімі дзіцячымі летуценнымі вачыма глыбока апускаюцца ў бурое футра каўняра.

— Добра было, Гендрык. Я ведала, што ў вас атрымаецца. Мэфіста — ваша вялікая роля.

Гёфген сядзіць да яе спінай за грыміравальным столікам і ўсміхаецца ёй у люстра.

— Вы гэта кажаце без злосці, Дора Марцін.

Яна адказвае гэтак сама спакойна, дзелавіта:

— Вы памыляецеся, Гендрык. Я ні на каго не крыўджуся, я прымаю ўсіх такімі, якія яны ёсць.

Тут Гендрык паварочвае да яе твар, з якога ўжо зняты д'ябальскія бровы і ўся раскоша фарбаў.

— Дзякую, што прыйшлі, — кажа ён мякка, і вочы яго блішчаць.

Але яна адмахваецца, быццам хоча сказаць: кінем гэтыя жарты! Ён, здаецца, не заўважае яе жэсту і пяшчотна пытаецца:

— Якія ў вас бліжэйшыя планы, Дора Марцін?

— Я навучылася англійскай мовы, — адказвае яна.

Ён робіць здзіўлены твар.

— Англійскай? Чаму? Чаму менавіта англійскай?

— Бо я буду іграць у Амерыцы, — кажа Дора Марцін, не адводзячы ад яго спакойнага, выпрабавальнага позірку.

Як што ён усё яшчэ іграе неразуменне: „Чаму? Чаму менавіта ў Амерыцы?” — яна кажа ўжо нецярпліва:

— Бо тут усё прапала, дарагі. Хіба вы гэтага яшчэ не заўважылі?

Ён гарачыцца:

— Што вы кажаце, Дора Марцін? Для вас жа нічога не зменіцца! Ваша становішча непахіснае! Вас жа любяць — сапраўды любяць тысячы і тысячы! Ніхто з нас, вы ж ведаеце, ніхто з нас не карыстаецца такой любоўю, як вы.

Тут усмешка яе робіцца такою сумнаю і пакеплівай, што ён змаўкае.

— Любоў тысячаў! — кажа яна амаль бязгучна. І паціскае плячамі. І пасля паўзы міма Гендрыка, у пустату: — Знойдуцца іншыя любімцы.

Ён усхвалявана:

— Але тэатр прыносіць прыбыткі. Тэатр заўсёды будзе цікавіць людзей, што б ні сталася з Германіяй.

— Што б ні сталася з Германіяй, — ціха паўтарае Дора Марцін і раптам устае. — Ну, дык я зычу вам усяго добрага, Гендрык, — кажа яна хутка. — Мы доўга не ўбачымся. Днямі я еду.

— Днямі? — пытаецца ён сумеўшыся.

І яна адказвае, гледзячы ўдалечыню:

— Больш чакаць няма чаго. Мне тут рабіць няма чаго.

Потым дадае:

— Але вам заўсёды будзе добра, Гендрык Гёфген. Што б ні сталася з Германіяй. На яе твары пад рыжай грывай — бадай, занадта вялікім для вузкага, маленькага цела — гордасць і скруха. Яна павольна ідзе да дзвярэй і пакідае грымёрную Гендрыка Гёфгена.

VII. Пакт з д’яблам

О гора! пацімнела неба над гэтай краінай. Адварнуў Бог аблічча сваё ад гэтай краіны, патокі крыві і слёз ліюцца па вуліцах гарадоў.

О гора! Гэтая краіна заліта брудам, і ніхто не ведае, калі яна зноў ачысціцца — якою каятою, якімі ахвярамі яна зможа акупіць сваю ганьбу? На крыві і слязах рашчынена грязь на ўсіх вуліцах, ва ўсіх гарадах. Усё прыгожае — апаганена, усё праўдзівае — сплюгаўлена хлуснёю.

Брудная брахня рвецца да ўлады ў гэтай краіне. Яна ягліць, лямантуе ў залах сходаў, з мікрафонаў, з газэтных палосаў, з кінаэкрана. Яна раззяўляе пашчу, і з гэтай пашчы патыхае смуродам, гэты смурод многіх гоніць прэч з краіны, а тыя, што вымушана застаюцца, пакутуюць, як у смярдзючай катойні.

О гора! Апакаліптычныя вершнікі лятуць па зямлі, тут яны зрабілі прывал і абвясцілі пра сваю мярзотніцкую ўладу. Яны хочуць зваяваць увесь свет. Гэта іхняя мэта. Яны хочуць валадарыць над землямі і акіянамі. Іх вырождлівасці мусяць пакланяцца як новай прыгажосці. Там, дзе сёння з іх смяюцца, заўтра перад імі ўпадуць ніцма. Яны поўныя рашучасці захапіць увесь свет, прынізіць яго і загубіць, як сваю краіну, якую яны ўпрыгонілі, зганьбілі і загубілі. Як нашу няшчасную радзіму, над якою пацімнела неба, ад якой Бог адварнуў аблічча сваё. Цяпер на нашай радзіме ноч. Мярзотнікі раз’язджаюць па яе акругах у раскошных аўтамабілях, на самалётах, у спецыяльных цягніках. Яны калесяць па ўсёй краіне. На рыначных пляцах гарлаюць сваю хлусню. І ў кожным куце, дзе толькі аб’явца яны альбо іх подлыя памагатыя патужнікі і саўдзельнікі, тухне святло розуму, робіцца цёмна.

Артыст Гендрык Гёфген быў у Іспаніі, калі дзякуючы інтрыгам у палацы шаноўнага рэйхспрэзідэнта і генерал-фельдмаршала чалавек з брахлівым голасам, якога Ганс Міклас і з ім ці мала раздураных невукаў называлі фюрэрам, зрабіўся рэйхсканцлерам. Артыст Гендрык Гёфген іграў элегантнага аферыста ў дэтэктыўным фільме. Непадалёк ад Мадрыда ішлі натурныя здымкі. Увечары пасля напружанага дня ён стомлены вярнуўся ў сваю гасцініцу, купіў у кансьержкі газэту і спалохаўся. Як? Балбатун, з якога так часта смяяліся ў колах адухоўленых і духоўна вытрыманых таварышаў, раптам зрабіўся самым магутным чалавекам у дзяржаве? „Жахліва, — падумаў артыст Гёфген, — агідны сюрпрыз! А я ж быў абсалютна ўпэўнены, што нацыстаў няварта прымаць на сур’ёзе! Ну, вось табе й маеш!”

Ён стаяў у сваім прыгожым вясновым гарнітуры бэж у холе гатэля „Рыц”, дзе публіка абмяркоўвала злавесныя падзеі ў Германіі і рэакцыю на іх біржы. Небараку Гендрыка кідала то ў жар, то ў холад, калі ён думаў пра тое, што ў яго наперадзе. Многія, каму ён прычыніўся злом, цяпер мецьмуць нагоду паквітацца. Цэзар фон Мук, напрыклад. Ах, навошта гэта ён дарэшты сапсаваў адносіны з песняром „крыві і глебы” і так рашуча адхіляў ягоныя п’есы? Якая недаравальная памылка! Цяпер усё ясна, але ўжо занадта позна. Занадта позна, бо сярод нацыстаў — адны ворагі. Уражанаму Гендрыку давялося ўспомніць і пра маленькага Ганса Мікласа — чаго б ён не даў, каб сцерці, закрэсліць той злашчасны інцыдэнт у Гамбургскім мастацкім тэатры! І пасварыліся ж у сутнасці за дробязь! Але ж хто б мог падумаць! А Лота Ліндэнталь? Вельмі нават магчыма, што яна зрабілася важнай персонай і можа памагчы яму альбо напаскудзіць...

Гендрык увайшоў у ліфт, у яго дрыжалі калені. Ад сустрэчы з калегамі,

назначанай на сённяшні вечар, ён адмовіўся. Загадаў падаць абед у нумар. Выпіў паўбутэлькі шампанскага. Настрой крыху палепшыўся. Трэба заставацца халодным і цвярозым, не панікаваць. Так званы фюрэр, значыцца, цяпер рэйхсканцлер — паскудна. Але як бы там ні было, ён пакуль яшчэ не дыктатар і, трэба думаць, ніколі ім не будзе. „Людзі, якія заклікалі яго да ўлады, нямецкія нацыяналісты, ужо ж такі паклапоцяцца, каб ён не сеў на карак”, — думаў Гендрык. Потым ён успомніў пра вялікія апазіцыйныя партыі, яны ж пакуль што ёсць. Сацыял-дэмакраты і камуністы будуць супраціўляцца, магчыма, нават са зброяй, так, не без прыемнасці і не без страху рашыў Гендрык Гёфген, седзячы ў нумары за бутэлькай шампанскага. Не, да нацыянал-сацыялісцкай дыктатуры яшчэ далёка! Можа нават, сітуацыя рэзка пераменіцца: спроба аддаць нямецкі народ на гвалт фашызму можа закончыцца сацыялістычнай рэвалюцыяй. Гэта вельмі нават магчыма, і вось тады якраз і выявіцца, што артыст Гёфген няма ладу які хітры і прадбачлівы. Але дапусцім нават, што нацысты застануцца ва ўладзе: чаго, зрэшты, Гёфгену іх баяцца? Ён не ўваходзіць ні ў якую партыю, ён не яўрэй. Тое, што ён не яўрэй, раптам здалася Гендрыку шчаслівым і поўным значнасці суцяшэннем. Якая неспадзяваная і важная перавага! Раней гэта неяк недацэнывалася! Ён не яўрэй, значыцца, яму могуць дараваць усё, нават той факт, што ў кабарэ „Буравеснік” яго віталі як „таварыша”. Ён залатавалосы рэйнец. Бацька яго залатавалосы рэйнец, пакуль фінансавыя клопаты не зрабілі яго сівым.. А маці Бэла і сястра Ёзі беззаганна залатавалосыя, з берагоў Рэйна. „Я — залатавалосы рэйнец”, — напяваў Гендрык Гёфген, развяселены шампанскім і сваімі развагамі. І ў выдатным настроі лёг у ложка.

На раніцу, праўда, на душы зрабілася зноў неспакойна. Як паставяцца да яго калегі, якія, са свайго боку, ніколі не выступалі ў „Буравесніку” і якіх паэт Мук ніколі не называў „бальшавікамі”? Калі ўсе разам выпраўляліся на здымкі, яму нават здалася, што з ім трымаюцца халаднавата. Толькі комік-яўрэй завёў з ім доўгую размову, і гэта хутчэй можна было прыняць за трывожны знак. Гендрык адчуваў сябе ізаляваным і ўжо крыху пакутнікам і таму пачаў гарачыцца і зрывацца. Коміку ён сказаў, што нацысты неўзабаве праваляцца і аскандаляцца. Але маленькі гумарыст апасліва адказаў:

— Ай не, калі ўжо яны дарваліся да ўлады, дык трымацьмуць яе доўга. Дай Божа, каб хоць крышачку разумней і спакайней паставіліся да нашага брата, яўрэя. Трэба паводзіцца цішэй, і, дасць Бог, бура пройдзе міма, нічога з намі не станецца, — так разважаў комік. І Гендрык увогуле з ім згаджаўся, але з гонару маўчаў.

Некалькі дзён дрэннае надвор’е не давала нямецкім артыстам пачаць здымкі на адкрытым паветры; усе заставаліся ў Мадрыдзе да канца лютага. З радзімы даходзілі супярэчлівыя, трывожныя весткі.. Складвалася ўражанне, што Берлін у гарачцы захаплення перамогай вітае нацыянал-сацыялісцкага рэйхсканцлера. Зусім інакш, калі верыць газэтам і прыватным весткам, было ў паўднёвай Германіі і асабліва ў Мюнхене. Сцвярджалі, што трэба чакаць аддзялення Баварыі ад рэйха і абвяшчэння манархіі Вітэльсбахера. Але магчыма, гэта толькі беспадстаўныя чуткі і тэндэнцыйныя перабольшванні. Бадай, не варта надта пакладацца на іх, лепей ужо дэманстрацыйна падкрэсліваць сімпатыю да новай улады. Так і паводзіліся нямецкія артысты, якія сабраліся ў Мадрыдзе на пастаноўку дэтэктыўнага фільма. Малады палюбоўнік — прыгажун мужчына з доўгім славянскім прозвішчам — раптам заявіў, што ўжо каторы год ён сябар германскай нацыянал-сацыялісцкай рабочай партыі, пра што раней упарта маўчаў. Яго партнёрка, мяккія цёмныя вочы і мякка выгнуты нос якой змушалі засумнявацца ў чысціні яе германскага паходжання, дала зразумець, што ўжо мала не заручана з відным дзеячам той самай партыі, а яўрэйскі комік ўсё больш аціхаў і засмучаўся.

А Гёфген трымаўся самай проста і бяспечнай тактыкі — ён накінуў на сябе таямнічае маўчанне. Хай ніхто і не падазрае, колькі клопату ў ягонай галаве. Бо паведамленні ад фройляйн Бэрнгард і іншых верных людзей з Берліна проста ашаламлялі. Роза пісала, што трэба рыхтавацца да самага горшага. Яна падкідала

змрочныя намёкі на „чорныя спісы”, якія нацысты складалі некалькі гадоў і ў якіх фігуруюць і тайны радца Брукнер, і Прафесар, і Гендрык Гёфген. Прафесар быў у Лондане і пакуль што не збіраўся вяртацца ў Берлін. Фройляйн Бэрнгард настойліва раіла свайму Гендрыку трымацца пакуль далей ад нямецкай сталіцы — у яго мароз прабегаў па скуры, калі ён прачытаў гэта. Толькі што ён яшчэ быў сярод самых паважаных людзей — і раптам павінен стацца ссыльным. Яму нялёгка было захаваць халодны выгляд перад злараднымі калегамі і на здымках быць прасцецкім і сцяравозным, як ад яго чакалі.

Калі трупа пачала рыхтавацца да ад’езду дамоў і нават заклапочаны яўрэй-комік пачаў пакавацца, Гендрык заявіў, што важныя перамовы па справах кіно змушаюць яго пад’ехаць у Парыж. Трэба было выйграць час. Наўрад ці разумна акурат цяпер паказвацца ў Берліне. А праз некалькі тыдняў усё хутчэй за ўсё ўтрасецца...

А тым часам грозныя ўзрушэнні былі яшчэ наперадзе. Першае, пра што пачуў Гёфген, прыехаўшы ў Парыж, было паведамленне пра падпал германскага рэйхстага. Гендрык, які шмат гадоў іграў злачынцаў, меў вопыт у разгадванні крымінальных камбінацыяў і, апрача таго, ад прыроды меў нюх на нізкія памкненні злачыннага свету, адразу зразумеў, хто задумаў і здзейсніў гэтую бандыцкую правакацыю: гніюшая і прытым дзіцячая хітрасць нацыстаў падагравалася менавіта фільмамі і тэатральнымі спектаклямі, у якіх Гендрык звычайна граў галоўныя ролі. Гёфген не мог не прызнацца сабе, што да пачуцця жудасці ад грубага трыку з падпалам дамяшалася іншае адчуванне — задавальненне, безмалъ пахацімская радасць. Разбэшчаная фантазія авантурыстаў павяла іх на гэты нахабны, лёгкі для раскрыцця падман, які прынёс поспех толькі таму, што ніхто ў самой Германіі ўжо не смеліся пратэставаць, а ўвесь свет, заклапочаны больш сваім спакоем, чым меркаваннямі высакародства і маральнасці, не быў схільны ўмешвацца ў злавесныя афёры глыбока падазронага рэйха.

„Якое яно моцнае, зло, — падумаў артыст Гёфген з вусцішным жахам. — На што толькі не ідуць! І поўная беспакаранасць! Усё сапраўды ідзе як у фільмах і п’есах, дзе я так часта граў галоўныя ролі”. Гэта былі самыя смелыя яго думкі. Але ён ужо ўгадваў, мала што не мог сам сабе прызнацца ў гэтым, таямнічую ўзаемасувязь паміж сабою і той сумніўнай, разбэшчанай сферай, дзе задумваюцца і здзяйсняюцца вульгарныя злачынныя акцыі накіраваныя падпалу рэйхстага. Спачатку, праўда, Гендрык наўрад ці быў здольны доўга разважаць над пахібнай псіхалогіяй нямецкіх злачынцаў і над тым, што яго асабіста магло яднаць з гэтымі выпаўзнямі са злачыннага свету, яго турбаваў свой лёс. Пасля падпалу рэйхстага ў Берліне арыштавалі шмат людзей, з якімі ён быў у прыяцельстве, у тым ліку Ота Ульрыхса. Роза Бэрнгард пакінула свой пост на Курфюрстэндам і паспешна выехала ў Вену. У пісьмах адтуль яна заклінала свайго сябра Гёфгена ні пры якіх умовах не ступаць на нямецкую зямлю.

„Ты паставіш пад пагрозу сваё жыццё!” — пісала Роза з гатэля „Брыстоль” у Вене.

Гендрык рашыў, што гэта рамантычныя перабольшанні. Тым не меней занепакоіўся. З дня на дзень адкладваў ад’езд. Вольны, нервовы хадзіў па парыжскіх вуліцах. Ён не ведаў горада, але яму зусім не хацелася радавацца яго прыгажосці альбо нават заўважаць яе.

Гэта былі горкія тыдні, можа, самыя горкія. Ён ні з кім не бачыўся. Праўда, ведаў, што той-а-той з яго знаёмых цяпер у Парыжы, але не рашаўся ўступаць у кантакт ні з кім. Пра што з імі гаварыць? Яны толькі знясіляць яго сваім патэтычным жахам ад нямецкіх падзеяў, там жа і праўда адбываецца нешта жахлівае, і чым далей, тым больш жудаснае. Вядома, яны спалілі ўсе масты на радзіму, дзе тыраны іх так ненавідзелі. Яны ўжо эмігранты. „А я, хто я цяпер?” — пытаўся сам у сябе Гендрык Гёфген, увесь у страху. І ўсё ў ім пратэставала супроць такой думкі.

Але за доўгія адзінокія гадзіны ў нумары гатэля, на мастах, на вуліцах і ў кавярнях горада Парыжа ў ім выпявала змрочная ўпартасць — славуная ўпартасць,

самае лепшае пачуццё з усіх, якія ён калі-небудзь меў. „Што ж мне — вымольваць дараванне ў гэтай банды забойцаў? — думаў ён тады. — Што ж я, не магу абысціся без іх? Што ж, маё імя не мае міжнароднага гучання? Я магу дзе хоч прабіцца, гэта, вядома, нялёгка, але нічога, неяк усё ўладзіцца. І якая палёгка, так, так, якое збавенне! Горда, па сваёй волі пайсці з краіны, дзе зачумленае павебра; і на ўвесь голас заявіць пра салідарнасць з тымі, хто хоча змагацца з кривавым рэжымам! Якім чыстым я адчую сябе, калі праб’юся да такога рашэння! Які новы сэнс, якую новую годнасць атрымае маё жыццё!”

З такімі настроймі, што давалі яму моцную, нават цёмную радасць, хоць, праўда, і нядоўгую, увесь час спалучалася патрэба зноў убачыць Барбару і пра ўсё з ёю пагаварыць — Барбара ягоны добры анёл. Як яна патрэбна яму цяпер! Ужо каторы месяц ён не меў пра яе ніякіх вестак, нават не ведаў, дзе яна. „Мусіць, сядзіць у маёнтку генераліхі і не дбае! — горка думаў ён. — Я ёй гэта прадказваў, яна яшчэ знойдзе цікавыя бакі ў фашысцкім тэроры. Усё ідзе як па пісаным: я пакутую, я блукаю па вуліцах чужога горада, а яна, нябось, цяпер балабоніць з якім-небудзь забойцам і катом, як балабоніла з Гансам Мікласам...”

Адзінота рабілася нясцерпнай, і ён пачаў суцяшаць сябе думкай выпісаць прынцэсу Тэбаб з Берліна ў Парыж. Як было б добра зноў пачуць яе раскацісты рогат, дакрануцца да яе моцнай рукі, такой шурпатай навобмацак, як кара! Як бы яго гэта падмацавала і асвяжыла! Напляваць бы на Германію і пачаць новае, дзікае жыццё з прынцэсай Тэбаб! Ах, як было б добра! Няўжо гэта немагчыма! Паслаць тэлеграму ў Берлін, і ўжо на другі дзень сюды явіцца Чорная Венера ў сваіх зялёных боціках і з чырвонай нагайкай у чамадане. У цэнтры салодкіх і мяцежных мрояў Гендрыка стаяла прынцэса Тэбаб. У рэзкіх, хвалюючых фарбах ён маляваў сабе жыццё, якое павядзе з ёю ўдваіх. Можна пачаць з таго, каб зарабляць свой хлеб у якасці танцавальнай пары ў Парыжы, Лондане, Нью-Йорку: „Гендык і Джульета, два найлепшыя ў свеце майстры стэпу!” Але на адных танцах далёка не затанцуеш. Гендыку мроіліся і больш смелыя магчымасці. З танцавальнай пары магла атрымацца пара аферыстаў, пацешна было б сыграць у жыцці ролю свецкага крымінальніка, якую так часта даводзілася іграць у кіно і тэатры, — з усімі небяспекамі і наступствамі! Побач з цудоўнай дзікункай круціць за нос ненавіснае, пагарджанае грамадства, якое пры фашызме раскрыла свой сапраўдны мярзотны нораў! І не малімоніцца з імі — гэта чароўнае прадстаўленне! Некалькі дзён Гендык быў апантаны гэтай ідэяй. Можна, ён і насамрэч зрабіў бы першы крок і паслаў бы тэлеграму цемнаскурай дачцэ правадыра, калі б не дайшло да яго паведамленне, якое адразу перакрэсліла ўсе планы.

Важнае пісьмо прыйшло ад маленькай Ангелікі Зіберт. Хто б мог падумаць, што менавіта Ангеліка, якую Гендык так жорстка, так зняважліва не заўважаў, сыграе вырашальную ролю ў ягоным жыцці! Гендык даўным-даўно забыў, што ёсць нейкая маленькая Зіберт, і, калі цяпер спрабуе ўявіць сабе яе твар, маленькі, баязлівы тварык трынаццацігадовага падлетка з блізарукімі светлымі вачыма, яму здаецца, быццам ён быў вечна заліты слязьмі, а маленькая Ангеліка плакала няспынна, не прасыхаючы. Але ж ці не давалі ёй даволі часта нагоды для слёз? Гендык вельмі добра памятаў, як подла ён сам з ёю абыходзіўся... Але ўпартае, пяшчотнае сэрца заставалася яму верным. Гендык здзіўляўся. І ў яго былі ўсе падставы — ён жа меркаваў пра іншых па сабе і заўсёды разлічваў на эгаізм і подласць у сваіх блізкіх. Добрыя ўчынкі заўсёды ўводзілі яго ў разгубленасць. У пустым гасцінічным нумары, вывучаным да драбніц, ён заплакаў над пісьмом Ангелікі. Слёзы на вочы нагнала не толькі нервознасць, не толькі стомленасць — ён быў шчыра расчулены. Якая шчаслівая была б Ангеліка, як бы яна была ўзнагароджана за свае пакуты, калі б магла пабачыць, як той, праз каго яна праліла столькі слёз, сам плача над яе пісьмом! Гэта ж яе каханне напоўніла дарагія, халодныя вочы салёнымі кроплямі.

У сваім лісце Ангеліка паведамляла, што яна ў Берліне, часам здымаецца ў

фільмах, і живеца ёй няблага. Адзін малады ўдачлівы рэжысёр убіў сабе ў галаву ажаніцца з ёю, „але, вядома, я пра гэта і думаць не магу”, — пісала яна, і Гендрык усміхаўся, чытаючы гэтыя радкі: вось якая яна недаступная, незацэпа, адхіляе ўсе прапановы і падкопы, якія б вабныя яны ні былі, упарта апантаная недаступным і растрачвае свае пачуцці на таго, хто іх не заўважае, хто яе не цэніць. На здымках вялікай камедыі з жыцця пачатку XIX стагоддзя яна пазнаёмілася з актрысай Ліндэнталь — той самай дамай, якая была першай інжэню ў Ене і прыяцелькай лётчыка — нацыянал-сацыяліста. Гендрык прагна і з нянавісцю сачыў за нямецкімі падзеямі па газэтах і ведаў, што гэты лётчык належыць да ліку магутных верхаводаў новага рэйха. Выходзіць, Лота Ліндэнталь зрабілася ўплывовай асобай. Якраз перад ёю Ангеліка і хадайнічала за Гендрыка.

У летуценных тонах пісьмо паведамляла пра дзівосную абаяльнасць, розум, далікатнасць і вытанчанасць Лоты Ліндэнталь. Ангеліка запэўнівала, што гэтая найдабрэйшая і мілая дама можа паўплываць на свайго магутнага сябра самым спрыяльным чынам. Яна і цяпер ужо многае зрабіла, асабліва для тэатра. Вялікі муж мае прыхільную цікавасць да драмы, оперы і оперы. Яго каханья — альбо дамы, якім ён працяўляў адмысловую павагу, — былі ў большасці актрысы пачуццёвага складу. Ён гатовы быў на любую ласку дзеля іх, калі ішлося не пра штосьці сур'ёзнае, а толькі пра вясёлыя дробязі накшталт акторскай кар'еры. Маленькая Зіберт звярнула ўвагу Лоты Ліндэнталь на тое, што Гендрык сядзіць у Парыжы і не рашаецца вярнуцца ў Германію. Тут фаварытка валадара дабрадушліва засмяялася. „Чаго ж баіцца гэты чалавек?” — і яна зрабіла наіўныя вочы. Гёфген жа не яўрэй, хутчэй залатавалосы рэйнец, і не належыць ні да якой партыі? Дарэчы, ён сапраўдны майстар — фройляйн Ліндэнталь бачыла яго ў ролі Мэфіста.

— Без такіх людзей, як ён, нам проста не абысціся, — сказала гэтая дама і абяцала таго ж дня перагаварыць са сваім сябрам.

— Ах, ён наскрозь ліберальны, — гаварыла першая інжэню з Ены: ужо ж яна яго ведае! І ўсе прысутныя адчулі багавейнае трапятанне, калі яна такім інтымным тонам загаварыла пра свайго жахлівага волата.

— Ён не злапомны. Хай Гёфген раней і рабіў розныя выбрыкі і глупствы — ён гэта ўсё разумее, калі гаворка ідзе пра мастака вялікага маштабу. Бо галоўнае — здорае зерне, — гаварыла Лота крыху бяссэнсава, але вельмі сардэчна.

І яна зрабіла, што абяцала. Калі ўсемагутны ўчыніў ёй вячэрнюю візітацыю, яна пачала яго ўмольваць:

— Мілы, ну будзь добры, ну, калі ласка!

Яна ўбіла сабе ў галаву, што ў першай яе берлінскай ролі яе партнёрам павінен быць Гендрык Гёфген.

— Ён жа так падыходзіць да гэтай ролі! — трашчала інжэню. — Бо, зрэшты, ты і сам зацікаўлены, каб у мяне быў прыемны партнёр, калі я ўпершыню выступіла перад берлінскімі таварышамі па партыі!

Генерал спытаўся, ці не яўрэй Гёфген. Калі даведаўся, што не, што наадварот — чыстапародны светлавалосы рэйнец, ён абяцаў, што з „гэтым хлопцам” нічога не здарыцца, чаго б ён раней ні навывчараў.

Пра спрыяльны вынік гутаркі Ліндэнталь адразу паведаміла маленькай каляжанцы Зіберт, а тая, у сваю чаргу, ледзьве дачакалася магчымасці паведаміць Гендрыку пра выдатны паварот справы.

Ну вось, змрочны перыяд парыжскіх пакутаў заду! З самотнымі шпацырамі ўніз па бульвары Сэн-Мішэль, па набярэжнай Сены ці па Елісейскіх палях пакончана! Годзе! Няўжо і праўда Гендрык Гёфген аддаваўся бунтарскім марам у пустым гатэльным нумары? Няўжо і праўда ён калі-небудзь адчуваў неадольную, змрочную і салодкую патрэбу ачысціцца, вызваліцца, пачаць новае, дзікае жыццё? Ён ужо і сам нічога не памятаў — пакуль пакаваў чамаданы, усё было забыта. Напяваючы ад радасці, спакусліва гатовы кінуцца ўпадскокі па пакоі, ён кінуўся ў бюро падарожжаў „Кук і сын”, каб заказаць спальнае купэ на берлінскі цягнік.

Вярнуўшыся ў гатэль, што непадалёк ад бульвара Манпарнас, Гендрык праходзіў міма „Кафэ дзю Дом”. Стаяла пагода, многія сядзелі на адкрытым паветры, сталы і крэслы стаялі пад брызентам, на тратуары. Гендрыку ад хады зрабілася горача, захацелася прысесці на чвэрць гадзіны, выпіць апельсінавага соку. Ён спыніўся, але, праводзячы высакамерным позіткам па гаварлівым натоўпе, перадумаў. Ці мала каго тут можна сустрэць! Тут могуць аказацца старыя знаёмыя, а іх лепей абыходзіць бокам. Бо, здаецца, „Кафэ дзю Дом” — месца сустрэч эмігрантаў? Не, не, лепей прайсці міма. Ён ужо намерыўся быў адварнуцца, але тут пагляд яго спыніўся на групе людзей за круглым столікам. Гендрык уздрыгнуў. Ён так спалохаўся, што яму балюча кальнула ў живот, і некалькі секунд ён не мог варухнуцца.

Спачатку ён пазнаў фраў фон Гэрцфэльд; толькі потым заўважыў побач з ёю Барбару. Барбара ў Парыжы, яна ўвесь час была тут, ён сумаваў па ёй, яна яму была патрэбная, як ніколі, а жыла ў тым самым горадзе, у тым самым квартале, што і ён, — магчыма, усяго за некалькі дамоў! Барбара пакінула Германію, і вось яна сядзіць на тэрасе „Кафэ дзю Дом”, сядзіць побач з Гедай фон Гэрцфэльд, з якой у Гамбургу зусім не сябрвала. Але цяжкія абставіны іх звялі... Яны сядзяць за адным сталом. Абедзве маўчаць, абедзве глядзяць удалечыню аднолькава панылымі, задумлівымі і глыбокімі позіткамі.

„Як пабялела Барбара!” — падумаў Гендрык. Яму раптам падалося, што яны зусім тут і не сядзяць, што яны — існуюць толькі ў ягоным уяўленні. Калі яны жывыя, дык чаму не рухаюцца? Чаму сядзяць так нерухома, чаму ў іх такія журботныя вочы?

Барбара падпірала рукой бледны твар. Паміж цёмнымі брывамі пралегла рыса, якой Гендрык раней не заўважаў: магчыма, гэта ад напружаных, горкіх роздумаў? Рыса надавала твару замроены, амаль суровы выраз. На Барбары быў шэры плашч і ярка чырвоны шаль. У гэтай вопратцы з пакутніцкім, напружаным тварам яна рабіла крыху дзікае, амаль страшнае ўражанне.

Фраў фон Гэрцфэльд таксама была бледная, але на яе шырокім мяккім твары не было грознай пячаткі, была толькі пяшчотная журба. Апрача Барбары і Геды, за сталом сядзела яшчэ адна дзяўчына — Гендрык раней ніколі не бачыў яе — і двое маладых людзей. Адзін з іх быў Себасцьян, Гендрык пазнаў яго выцягнутую шыю, замглены, задумлівы пагляд і пасму попельна-светлых валасоў.

Гендрык хацеў крыкнуць, хацеў павітацца, першым рухам яго душы было абняць Барбару, пагаварыць з ёю пра ўсё, пра ўсё пагаварыць з ёю. Як часта ён марыў пра гэта ў дні самоты! Але ў галаве ўжо круцілася: „Як яны прымуць мяне? Пачнуць задаваць пытанні — што мне адказваць? Тут, у кішэні пінжака, у мяне білет у спальнае купэ берлінскага цягніка, і ўсё гэта дзякуючы спрыянню дзвюх ласкавых светлавалосых дам. Я ўжо як бы прымірыўся з рэжымам, які прагнаў гэтых людзей, а я ж прысягаўся Барбары ў непрамірымай варожасці да яго. Якую пыхлівую ўсмешку скроіць Себасцьян! І як мне вытрымаць позірк Барбары, яе цёмны, пагардлівы, бязлітасны позірк? Трэба ўцякаць — здаецца, яны мяне пакуль не заўважылі, — яны ж усе глядзяць дзіўнымі позіткамі ў пустату. Трэба хутчэй уцякаць, гэтая сустрэча мне не па сіле...”

За столікам не рухаліся; здавалася, яны глядзяць праз Гендрыка Гёфгена, як праз паветра. Яны сядзелі застылыя, быццам ад невыноснага болю, пакуль Гендрык спяшаўся прэч дробнымі цвёрдымі крокамі, як чалавек, які ўцякае ад небяспекі і стараецца схаваць свой страх.

Пасля першай рэпетыцыі Лота Ліндэнталь сказала Гёфгену:

— Проста бяда, што генерал цяпер шалёна заняты. Калі б ён толькі змог, ён напэўна прыйшоў бы на рэпетыцыю паглядзець, як мы працуем. Вы сабе нават уявіць не можаце, якія бліскучыя парады ён часам дае нам, актёрам. Мне здаецца, што ў пытаннях тэатра ён разбіраецца не горш, чым у сваіх самалётах, — а гэта нешта-такі значыць!

Гендрык мог сабе гэта ўявіць, і ён пачціва кіўнуў. Пасля спытаўся ў фройляйн Ліндэнталь, ці дазволіць яна яму адвезці яе дамоў у яго машыне. Яна гэта яму дазволіла з мілай усмешкай. Падаючы ёй руку, ён ціха сказаў:

— Для мяне вялікая, вялікая радасць іграць разам з вамі. Апошнімі гадамі давялося шмат намучыцца з манернасцю партнёра. Дора Марцін сапсавала нямецкіх актрыс дрэнным прыкладам свайго сутаргавага стылю, — гэта ўжо не ігра, а істэрычнае крыўлянне. І вось зноў я чую ваш ясны, просты і душэўны голас.

Яна ўдзячна паглядзела на яго пукатымі, фіялкавымі, дурнымі вачыма.

— Я так рада гэта чуць, — прашаптала яна і мацней сціснула яго руку. — Я ж ведаю, вы мне не ліслівіце. Чалавек, які так свята ставіцца да свайго паклікання, не ліслівіць у пытаннях мастацтва.

Гендрык проста жажнуўся ад думкі, што ягоныя словы маглі быць прынятыя за ліслінасць.

— О, прашу вас! — Ён прыклаў руку да сэрца. — Я — і ліслівіць! Мае сябры звычайна папракаюць мяне за самую горкую праўду!

Ліндэнталь рада была пачуць гэта.

— Вельмі люблю пчырых людзей, — адказала яна сціпла.

— Шкада, што мы ўжо прыехалі, — сказаў Гендрык, спыняючы машыну перад ціхім элігантным домам на Тыргартэнштрасэ. Тут жыла Лота Ліндэнталь. Ён нагнуўся да яе рукі, трошачкі ссунуў шэрую лайкавую пальчатку і дакрануўся губамі да малочна-белай скуры.

Здавалася, яна не заўважыла маленькай дзёрзкасці, у кожным разе не асудзіла яго за гэта, усмешка па-ранейшаму ззяла на яе твары.

— Тысяча падзяк за тое, што дазволілі вас правесці, — сказаў ён у сваёй схіленай позе.

Пакуль яна ішла да дзвярэй ён думаў: „Калі абвернецца, усё добра. А калі яшчэ памахае мне рукою, — гэта трыумф, і я пайду далёка”. Яна, трымаючыся проста, перасекла вуліцу. Падышоўшы да дзвярэй, павярнула галаву, паказала распраменены твар і — якое шчасце! — памахала рукою. Гендрык адчуў трапятанне, калі Лота Ліндэнталь хітравата крыкнула:

— Та-та!

Гэта было больш, чым ён мог спадзявацца. З глыбокім уздыхам палёгкі ён адкінуўся на скураным сядзенні свайго „мэрсэдэса”.

Яшчэ раней, чым вярнуцца ў Берлін, Гендрык ведаў, што без пратэкцыі Ліндэнталь ён прапаў бы. Маленькая Ангеліка, якая сустрэла яго на вакзале, магла і не намякаць на гэта — сітуацыя была яму ясная і без намёкаў. У яго былі страшныя ворагі, сярод іх такія ўплывовыя, як пісьменнік Цэзар фон Мук — міністр прапаганды паставіў яго дырэктарам Дзяржаўнага тэатра. Драматург зрабіў Гёфгену, які заўсёды бракаваў яго п’есы, ледзяны прыём. На яго твары са сталёвымі вачыма і з’едліва сціснутымі вуснамі застыў выраз непрыступнай строгасці і годнасці. Ён сказаў:

— Не ведаю, ці зможаце вы ўжыцца з намі, гер Гёфген. Тут жа цяпер пануе зусім іншы дух, не той, да якога вы прывыклі. З бальшавіцкімі парадкамі пакончана. — Аўтар драмы „Танэнбэрг” пагрозліва выцягнуўся. — Вы ўжо не зможаце выступаць у п’есах вашага сябра Мардэра альбо ў так цанёных вамі французскіх фарсах. Цяпер наша мастацтва будзе не семіцкае і не гальскае, а нямецкае. І вам, гер Гёфген, прыйдзецца даказаць, ці здольныя вы садзейнічаць нам у такой высакагоднаснай працы. Шчыра скажу, я не бачыў асаблівых падставаў выклікаць вас з Парыжа. — Пры слове „Парыж” у Цэзара фон Мука грозна бліснулі вочы. — Але фройляйн Ліндэнталь хоча, каб вы былі яе партнёрам у маленькай камедыі, выбранай для яе дэбюту. — Мук сказаў гэта крыху грэбліва. — Я не хацеў бы праяўляць няласкі ў адносінах да дамы, — працягваў ён з фальшывай зычлівасцю і высакамерна закончыў: — Зрэшты, я перакананы, што роля элігантнага сябра дома і спакушальніка вам не здасца цяжкай. — І па-ваеннаму скупым жэстам рукі дырэктар

даў зразумець, што гутарка закончаная.

Не вельмі прыемны пачатак! Тым болей калі ўзгадаць, што за помслівым выскачкам стаіць уласнай персонай міністр прапаганды. А ён якраз усемагутны ў пытаннях культуры. Ён быў бы і абсалютна ўсемагутны, калі б генерал авіяцыі, узведзены ў прускія прэм'ер-міністры, не ўбіў сабе ў галаву, што яму трэба ўмешвацца ў справы дзяржаўных тэатраў. А ў гэтых справах, хоць бы дзеля Лоты, таўстун моцна зацікаўлены. Так пайшла крывасць і ўзнікла нязгодзіца і звада, барацьба за ўладу паміж магутнымі валадарамі — галавой прапаганды і галавой авіяцыі. Гендрык ніводнага з паўбагоў пакуль што на вочы не бачыў, але ведаў, што варожасць аднаго ён зможа вытрымаць, толькі заручыўшыся падтрымкай другога. Дарога да прэм'ер-міністра вядзе праз актрысу. Гендрыку трэба заваяваць Лоту Ліндэнталь.

У першыя тыдні свайго новага берлінскага жыцця Гендрык жыў толькі адным помыслам: Лота Ліндэнталь павінна яго палюбіць. Бліскучым вачам і сцяргознай усмешцы яшчэ ніхто не здолеў супрацьстаяць, а ўрэшце яна таксама толькі чалавек, не больш таго. Цяпер на карту пастаўлена ўсё, трэба пусціць у ход усё сваё майстэрства — Лоту трэба заваяваць, як крэпасць. Хай сабе ў яе занадта пухлыя грудзі і вочы, як у каровы, хай яна правінцыйная, праязічная, пляваць на яе дваіное падбароддзе і хімічную андуляцыю: для яго яна жаданая больш за любую багіню.

І Гендрык змагаўся. Ён быў глухі і сляпы да ўсяго, што адбывалася навокал. Яго воля, увесь яго розум скіраваліся на адну мэту: заваяваць бялявую Лоту. Толькі для яе ў яго былі вочы, больш ён нічога не заўважаў. Маленькая Ангеліка пралічылася, калі думала, што Гёфген з удзячнасці будзе хоць крышку дарыць яе сваёй увагай. Толькі першыя гадзіны пасля прыбыцця ён быў з ёю мілы. Але як толькі яна пазнаёміла яго з Ліндэнталь, дык тут жа і перастала існаваць. Ёй прыйшлося выплакацца на грудзях у свайго кінарэжысёра, а Гендрык адразу скіраваўся да адной мэты, імя якой — Лота.

Ці заўважыў ён, як змяніліся вуліцы Берліна? Ці бачыў ён карычневыя і чорныя кашулі, сцягі са свастыкай, калоны моладзі? Ці чуў ваяўнічыя песні, якія распявалі на вуліцах, ляцелі з радыёпрыёмнікаў, з кінаэкранаў? Ці браў да ўвагі прамовы фюрэра, яго пагрозы і пахвальбу? Ці чытаў газеты, якія прыхарошвалі, замоўчвалі, хлусілі, але тым не меней выплюхвалі даволі страшныя ісціны? Ці турбаваў яго лёс людзей, якіх раней ён называў сваімі сябрамі? Ён нават не ведаў, дзе яны. Можа, сядзяць у якой-небудзь кавярні ў Празе, Цюрыху ці Парыжы, можа, іх катуюць у канцэнтрацыйных лагерах, можа, хаваюцца на гарышчах і ў сутарэннях Берліна? Гендрыка ані не цікавілі гэтыя змрочныя дэталі. „Я ж не магу ім патворыць, — гэтай формулай ён адганяў ад сябе ўсякую думку пра пакутнікаў. — Я сам у пастаяннай небяспецы, хто ведае, можа, Цэзару фон Муку ўжо заўтра ўдасца дабіцца майго арышту. Вось як буду ўпэўнены ў сваім становішчы, тады я змагу пасабляць іншым!”

Толькі з вялікай неахвотай, адным вухам, Гендрык прыслухоўваўся да чутак пра лёс Ота Ульрыхса. Камуніст — артыст і агітатар, арыштаваны адразу пасля падпалу рэйхстага, быў аддадзены жахлівым працэдурам, якія тут называюцца „допытамі”. Гэта мне раскажаў адзін чалавек, які сядзеў у суседняй з Ульрыхсам камеры, — так баязліва, прыглушаным голасам сказаў тэатральны крытык Ірыг, які да 30 студзеня 1933 года належаў да крайне левых і быў перадавым барацьбітом за строга марксісцкую літаратуру, якая стаіць выключна на варце інтарэсаў класавай барацьбы. Цяпер ён мерыўся прымірыцца з новым рэжымам. Як трымцелі раней перад доктарам Ірыгам пісьменнікі, западозраныя ў буржуазна-ліберальных альбо, што яшчэ горш, у нацыяналісцкіх светапоглядах! Самы пільны і нецярпімы жрэц марксісцкай літары, ён аддаваў іх анафеме, праклінаў і знішчаў, называючы наёмнымі эстэтамі капіталізму. Чырвоны тата ад літаратуры не быў схільны бачыць нюансы і праводзіць дакладныя адрозненні. Яго думка была такая: хто не за мяне, той супроць мяне, хто піша не па рэцэптах, якія я склаў, той крываваы сабака, вораг пралетарыяту, фашыст. І калі яму самому пра гэта яшчэ невядома, дык ён даведаецца ад мяне — загадчыка літаратурным аддзелам навінаў. Катэгарычныя прысуды

доктара Ірыга прымаліся ўсімі, хто залічваў сябе да левага авангарду, абсалютна сур'эзна, хоць і друкаваліся на старонках буржуазнай газеты. Бо ў тых часы біржавыя газеты любілі дзеля жарту аддаваць літаратурны адзел марксістам — гэта надавала ім пікантнасці і нікому, па сутнасці, не замінала. Жыццёва важным адзіелам газеты быў гандлёвы адзел. А ў падвале, куды не заглядваў ніводзін сур'эзны камерсант, мог павыдурнівацца і чырвоны тата.

Доктар Ірыг „выдурніваўся” шмат гадоў падрад і стаўся рашаючай інстанцыяй ва ўсіх справах марксісцкай мастацкай крытыкі. Калі нацыянал-сацыялісты прыйшлі да ўлады, яўрэйскі рэдактар „Біржавых навінаў” склаў з сябе паўнамоцтвы. Доктару Ірыгу дазволілі застацца, бо ён здолеў даказаць, што ўсе ягоныя продкі як з боку бацькі, так і з боку маці былі арыўцы, а сам ён ніколі не быў членам ніводнай з сацыялістычных партыяў. Не доўга думаючы, ён згадзіўся весці літаратурны адзел „Біржавых навінаў” у тым самым строгім нацыянальным духу, у якім былі вытрыманыя палосы палітычнага адзіела і які адчуваўся нават у адзіеле „Рознае”.

— Я ж заўсёды выступаў супроць буржуа і дэмакратаў, — казаў доктар Ірыг. На самай справе, ён, як і раней, кідаў перуны і маланкі супроць „рэакцыйнага лібералізму”. — Змяніўся толькі зыходны пункт погляду. — Гэтая гісторыя з Ота проста жажлівая, — гаварыў бравы доктар Ірыг засмучаным голасам.

У многіх артыкулах ён характарызаваў рэвалюцыйнае кабарэ „Буравеснік” як адзіны тэатр сталіцы, варты ўвагі, у якога ёсць будучыня. Ульрыхс належаў да ліку самых блізкіх славутаму крытыку людзей.

— Жахліва, жахліва, — мармытаў доктар, нервова сціскаў рагавыя акулеры і праціраў шкельцы.

Гёфген таксама трымаўся той думкі, што гэта жахліва. Абодвум ім, шчыра кажучы, не было чаго дадаць да сказанага. Ім не асабліва прыемна стала сустрэчка. Для сустрэчы яны выбралі аддаленую, мала наведваную кавярню. Абодва былі скампраметаваныя сваім мінулым, абодва, магчыма, і да гэтага часу былі на падазрэнні. Калі б іх убачылі разам, гэта магло б зрабіць уражанне змовы... Яны маўчалі, задуменна глядзелі ў пустату, адзін праз рагавыя акулеры, другі праз манокль.

— Я зараз, канечне, нічога зрабіць не магу для бедалагі, — сказаў нарэшце Гёфген.

Ірыг, які сам хацеў сказаць гэта, кінуў. Потым абодва зноў замоўклі. Гёфген пакручваў муштук цыгарэты. Ірыг адкашліваўся. Магчыма, яны саромеліся адзін аднаго. Кожны ведаў, пра што думае другі. Гёфген думаў пра Ірыга, а Ірыг пра Гёфгена: „Так, так, дарагі мой, ты такая самая свіння, як і я”. Гэтую думку кожны ўгадваў па вачах субяседніка. Абодвум было сорамна.

Маўчанне зрабілася нясцерпным. Гёфген устаў.

— Трэба ператрываць, — сказаў ён ціха і паказаў рэвалюцыйнаму крытыку свой бледны твар гувернанткі. — Нялёгка, але трэба пацярпець. Бывайце, дарагі сябар.

У Гендрыка былі ўсе падставы радавацца: усмешкі Лоты Ліндэнталь рабіліся ўсё саладзейшыя, усё больш абяцалі. Калі рэпетыравалі якую-небудзь інтымную сцэну — а камедыя „Сэрца” амаль уся складалася з інтыму паміж жонкай буйнога дзялка, ролю якой выконвала Лота, і галантным сябрам дома, якога іграў Гендрык, — здаралася, яна з уздыхам прыціскала свае грудзі да грудзей партнёра і кідала на яго вільготныя позіркы: Гёфген, са свайго боку, быў стрымана-меланхалічны і дысцыплінаваны, але так, быццам за гэтым крылася ліхаманкавая жарсць. Ён трымаўся з фройляйн Ліндэнталь з элегантай стрыманасцю, часцей за ўсё называў яе „ласкавая фраў”, а ў рэдкія хвіліны „фраў Лота”, і толькі падчас працы, у рухлівасці сумесных рэпетыцыяў, у яго прарывалася даверлівае таварыскае „ты”. Але вочы яго, здавалася, увесь час прамаўлялі: „Ах, каб толькі я мог, як бы я хацеў абняць цябе, радасць мая! На мой вялікі жаль, я мушу стрымлівацца, таго патрабуе лаяльнасць да нямецкага героя, які называе цябе свай...” Вось якімі палкімі, па-

мужчынску стрыманымі пачуццямі ззялі прыгожыя вочы артыста Гёфгена. А насамрэч ён думаў так: „Ну, чаму, Госпадзе, чаму прэм’ер-міністр, які мог бы мець любую, выбраў менавіта гэтую? Яна, магчыма, нішто сабе баба і выдатная гаспадыня, але ж страх якая тоўстая і пры тым смех якая манерная. Зрэшты, і актрыса нікудышняя...”

На рэпетыцыях часта падмывала накрычаць на Ліндэнталь. Любой іншай актрысе ён сказаў бы ў твар: „Тое, што вы робіце, дарагая, гэта самы пошлы правінцыйны стыль. І той факт, што вы іграеце рафінаваную даму, не дае вам прычыны гаварыць такім высокім штучным голасам і так адтапырваць мезенец. У рафінаваных дам зусім не канечне такія манеры. І дзе гэта сказана, што жонка буйнога камерсанта, фліртуе з сябрам дома, павінна адстаўляць локці, нібыта яна выпацкала блузку смярдзючай вадкасцю і баіцца замараць яшчэ і рукавы? Кінце, зрабіце ласку, гэтыя свае глупствы!”

Ясна, нешта падобнае сказаць Лоце Гендрык асцерагаўся. Але і без гэтых цалкам заслужаных грубасцяў яна, відаць, адчувала сябе не зусім на вышыні.

— Я адчуваю сябе яшчэ так няўпэўнена, — скардзілася яна і рабіла найўны твар маленькай дзяўчынкі. — Берлінская абстаноўка збівае мяне з панталыку. Ах, я прывалюся з ганьбай, водгукі ў прэсе будуць жахлівыя.

Яна паводзіла сябе так, быццам была маленькай дэбютанткай, якая сур’ёзна баіцца берлінскіх крытыкаў.

— Ах, калі ласка, калі ласка, Гендрык, ну, скажыце мне, — пры гэтым яна падыцячы пляскала ў далонькі, — мяне разнясуць? Стопчуць, спляжаць?..

Гендрык грудным голасам, з поўнай перакананасцю ўмаўляў яе, што не ж, гэта абсалютна выключана.

Пакуль Гёфген і Ліндэнталь рэпетыравалі камедыю „Сэрца”, стала вядома, што ў рэпертуар Дзяржаўнага тэатра зноў збіраюцца ўключыць „Фаўста”. На свой жах, Гендрык даведаўся, што Цэзар фон Мук — відаць, са згоды міністра прапаганды — рашыў аддаць ролю Мефістофеля актору, які ўжо шмат гадоў быў членам нацыяналісцкай партыі і якога некалькі тыдняў таму назад запрасілі з правінцыі ў Берлін. Так аўтар „Танэнбэрга” помсціўся Гёфгену, які адхіляў яго п’есы. Гендрык адчуваў: „Я прапаў, калі гнюсны план Мука спраўдзіцца. Мэфіста — мая галоўная роля. Калі яна мне не дастанеца — усім будзе ясна, што я ў няміласці. І значыцца, Ліндэнталь не пускае дзеля мяне свой уплыў, альбо, можа, і зусім ніякага ўплыву не мае, яго ёй прыпісваюць. І тады мне не застаецца нічога іншага, як толькі спакаваць чамаданы і адчальваць у Парыж, дзе мне, магчыма, якраз і трэба было застацца; бо тут, калі гаварыць шчыра, агідна. Становішча маё жалю вартае, асабліва калі параўнаць яго з ранейшым. Усе глядзяць на мяне з падазронасцю. Усе ведаюць, што дырэктар і міністр прапаганды мяне ненавідзяць. І пакуль няма ніякага доказу, што я карыстаюся хоць якой прыхільнасцю генерала авіяцыі. Нішто сабе сітуацыя! Мэфіста мог бы ўсё выратаваць... Так, ад яго цяпер залежыць усё!”

Да пачатку адной рэпетыцыі Гёфген падышоў да Лоты Ліндэнталь, і голас яго гэтым разам дрыжаў без фальшу:

— Фраў Лота, у мяне да вас вялікая просьба.

Яна ўсміхнулася крыху спалохана:

— Я заўсёды пасабляю калегам і сябрам, калі магу.

І тады ён, глядзячы ёй у вочы глыбокім гіпнатычным позіткам, сказаў:

— Я павінен сыграць Мэфіста. Вы разумееце мяне, Лота? Я павінен.

Яго сур’ёзнасць напалохала яе, да таго ж яе ўзбуджала напорыстая блізкасць яго цела, ужо даўно ёй не абыякавага. Пяшчотна пачырванеўшы, апусціўшы вочы, як маладая дзяўчынка, якой робяць прапанову і якая абяцае параіцца з бацькамі, яна прашаптала:

— Я паспрабую ўсё, што магчыма. Сёння ж я пагавару з ім.

У Гендрыка выраўся глыбокі ўздых палёгкі.

На раніцу сакратарыят дырэктарату дзяржаўных тэатраў паведаміў яму па тэ-

лефоне, што пасля абеду яго чакаюць на першы збор актораў, занятых у будучай пастаноўцы „Фаўста”. Гэта была перамога. Прэм’ер-міністр прасіў за яго. „Я ўратаваны”, — думаў Гендрык Гёфген. Ён паслаў вялікі букет жоўтых ружаў Лоце Ліндэнталь; да кветак ён прыклаў цыдулку, на якой кранальна вуглаватымі літарамі надрапаў толькі адно слова: „Дзякую”.

Яму здалася цалкам натуральным, што дырэктар Цэзар фон Мук перад рэпетыцыяй запрасіў яго да сябе ў кабінет. Нацыянальны пісьменнік выказаў яму самую глыбокую задушэўнасць, сыграную на куды большым мастацкім узроўні, чым высакародная стрыманасць Гёфгена.

— Я рады бачыць вас у ролі Мефістофеля, — сказаў драматург. Сталёвыя вочы яго мякка заблішчалі, і ён з мужчынскай сардэчнасцю схпіў абедзве рукі чалавека, якога марыў знішчыць. — Я, як дзіця, шчаслівы буду пабачыць вас у гэтай вечнай, глыбока нямецкай ролі.

Ясна было: дырэктар поўны рашучасці адразу і прынцыпова змяніць свае адносіны да Гёфгена з таго моманту, як прэм’ер-міністр заступіўся за яго. Вядома, як і раней, Цэзар фон Мук не забываў пра галоўную мэту: трэба было не дапусціць, каб гэты тып надта ўзнёсся і пры першай жа магчымасці турнуць яго з Дзяржаўнага тэатра. Але цяпер ён лічыў разумным павесці барацьбу супроць старога ворага больш тайна і хітра. Гер фон Мук ні ў якім разе не быў схільны сварыцца праз Гёфгена з магутным прэм’ер-міністрам альбо з гэтай Лотай Ліндэнталь. Дырэктар прускіх дзяржаўных тэатраў мае ўсе падставы імкнуцца да такіх самых добрых адносін з прэм’ер-міністрам, як і з міністрам прапаганды...

— Паміж намі, — сказаў далей дырэктар даверліва, — гэта мне вы абавязаны тым, што зноў будзеце граць Мэфіста. — У яго вымаўленні сёння быў асабліва адчувальны саксонскі акцэнт. Магчыма, такім спосабам ён хацеў падкрэсліць сваю прастадушнюю шчырасць. — Былі сякія-такія сумненні, — ён прыглушыў голас і скроіў грывасу шкадавання, — сякія-такія сумненні ў міністэрскіх колах, вы ж разумееце, мой мілы Гёфген... Баяліся, каб дух папярэдняй пастаноўкі „Фаўста” (у пэўным сэнсе бальшавіцкі дух, так там казалі) вы не перанеслі ў нашу новую пастаноўку. Але мне ўдалося абвергнуць гэтыя апасенні, пераадолець іх! — радасна закончыў дырэктар і рашуча паляпаў артыста па плячы.

Гёфгену ў гэты такі паспяховы дзень давялося перажыць і моцны прыпадкі. Ступіўшы на сцэну, ён твар у твар сутыкнуўся з маладым чалавекам. Гэта быў Ганс Міклас. Колькі тыдняў Гендрык наогул не ўспамінаў пра яго. Вядома, Міклас жывы-здоровы, яго нават прынялі ў Дзяржаўны тэатр, і ён грае Вучня ў новай пастаноўцы „Фаўста”. Да гэтай сустрэчы Гендрык не быў гатовы. Пра размеркаванне малых роляў ён неяк яшчэ і не думаў. Цяпер імгненна: „Што мне рабіць? Як трымацца? Гэты ўбоіна ўсё яшчэ ненавідзіць мяне. Гэта ясна. Злосны позірк, які ён толькі што кінуў на мяне, даволі красамоўны. Ён ненавідзіць мяне, ён нічога не забыў, і ён можа мне напаскудзіць, калі захоча. Гэта ж возьме ды ляпне Лоце Ліндэнталь, за што мы тады пасварыліся ў „Г. М.”. Калі раскажа, я прапаў. Але не, не адважыцца, так далёка не пойдзе. Зраблю выгляд, быццам мне на яго напляваць, спалохаю яго сваёй пыхай. Тады ён падумае, што я ўжо зноў на кані, што ў мяне на руках усе казыры і што ён супроць мяне нуль”.

Ён уставіў у вока манокль, зрабіў пагардлівую міну і сказаў у нос:

— Ба, гер Міклас, гэта ж трэба! Дык вы яшчэ жывы!

І пачаў аглядаць свае пазногці, сцягваючы ўсміхнуўся, пракашляўся і адышоў.

Ганс Міклас сцяў зубы. Яго твар заставаўся нерухомай, але, як толькі Гендрык адварнуўся, сказаўся нянавісцю і болем. Ніхто не зважаў на яго, і ён адзінока прыхіліўся да кулісы. Ніхто не бачыў як ён сціснуў кулак, як светлыя вочы напоўніліся слязьмі. Ганс Міклас дрыжаў усім вузкім худым целам вулічнага хлапчука-заморка альбо перананпружанага акрабата. Чаго ён дрыжаў? Чаго плакаў?

Можа, пачаў усведамляць, што яго ашукалі, — ашукалі подла, нахабна і цынічна? Ай не, ён яшчэ не дайшоў да таго, каб зразумець гэта. Але магчыма ў яго ўжо

прабіліся першыя падазрэнні і благія прадчуванні. І ўжо ад гэтых прадчуванняў рукі яго спіскаліся ў кулак, і вочы заплывалі слязьмі.

Першыя тыдні пасля перавароту, калі да ўлады прыйшлі нацыянал-сацыялісты з іх фюрэрам, малады чалавек адчуваў сябе на сёмым небе. Цудоўны, вялікі дзень, дзень абяцаны, якога так доўга і так палка чакалі, — вось ён, настаў, памацай! Якое шчасце! Юны Міклас плакаў і скакаў ад радасці. Твар яго ззяў, вочы блішчалі. І калі рэйхсканцлера, фюрэра, ратавальніка нацыі віталі факельным шэсцем, як крычаў Ганс на вуліцы, як махаў рукамі ў тым ап'яненні, што і ўвесь той вулічны збой! Нарэшце-такі абяцанні спраўдзяцца! Вось яна настае — залатая эра! Германія зноў здабыла свой гонар, неўзабаве народ уведае сапраўднае братэрства. Гэта сотні разоў абяцаў фюрэр, і пакутнікі нацыянал-сацыялісцкага руху змацвалі яго абяцанні пралітай крывёю.

Чатырнаццаць гадоў ганьбы ззаду. Усё мінулае было толькі барацьбой і падрыхтоўкай, цяпер якраз і пачынаецца жыццё. Цяпер трэба працаваць — працаваць разам з усімі над стварэннем магутнай бацькаўшчыны. Ганс Міклас з пратэкцыі высокага партыйнага чыну атрымаў не вельмі добра аплатную пасаду ў Дзяржаўным тэатры. Гёфген сядзіць у Парыжы, Гёфген — эмігрант, а ў Мікласа месца на прускай дзяржаўнай сцэне. Чароўнасць сітуацыі была такая вялікая, што малады чалавек не заўважаў нічога, што іншым часам магло б яго расчараваць.

Гэта лепшы свет? Але ж ці вылечыўся ён ад заганаў мінулага? Ці ж не дадалося і новых хваробаў, раней не вядомых? Не хацелася прызнавацца сабе ў гэтым. Але часамі на маладым змучаным і бледным твары з занадта яркімі губамі і цёмнымі кругамі вакол светлых вачэй зноў паяўляўся той замкнёны, пакутніцкі выраз упартасці, такі ўласцівы яму раней. Натурысты хлопец злосна адварочваўся, каб не бачыць, як усе падхалімнічаюць перад дырэктарам Цэзарам фон Мукам — бессаромней, чым раней лізالیся да Прафесара. А сам Цэзар фон Мук увесь прагінаецца, быццам хоча растаць у пакорлівай дагодлівасці, калі міністр прапаганды наведвае тэатр! Глядзець і бачыць гэта — пакута. Парадак, які нацыянал-сацыялісцкія агітатары любілі называць „плутакратыяй”, значыцца, яшчэ не перамяніўся, а набыў яшчэ больш расцугляныя формы. Дый сярод артыстаў паранейшаму красуюцца „славутасці”, яны глядзяць на іншых зверху ўніз, пад'язджаюць да тэатра ў велізарных лімузінах і носяць дарагія футры.

Вялікая дзіва цяпер называецца не Дора Марцін, а Лота Ліндэнталь. Толькі гэтым разам ужо не добрая, а дрэнная актрыса. Затое яна фаварытка магутнага чалавека. Як даўно, як даўно тое было? Калі ж бо тое было? — Міклас ледзь не пабіўся з Гёфгенам, заступіўшыся за яе гонар, і страціў праз яе месца. Але яна гэтага не ведае, я ён надта горды, каб намякнуць. Ён упарта надзімаў губы, рабіў неспрыступны твар і стараўся, каб вялікая дама яго не заўважала.

Германія адрадыла свой гонар, камуністы і пацыфісты расаджаныя па канцэнтрацыйных лагерах, многія ўжо забітыя, і свет пачынае баяцца народу, у якога такі фюрэр. Абнаўленне грамадскага жыцця, аднак, прыпазняецца. Сацыялізмам пакуль і не пахне. „Ну што ж, не ўсё адразу”, — думалі маладыя людзі, якія надта глыбока верылі, каб адважыцца так рана на расчараванне. „Нават мой фюрэр не можа адным махам з усім справіцца. Трэба пачакаць. Спярша Германіі трэба адчуліцца пасля доўгіх гадоў ганьбы”. Хлопчыкі былі наіўныя і даверлівыя. Ганс Міклас быў наіўны і даверлівы. Але калі даведаўся, што Гендрык Гёфген будзе граць Мефістофеля, ён быў уражаны. Стары вораг, неверагодны спрытнюга, бессаромны цынік і мардахлыст, які ўсюды прапхнецца, усім робіцца любімцам, Гёфген — вечны супраціўнік! Жанчына, праз якую Ганс ледзь не пабіўся з ім, сама яго паклікала, бо ён спатрэбіўся ёй як партнёр у свецкай камедыі. А цяпер яна ў дадатак дастала яму прэстыжную класічную ролю, а з ёю і велізарныя шанцы на поспех... Вось узяць бы ды падысці да яе, ды расказаць гэтай Лоце Ліндэнталь, як Гёфген тады ў кавярні пра яе выказваўся? Хто ж яму перашкодзіць? Але ці варта аўчынка вырабу? Хто табе паверыць? Проста сам сябе выставіш на смех! Ды, зрэшты, ці так ужо і не меў

Гёфген рацыі, калі назваў гэтую Лоту дурной бабай? Ну, вы ж толькі гляньце на яе... Міклас маўчаў, сціскаў кулакі і адварочваўся, каб ніхто не бачыў ягоных слёз. Праз гадзіну яму трэба было рэпетыраваць сцэну з Гёфгенам-Мефістофелем. У пакорлівай позе трэба было наблізіцца да вучонага, які насамрэч быў чортам, і сказаць:

Прабачце, што прыходжу рана
З павагай шчыраю да пана,
Турбуючы для кансультацый
Асобу, вартую авацый.

Голас Вучня гучаў сіпла і перайшоў у стогн, калі на мудрагошчы і пагардлівыя сафізмы, якія толькі збівалі з панталыку, хлопец адказваў замаскаванаму сатане:

Вам гэта ўсё як „раз-два-тры”,
А мне — спрабуй перавары.

На прэм’еры „Фаўста” ў Дзяржаўным тэатры прысутнічаў і прэм’ер-міністр, генерал авіяцыі са сваёй прыяцелькай Лотай Ліндэнталь. Спектакль пачаўся са спазненнем на пятнаццаць хвілін: магутны валадар прымусіў сябе чакаць. З палаца патэлефанавалі, што яго затрымлівае нарада з міністрам рэйхсвера. Але артысты шапталіся ў грымёрных, што ён, як заўсёды, проста яшчэ не ўправіўся са сваім туалетам.

— Якое тут дзіва, яму ж трэба цэлая гадзіна, каб пераапрунуцца, — хіхікала выканаўца ролі Грэтхен, настолькі светлавалосая, што магла сабе дазволіць некаторыя вольнасці. Зрэшты, паяўленне высокай пары было абстаўлена з падкрэсленай сціпласцю. Прэм’ер-міністр трымаўся ў глыбіні ложки, пакуль у зале было святло. Толькі ў першых радах партэра яго заўважылі і багавейна глядзелі на прыгожую уніформу з пурпуровым каўняром і шырокімі срэбранымі манжэтамі і на блішчастую брыльянтавую дыядэму ў валасах высакагрудай, светлавалосай, як сноп пшаніцы, дамы. Толькі калі паднялася заслона, прэм’ер-міністр сеў, прычым пачулася крактанне, бо такую тлустую масу цяжка як след умясціць на адносна вузкім крэсле.

Падчас „Пралогу на небе” прасветлы па абавязку рабіў усхваляваны твар. Наступныя сцэны трагедыі і ўвесь яе працяг да таго месца, дзе Мефістофель пудлікам залез у кабінет Фаўста, здаліся яму крыху нуднаватымі. Падчас першага вялікага маналогу Фаўста ён некалькі разоў пазяхнуў, і нават сцэна велікоднага шпацыру яго не пацешыла. Ён шапнуў на вуха Ліндэнталь нешта, відаць, не дужа ўхвальнае.

Затое як ажывіўся ўсемагутны, калі на сцэне паказаўся Гёфген-Мефістофель. Калі доктар Фаўст усклікнуў:

Дык вось дзе сутнасць пса! Шкаляр
Вандроўны! Казус смеху варты! —

тут засмяяўся і магутны ўладыка, ды так гучна і ад душы, што ўсе гэта пачулі. Смеючыся, таўстун пасунуўся наперад, абаперся рукамі на чырвоны аксаміт ложки і з гэтага моманту пачаў з вясёлай увагай сачыць за развіццём дзеі, дакладней — за танцавальна-спрытнай, хітра-грацыёзнай іграй Гендрыка Гёфгена.

Лота Ліндэнталь, якая ведала свайго мужа, адразу зразумела: „Вось яна, любоў з першага вока. Гёфген закруціў галаву майму таўстунку — о, я яго разумею, нават занадта разумею. Бо той, на сцэне, сапраўды чарадзеі, і ў гэтым чорным шаўковым уборы, у д’ябальскай масцы П’еро ён яшчэ больш прывабны, чым заўсёды. І забаўны, і значны, і як ён падскоквае, і якія ў яго часам грозныя вочы, якія

глыбокія, палымяныя, вось хоць бы калі ён вымаўляе:

А што для вас — грахі ліхія,
Знішчэнне, страта, проста зло —
Ёсць родная мая стыхія.

Тут прэм'ер-міністр шматзначна кіўнуў. Потым, у сцэне з Вучнем, — у якой Ганс Міклас, дарэчы, вызначыўся скаванасцю і няўпэўненасцю, — вялікі муж весяліўся, быццам гэта быў самы смешны фарс. Яго добры настрой яшчэ больш падняўся пры бурлескнай сцэне „Скляпок Аўэрбаха ў Лейпцыгу”, калі Гёфген са злым задорам выканаў песню пра блыху і ўрэшце выбіў са стала струмяні салодкага такайскага і пеністага шампанскага п'яным асталопам. І ўжо зусім заліваецца таўстун, калі з цемры ведзьмінай кухні чуюцца рэзкі, звонкі голас князя цемры:

Ну што, старое пудзіла, пазнала
Свайго вялікага гаспадара?
Паб'ю, патрушчу, каб прапала
Хлам'ё тваё і ўся нара!
Забыла мой убор, крывая морда?
На капялюш з пярком зірнула б хоць!
Гляджу, задрала нос завельмі горда,
Што без візіткі ўжо і не заходзь!

Гэта тычылася ведзьмы, старое порхаўкі. І тая ў жаху сцепенулася. Генерал авіяцыі ад радасці пляскаў сябе па сцёгнах: бліскучая пыха сатаны, які задаецца сваім мярзотным чынам, яго ўжо й зусім развесяліла. Тлустаму, рохкатліваму рогату падпяваў срабрысты смех Лоты Ліндэнталь. Пасля сцэны „Кухня ведзьмы” быў антракт. Прэм'ер-міністр загадаў прывесці Гёфгена да яго ў ложу.

Гендрык увесё збялеў і некалькі секундаў стаяў, заплюшчыўшы вочы, калі маленькі Бёк перадаў яму гэта прыемнае запрашэнне. Вось яно, вялікае імгненне! Ён будзе стаяць твар да твару з паўбогам... Ангеліка, якая круцілася ў яго грымёрнай, прынесла яму шклянку вады. Ён выпіў яе ўсю і ўжо вярнуў сабе здольнасць сяр-возна ўсміхацца. І нават здолеў вымавіць: „Значыцца, ўсё ідзе як след, па праграме!”, — быццам смяюся з гэтай вырашальнай падзеі; а ў самога губы белыя.

Калі Гендрык увайшоў у ложу да ўсемагутнага, таўстун сядзеў наперадзе каля бар'ера і барабаніў мясістымі пальцамі па чырвоным аксаміце. Гендрык застаўся стаяць каля дзвярэй.

„Смешна, што ў мяне так бухае сэрца!” — падумаў ён і некалькі імгненняў маўчаў. Тут яго заўважыла Лота Ліндэнталь. Яна солідка прамовіла:

— Мілы, ты дазволіш прадставіць табе майго таленавітага таварыша па працы Гендрыка Гёфгена?

Вялікі павярнуўся. Гендрык пачуў даволі высокі, тлусты і рэзкі голас:

— А-а-а, наш Мефістофель...

Далей быў смех.

Яшчэ ні разу ў жыцці Гендрык так не бянтэжыўся, ён сам засаромеўся сваёй разгубленасці і таму яшчэ больш сумеўся. Яго памутнёным вачам Ліндэнталь таксама бачылася ў фантастычным святле. Можна, вінаватае было яе бліскучае калье, якое надавала ёй застрашліва велікасвецкі выгляд, альбо тая акалічнасць, што яна так проста ў такой давернай блізкасці са сваім каласальным заступнікам і патронам, але ўся яна была цяпер па-манаршы грозная. На Гендрыка яна зрабіла ўражанне феі, праўда, пышнацэлай і ласкавай, але зусім не бяспечнай. Яе ўсмішка, якая раней здавалася яму дабрадушлівай і дурнаватай, аказваецца, была поўная загадкавай хітрыны.

Што да тлушчэры ў яркай форме, што да раскошнага паўбога, дык Гендрык ад

страху і напружання яго амаль і не бачыў. Велізарную постаць усемагутнага быццам прыкрываў вэлюм — містычнае мроіва, якое спакон веку замгляе моцных упраўцаў лёсу, багоў, ад нясмелага позірку смяротных. Толькі ордэнская зорка блішчала праз туман ды праступаў застрашлівы абрыс бычынага карка, але вось зноў пачуўся камандны голас, рэзкі і тлусты:

— Падыдзіце ж бліжэй, гер Гёфген.

Людзі, якія соўталіся па партэры, утаропіліся на ложу прэм'ер-міністра. Шапталіся, выварочвалі шыі. Ніводзін рух магутнага ўладара не ўнікаў ад увагі раззяваў, якія тлуміліся паміж радоў. Перадавалі, што твар генерала авіяцыі ўсё больш цяплеў, весялеў. О, ён смяецца, іста канстатавалі ў зале. Вялікі чалавек рагатаў, сардэчна, шырока раззяўляючы рот. І Лота Ліндэнталь выдала жамчужна-каларатурны смяшок, а артыст Гёфген, у вышэйшай меры дэкаратыўна драпіруючыся ў чорную накідку, паказаў пераможную ўсмішку, якая на масцы Мефістофеля здавалася хваравітай вышчаркай.

Гутарка ўсемагутнага з камедыянтам рабілася ўсё больш жвавай. Несумненна, прэм'ер-міністр весяліўся. Якія ж цудоўныя анекдоты расказваў Гёфген? Як ён дабіўся таго, што генерал авіяцыі літаральна ап'янеў ад дабрадушнасці? Усе ў партэры стараліся ўхапіць хоць бы некалькі слоў, што зляталі з крывава-чырвоных вуснаў. Але Мэфіста гаварыў ціха, толькі ўсемагутны мог разабраць яго выштукананыя жарты.

Прыгожым жэстам Гёфген раскінуў рукі пад накідкай так, быццам у яго выраслі чорныя крылы. Усемагутны паляпаў яго па плячы; усе ў партэры гэта заўважлі, багавейны шолах нарастаў. Але ён адразу аціх, як музыка ў цырку перад небяспечным нумарам, калі здарылася нешта надзвычайнае.

Прэм'ер-міністр устаў; вось ён стаіць ва ўсёй сваёй велічы і бліскучай паўнаце і падае камедыянту руку! Віншуе яго з выдатным выкананнем? Падобна, усемагутны уступіў з камедыянтам у хаўрус — спрыяцеліліся!

У партэры ўсе расхлябенлі раты і вочы. Усе літаральна глыталі жэсты траіх там, у ложы, як нейкі казачны спектакль, як чарадзейную пантаміму пад загаловам „Артыст спакушае ўладу”. Ніколі яшчэ Гендрыку так не зайздросцілі. Шчаслівы!

А ці здагадваўся хто з цікаўных, што насамрэч адбывалася ў грудзях у Гендрыка, пакуль ён глыбока схіляўся над мясістай, валасатай рукой? Ці толькі бо шчасце і гонар прымушалі яго здрыгацца? Альбо ён, на сваё здзіўленне, адчуваў і нешта іншае?

Што ж менавіта? Страх? Не, мала што не агіду... „Я выкачаўся ў брудзе, — сам сабе здзіўляючыся, падумаў Гендрык, — цяпер у мяне на руцэ пляма, яе ніколі не сатрэш... Я запрадаўся... Цяпер я — пазначаны!”

VIII. Па трупях

На раніцу ўвесь горад ведаў: прэм'ер-міністр у сваёй ложы прыняў артыста Гёфгена і дваццаць пяць хвілін гутарыў з ім. Прадстаўленне пасля антракту пачалося з вялікім спазненнем, публіцы давалося чакаць, зрэшты, чакала яна з прыемнасцю. Сцэна ў ложы прэм'ер-міністра ўражвала куды больш за „Фаўста”.

Гендрык Гёфген, які ў „Буравесніку” выступаў як „таварыш”, на якога амаль махнулі рукой, адкід нацыі, эмігрант, — вось ён ува ўсіх на вачах побач з усемагутным таўстуном, якому выдалася быць у самым жывым гуморы. Мефістофель фліртаваў і жартаваў з усемагутным, той некалькі разоў паляпаў яго па плячы і пры развітанні доўга не выпускаў рукі. Дзяржаўны тэатр усхвалявана бурліў пры гэтым прадстаўленні. Тае ж самае ночы сенсацыйная падзея абмяркоўвалася і каментавалася ў кавярнях, салонах, рэдакцыях. Імя Гёфгена, якое ў апошнія месяцы не вымаўлялі без злараднай ухмылкі альбо паціскання плячыма, пачалі ўпамінаць пашанліва. На яго ўпаў водбліск ззяння ад улады.

Бо каласальны афіцэр-лётчык, якога толькі што ўзвалі ў генералы, належаў да самай высокай эліты аўтарытарнай і таталітарнай дзяржавы. Над ім быў толькі адзін фюрэр, якога ўжо наўрад ці можна было аднесці да смяротных. Як Госпада нябеснага акружаюць архангелы, так дыктатара акружалі паладыны. Праваруч быў увішны карлік з драпежным пыскам, гарбаты прарок, лізун, шаптун, прапагандыст і манюка з рассечаным гадзючым языком. А леваруч масціўся шыкоўны трыбухач: ён стаяў, шырока расставіўшы ногі, велічна абапершыся на свой меч правасуддзя, увесь у ордэнах, стужках і ланцугах, кожны дзень у новым раскошным уборы. Пакуль карлік злева ад трона складаў новую хлусню, тоўсты рыхтаваў які-небудзь новы сюрпрыз дзеля свайго развесялення і дзеля развесялення народу: святкаванні, пакаранні, пышныя строі. Ён збіраў калекцыі ордэнскіх зорак, фантастычных тытулаў. Вядома, калекцыянаваў таксама і грошы. Ён рагатаў, вальжжна парохкваючы, выслухваючы пра гэтую ягоную прагу да раскошы розныя анекдоты, якія народу дазвалялася прыдумляць. Часам, калі быў не ў настроі, ён загадваў каго-небудзь арыштаваць і катаваць за надта доўгі язык. Але часцей за ўсё ён дабрадушліва выскаляўся. Быць прадметам грамадскага гумару здавалася яму знакам папулярнасці, а да яе ён якраз і імкнуўся. Ён не ўмеў так бліскуча перакладаць языком, як канкурэнт, д'ябал ад рэкламы, і таму даводзілася дамагацца папулярнасці праз масіўныя і дарагія экстравагантнасці. Ён не мог нарадавацца сваёй славе і ладу свайго жыцця. Ён упрыгожваў сваё распухлае цела, выязджаў конна на паляванні, жэр і піў. Ён загадваў красці яму карціны з музеяў і развешваў іх у сваім палацы. Ён падтрымліваў знаёмства з багатымі людзьмі, за яго сталом бывалі прынцы і знакамітыя дамы. А ён жа быў бедны і жалю варты, і гэта зусім яшчэ нядаўна! Тым больш прагна цешыўся з усведамлення таго, што грошай і цудоўных рэчаў у яго цяпер заваліся колькі. „Ну, ці ж не казачнае жыццё?“ — думаў ён часта. Ён быў схільны да рамантычнага. Таму любіў тэатр, пажадліва прынюхваўся да закуліснай атмасферы і з прыемнасцю сядзеў у аксамітнай ложы, напаказ выстаўляючыся публіцы, перш чым убачыць што-небудзь прыемнае на сцэне.

Яго жыццё і цяпер ужо здавалася яму выдатным, але зусім цікавым, па гусце яно зробіцца толькі тады, калі зноў выбухне вайна. Вайна — так лічыў таўстун — была б яшчэ больш вострай пацехай, чым усе асалоды, якія ён сабе дазваляў. Вайне ён радаваўся, як малое дзіця Калядам, і галоўную сваю задачу бачыў у тым, каб падрыхтаваць яе хітра і скрупулёзна. Хай карлік ад рэкламы мітусіцца, робячы сваю справу, хай выкідае мільёны на подкуп і хабар, хай пляце сваю сетку шпіёнаў і правакатараў на ўсіх пяці кантынентах, хай напаўняе эфір нахабнымі пагрозамі і яшчэ больш нахабнымі прысягамі за мірныя планы, — яго, таўстуна, цікавіць толькі авіяцыя. Бо самае першае, што павінна мець Германія, — самалёты. Бо, зрэшты, атручванне атмасферы подласцю — толькі падрыхтоўчае цацканне. Прыйдзе такі дзень — таўстун палка марыў, што дзень гэты прыйсці не забавіцца! — і паветра еўрапейскіх гарадоў будзе атручана ўжо не толькі ў пераносным сэнсе. Пра што — пра што, а пра гэта ўжо патурбуецца ён, генерал авіяцыі. Бо такі ж не ўвесь свой вольны час траціць на тэатры і пераапраанні.

Вось ён стаіць на тоўстых, бы калоны, нагах, выпінаючы велізарны трыбушыска, і ззяе. На яго і на ўвішнага шэфа рэкламы падае амаль столькі сама святла, як і на фюрэра пасярэдзіне. А той, сваім цягам, здаецца, анічагусенькі не заўважае — яго вочы пустыя і тупыя, як у сляпога. Можна, ён глядзіць ссярэдзіны? Альбо слухае сваім унутраным слыхам? І што ён там чуе? Ужо ці не спяваюць, ужо ці не нашэптваюць галасы ў яго сэрцы ўвесь час адно і тое самае — тое, што не перастаюць далдоніць міністр прапаганды і ўсе кіраваныя ім газэты: што ён памазаннік Божы, што яму толькі трэба ісці за сваёй зоркай, а і Германія, а з ёю і ўвесь свет будучы шчаслівы пад ягонай упраўнай рукою? Няўжо такі ён гэта чуе? А ці верыць у гэта? Па яго твары, азызлым твары абываталя, пазначаным экстазам самазадаволенасці, можна падумаць, што і чуе, і верыць. Але пакінем яго ягоным захапленнем і паняверкам. Гэты твар не хавае таямніц, якія надоўга маглі б прыка-

ваць да сябе нашу ўвагу і заінтрыгаваць. Няма ў ім духоўнай вышыні, ён не ўвысакароднены пакутамі. Адвернемся ж ад яго.

Пакінем яго, вялікага мужа, на ягоным высокападазроным Алімпе, хай стаіць. Што там яшчэ круціцца каля яго? Маляўнічы збор багоў! Чароўная група гратэскавых, небяспечных тыпаў, перад якой выкляты Богам народ вывінчваецца ў трасцы богашаноўлівага пакланення. Любасны фюрэр скрыжаваў рукі на грудзях, з-пад грозна насупленага лоба сляпы, жорсткі і тупы позірк свідруе натоўп, які, укленчыўшы каля яго ног, шэпча малітвы. Міністр прапаганды кукарэкае, міністр авіяцыі выскаляецца. Што ж такое ўводзіць яго ў такі бадзёры настрой, дзе прычына такога гумору? Можа, ён думае пра кары, можа, фантазія малое яму новыя, нечуваныя метады знішчэння? Зірніце, вось ён павольна падымае велізарную, тоўстую руку!

Вока ўсемагутнага зачাপілася за кагосьці ў натоўпе. Ці павядуць няшчаснага адразу да ката і на смерць? Наадварот, яго чакае даброць, яго чакае павышэнне. Хто ж ён? Артыст? Добра вядома, што магуты свету гэтага маюць слабасць да камедыянтаў. Сціплым, але цвёрдым поступам ён выходзіць наперад. Прызнайце, ён выдатна пасуе ў гэтую кампанію, у яго такая самая фальшывая годнасць, такое самае істэрычнае парыванне, такі самы славалюбны цыннізм і танны дэманізм. Артыст выстаўляе падбародак і бліскае брыльянтавымі вачамі. І вось таўстун амаль любоўна працягвае да яго рукі. Артыст набліжаецца да групы божышчаў. Вось ужо ён можа купацца ў іх бляску. І з дасканалай грацыяй прыдворнага кавалера ён схіляе галаву і калені перад тлустым волатам.

На кватэры ў Гендрыка на Рэйхсканцлерпляц не пераставаў званіць тэлефон. Бёк сядзеў каля апарата з нататнікам і запісваў імёны. Званілі дырэктары тэатраў і кінастудый, артысты, крытыкі, краўцы, прадстаўнікі аўтамабільных фірмаў і аўтографаманкі. Гёфген да тэлефона не падыходзіў. Ён ляжаў у ложку. З ім была істэрыка ад шчасця. Прэм'ер-міністр запрасіў яго на інтымную вячэру ў палацы.

— Будзе толькі некалькі сяброў, — сказаў ён.

Толькі некалькі сяброў! Гендрыка ўжо, значыцца, залічваюць да блізкіх, давераных. Ён дрыгаўся і ўпіваўся шчасцем у шаўковых падушках і коўдрах, ён пырскаўся парфумамаі, разбіў вазачку, шпурнуў у сцяну пантофляй. Ён трыумфаваў. „Немагчыма апісаць! Цяпер я буду сапраўды вялікі! Таўстун зробіць мяне вялікім-вялікім!”

Раптам ён скроіў заклапочаны твар і паклікаў Бёка.

— Бёк, міленькі, паслухай, Бёк, — сказаў ён расцягліва. — Я вельмі вялікі нягоднік? — І ўпіўся вачыма ў Бёка.

Вочы ў Бёка нічога не разумелі, былі вадзяніста-блакітныя.

— Чаму нягоднік? — спытаўся ён. — Чаму нягоднік, гер Гёфген? Гэта ж проста поспех!

— Гэта проста поспех, — паўтарыў Гендрык і паглядзеў у столь. Соладка пацягнуўся. — Проста поспех... Я яго добра выкарыстаю. Я буду рабіць дабро, Бёк, міленькі, ты мне верыш?

Бёк яму верыў.

Гэта быў трэці ўзлёт Гендрыка Гёфгена. Першы быў самы салідны і заслужаны: бо ў горадзе Гамбургу Гендрык добра працаваў, і публіка мусіла быць яму ўдзячная за добрыя вечары. У другім, у Берліне „перыяду сістэмы”, ужо праглядваліся нездаровыя, ліхаманкавыя прыкметы. А гэты, трэці, перыяд здаваўся нейкім увядзеннем у чын, „маланкавым”, як усе акцыі нацыянал-сацыялісцкага ўрада. Яшчэ нядаўна Гендрык Гёфген быў эмігрант; яшчэ ўчора — сумніўны персанаж, з якім баяліся паказацца разам на людзях. І вось літаральна за адну ноч ён узведзены ў вялікія — адным кіўком рукі таўстуна-міністра.

Дырэктар Дзяржаўнага тэатра адразу зрабіў яму прыемную прапанову. Маг-

чыма, гэта і не было зусім стыхійна; можа, ён дзейнічаў нават і не з добрай ахвоты, але паводле вышняй волі; так яно ці не так, але ён скроіў самую прыемную міну, працягнуў толькі што ангажаванаму артысту абедзве рукі і загаварыў на саксонскім дыялекце — аж так распірала яго сардэчнасць.

— Цудоўна, што вы цяпер цалкам належыце да нашага кола, дарагі Гёфген. Мне вельмі важна сказаць вам, як я захоплены вашым развіццём. З даволі легкадумнага чалавека вы ператварыліся ў абсалютна сур'ёзнага, паўнацэннага.

Цэзар фон Мук выдатна разумеў „крывую росту”, якую ён толькі што так эўфемістычна апісаў і так спрыяльна ацаніў, — у самога ж яго была амаль такая самая. Праўда ягонае палітычна заганнае мінулае сышло ў нябыт многа раней, чым грашкі Гёфгена. Але перш чым выбіцца ў сябры фюрэра і ў літаратурныя зоркі нацыянал-сацыялізму, Цэзар фон Мук паспеў праславіцца як аўтар драмаў з пацыфіска-рэвалюцыйным пафасам.

Можа, драматург, які сумленна раскаяўся і дасягнуў пасады дырэктара Дзяржаўнага тэатра, успамінаў пра грахі свайго палымянага юнацтва? Ці не таму ён з такой павагай гаварыў пра развіццё Гендрыка Гёфгена? Гледзячы на яго цёплым позіткам, ён дадаў:

— Дарэчы, сёння ўвечары ў мяне будзе магчымасць прадставіць вас міністру прапаганды. Ён папярэдзіў, што будзе ў тэатры.

Гендрык пазнаёміўся з паўбагамі, і выявілася, што з імі можна рабіць справы гэтак сама добра, як з якім-небудзь Оскарам Х. Кроге. З імі нават прасцей, чым з Прафесарам...

„А не такія ўжо яны і лядашчыя”, — думаў Гендрык і адчуваў палёжку.

Вось ён, маленькі ўвішны герык, што кіраваў усім велізарным апаратам прапаганды, чалавек, які рабочым любіць прадстаўляцца „старым доктарам”, які сваёй энергіяй, сваім прамоўніцкім талентам і з дапамогай сваіх узброеных бандаў заваяваў нацыянал-сацыялізму скептычны і кемлівы горад Берлін, — а горад Берлін не так проста ашукаць. Вось які ён, значыцца, — хітры розум партыі, які ўсё ведае наперад: калі трэба зладзіць факельнае шэсце, калі гамузам наваліцца на яўрэяў і калі ганіць католікаў. Дырэктар гаварыў па-саксонску, а міністр гаварыў з рэйнскім акцэнтам, і Гендрык адразу адчуў сябе ўтульна. Да таго ж прагінасты карлік, здавалася, быў нашпігаваны цікавымі і навамоднымі ідэямі. Ён гаварыў пра „рэвалюцыйную дынаміку”, пра „містычны расавы закон жыцця”, а потым проста пра баль у гонар прадстаўнікіў прэсы, дзе Гёфген мецьмецца з нечым выступіць.

Гэта мерапрыемства было першае, на якім Гендрыку належала адкрыта паказацца ў коле паўбагоў. На яго ўсклалі ганаровы абавязак увесці ў залу фройляйн Ліндэнталь, бо прэм'ер-міністр зноў прыпозніцца. На Лоце былі цудоўныя строі, тканья з пурпуровых і срэбраных нітак. Гендрык амаль пакутаваў ад вытанчанасці і годнасці: увесь вечар яго фатаграфавалі, не толькі з генералам авіяцыі, але і з міністрам прапаганды, які падаў знак і пры гэтым паказаў славетную, чароўную ўхмылку, якую адорваў і тых, каго праз месяц-другі прыносілі ў ахвяру. Зласлівае блісканне вачамі ён усё-такі не здолеў патушыць. Бо ён ненавідзеў Гёфгена, крэатуру прэм'ер-міністра. Але міністр прапаганды быў не той чалавек, які падупадае пачуццям і вызначае імі свае ўчынкi. Наадварот, яму хапіла рэзону падумаць: „Калі гэтага артыста калі-небудзь залічаць у зоркі трэцяй імперыі, дык няварта пакідаць таўстуну ўсю славу адкрыцця. Трэба сціснуць зубы і стаць, з ухмылкай, побач з ім перад фотаапаратам”.

Як гладка ўсё ідзе! Як шчасліва ўсё абарочваецца! Гендрык адчувае сябе пясчунчыкам лёсу. „Уся гэтая мілата як з неба звалілася, — думаў ён. — Ну, як можна пагрэбаваць бляскам? На маім месцы ніхто гэтага не зрабіў бы, аніхто, а хто пачне сцінацца, — той проста ашуканец і крывадушны хлус. Жыць эмігрантам у Парыжы мне не па мне!” — задзірыста рэзюмаваў ён сам сабе. У віры падзеяў ён часам з агідай згадваў самотлівую няўдэшнасць сваіх шпацыровак па парыжскіх вуліцах і бульварах. Дзякуй Богу, цяпер зноў навокал людзі!

Як бо тое завуць гэтага элганта з сівой галавой і лупатымі блакітнымі вачыма, які так заўзята загаворвае яму зубы? Ага, правільна — гэта Мюлер-Андрэа, славуты пацешлівы блазан з „Цікавага часопіса”. Цікава, як там у яго, усё яшчэ і цяпер заграбае грошы на сваіх павучальных артыкулах пад рубрыкай „Ці ведаеце вы?”. Не, „Цікавы часопіс” сканаў. Гер Мюлер-Андрэа, аднак, жыве і падбрыквае. У яго дом на шырокі размах. Ужо ў 1931 годзе ён апублікаваў кнігу „Верныя фюрэру”, тады, праўда, пад псеўданімам. Але тым часам ён ужо прызнаў сваё аўтарства, і вярхі звярнулі на яго ўвагу. Гер Мюлер-Андрэа выдатна выкруціўся, яму не даводзіцца дужа бедаваць па „Цікавым часопісе”, міністэрства прапаганды плаціць больш — вясёлы пажылы гер працуе цяпер у міністэрстве прапаганды. Ён сардэчна паціскае руку артысту Гёфгену: „Вось і пабачыліся... Так, так, змяніўся час, але нам абодвум пафарціла”. Гер Мюлер-Андрэа заўсёды быў за артыста Гёфгена.

А хто ж бо той недаростак, што размахвае нататнікам, як сцягам? Ба, гэта ж П'ер Ляру. Толькі цяпер каля яго няма ніякага „jeune communiste”, а, наадварот, толькі разадзетыя станістыя хлопцы ў спакушальна-застрашлівых уніформах СС. На ўрачыстасцях і прыёмах высокіх нацысцкіх чыноўнікаў яму яшчэ весялей, чым на імпрэзах, колісь ладжаных яўрэйскім банкірствам. Ён проста расцвіў, аж столькі цікавых імёнаў запісаў у свой нататнік, пазнаёміўся асабіста — вельмі мілыя забойцы, яны цяпер займаюць самыя высокія пасады ў гестапа: настаўнік, якога нядаўна выпусцілі з дурдома, сёння міністр культуры; юрысты, якія называюць права ліберальнымі прымхамі; урачы, якія лічаць лячэнне жыдоўскім шарлатанствам; філосафы, якія абвясцілі расу адзінай аб'ектыўнай ісцінай. Усіх гэтых вытанчаных гергераў мсье Ляру запрашаў у „Эспланаду” на вячэру. Так, нацысты ўмеюць цаніць ягоную гасціннасць, яго далікатную душу. Яму нават дазволена крыху інтрыгаваць у пасольствах, а ў падзяку дазваляюць выступаць у Палацы спорту. Спачатку людзі хіхікалі, калі бледны шкілецік выходзіў на трыбуну, пачыналі пішчаць нешта пра „глыбокую сімпатыю сапраўднай Францыі да Трэцяга рэйха”; але потым прымоўклі, бо „стары доктар” — сам міністр прапаганды злосна цыкнуў і заклікаў да парадку. І П'ер Ляру пачынаў дэкламаваць нешта накшталт любоўнага гімна ў гонар Хорста Вэсэля, забітага сутэнёра і святога новай Германіі, называў яго надзеяй і зарукай вечнага міру паміж дзвюма вялікімі нацыямі — Германіяй і Францыяй.

Мсье Ляру ледзь быў не кінуўся на шыю артысту Гёфгену, аж так узрадаваўся, убачыўшы яго!

— Oh, oh, mon très cher ami! Enchanté, charmé de vous revoir!

Поціск рук, сардэчны смех. („Ну, ці ж не асалода жыць у Германіі? І мой новы любімец у сваім элгантным мундзіры СС куды як прыгажэйшы, чым брудныя маладыя камуністы, праўда ж?”)

— Bonsoir, mon cher, je suis tout à fait ravi, хай жыве фюрэр, яшчэ сёння ўвечары я перадам у Парыж, як весела, як мірна жыве цяпер Берлін, ніхто ні пра што іншае не думае, о, якая чароўная фройляйн Ліндэнталь, а вось і доктар Ірыг, дзень добры, дзень добры!

Новыя поціскі — да іх падышоў доктар Ірыг. І яго твар таксама праявіўся шчасцем. І ўсе падставы на тое былі: яго адносіны з нацыянальным рэжымам паляпшаліся цяпер дзень у дзень.

— Прывітанне, Ірыг, як паводзіцца, стары дружа! — Гёфген і Ірыг усміхаліся адзін аднаму, як два закадычныя сябры. Цяпер яны зноў могуць не бянтэжыцца, могуць паказацца разам у грамадскіх месцах, яны ўжо не кампраметуюць адзін аднаго, не саромеюцца адзін аднаго. Пospех — гэта вытанчанае, неабвержнае апраўданне ўсякай бессаромнасці. Ззяючы, усміхаючыся, раскланьваліся ўсе чацвёрта — мсье Ляру, Ірыг, Мюлер-Андрэа і Гёфген, бо прэм'ер-міністр, праходзячы міма іх у рытме вальса з Лотай Ліндэнталь, ім кінуў.

Адносіны Гендрыка з Лолай Ліндэнталь набывалі людзкую цеплыню. У камедыі

„Сэрца” абое зыскалі вялікі поспех. Страхі Лоты што да строгаасці берлінскай прэсы не мелі падставы. Наадварот, усе артыкулы былі поўныя пахвалаў жаночай грацыі, аскетычнай сціпласці і сапраўды германскай задушэўнасці яе ігры. Ніхто не задаў ёй датклівага пытання, чаго яна так смешна адтапырвае мезенец. Наадварот, доктар Ірыг у вялікай рэцэнзіі выказаў меркаванне, што Лота Ліндэнталь увасабляе чалавечую душу ў новай Германіі.

— Вось жа бачыце, Гендрык, гэтым я абавязана галоўным чынам вам, — казала дабрадушлівая бландынка. — Калі б вы не працавалі са мною так самааддана, так многа, я не мела б поспеху.

Гендрык падумаў, што сваім поспехам яна куды больш абавязана тоўстаму генералу авіяцыі, але змоўчаў. Ён іграў разам з Лотай камедыю „Сэрца” і ў многіх вялікіх гарадах правінцыі, у Гамбургу, Кельне, Франкфурце і Мюнхене. Па ўсёй краіне ён выступаў партнёрам Лоты, якая „ваісціну ўвасабляла чалавечую душу ў новай Германіі”. Падчас доўгіх паездак чыгункай высокая дама дазволіла яму глыбей зазірнуць у тайнікі гэтай душы. Таўстун бываў, аказваецца, вельмі часта такі грубы!

— Вы не ўяўляеце сабе, што мне часам даводзіцца цярапець, — казала Лота. — Але па сутнасці, — запэўнівала яна, — ён добры чалавек. Што б там ні казалі пра яго ягонныя ворагі — ён па сутнасці сама дабрыня! І ён такі рамантычны!

У Лоты слёзы на вочы набягалі, калі яна расказвала, як прэм’ер-міністр апоўначы, у мядзведжай скуру, з аголеным мячом на баку, моліцца перад партрэтам сваёй нябожчыцы жонкі.

— Яна ж была шведка, — казала Ліндэнталь, нібыта гэта ўсё тлумачыла. — Нарддыйка. І яна правезла яго ў машыне па ўсёй Італіі, — пасля ранення падчас мюнхенскіх падзеяў. Вядома, я разумею, ён да яе так прывязаны. Ён жа такі рамантычны. Але цяпер у яго ёсць я, — дадавала яна ўсё-такі крыху пакрыўджаным голасам.

Артыст Гёфген браў удзел у прыватным жыцці багоў. Калі ўвечары пасля спектакля ён сядзеў у Лоты ў яе цудоўных пакоях каля Тыргартэна і гуляў з ёю ў шахматы альбо ў карты, здаралася, раптам уваходзіў прэм’ер-міністр. Ну, ці ж не добрая душа? І хіба ж відаць па ім, якія страшныя справы ўчыніў ён сёння і якія запланаваны на заўтра? Ён жартаваў з Лотай, выпіваў шкляначку чырвонага віна, выцягваў велізарныя ногі і гутарыў з Гёфгенам пра сур’ёзныя рэчы, часцей пра Мефістофеля.

— Я толькі дзякуючы вам правільна зразумеў гэтага тыпа, — казаў генерал. — Вось гэта мне хлопец! І ці ж не сядзіць у кожным з нас яго часцінка? Я маю на ўвазе: хіба ў кожным сапраўдным немцы няма часцінкі Мефістофеля, драбочка шэльмы і прахвоста? Калі б у нас была толькі адна фаўстаўская душа, многае мы з ёю патрапілі б, далёка б заехалі? Такое было б толькі на руку нашым ворагам! Не, не, Мэфіста — гэта таксама германскі нацыянальны герой. Толькі людзям пра гэта казаць не трэба, — завяршаў міністр авіяцыі, з асалодаю рохкаючы.

Інтымныя вячэрнія гадзіны ў доме Ліндэнталь Гендрык выкарыстоўвае, каб дамагчыся, чаго яму трэба ад патрона, аматара прыгожага. Так, напрыклад, ён убіў сабе ў галаву выступіць на сцэне Дзяржаўнага тэатра ў ролі Фрыдрыха Вялікага — такі вольны найшоў на яго бзік.

— Мне абрыдла вечна граць адных толькі дэндзі і злачынцаў, — крывячы нос, тлумачыў ён таўстуну. — Публіка пачынае мяне атаясамліваць з гэтымі тыпамі, я ж увесь час іх іграю. А мне патрэбна вялікая патрыятычная роля. І кепская п’еска пра старога Фрыца, якую прыняў да пастаноўкі наш прыяцель Цэзар фон Мук, мне якраз і падыходзіць. Як па мне пісаная!

Генерал пярэчыў, што Гёфген зусім не падобны на славуага Гогенцолерна, Гендрык настойваў на сваім патрыятычным капрызе. Дарэчы, яго падтрымлівала і Лота.

— Але ж я ўмею ствараць маску! — усклікаў ён. — Я яшчэ і не такое вычвараў!

Падумаеш — паказаць старога Фрыца!

Таўстун цалкам давяраў таленту пераўвасаблення ў сваім упадабанцы. Ён загадаў, каб Гёфген іграў старога Фрыца. Цэзар фон Мук, які ўжо быў прызначыў іншага выканаўцу, спачатку закусіў губу, а потым патрос Гёфгену абедзве рукі і аддушараднасці загаварыў з ім з саксонскім акцэнтам. Гендрык атрымаў ролю свайго прускага караля, наклеіў накладны нос, хадзіў з мыліцаю і гаварыў крэкчучы. Доктар Ірыг пісаў, што ён усё больш і больш робіцца выказнікам духу новага рэйха. П'ер Ляру паведамляў у адзін фашысцкі часопіс у Парыжы, што берлінскі тэатр дасягнуў цяпер дасканаласці, пра якую і не марыў чатырнаццаць ганебных гадоў і палітыкі пацыфікацыі.

Гендрык дабіваўся і не такіх дробязяў у свайго магутнага апекуна. Адзін асабліва прыемны вечар — Лота якраз згатавала крушон, а таўстун удаўся ў ваенныя ўспаміны — Гёфген адважыўся на поўную шчырасць і расказаў пра сваё жахлівае мінулае. Гэта была вялікая споведзь, і ўсемагутны літасціва прыняў яе.

— Я артыст! — усклікаў Гендрык, бліскаючы вачыма, і як бура нервова насіўся па пакоі. — І як кожны мастак, я тварыў глупствы.

Ён спыніўся, закінуў галаву, раскінуў рукі і абвясціў патэтычным голасам:

— Вы можаце мяне знішчыць, гер прэм'ер-міністр. Я вам прызнаюся ва ўсім. — І ён прызнаўся, што быў закрануты пахібнымі бальшавіцкімі плынямі і какетнічаў з „левымі”. — Гэта быў капрыз мастака! — заявіў ён з ганарлівай пакутай. — Альбо, калі вам заўгодна, пакепства мастака!

Канечне, таўстун усё гэта ведаў і нават больш за тое, ведаў ужо даўно, і гэта яму ані не далягала. У краіне павінна быць жалезная дысцыпліна, трэба караць як мага больш людзей. Але што да больш цеснага атачэння — тут вялікі чалавек быў ліберальны.

— Ну і што? — сказаў ён. — Кожны можа ўхляпацца ў якое-небудзь гаўно. Час быў паскудны, ніякага парадку!

Але Гендрык яшчэ не скончыў. Цяпер ён рашыў растлумачыць генералу, што і іншыя заслужаныя артысты чынілі такія ж самыя глупствы, як і ён.

— Але яны акупляюць свае грахі, а мне яны велікадушна адпушчаны. Бачыце, гер прэм'ер-міністр, мяне гэта вельмі мучыць. Я пращу за аднаго чалавека. За калегу. Я магу абяцаць вам, што ён выправіцца. Гер прэм'ер-міністр, я пращу за Ота Ульрыхса. Казалі, што ён памёр. Але ён жывы. І ён мае права жыць на волі.

Пры гэтым ён непамысна прыгожым жэстам прыкладна да вышыні носа падняў абедзве рукі, якія насуперак сваёй форме рабілі ўражанне арыстакратычных. Лота ўздрыгнула. Прэм'ер-міністр буркнуў:

— Ота Ульрыхс... а хто гэта? — Потым ён успомніў, што гэта былы кіраўнік камуністычнага кабарэ „Буравеснік”. — Але ж гэта небяспечны тып! — сказаў ён з прыкрасцю.

Ай, ды не, зусім ён не небяспечны! Гендрык заклінаў генерала не верыць гэтаму. Крыху неадумны — гэта праўда, крыху неразважлівы — і тое праўда. Але каб небяспечны тып!? І ён жа перамяніўся.

— Ота цяпер зусім іншы чалавек, — запэўніваў Гендрык, у якога доўгія месяцы не было з Ульрыхсам ніякага кантакту.

Але як што сама Лота Ліндэнталь падтрымала Гендрыка ў гэтай далікатнай справе, урэшце ўдалося дабіцца ад таўстуна немагчымага: Ульрыхса выпусцілі і нават прапанавалі яму невялікія ролі ў Дзяржаўным тэатры. Ульрыхс сказаў:

— Не ведаю, ці магу я на гэта пайсці. Мне агідна карыстацца літасцю забойцаў і строіць з сябе пакайнага грэшніка. Мне наогул усё агідна.

Няўжо яшчэ чытаць старому сябру даклад пра рэвалюцыйную тактыку? Гендрык усклікаў:

— Ну, Ота! Ты таго... Ну, як сёння абысціся без хітрасці, як не прыкінуцца? Бяры прыклад з мяне!

— Ведаю, — сказаў Ульрыхс дабрадушна. — Ты хітрэйшы. А мне гэта цяжка...

Гендрык адрэзаў:

— Прыйдзеца прымусіць сябе. Я сябе таксама прымушаю. — І ён раскажаў сябру, якія намогі даводзіцца яму рабіць, каб з ваўкамі выць па-воўчы. Даводзіцца, на жаль. — Даводзіцца лезці ў логвішча льва, — тлумачыў ён. — Калі мы застанемся вонкі, мы зможам толькі лаяцца і нічога не дасягнем. А я — ў самай сярэдзіне. І сяго-таго дамагаюся.

Гэта быў намёк на тое, што Гендрык дабіўся вызвалення Ульрыхса.

— Цяпер, калі цябе прынялі ў Дзяржаўны тэатр, ты зможаш аднавіць старыя сувязі і будзеш працаваць зусім інакш, не з якой-небудзь сумніўнай катакомбы.

Гэты аргумент пераканаў Ульрыхса. Ён кіўнуў.

— І наогул, — разважаў Гендрык, — чым ты думаеш жыць, калі ў цябе не будзе ангажэменту? Не збіраешся ж ты зноў адчыніць „Буравеснік”? — пытаўся ён пагардліва. — Альбо хочаш здохнуць з голаду?

Яны сядзелі ў кватэры Гёфгена на Рэйхсканцлерпляц. Гендрык зняў сябру, які толькі некалькі дзён назад выйшаў на волю, пакойчык па суседстве.

— У мяне табе жыць няварта, — казаў ён. — Гэта пашкодзіла б нам абодвум.

Ульрых з усім згаджаўся.

— Рабі, як лепей.

Позірк у яго быў сумны і рассеяны, твар зблажэў. Ён часта скардзіўся на боль.

— Гэта ныркі. Мне здорава не павялося.

Гендрык з крыху пажадлівай цікаўнасцю распрытваўся пра падрабязнасці, але Ота адмахваўся і маўчаў. Ён неахвотна гаварыў пра канцэнтрацыйны лагер. Спамянуўшы якую-небудзь дэталю, ён адразу як бы саромеўся і перадумваў. Прагульваючыся з Гендрыкам па Грунэвальдзе, ён паказаў на дрэва і сказаў:

— Вось на такое дрэва мне аднаго разу давялося залазіць. Было даволі цяжка. Я залез на самы верх, а яны ў мяне кідалі камянямі. Адзін пацэліў у лоб — вось шнар. Згары мне трэба было сто разоў крыкнуць: „Я камуністычны гаўнюк”. Калі мне дазволілі злезці, унізе ўжо чакалі з нагайкамі.

Ота Ульрыхс — ад стомы, ці з апатыі, ці таму, што яго пераканалі аргументы Гендрыка, — згадзіўся працаваць у Дзяржаўным тэатры. Гёфген вельмі ўзрадаваўся.

„Я ўратаваў чалавека, — думаў ён горда. — Гэта добрая справа”. Такімі разважаньнямі ён ушчуньваў сваё сумленне, яшчэ не канчаткова аглухлае, нягледзячы на непасільныя выпрабаванні, якія ён яму ўчыняў. Зрэшты, заходзілася тут не толькі пра сумленне, якое час-парою ўгрызала яго, уся штука была ў іншым пачуцці. Гэта быў страх. Ці вечная будзе гэтая валтузня? А раптам прыйдзе дзень вялікіх пераменаў, вялікай помсты? На той выпадак няблага было б падстрахавацца. А добры ўчынак у адносінах да Ульрыхса вельмі і вельмі яму залічыўся б. І Гендрык радаваўся.

Усё ішло бліскуча, у Гендрыка не было прычыны засмучацца. Толькі адно, на жаль, турбавала яго. Ён не ведаў, як яму агрэбіцца ад Джульеты.

Па сутнасці, яму зусім не трэба было адмаўляцца ад яе, і калі б можна было жыць, як хочацца, ён пакінуў бы яе пры сабе; бо яшчэ кахаў. Можна, нават ніколі так не сумаваў па ёй, як цяпер. Ён зразумеў, што ніводная жанчына не заменіць яе. Але ўжо не адважваўся на адведзіны. Надта вялікая рызыка. Даводзілася думаць, што гер фон Мук і міністр прапаганды сочаць і шпігуюць за ім, гэта вельмі нават магчыма, хоць дырэктар ад поўніцы душэўнай гаворыць з ім на саксонскім дыялекце, а міністр з ім фатаграфавалася. Калі яны даведаюцца пра ягоныя зносіны з негрыцянкай, ды яшчэ дазваляючы бічаваць сябе, — ён прапаў. Чорная! Такое ў любым выпадку гэтак сама паскудна, як і яўрэйка. Гэта менавіта тое, што цяпер называюць „расавай ганьбай” і моцна асуджаюць. Немец павінен рабіць дзяцей са светлавалосай жанчынай, фюрэру патрэбныя салдаты. І ні ў якім разе нельга браць урокі танцаў у нейкай прынцэсы Тэбаб. Якая вычудная прыхамаць! Ніводзін немец, які павяжае сябе, такога сабе не дазволіць. І Гендрыку таксама не след!

Нейкі час ён яшчэ бяздумна спадзяваўся, што Джульета не даведаецца, што ён у

Берліне. Але ж, вядома, яна пра ўсё даведалася ўжо ў першы дзень яго прыезду. Яна цярыліва чакала яго. Ён не падаваў ніякага знаку, і яна перайшла ў наступ. Патэлефанавала яму. Гендрык загадаў Бёку сказаць, што яго няма дома. Джульета шалела, зноў званіла, пагражала, што прыйдзе сама. І што ж яму, о Госпадзе! — Гендрыку, заставалася рабіць? Пісаць ёй пісьмо здалося неразумным: яна магла б выкарыстаць яго на шантаж. Нарэшце ён рашыўся запрасіць яе ў тую ціхую кавярнянку, дзе адбылося яго сакрэтнае спатканне з крытыкам Ірыгам.

На Джульете, калі яна ва ўмоўлены час явілася, не было ні зялёных ботаў, ні кароткай кофты, а, наадварот, вельмі сціплая шэрая сукенка. Вочы ў яе былі чырвоныя і прыпухлыя. Яна плакала. Прынцэса Тэбаб, дачка правадыра з Конга, пралівала слёзы па сваім няверным белым сябры.

„Раўла ад шалу”, — рашыў Гендрык. Ён не мог паверыць, што Джульете вядомыя і іншыя пачуцці, апрача злосці, прагнасці, пражэрлівасці і пачуццёвасці.

— Значыцца, ты мяне праганяеш, — сказала цёмная дзяўчына, апусціўшы павекі над рухавымі і кемлівымі вачыма.

Гендрык спрабаваў вытлумачыць ёй сітуацыю ў асцярожных, але пераканаўчых словах. Ён выказваў бацькоўскую заклапочанасць яе будучыняй і мяккім голасам параіў ёй як мага хутчэй з’ехаць у Парыж. Там яна знойдзе працу танцоўшчыцы. А ён абядае кожны месяц пасылаць ёй крыху грошай. Спакусліва ўсміхаючыся, ён паклаў на стол буйную купюру.

— Не хачу я ў Парыж, — упірлася прынцэса Тэбаб. — Мой бацька быў немец. І я сябе адчуваю немкай. У мяне светлыя валасы — праўда, я іх не фарбавала. А па-французску я не ведаю ані слова. Што мне рабіць у Парыжы?

Гендрык пасмяяўся з яе патрыятызму, яе гэта ўзлавала. Яна адкрыла свае дзікія вочы, пачала круціць імі.

— Нядоўга табе смяяцца, — закрычала яна, падняла цёмныя шаршавыя рукі і працягнула да яго, быццам хацела паказаць светлыя далоні. Гендрык з жахам азірнуўся на кельнерку, а Джульета, голасна прыгаворваючы, амаль выкрыквала папрокі. — На ўсё, на ўсё, на ўсё пляваць, — крычала яна. — На ўсё, на ўсё, апрача тваёй паскуднай кар’еры! На мяне пляваць і на палітыку тваю табе напляваць, а ты мне ўвесь час пра яе далдоніў! Калі б ты сапраўды быў за камуністаў, ці ж бы ты знюхаўся з людзьмі, якія расстрэльваюць камуністаў?

Гендрык пабалеў як палатно. Ён устаў.

— Годзе! — сказаў ён ціха.

Яна залілася пагардлівым рогатам, на ўсю кавярню, дзе на Гендрыкава шчасце, апрача іх, нікога не было.

— Годзе! — змалпавала яна, выскаліўшыся. — Годзе! — Ого, як бы табе ўпасавала: годзе! Гадамі я мусіла строіць з сябе дзікунку, не хочучы гэтага! І вось, гляньце на яго, закарцела яму быць крутым мужыком! Годзе! Так, годзе! Цяпер я табе не патрэбная. Ці не таму, што сёння па ўсёй краіне так моцна лупцюць? Так што і без мяне мецьмеш свой барыш!?!... Але ж і свалата ты! Свалата сцярвозная!

Яна закрыла твар рукамі, усё яе цела трэслася ад плачу.

— О, я разумею, чаму твая жонка, гэтая Барбара, цябе не вытрывала, — галасіла яна. — Я ж яе бачыла. Шкада яе, што табе такому дасталася...

Гендрык ужо дайшоў да дзвярэй. Купюра засталася на стале перад Джульетай.

Але не, так проста ад прынцэсы Тэбаб ты не адчэпішся, дабром яна табе не пойдзе. Калі яна саступіць гэтым разам, — яна гэта добра зразумела, — тады лічы ўсё прапала, не бачыць ёй больш Гендрыка, яе белага раба, яе пана, яе Гайнца, у яе ж нікога, апрача яго, няма. Калі ён ажаніўся з Барбарай, Джульета не разгубілася, яна ведала, што ён вернецца да яе, да сваёй Чорнай Венеры. Цяпер усё інакш. Цяпер вядзецца пра яго кар’еру. Ён адсылае яе ў Парыж. Але ж яе завуць Мартэнс, і яе бацька, напэўна, быў бы відным нацыянал-сацыялістам, не падчапі ён тады ў Конга маларыю, тую трапічную трасцу...

Джульета не хацела здавацца. Але Гендрык быў мацнейшы. Ён быў у хаўрусе з

уладаю.

Нябогая дзяўчына яшчэ колькі часу турбавала яго пісьмамі і тэлефоннымі званкамі. Пасля падсочвала каля тэатра.

Калі аднаго разу пасля спектакля ён пакінуў памяшканне — дзякуй Богу за выпадковасць: ён быў адзін — яна ўжо стаяла тут, як на варце, у зялёных боціках, кароткай спаднічцы, з грудзьмі тарчком і жахліва бліскучымі зубамі. Гендрык у паніцы развёў рукі, быццам праганяючы прывід. Адным скачком ён дабег да свайго „мэрсэдэса”. Джульета зычна зарагатала яму ўслед.

— Я яшчэ прыйду! — крычала яна, калі ён ужо сядзеў у машыне. — Я буду прыходзіць кожнага вечара! — страшна весела крычала яна. Можа яна звар’яцела ад болю і расчаравання? А можа проста перапіла? І прыхапіла з сабою чырвоную нагайку — знак сваёй сувязі з Гендрыкам Гёфгенам.

Жахлівая сцэна ні ў якім разе паўтарыцца не павінна. Гендрыку не заставалася нічога іншага, як звярнуцца з гэтай пікантнай справай да свайго тоўстага заступніка, прэм’ер-міністра. Толькі ён адзін здольны ўпатворыць яму. Праўда, гэта гульня ў рызыку: усемагутны можа страціць цяпенне. Але патрэбныя рашучыя захады, патрэбна нейкая ўправа на яе, інакш скандал непазбежны.

Гёфген папрасіў аўдыенцыі і, як ужо было аднаго разу, вельмі падрабязна паспавядаўся. Генерал нечакана выявіў амаль вясёлае разуменне эратычных экстрэмагантнасцяў, якія давалі яго любімца да такой бяды.

— Мы ж усе не анёлкі, — сказаў таўстун, дабрыня якога гэтым разам шчыра расчуліла Гендрыка. — Чарнамазая размахвае нагайкай каля Дзяржаўнага тэатра! — Прэм’ер-міністр рагатаў ад шчыраты сэрца. — Выдатная прыгода! Ну што ж нам зараз рабіць? Дзяўчына павінна знікнуць, гэта яснаей яснага...

Гендрык, які зусім не хацеў, каб прынцэсу Тэбаб мусова забілі, ціха папрасіў:

— Але спадзяюся, нічога благога з ёю не будзе?

Тут дзяржаўны дзеяч зусім загарэзаваў.

— Ну, ну, — пагразіў ён пальцам. — Здаецца вы ўсё яшчэ ў залежнасці ад гэтай дамы! Я сам вазьмуся за справу! — дадаў па-бацькоўску.

Таго ж самага дня да няшчаснай дачкі правадыра заявіліся два карэктныя, але няўмольныя геры і паведамлілі ёй, што яна арыштаваная. Прынцэса Тэбаб ускрыкнула:

— За што?

Але абодва ў адзін голас заявілі, ціха, але цвёрда, тонам, які не дапускаў ніякіх прэрэчанняў:

— Ідзіце за намі!

Яна толькі паспела ўсхліпнуць:

— Я нічога благога не зрабіла!

Каля дома стаяла крытая машына. З жахлівай ветлівасцю Джульеце прапанавалі ў яе сесці. У дарозе, даволі доўгай, яна плакала, патрабавала, каб ёй казалі, куды яе вязуць. Ёй не адказвалі. Яна закрычала. Але тут жа і замоўкла, адчуўшы на сваім плячы цвёрдую хватку спадарожніка. Яна зразумела: усе гамонкі, усе скаргі напуста, а крык можа каштаваць ёй жыцця. І няўжо-такі няма ніякай рады? Гендрык заклікаў супроць яе ўладу, Гендрык выкарыстаў бязлітасную ўладу, каб прыбраць з дарогі бездапаможную дзяўчыну... Ледзь не аслеплая ад жаху, яна ўтаропілася вачыма ў пустату.

Пайшлі доўгія дні маўчання — дзесяць, чатырнаццаць альбо ўсяго толькі шэсць? Яе пасадзілі ў паўцёмную камеру; яна не ведала, у якім доме гэтая камера. Ніхто ёй не казаў, дзе яна, і чаму, і колькі яшчэ ёй сядзець тут. Яна і не пыталася. Тры разы на дзень маўклівая жанчына ў блакітным фартуху і прыносіла ёй крыху паесці. Часам Джульета плакала. Але больш сядзела нерухома і глядзела ў сцяну. Яна чакала, што вось адчыняцца дзверы і нехта з’явіцца і павядзе яе ў апошнюю дарогу — да незразумелай горкай збавіцелькі — смерці.

І калі ўначы яе разбудзілі, яна адразу мала што не з палёгкай зразумела: пара

прыйшла. Але перад ёю стаяў не чалавек у форме, не кат, а Гендрык. Твар у яго быў вельмі бледны, скроні пакутліва запалі. Джульета глядзела на яго, як на прывід.

— Ты радая бачыць мяне? — ціха спытаўся ён.

Прынцэса Тэбаб не адказвала. Яна глядзела на яго.

— Ты маўчыш, — сказаў ён засмучана. І пакутліва-напеўным голасам дадаў, адарыўшы яе чароўным позіркам: — Я так рады. Ты вольная, — і зрабіў прыгожы жэст рукою.

Пакуль прынцэса Тэбаб нерухома глядзела на яго, ён пачаў тлумачыць ёй, што яна можа адразу з'ехаць у Парыж, ужо ўсё ўладжана: у яе пашпарце французская віза, чамаданы чакаюць на вакзале, а ў Парыжы на пачатку кожнага месяца яна будзе атрымліваць пэўную суму па ўмоўленым адрасе.

— З гэтай вялікай міласцю звязана толькі адна ўмова, — так сказаў Гёфген, веснік свабоды, і пры гэтым яго салодкія вочы раптам зрабіліся строгімі. — Ты павінна маўчаць. А калі не зможаш трымаць язык за зубамі, — сказаў ён ужо іншым, даволі грубым тонам, — тады лічы прапала. Ад лёсу не ўцячэш і ў Парыжы. Дык як яно, абяцаеш ты мне, дарагая, што маўчацьнеш? — Голас яго зноў гучаў умольна, і Гендрык пяшчотна нахіліўся да сваёй ахвяры. Джульета маўчала. Упартасць яе была зламана за доўгія дні ў паўцёмнай камеры. Яна толькі кінула. — Ты паразумнела, — канстатаваў Гендрык і з палёгкай усміхнуўся. Пры гэтым падумаў: „Мой строгі падыход зрабіў яе згаворлівай. Мне ўжо чаго там тое баяцца. Але як жа шкада, як бясконца шкада, што я яе трачу...”

Прынцэса Тэбаб з'ехала. Можна перавесці дух, неба зноў раз'яснілася. Жахлівыя тэлефанаванні больш не будзяць Гендрыка. Але якое дзіўнае адчуванне? Ці толькі гэта палёгка?

Джульета знікла. Барбара знікла. Абедзвюм ён запрысягаўся на вечнае каханне, Барбару нават называў сваім добрым анёлам! „Шкада яе, што табе такому дасталася”, — так пра яе сказала прынцэса Тэбаб. „Што ведае пра мяне грубая негрыцянка і пра маё складанае душэўнае жыццё?” — спрабаваў у думках пярэчыць ёй Гендрык. Але такія танныя выкруткі ўдаваліся яму не заўсёды. Часам бывала брыдка. Можа, перад самім сабою. Можа, перад Джульетай; яна так жаласна глядзела на яго ў паўцёмнай камеры — так дакорліва, так пагрозліва, так умольна. А ён яе страціў. Прагнаў і здрадзіў. Былі хвіліны, калі Гендрык успамінаў пра сваю Чорную Венеру. Ён чэрпаў асалоду з яе праклятай, неадухоўленай сілы, якая асвяжала, абнаўляла яго. Ён стварыў сабе з яе куміра, гэта ж пра яе, пра яе, мусіць, сказана:

— Viens-tu du ciel profond ou sors-tu de l'abîme, o Befuté? — I ўсклікаў у эгаістычным захапленні: — Tu marches sur des morts, dont tu te moques... Але, можа, ніякі яна не дэман. Зрэшты, яна зусім нават не ідзе па трупах. Самотная, у горкіх слязах, яна паехала ў чужы горад. Чаму! Таму што нехта іншы часам можа хадзіць па трупах...

„Ён ідзе па трупах” — так нетактоўна выказваўся малады Ганс Міклас пра свайго славутага калегу актора Гендрыка Гёфгена. Не хацеў упарцісты хлопчык лічыцца з тым, што яго стары смяротны вораг быў пад адмысловай аслонай прэм'ер-міністра і вялікай Ліндэнталь. Міклас дазваляў сабе самыя неасцярожныя выбрыкі: лаяў не толькі калегу Гёфгена, але і гаспадароў, якія стаялі намнога вышэй за яго. Няўжо не разумей, якія рызыкаўныя гэтыя яго дзёрзкія, неадумныя словы? Альбо ж разумей, але зусім пра тое не дбаў? Значыцца, ён паставіў на карту ўсё? Па ягоным твары відаць было, што наважыўся хлопец на нешта цвёрда. Ніколі раней, нават у гамбургскі перыяд, ён не быў такі азлоблены і такі ўпарты, як цяпер. А тады ж былі яшчэ надзеі, была вялікая вера. Цяпер не засталася нічога. Ён паўтараў:

— Усё гаўно. Нас ашукалі. Фюрэр хацеў улады, і больш нічога. Што палепшылася ў Германіі з таго часу, як ён яе хапнуў? Багатыя пабагацелі. Толькі мелюць

патрыятычную лухту, спраўляючы свае махлярствы, — вось і ўся розніца. А інтрыганы як жылі, так і жывуць прыпяваючы. — Міклас меў на ўвазе Гёфгена. — Прыстойны немец хоць ты здохні — ніхто пра яго і не згадае, — гаварыў Міклас. — А бюракратам живеца вальготней, чым калі. Падзвіцеся на таўстуна, як раз'язджае ў залатым мундзіры, у раскошным лімузіне! А сам фюрэр таксама не лепшы! Зараз дык мы ўжо ведаем! Хіба ж бо інакш ён трываў бы такое? Такія несправядлівасці? Наш брат змагаўся за гэтую справу, калі ў яе яшчэ ніхто не верыў, а цяпер нас у каршэнь. А былы бальшавічок таварыш Гёфген цвіце і пахне...

Такія неацугляныя і пахібныя кзаны вёў цяпер малады Міклас. Пры ўсіх. Не дзіва, што супрацоўнікі Дзяржаўнага тэатра пачалі пазбягаць яго. Дырэктар раз выклікаў яго да сябе і папярэдзіў:

— Я ведаю, што вы шмат гадоў у партыі, — сказаў Цэзар фон Мук. — Менавіта таму вы павінны былі навучыцца дысцыпліне, і мы прад'яўляем вам асабліва высокія патрабаванні.

Міклас зрабіў каменны твар. Ён апусціў упарты падбародак, адкапыліў надта чырвоныя губы і сказаў ціхім хрыплым голасам:

— Я выйду з партыі.

Куды ён хіліць?

Мук абурана павярнуўся да маладога актора спінай, Міклас закашляўся. Кашаль трэс яго хвое цела, з якім ён столькі гадоў так бязлітасна абыходзіўся. Усё яшчэ кашляючы, ён пакінуў кабінет дырэктара. Твар яго зрабіўся шэры, шчокі запалі. Вочы, абведзеныя чорнымі кругамі, блішчалі яркім і злым агнём. Не без здзіўлення, нават не без шкадавання глядзеў дырэктар услед маладому чалавеку. „Беднае, прапашчае дзіця”, — думаў Цэзар фон Мук.

Бедны юны Ганс Міклас, прапашчае дзіця! Пасля такога напружання, пасля такой растратлівай веры што табе засталася? Толькі нянавісьць, толькі смутак і дзікая змуста прыспешыць канец. Ах, ён і так не за гарамі, у гэтым ты, прынамсі, можаш не сумнявацца, нядоўга ўжо табе ненавідзецц, нядоўга бедаваць. Ты адважыўся кінуць выклік уладзе і асобам, пра ўзвышэнне якіх марыў. Але ты слабы, юны Міклас, і ў цябе няма багародных заступнікаў і спагаднікаў.

Улада, якую ты любіў, — лютая. Яна не трывае крытыкі, і хто ёй супрацівіцца, таго яна знішчае. Цябе знішчаць, хлопча, знішчаць твае ж божышчы, на якіх ты так зацята маліўся. Ты ўпадзеш як падкошаны, з маленькай раны выцячэ крыху крыві ў траву, і губы пабялеюць, зрабяцца белыя-белыя, як твой высакародны лоб.

І ніхто не аплача тваю пагібель, твой канец — канец такой вялікай, такой палкай, так горка падманутай надзеі. І каму цябе аплакваць? Ты ж амаль заўсёды быў адзін. Маці сваёй не пісаў гадамі, яна выйшла за чужога мужчыну, бо твой бацька загінуў, загінуў у сусветнай вайне. Каму ж плакаць па табе? Каму галасіць над марна растратанай маладосцю? Дык закроем жа табе вочы, каб не заставаліся яны адкрытыя, не глязелі ў нябёсы з маўклівай мальбою, з горкім дакорам. Можа, смерць замірыла цябе, беднае, прапашчае дзіця? Можа, ты падабрэў за час свайго суворага жыцця? І, можа, ты даруеш нам — ворагам тваім, што мы, толькі мы схіляемся над тваім трупам.

Бо доля твая збылася, усё прайшло хутка і спраўна. Ты сам наклікаў свой канец. Навошта табе было збіраць вакол сябе іншых юнакоў, яшчэ маладзейшых, яшчэ наіўнейшых, чым ты сваім часам, і гуляць з імі ў змоўшчыкаў? Супроць каго? Супроць самога фюрэра? Альбо супроць аднаго з ягоных сатрапаў? Вы думалі, што ўсё павінна быць „зусім інакш” — вось жа пра што вы тады марылі! Нацыянальная рэвалюцыя, так вы думалі, сапраўдная, шчырая, бескампрамісная рэвалюцыя! Толькі яна, яна адна ўсё пераверне, усё выратуе. А вас толькі подла ашукалі! І хіба не адправілі вы пісьмо за мяжу аднаму эмігранту, які калісьці быў сябрам фюрэру, а потым у ім зняверыўся?

І вось аднаго разу раніцай у твой пакой явіліся хлопцы ў уніформах. Ты ўжо і раней з імі кампанаваліся, гэта былі старыя знаёмыя, і яны зашнулі цябе ў машыну,

яна чакала ўнізе. Ты нядоўга супраціўляўся. Цябе адвезлі за некалькі кіламетраў ад горада, у лясок. Раніца выдалася свежая, ты праябнуў, але ніхто з тваіх сяброў не даў табе пледа ці паліто. Машына спынілася, табе загадалі прайсці некалькі крокаў. Ты зрабіў гэтыя некалькі крокаў. Ты яшчэ раз удыхнуў водар травы, ранішні ветрык паглядзіў цябе па лобе. Ты трымаўся проста. Можна, людзі ў машыне спахапіліся б, спалохаліся б, убачыўшы твой фанабэрысты твар; але яны не бачылі твайго твару, яны бачылі толькі тваю спіну. Потым грывнуў стрэл.

Дзяржаўнаму тэатру, дзе ты выступаў ужо каторы тыдзень, было паведамлена, што ты загінуў у аўтамабільнай катастрофе. Паведамленне гэта прынялі стрымана, ніхто не верыў у яго праўдзівасць. Фройляйн Ліндэнталь сказала:

— Жахліва! Такі малады! Праўда, мне ён ніколі асабліва не падабаўся. Надта ж бо неспакойны. Вы так не думаеце, Гендрык? І да таго злыя вочы...

Гэтым разам Гендрык не адказаў сваёй уплывовай сяброўцы. Ён баяўся ўявіць сабе твар маладога Ганса Мікласа. Але ён яму яўляўся, хацеў ён таго ці не. Вось ён стаіць перад ім зусім выразна ў змроку калідора. Вочы заплюшчаныя, на лобе ззянне. Упартыя вусны варушаца. Што ж яны кажуць? Гендрык адварнуўся і пабег, ратуючыся ў мітусні дня, каб не чуць, не чуць таго, што кажа гэты строгі, цудоўна ператвораны сконам пасланец смерці.

IX. Па многіх гарадах...

Месяцы праходзяць, мінуў 1933-і, вялікі год, калі верыць журналістам, чые меркаванні і думкі прадыхаваны ім міністэрствам прапаганды. Год спаўнення жаданняў, год перамогі; год, калі абудзілася нямецкая нацыя і ў славе здабыла сама сябе і свайго фюрэра.

Радасны, бліскучы год у артыста Гёфгена — гэта як мае быць! Пачаўся з непрыемнасцяў, а закончыўся поўным трыумфам. Упэўнена і ў найлепшым гуморы ўступае Гендрык у год 1934-ы. Ён упэўнены ў прыхільнасці магутаў улады. Ён можа пакласціся на ласку прэм'ер-міністра. Вялікі чалавек прасцёр над ім сваю шырокую ахоўную далонь. Ён лічыць Гёфгена-Мефістофеля нечым накшталт хатняга блазна і бліскучага прайдохі, пацешнай цацкай. Артысту даўным-даўно даравалі яго падазронае мінулае — свавольныя выбрыкі мастака. Негрыцянку з нагайкай ён збыў з рук, шчасліва збаёдаў. Гёфген будзе іграць шмат-шмат выдатных роляў. Ён можа здымацца ў кіно і заграбаць вялікія грошы. Прэм'ер-міністр яго часта прымае. Амаль гэтак жа нязмушана, як ён, бывала, заходзіў у кабінет дырэктара Шміца альбо фройляйн Бэрнгард, заходзіць камедыянт у рабочыя памяшканні альбо ў хатнія пакоі генерала.

Твой скептыцызм, тваю хандрю
Умомант з твару я сатру, —

гэтай дзёрзкай цытатай з „Фаўста” вітае Гендрык усемагутнага. А ўсемагутны не ведае больш прыемнага адпачынку пасля сваіх крываваых і бліскучых клопатаў, чым пацешыцца з прыдворнага блазна. У фройляйн Ліндэнталь, можна сказаць, амаль ёсць прычына рэўнасці. Але ж яна дабрадушная, дый сама са слабасцю на Гендрыка Гёфгена. Якую вагу, які німб надае яму ў шырокіх колах усім вядомая, паўсюдна абгаворваная дружба з грозным таўстуном!

Не дзіва, што не адрэгнецца
Такая страва смачная, ані... —

так часта думалася Гендрыку, калі калегі і пісьменнікі, першыя дамы рэжыму і нават палітыкі трактавалі яго ліслівымі лёстачкамі. Ці так ужо яму важная тая

„страва смачная”, тыя лёстачкі ў колах нямецкіх нацыяналістаў, ці так ужо патрэбная салодзенькая пачцінасць тыпаў накітавалі мсье П’ера Ляру? Ці такая ўжо асалода выслухваць тонкія, вытанчаныя кампліменты доктара Ірыга, шведскія манернасці гера Мюлера-Андрэа? У гутарках са старым сябрам Ота Ульрыхсам ён выказваецца пра ўсю гэтую „праклятую хейру” з пагардай. Але ці не такія ўжо несалодкія яго вушам гэтыя запэўненні ў адданасці, гэтыя праявы ўвагі? І ці такое ўжо дрэннае шампанскае за сталом у П’ера Ляру ў гатэлі „Эспланада”, пітае ў цудоўным коле дэкартаўна разубраных хлопцаў-малойцаў з СС?

Мноства сяброў аб’явілася ў Гендрыка, сярод іх вельмі пацешныя асобы. Напрыклад, паэт Пэльц, прэтэнцыёзнай, цьмянай, змрочлівай і чароўнай лірыкай якога да экстазу ўпіваліся маладыя людзі, большасць якіх цяпер у выгнанні. Бэньямін Пэльц, маленькі каржакаваты чалавек з мяккімі блакітнымі, халоднымі вачыма, азызлымі шчокамі і вялікім, люта пажадлівым ротам, тлумачыў у інтымнай гутарцы, што ён любіць нацыянал-сацыялізм, бо ён начыста вынішчыць цывілізацыю, механічны парадак якое проста нязносна і вядзе да прорвы, яна, цывілізацыя, прасмердла смерцю і нясе невыносныя пакуты той частцы зямлі, якая інакш вырадзілася б ці тое ў бездакорна арганізаваную фабрыку, ці тое ў санаторый для недавумкаў.

— Жыццё ў дэмакратыях стала бяспечнае, — абураўся паэт Пэльц. — І нашаму існаванню ўсё больш і больш бракавала гераічнага пафасу. Спектакль, глядачамі якога мы цяпер робімся, — гэта спектакль пра народзіны новага чалавечага тыпу — не, куды больш: пра адраджэнне старажытнага, магічна ваяўнічага чалавечага тыпу. Які выдатны, велічны спектакль! Які хвалюючы працэс! Вы павінны ганарыцца, дарагі Гёфген, што можаце актыўна браць у ім удзел!

Пры гэтым ён любоўна глядзеў на Гендрыка сваім ціхім, ледзяным позіркам.

— Жыццё зноў набывае рытм і чароўнасць, яно прачынаецца са здранцвення, неўзабаве яно зноў, як у былыя цудоўныя, пагаслыя эпохі, набудзе імклінасць і парыў. Тым, хто не мае ў сабе сілы бачыць і адчуваць гэты новы рытм, танец можа здацца страявым маршам. Дурні памыляюцца. Дурняў падводзяць вонкавыя прыкметы архаічна мілітарнага стылю. Якая грубая памылка! Бо насамрэч гэта ніякая не муштроўка, а захапленне, цяпер ужо не маршыруюць, а ўпіваюцца экстазам. Наш любасны фюрэр штурхнуў нас у цемру, у нішто. Як жа нам не захапляцца ім — нам, паэтам, у якіх свае адмысловыя адносіны да цемры і бездані? Бо калі мы называем нашага фюрэра боскім, гэта ніякае не перабольшанне. Ён — боства апраметнай, боства, якое для ўсіх народаў, прысвечаных у магію, было самым галоўным. Я бясконца захапляюся ім, бо бясконца ненавіджу нудную тыранію розуму і мяшчанскую фетышызацыю прагрэсу. Паэты, усе паэты, якія заслугоўваюць гэтага імя, — прыроджаныя і закліятыя ворагі прагрэсу. Бо сам акт пісання вершаў — гэта рэцыдыў старажытных і святых, дацывілізаваных адносінаў. Тварыць і забіваць, кроў і песня, забойства і гімн — усё рыфмуецца. Рыфмуецца ўсё, што па-за межамі цывілізацыі, якая зыходзіць углыбіню, у тайныя пласты, насычаныя трывогай. Так, я люблю катастрофы, — гаварыў Пэльц, схіляючы твар з меланхалічна абвіслымі шчокамі і ўсміхаючыся, быццам адчуваючы на тоўстых губах слодыч цукеркі ці пацалунка. — Я прагну смертаносных прыгодаў, прагну бездані, прагну крайнасцяў, якія ставяць чалавека па-за цывілізаваныя сувязі, прыводзяць яго ў той край, дзе няма страхавых кампаніяў, няма паліцыі, няма камфартабельных лазарэтаў, якія лечаць яго ад бязлітасных стыхіяў і драпежных ворагаў. Нам гэта яшчэ будзе наперадзе, будзьце пэўныя, мы яшчэ нацешымся жахамі. Але мне ніякія жахі не стацаць. Мы ўсё яшчэ занадта ручныя — наш вялікі фюрэр яшчэ не можа дзейнічаць зусім так, як бы яму хацелася. Дзе яны, публічныя тартуры? Дзе публічныя спаленні красамоўных шчабетуноў і тупых асталопаў, нізкапаклонцаў розуму? — На гэтым месцы Пэльц нецярпліва падзынькаў лыжачкай па філіжанцы, быццам падклікаючы кельнера, які прымушае яго надта доўга чакаць абяцанага аўтадафа. — Бо ўсё яшчэ жыве даўно недарэчная сакрэтнасць, фальшывая

сарамяжлівасць, навошта хаваюць за сценамі канцлагераў прыўкраснае свята катаванняў? — пытаўся ён строга. — А палілі, як мне вядома, да гэтага часу толькі кнігі, але ж гэта нішто! А наш фюрэр пакажа нам і іншае, я цвёрда на гэта разлічваю. Зарава пажару на даляглядзе, крывавыя ручаі па ўсіх дарогах і шалёныя скокі пазасталых у жыцці, танец ацалелых сярод трупаў! — Паэт увесь свяціўся радаснай верай у вусцішнасць блізкага апакаліпсісу. Са шляхетнай ветлівасцю, пабожна склаўшы рукі на грудзях, ён настаўляў Гендрыка: — А вы, дарагі васпане Гёфген, вы застаняцеся сярод тых, хто будзе асабліва грацыёзна, артыстычна скакаць над падлай. У вас гэта напісана на твары, а чытаць я ўмею. Вы — наймілейшы сын апраметнай, і невыпадкова гер прэм’ер-міністр вас прывячае. У вас закладзены сапраўдны пладаносны цыннізм абсалютнага генія. Я вас надзвычай цаню і люблю, мой дарагі васпане Гёфген.

Гэтыя вычудлівыя і сумніўныя кампліменты Гендрык слухаў са сцягвознай усмешкай і з загадкава бліскучымі вачыма. Не ў кожнага такія глыбокія і тонкія падставы любіць нацыянал-сацыялізм, як у паэта Пэльца. Іншыя проста казалі:

— Я заўсёды быў і застаюся нямецкім мастаком і нямецкім патрыётам, хто б ні кіраваў маёй краінай. Мне ў Берліне лепш, чым дзе б тое ні было на белым свеце, і ў мяне няма аніякага жадання з’езджаць. Да таго ж яшчэ, скажыце, дзе я зараблю столькі грошай, як не тут?

Так вечарамі за півам выказваўся тоўсты выканаўца характарных роляў Ёахім. Тут, прынамсі, ўсё было ясна. Ён бы эміграваў і стаў бы тэмпераментным антыфашыстам, калі б Галівуд зрабіў яму выгадную прапанову. Але на жаль, Галівуд яму такое прапановы не рабіў: Ёахім, які калісьці зьяў у плеядзе самых славурых нямецкіх артыстаў, быў ужо не зусім той. Якраз таму ён і тлумачыў з прастадушнай мінай сярод калегаў:

— Дзе яшчэ знойдзеш такое добрае піва, як не ў нашых старых нямецкіх скляпах? Можна, мне хто скажа, дзе?

І з выклікам, нават каварна азіраўся навокал. Яго вялікі, выразлівы твар з апоўзлымі шчокамі і недаверлівымі вачыма падманлівай дабрадушнасцю нагадваў храпу мядзведзя, які здаецца пацешна няўклудным, але з усіх драпежнікаў самы спрытны і жорсткі. Падхалюзнікі бажыліся характарнаму артысту Ёахіму, што ў яго самае-самае падабенства з герам прэм’ер-міністрам. І тады актор выскаляўся. Але западаў у жахлівы гнеў, калі да яго вуха даходзіла, што нехта там казаў, быццам ён напалавіну яўрэй.

— Прыведзіце да мяне гэтага вылюдка! — крычаў Ёахім, і твар яго рабіўся барвовы. — Хай ён у вочы мне паўторыць сваю нахабную брахню! Якая подласць! Зняважыць гонар сапраўднага немца!

Але жахлівыя погудкі пра імя характарнага актора не аціхалі. Перашэптваліся: з адной з ягоных бабуль не ўсё чыста. „Сапраўдны немец” праз дэтэктываў высветліў, хто гэтыя подлыя паклёпнікі. Некалькі чалавек паплаціліся канцэнтрацыйным лагерам за тое, што падазравалі бабулю характарнага актора.

— Подласць у нас цяпер не застаецца без пакарання! — задаволена ўздыхаў Ёахім.

Ён наведваў уплывовых сяброў і калегаў, каб сам-насам раз і назаўсёды пераканаць іх, што можна гарантаваць бездакорнасць крыві сваіх продкаў.

— Паклаўшы руку на сэрца, — казаў Ёахім Гёфгену, якому ён зрабіў урачыстую візітацыю пасля аднаго нядзельнага ранішніка, — у мяне ўсё ў парадку, усё як след, мне чаго там тое было за што папікаць сябе.

Ён вернымі сабачымі вачыма глядзеў на Гёфгена знізу ўгору, як прывык рабіць гэта, граючы на сцэне ролі неабчасаных, але дабрадушлівых татуляў, якія спрачаюцца з сынамі і тут жа зарумзана з імі цалуюцца.

— Кожнага, хто гворыць інакш, я загадаю арыштаваць, — сказаў у заключэнне саладжавым голасам „сапраўдны немец”. — Мы ж такі жывём у прававой дзяржаве. Да гэтага пункту погляду Гендрык Гёфген мог толькі далучыцца. Ён прапанаваў

калегу, які з такой пахвальнай руплівасцю змагаўся за свой гонар, цыгары і выдатны стары каньяк. Два майстры сцэны прабавілі раніцу весела і сардэчна. На развітанне Ёахім абняў калегу Гёфгена няўкладна, як мядзведзь, які душыць ворага, і папрасіў перадаць сардэчнае вітанне фройляйн Ліндэнталь.

Вось такія сябры былі цяпер у Гёфгена — часам цікавыя, як Ёахім. Але дзе ж тыя, каго ён раней менаваў сябрамі? Што з імі сталася?

Барбара напісала яму з Парыжа просьбу пра развод. Судовыя фармальнасці былі хутка ўладжаны ў адсутнасць мужа і жонкі. На развод не патрабавалася асаблівых прычынаў: судзі паставіліся з разуменнем да таго факту, што чалавек са становішчам і поглядамі Гёфгена — выдатнага дзеяча прускага Дзяржаўнага тэатра і асабістага сябра гера прэм'ер-міністра ні ў якім разе не можа заставацца ў шлюбе з дамай, якая пражывае ў якасці эмігранткі за мяжою, не робіць сакрэту са сваіх варожых дзяржаўнаму ладу поглядаў і, да таго ж, як нядаўна высветлілася, яшчэ і нячыстай расы. Абвінаваціць яе скампраметаванага бацьку, тайнага радцу, у тым, што ў яго жылах цячэ яўрэйская кроў, не адважваліся нават прафесійныя хлусы нацыянал-сацыялісцкай прэсы. Але знайшлося, у чым яго абвінаваціць і без таго, і гэта было, бадай, яшчэ больш крута: ён быў вінаваты ў „апаганьванні расы”, — яго жонка, дачка генерала, не была бездакорная арыйка. Невыпадкова ў дзядулі Барбары, які займаў высокі пост афіцэра, пра ваенныя заслугі якога раптам ніхто не захацеў ведаць, — невыпадкова ў яго былі падазроныя ліберальныя схілки. Цяпер самым натуральным, хоць і самым непрыемным чынам патлумачылася кіпучая інтэлектуальная дзейнасць генераліхі, што пераўзыходзіла ўсе прынятыя і нармальныя для афіцэрскага кола маштабы. Генерал не быў сапраўдны немец, ён быў недачалавек і семіт. Вільгельм II паблажліва гэтага не заўважаў. Але адзін нюрнбергскі антысеміцкі лісток гэта выявіў. Паўяўрэйка была і генераліха, аказваецца. Пагромны лісток браўся даказаць гэта. Не дапамагло ні яе бліскучае мінулае, ні яе царская прыгажосць, ні яе шляхетная годнасць! Брудны пісака, выскачка няўмыты, свіння няскрэбтаная, які за ўсё сваё жыццё не напісаў ніводнай нямецкай фразы без памылкі, цяпер з садысцкім задавальненнем канстатаваў, што яна не належыць да германскага грамадства.

У Барбары, значыцца, было больш за трыццаць працэнтаў кепскай крыві. Аднаго гэтага ўжо было б дастаткова нямецкаму суду ў якасці абгрунтавання разводу. Светлавалосыя рэйнцы маюць права разлічваць на жонку беспакібанай расавай чысціні. Але такой жонкі, як Барбара, Гендрык не мог сабе дазволіць нават у тым выпадку, калі б яна была чыстапароднай арыйкай. Гэта ж проста ганьба і адкрыты скандал — усе яе паводзіны!

Яна не пакідала Парыжа з таго часу, як прыехала туды ў лютым 1933 года. Кожны, хто ведаў яе раней, заўважыў бы, што яна перамянілася. Летуценнае начыста знікла з яе, яна ўжо больш не была дацеклівая ні да сумных, ні да вясёлых забавак. На твары пралегла рысачка рашучасці — паміж брывамі і на лобе. Нават яе паходка, раней нядбалая, цяпер выдавала энергію. Так рухаецца той, хто бачыць перад сабою мэту і не супакойваецца, пакуль яе не дасягне.

Барбара, якая раней бавіла вольны час за маляваннем, чытаннем цяжкіх кніг, у клопатах пра сяброў, у лёгкіх гульнях, летуценных роздумах, — Барбара стала актыўная. Яна працавала ў камітэце па справах палітычных бежанцаў з Германіі. Апрача таго, разам са сваім сябрам Себасцыянам і фраў фон Гэрцфэльд яна выдавала часопіс, які засцерагаў супроць фашызму, асвятляў ваенныя падрыхтоўкі Германіі, выкрываў яе зладзействы супроць культуры і права. Себасцыян і Гэрцфэльд былі адказныя за рэдактуру; Барбара адказвала за дзелавую частку. На сваё здзіўленне яна выявіла, што мае пэўныя здольнасці і спрыт у фінансавых аперацыях. Маленькі часопіс павінен быў сам сябе ўтрымліваць, ні адкуль не атрымліваючы падтрымкі. Ён выходзіў штотыдня, кожны нумар на нямецкай і французскай мовах. Спачатку ён разыходзіўся толькі ў вузкім коле абанентаў і друкаваўся не ў друкарні, а на гектографе. Але праз паўгода з тонкіх лістоў атрымалася выданне, якое мела сяб-

роў ва ўсіх еўрапейскіх гарадах за межамі Германіі.

— Пяцьдзсят чалавек чытаюць нас у Стакгольме, у Мадрыдзе — трыццаць пяць, у Тэль-Авіве — сто дзесяць, — гаварыла Барбара. Галандыяй і Чэхаславакіяй я задаволена. Са Швейцарыяй справа яшчэ не наладзілася. Мець бы нам спрытнага прадстаўніка ў Амерыцы! Сотні, тысяч павінны ведаць пра нас! А мы такія бедныя... — так яна гаварыла на „рэдакцыйнай канферэнцыі” ў маленькім нумары гатэля. — Нашы ворагі трацяць мільёны на распаўсюд сваёй хлусні, а нам ледзь хапае на паштовыя выдаткі.

Яна сціскала худыя загарэлыя рукі ў кулакі. Пагляд рабіўся грозным — як заўсёды, калі яна думала пра ненавісных ворагаў.

Змяніўся і Себасцьян, які раней цікавіўся толькі самымі выштукаванымі і складанымі рэчамі. Цяпер ён спрабаваў думаць і пісаць проста.

— У барацьбы свае законы, гэта не высокая гульня мастацтва, — гаварыў ён. — Закон барацьбы патрабуе ад нас, каб мы адкінулі тысячы дэталюў і засяродзіліся на адным. Мая задача зараз — не спазнаваць, не ствараць прыгожае, а дзейнічаць, у меру сваіх сілаў. І гэта самая цяжкая ахвяра, якую я прыношу.

Часам ён стамляўся. І тады казаў:

— Мне агідна. І няма ніякага сэнсу. Яны ж намнога мацнейшыя за нас, супроць ражна не папрэш. Колькі можна строіць з сябе Дон-Кіхота? Я мару пра востраў, пра далёкі-далёкі востраў, куды не даходзілі б нават глухія водгукі таго, што так даймае нас...

— Але такога вострава няма! — крычала на яго Барбара. — Яго няма і быць не павінна, Себасцьян! А нашыя ворагі зусім не такія моцныя! І яны нас баяцца. Кожнае слова — любое слова праўды б’е па іх і на нейкую крохатку, на самую маленькую, набліжае іх пагібель, іх непазбежную пагібель.

Калі яе сябар Себасцьян стамляўся, яна рабілася ўдвая больш перакананая, упэўненая.

— Можаш уявіць сабе, — раскажвала яна яму, — у нас два новыя абаненты ў Аргентыне, гэта ж здорава, яны нам нават грошы ўжо прыслалі.

Барбара паўдня траціла на тое, што пісала напаміны ў кнігарні і ў пункты распаўсюджвання Сафії і Капенгагена, Токіо ці Будапешта з прычыны маленькіх сумаў, якімі там завінаваціліся.

З Гедай Гэрцфэльд устанавіліся адмысловыя адносіны, не тое каб сяброўства, але ж і нешта большае, чым проста дзелавітыя адносіны. Барбара глыбока паважала Фраў фон Гэрцфэльд. Тая праяўляла энергію і смеласць. Яна была вельмі адзінокая, і ёй заставалася толькі яе праца. Яна ставілася да іх маленькага часопіса, як маці да дзіцяці. Калі выйшаў першы нумар, надрукаваны друкарскім спосабам і, да таго ж, у палепшаным афармленні, Геда мала што не заплакала ад радасці. Яна абняла Барбару і пачала гаварыць ёй — ціха, на вуха, хоць у пакоі нікога не было, — як яна ёй за ўсё ўдзячная. Барбара доўга глядзела ў вялікі, мяккі, пушысты ад пудры твар Фраў фон Гэрцфэльд і ўбачыла, што рысы яе сталі больш рэзкія, больш выразныя. Па іх можна было меркаваць пра ўнутраную барацьбу, пра душэўныя перажыванні, моцныя і горкія, якія сёлета выпалі ім усім на долю. На першых тыднях эміграцыі Геда сустрэла свайго мужа, які даўным-даўно расстаўся з ёю. Можна, з гэтай сустрэчай яна звязвала нейкія свае надзеі? Выявілася, што ў мужа яе ў Маскве была сувязь з адной дзяўчынай. Што ж, цалкам натуральна. Геда была дастаткова цямкая, яна ўсё разумела. І ўсё такі гэта паведамленне яе закранула і развее яе надзеі, ды яна і сама сабе ў іх не зусім прызнавалася.

А Гендрык? Ці думала яна пра яго? Аднаго разу, адным адзін толькі раз яна згадала гэта імя ў гутарцы з Барбарай.

— Ці добра яму? — спыталася яна ціха, гэта было ноччу, позна, яны доўга працавалі разам. — Як яму тамтэйшае жыццё? Ці задаволены ён сваёй новай славай?

— Пра каго ты? — спыталася Барбара, не гледзячы.

Фраў фон Гэрцфэльд пачырванела, паспрабавала іранічна ўсміхнуцца.

— Як пра каго? Пра твайго былога мужа...

Барбара сказала ціха:

— А ён жывы? Я нават не ведала, што ён яшчэ ёсць. Я не люблю прывідаў мінулага, і менш за ўсё такіх сумніўных, як гэты.

І больш яны ні разу пра яго не згадвалі.

Часам Барбара наведвала свайго бацьку, які жыў зусім адзін на поўдні Францыі, каля Міжземнага мора. Ён пакінуў Германію адразу пасля падпалу рэйхстага — на шаленне і расчараванне цэлай банды нацыянал-сацыялісцкіх студэнтаў, якія знайшлі яго дом пустым, уварваўшыся туды, каб паказаць „чырвонаму тайнаму радцу”, што пра яго думае „сапраўдная нямецкая моладзь”. Сапраўдная нямецкая моладзь была поўная рашучасці па-зверску пабіць славу тага на ўвесь свет старца, а потым пасадзіць яго ў машыну і вывезці ў бліжэйшы канцэнтрацыйны лагер. Банда бушавала, бо на віле ў тайнага радцы была толькі ахмістрыня, якая дрыжала ад страху. Каб хоць што-небудзь зрабіць для Германіі і надаць пэўны сэнс гэтаму начному акту, яны крыху патрэслі старую і замкнулі яе ў склепе, а самі бушавалі ў бібліятэцы. Сапраўдная нямецкая моладзь таптала творы Гётэ і Канта, Вальтэра і Шапэнгаўэра, Шэкспіра і Ніцшэ. „Усё гэта марксізм!” — яглілі малойцы ў мундзірах. У распалены камін паляцелі працы Леніна і Фройда, а малойцы радасна скакалі. Па дарозе назад маладыя людзі гаварылі, што ўсё ж правялі некалькі прыемных гадзін у доме тайнага радцы.

— О, калі б стары асёл сам быў дома! — крычалі веселуны. — Во, была б пацеха!

Тайны радца вывез у чамаданах самыя важныя паперы і малую, але самую любімую частку бібліятэкі. Правёўшы некалькі тыдняў у падарожжы па Швейцарыі і Чэхаславакіі, ён асеў на поўдні Францыі. Зняў невялікі дамок, у садзе расло некалькі пальмаў, і былі прыгожыя кветнікі, і было відно мора.

Гаспадар рэдка выходзіў, усё больш сядзеў дома адзін. Гадзінамі хадзіў па садзе альбо сядзеў каля дзвярэй і не мог удосыць нагледзецца на бясконца разнастайныя фарбы мора.

— Гэта такое суцяшэнне, — казаў ён Барбары, — мне так добра, калі я бачу гэтую цудоўную ваду. Увесь той час, што мяне тут не было, я не памятаў, якое сіняе яно бывае — Міжземнае мора... Усе немцы, якія заслугоўваюць гэтага імя, сумуюць па ім і шануюць яго як святую калыску нашай культуры. І вось раптам выяўляецца, што яго трэба ненавідзець. Немцы хочуць сілком вызваліцца ад яго пяшчотнай улады, ад яго мілаты; яны думаюць, быццам могуць абысціся без яго цудоўнай яснасці. Яны крычаць, што яна ім абрыдла. Але ж гэта іх уласная культура. Значыцца, ім абрыдла ўласная культура. Значыцца, трэба знішчыць усё тое вялікае, што яны самі падарылі свету? Здаецца, усё выглядае на тое. Ах, гэтыя немцы! Колькі ім яшчэ давядзецца пакутаваць, і якія жахлівыя пакуты яны яшчэ прынясуць іншым!

Нацыянал-сацыялісцкая дзяржава канфіскавала дом і маёмасць тайнага радцы. Яна пазбавіла яго грамадзянства. Брукнер толькі з нататкі ў французскай газэце даведаўся, што ён пазбаўлены грамадзянства і што ён больш „не немец”. Праз некалькі дзён пасля таго, як прачытаў гэтую нататку, ён зноў прыступіў да працы. „Гэта будзе тоўстая кніга, — пісаў ён Барбары, — і яна будзе называцца „Немцы”. У ёй я збяру ўсё, што пра іх ведаю, усё пра мае пакуты і надзеі, звязаныя з немцамі, я шмат чаго пра іх ведаю, я шмат чаго апасаюся, і я ўсё яшчэ не трачу надзеі”.

Пакутуючы і раздумваючы, ён праводзіў дні каля чужога любімага берагу. Часам праходзілі цэлыя тыдні, і ён не вымаўляў ні слова, акрамя некалькіх французскіх — дзяўчыне, якая прыбірала ў доме. Ён атрымліваў шмат пісьмаў. Яго ранейшыя вучні, якія цяпер жылі ў эміграцыі альбо на грані распачы ў Германіі, звярталіся да яго па слова суцяшэння і парады.

„Ваша імя застанеца для нас увасабленнем іншай, лепшай Германіі”, — адважыўся напісаць яму нехта з баварскай правінцыі — праўда, змененым почыркам і без свайго адраса. Такія прызнанні і запэўненні ў адданасці тайны радца чытаў з болем і ўдзячнасцю.

Ён думаў: „Усе ж гэтыя людзі, якія так адчуваюць і пішуць, цярпелі ўсё гэта, вінаватыя ва ўсім — у тым, што наша краіна зрабілася такою, якая яна сёння”. Ён адкладваў пісьмы ўбок і зноў разгортваў свой рукапіс, які паступова рос і ўзбагачаўся любоўю і веданнем, смуткам і ўпартасцю, глыбокім сумненнем і яшчэ больш глыбокай, хоць і абумоўленай тысячай агаварак, перакананасцю.

Брукнер ведаў, што ў другім маленькім горадзе на поўдні Францыі, не далей чым за пяцьдзесят кіламетраў ад яго, жывуць Тэафіл Мардэр з Нікалетаі. Неяк аднаго разу яны сустрэліся на шпацыры і павіталіся, але не дамаўляліся пра сустрэчу. Мардэр, як і Брукнер, не быў схільны да цеснага кантактавання. У старога прайшло яго вясёлае блазнаванне. Жах ад весткі пра нямецкую катастрофу прымусіў яго замойкнуць. Як і Брукнер, гадзінамі сядзеў ён у садку, дзе былі пальмы і кусты ў квецені, і глядзеў на мора. Але ў вачах у Мардэра не было ціхай задуменнасці. Яны былі неспакойныя, яны палымнелі, яны няўцешна блукалі над велізарнай мігатлівай роўнядзю мора. Блакітнаватыя губы не страцілі здольнасці рухацца, пасмоктаць і цмокаць. Толькі цяпер з іх не зляталі кленічы — засталіся толькі бязгучныя скаргі.

Тэафіл, які раней так проста трымаў галаву, сядзеў цяпер згорбіўшыся. Свінцовыя рукі ляжалі на худых каленях, такія стомленыя, быццам ён ужо ніколі не здолее паварушыць імі. Ён сядзеў нерухома, толькі вочы блукалі і губы вялі жаласную бязгучную размову. Часам ён уздрыгваў, быццам яго палохаў нечы жахлівы твар. Тады ён з цяжкасцю падымаўся і ўскрыкваў, глуха, па-старэчы крэкчучы:

— Нікалета, хадзем! Я прашу цябе, хадзем зараз жа! — І Нікалета выходзіла з дому.

На яе твар цяпер леглі стомленасць і меланхалічнае цярпенне, што вельмі не пасавала адважна выгнутаму носу, рэзка акрэсленым вуснам і пукатаму лобу. Шчокі пашырэлi і памякчэлi, у прыгожа раскрытых вачах не было ўжо таго дзёрзкага бляску, які раней так прыцягваў і так вярэдзіў. Нікалета ўжо здавалася не ўпартай і фанабэрыстай дзяўчынай, а жанчынай, якая ці мала кахала і ці мала пакутавала. Яна ахвяравала сваёй маладосцю. Ахопленая пачуццём, у якім сутаргавая істэрыка спалучалася з сапраўдным агнём, дарагім хваляваннем сэрца, яна падарыла сваю маладосць чалавеку, які цяпер ужо разваліна.

— Чаго табе, Тэафіл? — пыталася яна. Узорнае вымаўленне засталася, нягледзячы на перамены, якія ў ёй адбыліся. — Чым табе памагчы, мілы?

А ён стагнаў, быццам убачыў кашмарны сон.

— Нікалета, Нікалета, дзетка мая... Ах, як страшна... Вельмі страшна... Я чую крыкі тых, каго катуюць у Германіі. Я чую іх так выразна, вецер носіць іх стогны па моры... Катываюць грамафон падчас пякельных працэдураў, гэта подлы прыём, яны затыкаюць рот няшчасным падушкімі, заглушаюць крыкі... Але я ўсё роўна іх чую. Я ўсё чую... Бог пакараў мяне, ён адарыў мяне самым адчувальным слыхам сярод смяротных. Я — сумленне свету, я чую ўсё. Ах, Нікалета, Нікалета, дзетка мая!

Ён чапляўся за яе. Спакутаваныя вочы блукалі па паўднёвым ландшафце, і мірны краявід напаўняўся пачварамі. Нікалета дакраналася далоняй да яго гарачага, мокрага лоба.

— Я ведаю, мой Тэафіл. — казалася яна яму пяшчотна. — Ты ўсё чуеш, ты ўсё бачыш. Табе трэба сказаць свету пра свае азарэнні, і гэта будзе карысна і табе і свету. Трэба пісаць, Тэафіл, табе трэба пісаць!

Цэлы год яна ўмольвала яго, каб ён працаваў. Яна пакутавала ад яго здранцвеласці, ад гэтага слупняку. Яна захаплялася ім, яна лічыла яго самым вялікім сярод жывых, яна не хацела бачыць яго ўбаку ад падзеяў, у сваіх марах яна бачыла яго чалавекам, які заклікае свет апамятацца, схамянуцца, чалавекам, які б'е ў набат. Але ён на ўсё адказаў ёй:

— Што ж тут яшчэ напішаць? Я ўсё сказаў. Я ўсё ведаў загадзя і наперад. Я выкрываў падман. Я адчуваў смурод гнілізны. Калі б ты толькі ведала, дзетка мая, як цяжка ўсё ведаць загадзя. Мае кнігі забытыя, быццам іх ніколі і не было. Зборы маіх твораў спалілі. Мае прароцтвы развееў вецер — і ўсё ж тое, што робіцца сёння, увесь

гэты невымоўны жах — гэта толькі пралог у маёй прароцкай творчасці. У маіх творах ужо ёсць усё, што прадбачана, нават тое, што яшчэ мае быць, — самае страшнае, апошняя катастрофа. Я ўжо гэта выпакутаваў, ужо надаў гэтаму форму. Што ж мне пісаць яшчэ? Я панёс у сабе цяжкі свету. У маім сэрцы разыгрываюцца ўсе катастрофы, і цяперашнія, і будучыя. Я, я, я...

У гэтых трох гуках, у гэтым „я” замутнёны розум заблытаўся, як у сетцы, і ён замоўк. Галава, увысакародзеная пакутамі, — яна здавалася цяпер больш пяшчотнай, далікатнай, больш строгай, больш дасканала вылепленай, чым раней, — схілілася на грудзі. Тэафіл заснуў.

Нікалета вярнулася ў дом, спынілася ў цёмным халадку пярэдняга пакоя. Павольна падняла рукі і закрыла твар. Яна хацела плакаць, але слёзы не ішлі. Яна надта многа плакала. Нікалета шаптала:

— Я больш не магу. Я больш не магу. Мне трэба з’ехаць адгэтуль. Я не вытрываю.

Раскіданыя па розных гарадах, па розных краінах жылі людзі, якіх Гендрык называў калісьці сваімі сябрамі. Некаторым жылося добра. Прафесару, напрыклад, не было на што скардзіцца, сусветная слава такога маштабу не прыядаецца, Прафесар мог разлічваць, што да канца сваіх дзён будзе жыць у замках з барочнай мэбляй і габеленамі альбо ў княскіх харомах найлепшых гатэляў. У Берліне не хочучь, каб ён ставіў там п’есы, бо ён яўрэй? Выдатна, і нават больш за тое: тым горш для берлінцаў. Прафесар, цмокаючы языком, сярдзіта бурчаў некалькі дзён і нарэшце рашыў, што ён і без таго апошнім часам быў надта заняты. Хай цяпер берлінцы абыходзяцца без яго і самі ставяць свае п’есы, хай „гэты Гёфген” разыгрывае камедыі перад сваім фюрэрам — яму, Прафесару, яшчэ ў гэтым сезоне трэба будзе паставіць вялікую аперэту ў Парыжы, дзве шэкспіраўскія камедыі ў Рыме і Венецыі і нешта накшталт рэлігійнага рэвю ў Лондане. Апрача таго, наперадзе гастрольныя паездкі з „Падступствам і каханнем” і „Кажаном” па Галандыі і Скандынавіі, а вясною яго чакаюць у Галівудзе, ён падпісаў кантракт на фільм.

Абодвума яго тэатрамі ў Вене заапекаваліся фройлян Бэрнгард і гер Кац. За іх таксама не было чаго турбавацца. Часам гер Кац шкадаваў за мінулыя вясёлыя часіны, калі ён узбаламуціў берлінцаў змрочнай драмай „Віна”, выдаўшы сябе за іспанскага неўрапатолога.

— Так, тыя жарты былі з размахам! — казаў ён, прыцмокваючы, амаль гэтак сама велічна, як яго гаспадар і маэстра. Цяпер ужо нічога такога пад Дастаеўскага не скляпаеш, гер Кац канчаткова сасланы ў нізкую дзелавую сферу. Прыціхла і фройляйн Бэрнгард, успамінаючы Курфюрстэндам, асабліва калі думала пра Гёфгена.

— Якія цудоўныя злыя вочы ў яго! — успамінала яна летуценна. — Майго Гендрыка — вось каго мне больш за ўсё шкада аддаваць нацыстам, далібог, гэта занадта тлусты кавалак для іх, такое прыгожае стварэнне!

Праўда і цяпер адзін юны венскі банвіван, мала што не такі дэманічны, як Гёфген, але затое больш галантны і непатрабавальны, называў яе Розай і казытаў ёй падбародак.

Новы ўзлёт, новы трыумф, які зацьміў усе берлінскія поспехі, выпаў на долю Доры Марцін у Лондане і Нью-Йорку. Яна вучылася англійскай мове з руплівасцю славалюбнай школьніцы альбо авантурысткі, якая хоча заваяваць невядомую краіну. Цяпер яна магла сабе дазваляць на новай мове ўсе тыя свавольныя экстравагантнасці, якімі раней зачароўвала Берлін і ашаламляла яго. Яна буркатала, скардзілася, хіхікала, трыумфавала, спявала. Яна была дзікая і вуглаватая, як трынаццацігадовы падлетак, бязважкая, лёгкая, як эльф. Яе імпрывізацыі здаваліся нязмушанымі і капрызнымі. А насамрэч як старанна і дбайна быў вымераны кожны нюанс, як дакладна і прадумана былі разлічаны ўсе інтанацыі, што выклікалі смех і гналі слязу ў зачараванай публікі. Хітрая Дора ведала, што любяць англасаксы. Яна была роўна на каліўца сентыментальнейшая, на каліўца болей жаночая і пяшчотная, чым у Германіі. Яна цяпер радзей дазваляла сабе грубыя і хрыплыя тоны. Затое часцей кранала нявінна-дзіцячым, бездапаможным, шырока-адкрытым

позіркам.

— Я трошачкі змяніла сваю манеру, — казала яна і заляцальна ўцягвала галаву ў плечы. — Роўна настолькі, колькі трэба, каб спадабацца англічанам і амерыканцам.

Яна ездзіла з Нью-Йорка і назад і ў кожным горадзе іграла па сто разоў адну і тую самую рэч. Удзень здымалася ў кіно. Дзіўна, як яе на ўсё ставала. Вузкае дзіцячае цела, здавалася, не ведала стомы, быццам апантанае нейкай дэманічнай сілай. Амерыканскія і англійскія газэты праслаўлялі яе як найвялікшую актрысу свету. Калі яна пасля спектакля хвілін на пятнаццаць паяўлялася ў гатэлі „Савой”, аркест іграў у яе гонар туш, і ўсе ўставалі. Актрысу-яўрэйку, выгнаную з Берліна, шанавалі абедзве англасаксонскія сталіцы. Яна была прынята англійскай каралевай, прынц Уэльскі прыслаў ёй ружы, маладыя амерыканскія пісьменнікі прыязджалі з Вены, з Будапешта, каб узяць у яе інтэрвію і пыталіся, ці не з’ахвацілася б яна зноў сыграць у нямецкай п’есе. Яна адказвала:

— Не. Якая там тая ахвота! Я ўжо не нямецкая актрыса.

Але часам сама думала: „Што кажуць у Берліне пра мае новыя поспехі? Ці ведаюць? Вядома, ведаюць. Спадзяюся, яны хоць крышку злуюцца. Бо радавацца за мае поспехі там няма каму. А то ж сотні тысяч людзей прыкідваліся, быццам палка любяць мяне. Дык хай цяпер хоць пазлуюцца, каб ужо не зусім забыліся”.

Вялікі англійскі фільм, у якім яна іграла галоўную ролю, паказалі ў Берліне. Але ён ішоў усяго некалькі дзён. Потым выбухнуў скандал. Міністр прапаганды загадаў арганізаваць „стыхійнае абурэнне”. У кінатэатры сядзелі пераапанутыя ў цывільнае штурмавікі. Калі твар Доры Марцін паявіўся на экране буйным планам, гэтыя тыпы, якія сядзелі па ўсёй зале, засвіталі, загарлалі, пачалі кідаць смярдзючыя бомбы.

— Далоў з нямецкага экрана пархатую жыдоўку! — раўлі пераапанутыя хуліганы.

Запалілі святло, сеанс сарваўся. Цікаўныя, якія адважыліся паглядзець небяспечна крамольны фільм, у вялікай паніцы пакідалі кінатэатр. Усе падобныя на яўрэйку — а паглядзець Дору Марцін прыйшло шмат яўрэйку — былі затрыманыя і пабітыя. Міністэрства прапаганды перадало ў Лондан паведамленне, што ліберальна прыхільны нямецкі ўрад дазволіў фільм, але берлінская публіка не пераносіць такога роду відовішчаў. Грамадскае абурэнне непасрэднае, моцнае, але цалкам зразумелае. З гэтага часу ўсе фільмы з удзелам Доры Марцін забараняюцца. Калі Дора даведлася, што праз яе, альбо ж, прынамсі, за яе выяву на экране, білі яўрэйку, яна курчылася ад агіды, быццам яе ванітавала атручанай ежай.

— Лайдакі, — мармытала яна, і вочы яе палалі гневам. — Подлыя, нізкія прахвосты.

Яна трэсла кулакамі, яна была падобная — твар, аблямаваны рыжай грывай, — на народную герайню, якая заклікае да помсты.

У многіх гарадах жылі яны, у многіх краінах шукалі прытулку. Оскар Х. Кроге, напрыклад, пакуль што заставаўся ў Празе. Ён не быў ні яўрэем, ні камуністам, гэты стары паборца літаратурнага авангарду. Ён верыў у тэатр як у маральную ўстанову, ён верыў у вечныя ідэалы справядлівасці і свабоды; насуперак так многім расчараваннем ён не хацеў адмаўляцца ад сваёй наўнай даверлівасці — яму не было месца ў новай Германіі. Поўны рашучасці працягваць высакаэстэтычныя традыцыі добрага старога франкфурцкага часу, ён у Празе адразу выправіўся на пошукі тых, хто мог бы зразумець ягоны энтузіязм і даў бы яму некалькі тысячаў чэшскіх кронаў. У адным падвальчыку каля Прагі ён хацеў адчыніць літаратурныя памосткі. Ён знайшоў крэдытораў — грошай яны далі мала. Ён знайшоў скляпок, і некалькі маладых актораў, і п’есу, у якой вельмі шмат гаварылася пра „чалавецтва”, пра „зару лепшага жыцця”. Ён працаваў з маладымі актормі, п’еса была пастаўленая. Шміц, які застаўся верны свайму сябру, загадваў фінансамі, а Кроге, упарты ідэаліст, марыў пра высокае і прыгожае і хацеў заставацца, нічым не патрывожаным, у чыстай сферы мастацтва. Ах, не заўсёды ўдавалася Шміцу пакідаць яго на гэтых вышынях. Не хапала самага патрэбнага, ніколі Кроге — стары прадстаўнік багемы,

знаёмы з грашовымі цяжкасцямі, але не з сапраўднай беднасцю, — ніколі б ён не паверыў, што на такую смеху вартую суму можна ўтрымліваць хоць бы самы сціплы тэатр. Але пакуль што ўсё ішло больш-менш. Пакуль што, хоць да эканамічных цяжкасцяў дадаліся і палітычныя. Бо нямецкая амбасада ў Празе, якой надакучыла пацыфісцкая экзальтацыя гамбургскага эмігранта, тэатральнага дырэктара, настаўляла супроць яго мясцовыя ўлады. Крогэ і Шміц бараніліся, стаялі цвёрда, не саступалі. Але пры гэтым абодва блажэлі і старыліся. Шміц ужо зусім не выглядаў такім ружовым, а на заклапочаным лобе і вакол кашэчага рота Крогэ залягалі ўсё больш глыбокія складкі.

Па многіх гарадах, па многіх краінах...

Джюльета Мартэнс — прынцэса Тэбаб, дачка правадыра з Конга, знайшла месца ў маленькім кабарэ на Манмартры. З паўночы да трэцяй раніцы яна дэманстравала амерыканцам, якія ўсё радзей і радзей наязджалі ў Парыж з таго часу, як упаў доллар, некалькім падпітым мсье з французскай правінцыі і некалькім сутэнёрам сваё пудоўнае цела і свой вытанчаны стэп. Яна выступала ледзьве не голая, толькі маленькі бюстгальтар з зялёных пацерынак і купальныя штонікі з зялёнага атласу, зусім маленькія, але затое з вялікім пукам зялёных страўсіных пёраў ззаду. Намякаючы на ўсю гэтую птушыную раскошу, прынцэса казала, што яна птушка. Яна паўтарала гэта і паўтарала. „Я птушка, я прыляцела з-за акіяна, каб тут, на Манмартры, звіць сабе гняздзечка”. Але яна вельмі мала была падобная на птушку. А паньлы пакойчык на *ру дэ Марцір* ані блізка не нагадваў гняздзечка. Ён быў змрочны і выходзіў на цесны, брудны двор. Адзінай акрасай на голых плямістых сценах было фота актора Гендрыка Гёфгена. Аднаго разу ў прыступе шаленства і болю Джюльета яго падрала, але потым акуратна склеіла абрыўкі. Праўда, рот у Гендрыка атрымаўся крыху скасабочаны, надаючы твару вераломны выраз, і папярок лоба, як шнар, праходзіла палоска клею, але ў астатнім яго прыгажосць была беззаганна адноўленая.

На пачатку кожнага месяца Джюльета брала ў швейцара аднаго дома, уладальніка якога яна не ведала, маленькую грашовую суму, пасыланую Гендрыкам. Жалаванне ў кабарэ на Манмартры і падтрымка з Берліна складалі разам якраз столькі, колькі трэба было на пражытак. Можна было абысціся без панелі. Яна амаль ні з кім не бачылася, любоўніка ў яе не было. Пра свае берлінскія прыгоды яна ні з кім не гаварыла: часткова ад страху пазбавіцца жыцця альбо, прынамсі, маленькай мясечнай рэнты, часткова каб не рабіць непрыемнасцяў Гендрыку. Бо сэрца яе належала яму.

Яна нічога не забылася і нічога не даравала. Кожны дзень, хоць адзін раз, яна з нянавісцю і жахам успамінала цёмную камеру, у якой так шмат выпакутавала. Яна думала пра помсту, але помста гэтая павінна быць вялікая і салодкая, а не ўбогая і вартая жалю. Гадзінамі прынцэса Тэбаб валялася на бруднай пасцелі і марыла. Вось яна вернецца ў Афрыку, збярэ вакол сябе ўсіх чарнаскурых, будзе іх каралевай і гаспадыняй і павядзе свой народ на вялікае паўстанне, на вялікую вайну супроць Еўропы. Белая частка свету выспела на пагібель. З таго часу як да Джюльеты прыйшлі служкі берлінскай тайнай паліцыі, яна ведала гэта абсалютна дакладна і пэўна. Белая частка свету павінна загінуць, прынцэса Тэбаб марыла прайсці пераможным маршам са сваімі цёмнымі братамі па сталіцах Еўропы. Крывавая лазня павінна змыць ганьбу, якая пакрыла гэтую частку свету. Нахабныя пань будуць рабамі. І любімым рабом дачка правадыра бачыла каля сваіх ног Гендрыка. Ах, як яна паздзекуецца з яго! Ах, як яна яго распесціць! Яна ўвянчае лысы чэрап кветкамі, але гэты вянок ён будзе насіць, поўзаючы на каленях. Прыніжаны, паганьбаваны, увянчаны, як самая каштоўная здабыча, ён — гэты лайдак, яе каханы — будзе хадзіць за ёю ў яе почаце.

Так марыла Чорная Венера, і моцныя, грубыя пальцы перабіралі чырвоную скураную нагайку.

Аднаго разу падчас вечаровага шпацыру Джюльета згледзела ў патоку людзей,

які ліўся да плошчы Канкордыі, Барбару. Жонка Гендрыка, якая так доўга была прадметам зайздрасці і шкадавання Джульеты, ішла шпарка, задуменная. Джульета кончыкамі пальцаў дакранулася да яе рукава і сказала глыбокім, тоўстым голасам: „Бонсуар, мадам”.

І пры гэтым крыху нахіліла галаву. Калі тая здзіўлена падняла вочы, негрыцянка ўжо прайшла. Барбара ўбачыла толькі шырокую спіну, але і тая хутка знікла за іншымі спінамі, за іншымі целамаі.

Па розных гарадах, па розных краінах...

Некаторыя жылі ў Даніі, некаторыя ў Галандыі, хто ў Лондане, хто ў Барселоне, хто ў Фларэнцыі, іншыя падаліся ў Аргентыну, некаторыя апынуліся ў Кітаі.

Нікалета фон Нібур — Нікалета Мардэр раптам аб’явілася ў Берліне. З чырвонымі куфрамі і кардонкамі, даволі абтрапанымі і патрэсканымі, яна паявілася ў кватэры Гендрыка Гёфгена каля Рэйхсканцлерпляц.

— А вось і я, — сказала яна і паспрабавала бліснуць вачыма. — Я больш не магу. Тэафіл цудоўны, ён геній, я кахаю яго больш, чым калі-небудзь. Але ён паставіў сябе па-за часам, па-за рэаліямаі. Ён зрабіўся летуцейнікам, фантазёрам. Парсіфалем — а я не маю сілы вытрымаць гэта. Ты разумееш, Гендрык, — сілаў маіх нямашака!

Гендрык гэта разумее. Ён усёй душой быў супроць летуцейнікаў і, сваёй чаргою, цалкам захаваў кантакт і з часам, і з яго абставінамаі.

— Уся гэта эміграцыя — на слабакоў, — строга заявіў ён. — Людзі на курортах паўднёвай Францыі лічаць сябе пакутнікамаі, а па праўдзе яны дзээрціры. Мы тут на перадавой, а яны туляюцца па тылах.

— Я мусова хачу на сцэну, — сказала Нікалета, пакінуўшы мужа.

Гендрык сказаў, што гэта можна ўладзіць без вялікіх праблемаў.

— У Дзяржаўным тэатры я магу дабіцца практычна ўсяго. Цэзар фон Мук — ну, так, ён пакуль што дырэктар... Але прэм’ер-мініст не любіць яго, а міністр прапаганды пакрывае толькі з самалюбства. Ужо адкрыта гавораць, што наш Цэзар нічога не варты. У яго вельмі нудны рэпертуар, больш за ўсё яму хочацца ставіць свае п’есы. У акторах ён таксама не разбіраецца. Адзінае, што ўмее, — гэта ўсё заваліць.

Нікалета магла разлічваць на ангажэмент у Дзяржаўным. Але спачатку Гендрыку хацелася паехаць з ёю на гастролі ў Гамбург і выступіць у п’есе ўсяго на дзве дзейныя асобы, з якой яны выступалі падчас турнэ па курортах Балтыйскага мора перад самым вяселлем Гёфгена з Барбарай Брукнер. Гамбургскі Мастацкі быў шчаслівы прыняць у сябе свайго былога артыста, які так праславіўся і наблізіўся да ўладаў. Новы кіраўнік, пераемнік Кроге, гер Бальдур фон Тотэнбах, сустрэў Гёфгена і яго спадарожніцу на вакзале. Гер фон Тотэнбах быў франтавым афіцэрам, на яго твары засталася многа шнараў, сталёвыя блакітныя вочы былі рыхтык як у гера фон Мука. Ён, як і той, гаварыў на саксонскім дыялекце. Ён усклікнуў:

— Сардэчна запрашаем, дарагі гэносэ! — быццам і ў Гёфгена быў за плячыма слаўны лёс афіцэра, а не падазронае мінулае „бальшавіка”.

— Сардэчна запрашаем! — падхапілі і іншыя, якія разам з герам фон Тотэнбахам явіліся на вакзал вітаць калегу Гёфгена. Сярод іх была Моц, яна абняла Гендрыка, і на вачах у яе выступілі слёзы шчырага хвалявання.

— Колькі вады сплыло! — усклікнула слаўная жанчына і бліснула золатам зубоў. — І чаго мы толькі не перажылі!

Яна нарадзіла дзіця, маленькую дзяўчынку — позні, ужо нават крыху неспадзяваны плод яе шматгадовых адносінаў з выканаўцам роляў татуляў Петэрэсанам.

— Нямецкая дзяўчынка, — сказала яна, — мы назвалі яе Вальпурга.

Петэрсэн зусім не змяніўся. Яго твар па-ранейшаму здаваўся голым ад адсутнасці барады. Па яго прадпрымальным абліччы было відаць, што ён зусім не страціў прызвычайкі мантачыць з цяжкасцю заробленыя грошы і бегаць за маладзенькімаі дзяўчаткамаі. Мусіць, Моц усё яшчэ кахала яго больш, чым ён яе. Фарсун Банэці ў чорным мундзіры СС глядзеўся асляпляльна: было ясна, што цяпер ён атрымлівае яшчэ больш любоўных пісулек ад публікі, чым раней. Морэнвіц

прагналі з тэатра.

— У ёй жа ёсць яўрэйская кроў, — шапнула Моц, прыкрыўшы рот рукою, і заганна засмяялася, быццам сказала нешта непрыстойнае.

Рольф Банэці паказаў тварам агіду — можа, таму, што згадаў сваю ганебную, пахібную для расы сувязь з Рахэлю. Дэманічная дзяўчына — гэта таксама паведамлі Гендрыку — спрабавала пакончыць жыццё самагубствам, калі адкрылася сапутасць яе крыві, і ўрэшце выйшла замуж за чэхаславацкага абутковага фабрыканта.

— Што да матэрыяльнага боку, дык ёй, мабыць, за мяжой жывецца няблага... — гаварыла Моц з адценнем грэблівасці і вялікім пальцам паказала праз плячо кудысьці, дзе, мабыць, была тая мярзотная „замяжа”.

Новыя сябры трупы — светлавалосыя, крыху неабчасаныя хлопцы і дзеўкі, якія спалучалі грубую весялосць са строгай ваеннай дысцыплінай, — былі прадстаўленыя вялікаму Гёфгену і прадэманстравалі яму сваю дагодлівасць. Ён быў казачны прынец, зачараваны прыгажун, які прымае зайздасць і захапленне, як заслужаную даніну. Так, ён зноў апусціўся да іх жалю вартага свету. Аднак ён быў прыветлівы, просты і нават абняў Моц за плечы.

— А ты ж, ну, зусімачкі не змяніўся, — сказала яна замроена і сціснула яго руку.

Тут умяшаўся Петэрсэн:

— Гендрык заўсёды быў выдатным таварышам.

Тут гер фон Тотэнбах заявіў строга:

— У новай Гемані ўсе мы таварышы, як бы нас ні круціў лёс.

Гендрык захацеў прывітаць гера Кнура — таго самага швейцара, які заўсёды насіў свастыку пад штрыфелем пінжака і міма каморкі якога Гендрык Гёфген — „гэты бальшавік” — заўсёды праходзіў з неахвотай і нячыстым сумленнем. Стары партыец, нябось, задрыжыць ад радасці, калі яму будзе зроблены гонар паціснуць руку сябра і фаварыта прэм’ер-міністра! На здзіўленне Гёфгена, гер Кнур прыняў яго даволі холадна. У каморцы швейцара не вісела партрэта фюрэра, хоць цяпер гэта было б дарэчы і нават пажадана. Хоць Гендрык спытаўся ў гера Кнура пра яго здароўе, той нешта буркнуў праз зубы — нешта не вельмі ласкавае — і позірк яго пры гэтым быў поўны яду. Было ясна: гер Кнур глыбока расчараваны фюрэрам-вызвольнікам, усёй веліччу нацыянальнага руху — ён горка ашуканы ва ўсіх сваіх спадзяваннях, як многія. Гёфгену, сябру генерала, зноў, як і раней, было непрыемна праходзіць міма ягонай каморкі. Адносіны з герам Кнурам не наладзіліся.

Гендрык адчуў палётку, даведаўшыся, што з камуністаў, рабочых сцэны, якіх раней ён сустракаў вітаннем „Рот-Фронт!”, са сціснутым кулаком, — нікога ў тэатры не засталася. Распытвацца пра іх ён не адважыўся. Можа, іх забілі, можа, пасадзілі ў турмы, можа яны ў эміграцыі... На вячэрні спектакль усе білеты былі прададзеныя, гамбургцы віталі старога любімца, які зрабіў такую незвычайную кар’еру ў Берліне спачатку пад Прафесарам, пасля пад тоўстым прэм’ер-міністрам. Нікалета ўвогуле ўсіх расчаравала. Яе знайшлі скаванай, ненатуральнай і нават крыху страшнаватай. І не дзіва, яна развучылася іграць. Яе рухі былі несвабодныя, а голас дзіўна глухі і жалю варты. У ёй нешта замарозілася і зламалася. Да таго ж публіку цяпер шакіраваў яе вялікі нос. „А ці няма ў ёй яўрэйскай крыві?” — шапталіся ў партэры. „Ну не! — гаварылі другія. — Хіба ж бо Гёфген паказваўся б з ёю!”

На раніцу ў Гёфгена ўзнікла новая ідэя — зрабіць візіт консулісе Мёнкенбэрг. Хай і яна пабачыць яго ў поўным бляску глорыі — менавіта яна, яна ж гадамі прыніжала яго сваімі салоннымі манерамі. Барбару, дачку тайнага радцы, яна, нябось, запрасіла на гарбату на другі паверх. А яму толькі пагардліва ўсміхнулася. І Гёфгену зарушыла пад’ехаць да старое дамы з кутасамі — на сваім „мэрсэдэсе”.

І быў расчараваны, даведаўшыся ад незнаёмага яму швейцара, што фраў консуліха памерла. На яе гэта падобна! Яна ўхілялася уцёкамі ад сустрэчы, якая магла б быць ёй непрыемная. Гэтыя буржуа старога высакароднага крою — гэтыя патрыцыі без гроша ў кішэні, але з поўным высокай гардзелі мінулым і з тонкімі,

адухоўленымі тварамі, няўжо яны вечна недаступныя? Няўжо мешчаніну, які стаўся Мефістофелем і заключыў здзелку з крывавай уладай, так і не дадзена цешыцца сваёй перамогай?

Гендрык злаваўся. Эфекту, ад якога ён так шмат чакаў, не атрымалася. Але ва ўсім астатнім ён быў задаволены гамбургскай гастроляй. Гер фон Тотэнбах сказаў на развітанне:

— Уся мая трупа ганарыцца, што вы ў нас пабывалі, таварыш Гёфген!

А Моц паднесла яму маленькую Вальпургу з просьбай, каб ён дабраславіў расплаканую істоту.

— Дабраславі яе, Гендрык! — патрабавала Моц. — Тады з яе выйдзе толк! Дабраславі маю Вальпургу!

І Петэрсэн падтакваў ёй.

Калі Гендрык вярнуўся са свайго падарожжа, Лота Ліндэнталь паведаміла яму, што вакол яго пярсоны ў самых найвышэйшых колах ідуць моцныя дэбаты. Прэм’ер-міністр — „мой жаніх”, як цяпер ужо называла яго Лота, — незадаволены Цэзарам фон Мукам. Гэта ведае кожны. Але не так шырока вядома, каго генерал авіяцыі выбраў у яго пераемнікі на пост дырэктара прускага дзяржаўнага тэатра: гэта Гендрык Гёфген. Супроць яго выступаюць міністр прапаганды і тыя высокапастаўленыя партыйныя бонзы, „стопрацэнтавыя нацыянал-сацыялісты”, якія прытрымліваюцца „радыкальных” поглядаў, якія няўмольна супраціўляцца любому кампрамісу, асабліва ў пытаннях культуры.

— На такі важны прадстаўнічы пост не варта прызначаць чалавека, які не належыць да партыі ды яшчэ з падмочаным мінулым, — заявіў міністр прапаганды.

— Мне абсалютна ўсё адно — мастак член партыі, а ці не. Галоўнае — трэба, каб ён ведаў сваю справу, — пярэчыў прэм’ер-міністр, які ў сваёй сіле і славе дазваляў сабе неверагодныя ліберальныя капрызы. — У выпадку прызначэння Гёфгена прускія дзяржаўныя тэатры будуць рабіць поўны збор. Гаспадаранне гера фон Мука — надта вялікая раскоша для нашых падаткаплацельшчыкаў.

Калі гаворка зайшла пра кар’еру ягонага пратэжэ і любімца, генерал нечакана праявіў клопат пра падаткаплацельшчыкаў. У іншых выпадках ён пра іх забываў.

Міністр прапаганды запырэчыў, што Цэзар фон Мук — сябар фюрэра, выпрабаваны саратнік у барацьбе. Таму немагчыма проста ўзяць і турнуць яго за дзверы. Генерал авіяцыі весела прапанаваў, каб аўтара драмы „Танэнбэрг” паставілі прэзідэнтам акадэміі пісьменнікаў — „там ён нікому не будзе заважаць”, а для пачатку паслалі ў вялікае падарожжа.

Міністр прапаганды па тэлефоне патрабаваў у фюрэра, які быў у адпачынку ў Баварскіх Альпах, каб ён сказаў сваё дзяржаўнае слова і перашкодзіў таму, каб таленавітага, дасведчанага, але ў маральных адносінах непаўнацэннага камедыянта Гёфгена прызначылі першым тэатральным дзеячам рэйха. Але прэм’ер-міністр за два дні да гэтага паслаў нарочнага ў Баварскія Альпы. Фюрэр не любіў сам прымаць рашэнні. Ён адказаў, што яго гэты выпадак не цікавіць, у яго галава занятая больш важнымі рэчамі, так што геры таварышы хай самі ўсё і рашаюць.

Багі сварыліся. Гаворка ішла пра ўладу і прэстыж міністра прапаганды і прэм’ер-міністра — кульгавага і тоўстага. Гендрык чакаў, але сам не ведаў, якога рашэння яму хацець у гэтай спрэчцы багоў. З аднаго боку, перспектыва дырэктарства вельмі цешыла яго самалюбства і адпавядала імкненню валадарыць. Але з другога боку, былі і апасенні. Калі ён зойме высокую афіцыйную пасаду ў дзяржаве, яго цалкам і назаўсёды атаясамяць з рэжымам. На векі вечныя ён звяжа свой лёс з лёсам гэтых крываваых авантурыстаў. Ці варта хацець гэтага? Імкнуцца да гэтага? Ці не шэпча яму ўнутраны голас, што трэба засцерагчыся ад такога кроку? Голас нячыстага сумлення, голас страху?

Багі змагаліся паміж сабою, рашэнне было прынята. Перамог таўшчэйшы. Ён загадаў Гёфгену явіцца да яго і па ўсёй форме аб’явіў пра назначэнне яго на дырэктара дзяржаўных тэатраў. Артыст, здавалася, хутчэй сумеўся, чым

узрадаваўся, і выказаў хутчэй збянтэжанасць, чым энтузіязм, і прэм'ер-міністр разгневаўся.

— Я ўжыў дзеля вас увесь свой уплыў! Не ладзьце мне спектакляў. Зрэшты, сам фюрэр за тое, каб вы былі дырэктарам, — схлусіў генерал.

Гендрык усё яшчэ вагаўся, ці тое ад унутранага голасу, які не хацеў змаўкаць, ці тое таму, што яму было прыемна бачыць, як залітая крывёю ўлада выступае просьбітам. „Яны маюць ува мне патрэбу, — радаваўся ён. — Я быў мала што не эмігрантам, і вось усемагутны ўмольвае, каб я выратаваў ягоныя тэатры ад краху”.

Ён папрасіў дваццаць чатыры гадзіны на роздум. Тоўсты пабурчаў і адпусціў.

Уначы Гендрык раіўся з Нікалетай.

— Я не ведаю, — скардзіўся ён і з-пад паўапушчаных павекаў кідаў какетлівыя жамчужныя позірккі ў пустату. — Прыняць ці не прыняць?.. Усё гэта так цяжка...

Ён адкінуў галаву і стомлена павярнуў гордае аблічча да столі.

— Вядома, прыняць! — адказвала Нікалета высокім, рэзкім і салодкім голасам. — Ты ж сам выдатна ведаеш, што ты проста павінен — ты мусіш. Гэта ж перамога, мілы, — буркатала яна, не толькі крывячы губы, але звываючыся ўсім целам. — Гэта перамога! Я заўсёды ведала, што ты яе даб'ешся!

Ён спытаўся, усё яшчэ не зводзячы халоднага позірку са столі:

— Ты мне дапаможаш, Нікалета?

Скурчыўшыся на падушках, выпраменьваючы на яго святло сваіх прыгожых, шырока адкрытых кашэчых вачэй, яна адказала, выдзяляючы кожны склад, як каштоўнасць:

— Я буду ганарыцца табой.

Раніцай было выдатнае, яснае надвор'е. Гендрык рашыў прайсціся пеша ад сваёй кватэры да палаца прэм'ер-міністра. Доўгае падарожжа да незвычайнай мэты падкрэсліць урачыстасць дня. Бо хіба дзень, калі Гендрык Гёфген цалкам аддасць свой талент, сваё імя, сваю асобу крывавай уладзе, не ўрачысты дзень?

Нікалета праводзіла сябра. Гэта быў прыемны шпацыр. Настрой у абаіх быў прыўзняты, бадзёры. На жаль, яго крыху азмрочыла выпадковая сустрэча па дарозе.

Непадалёк ад Тыргартэна праходжвалася пажылая дама, статная, прамая, з прыгожым, белым і высакамерным тварам. Да жамчужна-шэрага касцюма, крыху старамоднага, але элегантнага крою яна надзела блішчэста-чорны трохвугольны капялюш. З-пад капелюша выбіваліся на скроні тугія сівыя колцы. Галава пажылой дамы была акурат як у арыстакраткі XVIII стагоддзя. Дама ішла вельмі павольна, дробненькімі, цвёрдымі крокамі. Састарэлую, худзенькую, але энергічна падцянутую постаць азарала меланхалічная годнасць пагаслых эпох, калі людзі і ад сябе, і ад іншых патрабавалі паставы больш прыгожай і строгай, чым людзі нашых дзён — узбуджана-дзелавых, але выхалашчаных, нядбалых дзён, калі гонар не ў пашане.

— Гэта генераліха, — сказала Нікалета багавейна і ціха. І спынілася. І пачырванела. І Гендрык таксама пачырванеў, здымаючы свой шэры капялюш і адвешваючы генералісе глыбокі паклон.

Генераліха падняла ларнет, які вісеў у яе на грудзях на доўгім ланцужку з самацветных камянёў. Яна доўга і няўзрушна разглядвала маладую пару, якая стаяла ўсяго за некалькі крокаў. Твар цудоўнай старой заставаўся без руху. Яна не адказала на паклон артыста Гёфгена і яго спадарожніцы. Ці было ёй вядома, куды яны выправіліся — які дагавор збіраўся падпісаць Гендрык, калісьці жанаты з Барбараю? Можна, здомысла яна была блізкая да ісціны. Яна ведала цану Гендрыку і Нікалеце. Яна сачыла за іх лёсам, яна цвёрда пастанавіла сабе не мець з імі нічога агульнага. Ларнет генераліхі, злётку шчоўкнуўшы, апусціўся. Пажылая дама павярнулася да Гендрыка і Нікалеты спінай. І пайшла дробненькімі, крыху цяжкаватымі крокамі, але ў гэтых старэчых кроках былі гонар і нават парыў.

Х. Пагроза

Дырэктар лысеў. Ён згаліў апошнія мяккія шаўкавістыя пасмы, пакінутыя яму прыродай. Яму не даводзілася саромецца вясакародна вылепленанага чэрапа. Годнасна і самаўпэўнена нёс ён мефістофелеўскую галаву, у якую ўтрэскаўся гер прэм'ер-міністр. На бледным, крыху аплылым твары, як ніколі, мігталі каштоўныя камяні вачэй. Пакутна запалыя скроні абуджалі шанавальную спагаду. Шчокі крыху азызлі, падбародак з характэрнай ямкай пасярэдзіне, наадварот, захаваў усю сваю ўладную прыгажосць. Асабліва быў ён вабны, калі дырэктар задзіраў яго, калі ж дырэктар апускаў твар, на шыі паяўляліся складкі, і тады выкрывалася, што падбародак дваіны.

Дырэктар быў прыўкрасны. Толькі людзі, якія глядзелі гэтак сама пранікнёна, як старая генераліха ў свой ларнет, заўважалі, што яго прыгажосць — хутчэй вынік намогаў, чым проста дар неразборлівай прыроды.

— З яго тварам адбываецца прыкладна тое самае, што і з рукамі, — плявузгалі злыя языкі. — Рукі шырокія і грубыя, але ён умее іх так падаць, быццам яны вытанчана арыстакратычныя.

Дырэктар быў поўны годнасці. Манокль змяніў на акулеры ў тоўстай рагавой аправе. Яго пастава засталася проста, падабранай, амаль застылай. Яго чары прымушалі не заўважаць лішняга тлушчу. Ён больш гаварыў ціхім, глухім, спеўным голасам, і ў голасе гэтым непрыкметна змяняліся ўладныя, залётна-жаласныя і пачуццёвыя тоны, а ва ўрачыстых выпадках голас нечакана набываў ярка-металічнае гучанне.

Дырэктар бываў і вясёлы. У рэквізіце сродкаў спакушэння была і тыповая рэйнская вясёласць. Як ён умеў жартаваць, калі трэба было схіліць на свой бок раздражнёных рабочых сцэны, упартых актараў альбо непрыступных прадстаўнікоў улады! Ён нёс з сабою на сур'ёзныя пасяджэнні сонечнае святло, прыродным гумарам расейваў нудоту рэпетыцыяў.

Дырэктара любілі. Мала што не ўсім ён падабаўся, усе хвалілі яго ветлівасць, многія казалі, што ён цудоўны чалавек. Нават палітычная апазіцыя, якая магла выказваць свае меркаванні толькі ў абсалютнай тайне, у шчыльна зачыненых памяшканнях, была да яго паблажлівая. „Проста пашанцавала, — думалі нязгодныя з рэжымам, — што такую важную пасаду займае яўны ненацыянал-сацыяліст”. У змоўніцкіх групах казалі, быццам кіраўнік Дзяржаўнага тэатра дазваляў сабе мець волю і сяго-таго дамогся нават у міністраў. Ён выцягнуў Ота Ульрыхса на сцэну прускага тэатра, а гэта было настолькі ж рызыкаўна, наколькі і высакародна. З нядаўняга часу ён трымае пры сабе асабістым сакратаром яўрэя альбо, прынамсі, паўяўрэя: маладога чалавека завуць Ёганэс Леман, у яго пяшчотныя, залаціста-карыя, крыху маслянiстыя вочы, і ён адданы дырэктару, як верны сабака. Леман — пярэкта, перайшоў у пратэстанцтва і зрабіўся вельмі пабожны. Разам з курсамі па германістыцы і па гісторыі тэатра ён праслухаў і курс тэалогіі. Палітыка яго ніколі не забірала.

— Гендрык Гёфген — вялікі чалавек, — казаў ён звычайна з гарачым пачуццём у яўрэйскіх колах, да якіх належаў па сямейных сувязях, і ў апазіцыйна-рэлігійных, да якіх належаў дзякуючы сваёй пабожнасці.

Гендрык плаціў яму з уласных рэсурсаў. Ён абмяжоўваў сябе ў выдатках толькі дзеля таго, каб яму служыў чалавек з расы парыяў, такім чынам ён мог імпаваць праціўнікам рэжыму. Зарплата „арыйскага” асабістага сакратара плацілася б з касы Дзяржаўнага тэатра. Але дырэктар не мог карыстацца паслугамі касы, каб плаціць „неарыйцу”. Можна, прэм'ер-міністр дараваў бы яму і гэты капрыз. Але Гендрык надаваў вялікае значэнне сваёй фінансавай ахвяры. Дзвесце марак, якія ён выплачваў штомесяца, у яго бюджэце гралі мінімальную, мала прыкметную ролю і акупляліся з лішкам, бо яны надавалі ягонаму ўчынку вагу. Малады Ёганэс Леман складаў важны артыкул у балансе перастраховак, якія Гёфген рабіў без вялікай рызыкі. Яму

гэта было патрэбна, без гэтага ён не вытрымаў бы, шчасце яго было б атручана нячыстым сумленнем, якое на вялікае дзіва не хацела супакойвацца, і страхам перад будучым, які пераследаваў вялікага чалавека нават у сне.

А ў самым тэатры, там, дзе ён выступаў як высокая афіцыйная асоба, ён не лічыў разумным дазваляць сабе занадта многа: міністр прапаганды і яго прэса сачылі за кожным яго крокам. Дырэктар павінен быў радавацца, калі яму ўдавалася выратаваць тэатр ад поўнай мастацкай катастрофы, ад пастаноўкі абсалютна дылетанцкіх п'ес, ад прыёму на службу ў тэатр бяздарных, але ў расавых адносінах бездакорна светлавалосых актораў.

Вядома, тэатр быў гарантавана аслонены ад яўрэяў — ці тое там рабочыя сцэны, памочнікі рэжысёра ці швейцары, ужо не кажучы пра зорак. Вядома, пра пастаноўку новай п'есы не магло быць і гаворкі раней, чым правяралася бездакорнасць радаводу і аўтара аж да чацвёртага і пятага калена. П'есы, у якіх можна было западозрыць погляды, якія маглі быць успрынятыя як асуды вартыя, — пра такія п'есы, натуральна, гаворкі не было. Скласці рэпертуар было нялёгка. Бо і класікам даверыцца нельга. Вось, у Гамбургу на „Доне Карласе” выбухнулі апладысменты, амаль бунтарскія апладысменты, калі маркіз Поза запатрабаваў ад караля Філіпа „свабоды думкі”. А ў Мюнхене ўмомант прадалі ўсе білеты на новую пастаноўку „Разбойнікаў”, але ўрад тут жа забараніў п'есу: юнацкі твор Шылера прагучаў як актуальная рэвалюцыйная драма і выклікаў захапленне. Дырэктар Гёфген не адважваўся ставіць ні „Карласа”, ні „Разбойнікаў”, хоць і марыў сыграць і маркіза Позу, і Франца Моора. Амаль усе сучасныя п'есы, якія да студзеня 1933 года стаялі ў рэпертуары патрабавальнага нямецкага тэатра, раннія, энергічныя творы Гергарда Гаўптмана, драмы Вэдэкінда, Стрындбэрга, Геарга Кайзера, Штэрнгайма, з абурэннем адкідаліся за іх разбэшчальны „бальшавіцкі” дух. Дырэктар Гёфген не мог прапанаваць да пастаноўкі ніводнай з іх. Маладыя драматургі з таленавітых амаль усе без выключэння эмігравалі, а каторыя і жылі ў Германіі, дык не інакш, як на становішчы ссыльных. Што ж мог ставіць дырэктар Гёфген у сваіх цудоўных тэатрах? Нацыянал-сацыялісцкія пісьменнікі — бравыя хлопчыкі ў чорных альбо карычневых уніформах — пісалі рэчы, ад якіх кожны, хто хоць крыху разбіраўся ў драматургіі, з жахам адварочваўся. Дырэктар Гёфген рабіў заказы тым ваяўнічым хлопцам, у якіх заўважаў хоць бы іскрынку здольнасцяў. Ён загадаў выплаціць па дзве тысячы марак авансам пяці такім геніям, каб атрымаць нарэшце п'есу. Але вынік быў нікчэмны. Яму прынеслі патрыятычныя трагедыі на ўзроўні сачыненняў істэрычных гімназістак.

— Та-ак, у гэтай Германіі цяжка паставіць што-колечы прыстойнае, — казаў Гендрык у коле інтымных сяброў, з выразам агіды падпіраючы рукамі бледны, стомлены твар.

Сітуацыя склалася цяжкая, але дырэктар Гёфген быў чалавек спрытны. Сучасных камедыяў не было. І ён знаходзіў старыя фарсы. Поспех быў гучны. Месяцамі ён меў поўныя зборы на якой-небудзь запыленай французскай камедыі. Ён сам іграў галоўную ролю, паказваўся публіцы ў выдатных строях у стылі ракако. Яго дзівосна загрыміраваны твар з мушкай на падбародку выглядаў так пікантна, што ўсе дамачкі ў партэры хіхікалі ад асалоды, быццам іх казыталі, яго жэсты былі такія акрыленыя, гаворка такая натхнёная, што фарс, з якога смяяліся яшчэ нашыя бабулі, здаваўся верхам сучаснага. Шылер са сваімі вечнымі заклікамі да свабоды быў на падазрэнні, і дырэктар аддаваў перавагу Шэкспіру, якога ўплывова прэса абвясціла вялікім германцам, так бы мовіць, народным героем. Лота Ліндэнталь — фаварытка паўбога і „ўвасабленне душы новай Германіі” — рашылася выступіць у ролі Міны фон Барнгэльм у камедыі, аўтар якой заслужыўся на няласку ўладаў сімпатыяй да яўрэяў і недарэчным пакланеннем сіле розуму. Але Ліндэнталь спала з генералам авіяцыі, і Готхальду Эфраіму Лесінгу даравалі яго „Натана Мудрага”. І „Міна фон Барнгэльм” дала добрыя зборы. Прыбыткі дзяржаўных тэатраў, такія мізэрныя пры Цэзары фон Муку, яўна пайшлі ўгору дзякуючы растароплівасці но-

вага дырэктара.

Цэзар фон Мук, які па асобым даручэнні фюрэра рабіў прапагандысцкае турнэ па Еўропе, меў усе падставы быць незадаволеным трыумфам свайго пераемцы. Ён і праўда злаваўся, але не паказваў выгляду, а, наадварот, пасылаў паштоўкі з відамі Палерма і Капенгагена „сябру Гендрыку”. У іх ён не пераставаў падкрэсліваць, як яму прыемна вольным часам турнуцца па розных краінах. „Бо ўсе паэты — вандроўнікі”, — пісаў ён з „Гранд-гатэля” ў Стакгольме. Ён меў пры сабе дастаткова валюты. У лірычных, але і ваяўнічых фельетонах, якія пад сенсацыйнымі загаловамі друкаваліся ў газэтах, Мук шмат пісаў пра раскошныя рэстараны, пра забраніраваныя тэатральныя ложы і прыёмы ў пасольствах. Творца трагедыі „Танэнбэрг” адкрыў у сабе поцяг да жыцця ў вялікім свеце. З другога боку, ён лічыў гэтую вяселую паездку высокамаральнай місіяй. Агент нямецкай дыктатуры за мяжою любіў характарызаваць сваю падазроную дзейнасць як духоўны подзвіг і падкрэсліваць, што ён агітуе за трэці рэйх не хабарам, як яго кульгавы шэф, а, наадварот, пяшчотнымі любоўнымі песнямі. Усюды яго чакалі прыгоды, такія ж прыемныя, як і значныя. У Осла, напрыклад, яму патэлефанавалі з самай паўночнай будкі Еўропы. Заклапочаны голас спытаўся з далёкага запалярнага краю:

— Ну, што там у Германіі?

І місіянер і падарожнік спрабаваў сфармуляваць некалькі малітоўных фраз, якія меліся расцвісці ў палярнай цемры, як букет нарцысаў, пралесак альбо першых братак. Усюды ўсё ішло вельмі міла. Толькі ў Парыжы пясняр бітвы на Мазурскіх балотах адчуваў сябе няўтульна. Бо там яго збіў з панталыку чужы яму і непрыемны ваяўнічы дух. „Парыж падступны”, — пісаў паэт дамоў і з шчырай расчуленасцю ўспамінаў пра ўрачысты мір, які панаваў у Потсдаме. І ўжо зусім між іншым сярод усіх уражанняў ад паездкі гер фон Мук крыху паінтрыгаваў — у пісьмовай форме і па тэлефоне — супроць свайго сябра Гендрыка Гёфгена. Нямецкі паэт у Парыжы праз шпіёнаў — агентаў тайнай паліцыі і супрацоўнікаў германскай амбасады — высветліў, што там жыве чарнаскурая, якая раней была ў недазволенай і мярзотнай сувязі з Гёфгенам, а цяпер ягонай утрыманкай. Цэзар перабароў у сабе прыродную агіду да французскай амаральнасці і выправіўся ў сумніўную ўстанову на Манмартры, дзе прынцэса Тэбаб пыхала ў якасці птушкі. Ён загадаў шампанскае сабе і чорнай даме. Даведаўшыся, што ён прыехаў з Берліна і хоча сёе-тое разведаць пра сексуальнае мінулае Гендрыка Гёфгена, яна сказала некалькі грэблівых і грубых словаў, устала, паказала яму сваю цудоўную задніцу, на якой калыхалася аздоба з пёраў, і дадала да гэтага жэсту гук выцягнутых трубочкай губоў, які павінен быў выклікаць самыя фатальныя асацыяцыі. Увесь рэстаран ад смеху клаўся: нямецкага барда згаўнялі начыста самым ганебным чынам. Ён пагрозліва бліснуў сталёвымі вачыма, грукнуў кулаком па сталае, сказаў некалькі фраз, з саксонскім акцэнтам і абурана пакінуў рэстаран, у тую самую ноч па тэлефоне далажыўшы міністру прапаганды, што з інтымным жыццём новага дырэктара не ўсё ў парадку, тут, несумненна, крыецца цёмная таямніца, любімец прэм’ер-міністра небеспахібны. Міністр прапаганды сардэчна падзякаваў свайму сябру-паэту за цікавае паведамленне.

Але як цяжка зрабіць што-небудзь такое супроць першага тэатральнага дзеяча рэйха, вялікага любімца магутнага кіраўніка і куміра публікі. Гендрыка ўсюды цанілі, ён цвёрда сядзеў у сядле. І яго прыватнае жыццё рабіла самае добрае ўражанне. Малады гер дырэктар у рамках хатняга быту быў амаль патрыярхальны, хоць крыху арыгінальны і нервозны.

Гендрык выпісаў з Кёльна ў Берлін бацькоў і сястру Ёзі. Ён заняў з імі разам вялікую падобную на замак вілу ў Грунэвальдзе. У кватэры на Рэйхсканцлерпляц, за якую было заплачана за некалькі месяцаў наперад, часова жыла Нікалета. Віла з паркам, тэніснымі кортамі, цудоўнымі тэрасамі і прасторнымі гаражамі надала маладому дырэктру панскі фон, у якім ён меў патрэбу і пра які марыў. Ці даўно тое было, як ён спяшаўся па вуліцах у лёгкіх сандалетах на спражках, у скуранцы, з ма-

ноклем у воку — кідка, амаль камічная постаць? Яшчэ ў доме каля Райхсканцлер-пляц ён вёў багемнае, хоць і раскошнае жыццё. А ў Грунэвальдзе адразу панства зазнаў. Грошы ўжо ролі не гралі: калі гаворка заходзіла пра фаварытаў, апраметная не скупілася, пекла плаціла, артыст Гёфген, які нічога не зыскваў з жыцця, апрача чыстай кашулі і флакона адэкалону на начным століку, цяпер мог сабе дазволіць скакавых коней, велізарны штат прыслугі і цэлы аўтамабільны парк. Нікога альбо амаль нікога не бянтэжыла гэтая пышната. Ва ўсіх ілюстраваных часопісах фотаздымкі цудоўнай абстаноўкі, у якой малады гер дырэктар адпачываў пасля напружанай працы. „Гендрык Гёфген у садзе свайго маёнтка корміць славутага пародзістага сабаку Хопі”, „Гендрык Гёфген у сталовай стылю рэнэсанс на сваёй віле снедае з маці”. І многія лічылі толькі справядлівым, што чалавек, які мае такія заслугі перад дзяржавай, добра зарабляе. Да таго ж, пышнасьць, якою абставіў сябе дырэктар, не ішла ні ў якое параўнанне з казачнай раскошай, якую дазваляў сабе і выстаўляў напаказ яго ўсемагутны гаспадар і сябар, генерал авіяцыі. Віла ў Грунэвальдзе была ўласнасцю маладога дырэктара; ён называў яе „Гендрык-хол” і купіў у яўрэя, дырэктара банка, за даволі сціпную суму. У „Гендрык-хале” ўсё было выштукавана і не горш, чым у замку ў Прафесара. Слугі насілі чорныя ліўрэ з срэбранай аблямоўкай, толькі маленькаму Бёку дазвалялася пэўная неахайнасць. Часцей за ўсё ён паяўляўся ў бруднай у блакітную і белую палоску курце; часам у карычневай форме СА. Гэты ёлуп з вадзяністымі вачыма і шорсткімі валасамі, якія ўсё яшчэ тырчалі шчотачкай, меў адмысловыя прывілеі ў „Гендрык-хале”. Гаспадар замка пакінуў яго пры сабе як пацешны напамін пра мінулыя часы. Маленькага Бёка дзеля таго толькі і трымалі, каб ён увесь час захапляўся дзівосным ператварэннем гаспадара. Ён гэта спраўна рабіў і па некалькі разоў на дзень усклікаў:

— Не, вы толькі падзівіцеся, як мы распанелі! Не апісаць! І падумаць толькі — аднаго разу нам давалося пазычыць сем з палавінай марак на вячэру!

І маленькі Бёк дагодліва хіхікаў, расчулены ўспамінамі.

— Мілае звераньтка, — казаў пра яго Гёфген. — Ён і ў былыя часы быў мне адданы.

У падкрэсленым дружалюбстве, з якім ён гаварыў пра маленькага Бёка, быў прыхаваны выклік. Каму? Ці не Барбара перашкаджала яму наняць маленькага Бёка, яго адданага раба? У гамбургскай кватэры яна трывала толькі фройляйн, якая дзесяць гадоў праслужыла ў маёнтку генераліхі, каб толькі нічога не мяняць у сваім жыцці — у жыцці дачкі тайнага радцы. Гендрык пры ўсім сваім бляску не мог забыць і самых дробных уколаў з мінулага.

— Цяпер гаспадар у доме я! — казаў ён.

Цяпер ён быў гаспадар у доме, і цераз парог маглі пераступаць амаль выключна людзі, якія глядзелі на яго з подзівам і як на дзіва. Сям’я, якой ён дазволіў узяць удзел у сваёй перамозе, неўзабаве адчула цяжар ягоных капрызаў. Гендрык часам ладзіў утульныя вечарыны каля каміна альбо мілья нядзельных ранішнікі ў садзе. Але часцей здаралася што ён дэманстраваў бледны, пакрыўджаны твар гувернанткі, замыкаўся ў сваіх пакоях і скардзіўся на страшную мігрэнь — „бо мне даводзіцца так многа працаваць, каб здабыць грошы на вас, гультаёў”; такога ён, праўда, не казаў уголас, але яўна намякаў на гэта пакутніцкім і раздражнёным выглядам.

— Не турбуйцеся за мяне! — угаворваў ён сваіх дома і потым доўга крывіўся, калі на яго і праўда некалькі гадзін не зважалі.

Найлепей з ім ладзіла маці Бэла. Яна была са сваім „вялікім хлопчыкам” вельмі пяшчотная, але рашучая, і з ёю ён амаль ніколі не дазваляў сабе заядацца. Ён сапраўды быў да яе вельмі прывязаны, ганарыўся сваёй высакапароднай мамай. Яна яўна перамянілася да лепшага, добра адпавядала новай адказнай сітуацыі. Яна вяла гаспадарку свайго славутага сына з годнасцю і тактам, з умелай абачлівасцю. Хто, глядзячы на элегантную матрону, паверыў бы, што яна была прадметам самых нізкіх плётак і набрэхаў, калі гандлявала шампанскім з дабрачыннай мэтай? Гэта

было даўным-даўно, ніхто ўжо і не згадваў старых і дурных гісторыяў. З фраў Бэлы выйшла сціплая і стрыманая, але разам з тым відная дама берлінскага свету. Яна была прадстаўлена геру прэм'ер-міністра, аціралася ў самых высокіх колах. Разумны, вясёлы твар пад акуратнай шэрай андуляцыяй, такі падобны на твар славутага сына, захаваў свежасць фарбаў. Фраў Бэла апрадалася проста, але прадумана. Яна аддавала перавагу цёмна-шэраму шоўку ўзіму, жамчужна-шэраму ў цёплы час. Касцюм на цудоўнай бабулі яе нявесткі, якім фраў Бэла захапілася шмат гадоў таму назад, быў жамчужна-шэры. Маці Гёфгена шчыра шкадавала, што генераліха не бывае на грунэвальдскай віле.

— Я з радасцю прыняла б шанюўную даму, — казала яна, — хоць, здаецца, у ёй ёсць крыху яўрэйскай крыві. Мы маглі б гэтага не заўважыць, як ты лічыш, Гендрык? Але яна не палічыла патрэбным прыслаць нам картачку. Няўжо мы да гэтага часу недастаткова салонныя для яе? Наўрад ці ў яе цяпер шмат грошай, — заключыла фраў Бэла і ці тое спачувальна, ці тое ўшчэмлена пахітала галавой. — Іншая радавалася б, што прыстойная сям'я запабягаецца перад ёю!

На жаль, з татам Кёбесам было не так гладка, як з фраў Бэлай. Ён зрабіўся дзіваком, цэлымі днямі бегаў у нейкай фланелевай кофце, цікавіўся галоўным чынам чамусьці чыгуначнымі даведнікамі, гадзінамі гартаў іх, даглядаў у сябе на падаконніку маленькую калекцыю кактусаў, галіўся рэдка і хаваўся, калі прыходзілі госці. Сваю рэйнскую дасціпнасць зусім страціў. Звычайна ён маўчаў і тупа тарапіўся ў адну кропку. Ён сумаваў па Кельне, хоць усе яго негоцыі набылі там свой канец. Але барацьба за існаванне, якую ён вёў так легкадумна і ўпарта, ішла яму больш на карысць, чым гультайства каля ачага запанелага сына. Слава і бляск Гендрыка былі прадметам пастаяннага захаплення, але і мала не скрухі таты Кёбеса.

— Не, ну, як жа яно гэта аж так павялося, так не бывае!? — жаліўся ён, нібыта звалілася нейкае няшчасце.

Штораніцы ён у нейкім атлуменні дзівіўся на гару пісьмаў, якія прыходзілі на імя ягонага магутнага і шматлюбаснага дзіцяці. Калі Ёганэс Леман быў вельмі загрузжаны, ён часам прасіў тату Кёбеса вызваліць яго ад якой-небудзь дробнай працы. І стары часам цэлую раніцу надпісваў фотаздымкі сына, бо падрабляў почарк сына куды лепш, чым гэта рабіў яго сакратар. Калі дырэктару, бывала, часам адлягала, ён, здаралася, паблажліва пытаўся ў бацькі:

— Ну, як у цябе, тата? Чаго такі занураны? Ты здаровы? Табе ў мяне не нудна?

— Не, не, — мармытаў Кёбес, крыху пачырванеўшы пад шчэпцем. — Вось не нарадуюся сваім кактусам і сабакам.

Сабак ён карміў заўсёды сам, не падпускаючы да іх слуг. Кожны дзень ён выпраўляўся на выгулку з цудоўнымі леўрэткамі. Гендрык з імі толькі фатаграфавалася. Жывёлы любілі тату Кёбеса, а Гендрыка баяліся: у глыбіні душы ён сам іх баяўся.

— Яны кусаюцца, — казаў ён; і як ні пратэставаў тата Кёбес, Гендрык гнуў сваё: — Асабліва Хопі кусаецца. Напэўна, калі-небудзь загрызе мяне да паўсмерці.

У сястры Ёзі былі какетліва абстаўленыя пакоі на верхнім паверсе вілы. Але яна шмат падарожнічала. Кватэра пуставала. З таго часу, як яе брат выбіўся ў панства, фройляйн Гёфген увесь час спявала па радыё бойкія песенькі на рэйнскім дыялекце, яе мілы твар бачылі ва ўсіх радыёчасопісах, і ў яе часта ўзнікала магчымасць на змовіны. І яна свайго не прапускала, але цяпер, вядома, хто папала не мог прасіць яе рукі, — перавага аддавалася маладым людзям у эсэсаўскіх мундзірах, іх элегантныя постаці ажыўлялі „Гендрык-хол”.

— А я ўсё ж выйду за графа Донэрсбэрга, вось пабачыце, — абяцала Ёзі.

Брат яе глядзеў на ўсё гэта скептычным вокам, а Ёзі плакала. „Вечна ты з мяне смясяся”, — бедала яна. Фраў Бэла, як магла, суцяшала дзіця. Гендрыку не падбалася, калі яна пралівала слёзы. Усе бажыліся, што яна стала вельмі прыгожая. А і напраўду, цяпер яна выглядала куды прывабней, чым у той дзень, калі Барбара пазнаёмілася з ёю на пероне паўднёвагерманскага універсітэцкага гарадка. Можна, усе было ў тым, што яна магла цяпер дазволіць сабе дарагія сукенкі. Ад канапацінак

на задзёртым носіку ёй пасля працяглага касметычнага догляду ўдалося амаль цалкам пазбавіцца.

— Дагобер прыгразіў мне, што парве заручыны, калі я не выведу канапацце, — казала яна.

У маладога Дагобера фон Донэрсбэрга былі свае бзікі, не толькі Гендрык мог сабе іх дазваляць. Гёфген пазнаёміўся з графам у доме Ліндэнталь, якая любіла абстаўляцца арыстакратамі. Дагобера, такога ж прыгожага, як і немаёмаснага, такога ж дурнога, як і спешчанага, адразу запрасілі ў „Гендрык-хол”. Фройляйн Ёзі прапанавала пакатацца вярхом. Гендрык рэдка выязджаў на сваіх цудоўных конях: час яму быў дарагі, ды і выездкі не давалі ніякай асалоды. Ён ледзьве навучыўся трымацца ў сядле для здымкаў у кіно і ведаў, што яму гэта кепска даецца. Што ж да коней, дык трымаў ён іх у сябе, зрэшты, таму, што яны вельмі добра выходзілі на фотаздымках у часопісах; у глыбокіх тайніках душы, нават не прызнаючыся ў гэтым самому сабе, ён звязваў гэтых жывёл, як і маленькага Бёка, з думкамі пра Барбару. Яны былі запозненым і бязглуздым адшкадаваннем, бо Барбара так часта злавала яго ранішнімі верхавымі выездкамі. Але Барбара далёка, яна нічога не ведае пра коней, яна ў Парыжы і мае клопат за палітычных бежанцаў і выдае маленькі часопіс, для якога вышуквае падпісчыкаў на Балканах і ў Паўднёвай Амерыцы, у Скандынавіі і на Далёкім Усходзе.

Фройляйн Ёзі і яе Дагобер ездзілі вярхом за горад. Малады граф заўпадаў за бойкай дзяўчынай. А як што яна надавала гэтаму значэнне, дык ён з ёю нават заручыўся, але, зразумела, і далей заглядаўся на дам, якія мелі большыя сумы на аплату ягонага тытула. Ён, аднак, не збіраўся пакідаць маленькую Гёфген і лічыў немэтазгодным крыўдзіць сям’ю, якая мела асабістыя зносіны з прэм’ер-міністрам. Да таго ж Дагоберу ўсё падабалася ў „Гендрык-хале”.

Дырэктар спрабаваў завесці ў доме англійскі стыль; віскі і мармелад фраў Бэле дастаўлялі з самога Лондана. Елі многа, ці мала сядзелі каля каміна, гулялі ў тэніс альбо ў кракет у садзе, а ў нядзелі, калі гаспадар не быў заняты ў спектаклі, госці сыходзіліся на ленч і заставаліся да глыбокай ночы. Пасля абеду танцавалі ў зале. Гендрык надзяваў смокінг, кажучы, што адчувае сябе ў ім вельмі ёмка. Ёзі і Нікалета таксама выглядалі вельмі элегантна. Часам у невялікай кампаніі нечакана паяўлялася якая-небудзь дзікая ідэя, і тады падвечар усе выпраўляліся на трох машынах у Гамбург, банкетавец у Сант-Паўлі.

— Машын тут стачыць усім, — гаварыў граф Донэрсбэрг з ледзь прыкметнай доляй горычы.

Часам ён злаваўся, што камедыянт купаецца ў грошах, тым часам як у яго, арыстакрата, іх няма. У дырэктара былі тры вялікія машыны і некалькі маленькіх. Самая прыгожая — велізарны „мэрсэдэс” з бліскучым срабрыстым верхам — дарунак ад гера прэм’ер-міністра. Тоўсты багароднік быў такі ўважлівы, што загадаў завесці раскошную машыну ў Грунэвальд, калі Гендрык перабіраўся ў свой дом.

Дырэктар неахвотна, толькі зрэчас, ладзіў вялікія гасціны. Але ён любіў збіраць вузкае кола гасцей у сябе ў „Гендрык-хале”. Нікалета стала членам сям’і. Яна без папярэджання яўлялася да вячэры, давала парады Гендрыку па прафесійных пытаннях, а ў канцы тыдня прыязджала з чамаданами. Чамадан быў даволі ёмісты — нават залішне вялікі для адной вячэрняй сукенкі, піжамы і пудраніцы. Ёзі, якая ўся звялася ад цікаўнасці, потайкам заглянула ў яго. І на сваё дзіва знайшла там пару высокіх ботаў з ярка-чырвонай эластычнай скуры.

Нікалета збіралася развесціся з Тэафілам Мардэрам.

„Я зноў актрыса, — пісала яна яму. — Цябе я кахаю заўсёды, я буду маліцца на цябе да самай смерці. Але я шчаслівая, што зноў магу працаваць. У нашай новай Германіі пануе агульны ўздым і энтузіязм, пра які ты ў сваёй самоце ніякага ўяўлення не маеш”.

Адным з першых службовых актаў дырэктара Гёфгена было запрашэнне Нікалеты на службу ў Дзяржаўны тэатр. У яе яшчэ не было таго поспеху, які мог бы

параўнацца з яе гамбургскім трымфам. Але паступова скаванасць прайшла. Голас і рухі зрабіліся свабоднейшыя, жывейшыя.

— Вось пабачыш, ты зноў навучышся іграць! — абяцаў ёй Гендрык. — Шчыра кажучы, цябе не след было пускаць на сцэну, дурніца! Што ты тады ўтворыла ў Гамбургу! Гэта ж проста злачынства! Ну, канечне, не ў адносінах да Кроге, а да сябе самой.

Зрэшты, як бы няўдала ні выглядала Нікалета на сцэне, яна не страціла б павагі ў калегаў і прэсы. Бо яна лічылася сяброўкай дырэктара. Усе ведалі, што яна мае ўплыў на вялікага чалавека. Усе афіцыйныя гасціны і прыёмы яна адбывала разам з ім. Яна была з ім і на бале прадстаўнікоў прэсы, звінела панцырам металічнага вярчэння туалета.

Якая пара — Гендрык і Нікалета! Два злавесныя, прывабныя, небяспечныя боствы апраметнай. Паэту Бэньяміну Пэльцу прыйшла ў галаву ідэя назваць іх Абэронам і Тытаніяй.

— Вы правіце баль, падземныя ўладыкі! — захапляўся лірык, для якога дыктатура расізму асацыявалася з нейкім крывава-фантастычным варыянтам „Сну ў летнюю ноч”. — Вы чаруеце нас сваімі ўсмешкамі, сваімі дзівоснымі вачамі. Ах, з якой асалодай мы давяраем вам! Вы ведзяце нас у падзямелле, у самыя глыбокія нетры, у магічную пячору, дзе кроў струменіцца са сцен, дзе хаўрусуюцца адзін з адным ворагі, а каханкі забіваюць адзін аднаго, дзе каханне, смерць і кроў змешваюцца ў вакхічным прычасці.

Такі быў вытанчана-ўзнёслы стыль новагерманскага свету. Паэт Бэньямін Пэльц ствараў новы стыль. Калісьці яго лічылі крыху не таго, а цяпер ён рабіўся ўсё больш свецкім і спрытным. Ён хутка асвойтаўся з нормамаі вышэйшых колаў, доступ да якіх яму адкрывала звышмадэрная любоў да самых глыбокіх нетраў, магічных пячораў і салодкага паху гніення. Ён кіраваў справамаі акадэміі пісьменнікаў у якасці віцэ-прэзідэнта; пакуль сам прэзідэнт Цэзар фон Мук выконваў місіянерскі абавязак за мяжой, у „Гендрык-хале” Бэньяміна прымалі як блізкага сябра. Разам з герамаі Мюлер-Андрэа, доктарам Ірыгам і П’ерам Ляру ён зрабіўся заўсёднамаі у Грунэвальдзе.

Усе кавалеры лічылі за гонар і прыемнасць цалаваць ручку выдалікачанай фраў Бэле і бажыцца фройляйн Ёзі, што яна чароўная. П’ер Ляру крыху падфліртоўваў з маленькім Бёкам. Асабліва вясёлыя выпадалі гадзіны, калі характарны актэр Ёахім прыязджаў са сваёй пацешнай жонкай, піў шмат піва, складваў мясісты твар у вельмі выразныя складкі і паўтараў:

— Хлопчыкі, гаварыце сабе што хочаце, але нідзе ў свеце няма такога цудоўнага куточка, як Грунэвальд.

Часам Ёахім адводзіў каго-небудзь у кут і бажыўся, што ў яго „паклаўшы руку на сэрца” ўсё ў парадку!

— Некалькі дзён назад я дабіўся, каб арыштавалі яшчэ аднаго тыпа, які казаў іншае, — гаварыў характарны актэр і мружыў маленькія хітрыя вочкі.

Часам паяўлялася Ангеліка Зіберт, праўда, яна змяніла прозвішча. Бо выйшла замуж за свайго кінарэжысёра. Малады муж быў відны з сябе: пышныя каштанавыя валасы, цёмна-сінія сур’ёзныя і вялікія вочы. Ён — адзіны ў гэтай кампаніі вылюдкаў — выглядаў так, як прастадушнае сэрца ўяўляе сабе германскага героя, юнака-рыцара без страху і дакору. Але менавіта ён нечакана праяўляў апазіцыйныя схілки. Яго дзіцяча-летуценны розум не згаджаўся з тым, што сталася ў Германіі. Спачатку ён быў у захапленні ад нацыстаў. Тым большая была яго расчараванасць. Свае недаўмёныя, сур’ёзныя, настойлівыя роспыты ён звяртаў да Гендрыка, талентамаі і майстэрствамаі якога шчыра захапляўся.

— У вас жа ёсць уплыў у высокіх сферах, — казаў малады чалавек. — Няўжо нельга прадухіліць самыя страшныя злачынствы? Ваш абавязак звярнуць увагу прэм’ер-міністра на ўмовы ў канцлагерах.

Светлы, сумленны твар маладога рыцара без страху і дакору чырванеў, калі ён

гаварыў гэта.

Гендрык стомлена ківаў галавой.

— Чаго ж вы хочаце, юны дружа? — казаў ён незадаволена. — Чаго вы патрабуеце ад мяне? Хочаце, каб я парасонам стрымаў Ніягарскі вадаспад? Вось так яно, — заканчваў ён зухавата, быццам начыста абверг субяседніка і схіліў яго на свой бок. — Вось так яно, братка! — І пры гэтым сцярвозна ўсміхаўся.

Часам дырэктару падабалася крута мяняць тактыку. Цынічна, задзірыста ён раптам адмаўляўся ад усякіх апраўданняў; твар яго ішоў чырвонымі плямамі — але тое, праўда, не ад сораму, — ён рагатаў, бегаў па пакоі і жаласна, але ж і пераможна выкрыкваў:

— Ну, ці не мяззота я? Ці ж не дзівосны нягоднік я?

Сябры пацяшаліся, Ёзі пляскала ў далоні ад радасці. Але малады рыцар без страху і дакору глядзеў на яго са строгім і непрыступным выразам, Ёганэс Леман, пабліскваючы вачыма, журботна ўсміхаўся, а Ангеліка сумна і збянтэжана глядзела на свайго сябра, праз якога праліла столькі гарачых слёз.

Зразумела, Гендрык ніколі не гаварыў ні пра цяжкасці Ніягарскага вадаспада, ні пра сваю дзівосную подласць пры гасцях, якія стаялі надта блізка да ўлады альбо і належалі да яе. Нават пры графе Донэрсбэргу дырэктар асцерагаўся неасцярожных словаў. Але ён умеў спалучаць асцярожлівасць з бліскучай весялосцю, калі яго дарыла візітам Лота Ліндэнталь.

Светлавалосая матрона не так ужо й рэдка наведвалася ў „Гендрык-хол” на партыю настольнага тэнісу альбо патанцаваць з гаспадаром. Але затое якое гэта было кожнага разу свята! Матухна Бэла выстаўляла ўсе скарбы сваіх кладовак, Нікалета рассыпала кампліменты фіялкавым вачам знакамітай дамы, П’ер Ляру не заўважаў маленькага Бёка, і нават тата Кёбес кідаў позіркі праз шчыліну ў дзвярах на цыцастую даму, якая напаўняла ўсю вілу сваім срэбраным, дзявоцкім, задзірыстым смехам.

Але хто гэта выходзіць з велізарнага лімузіна, які з пагрозлівым рыкам спыніўся каля партала „Гендрык-хола”? Перад кім гэта расчыніліся дзверы? Хто грукоча шабляй у прыхожым пакоі? Хто ўносіць велізарны жываціска над калонамі ног і велічна выгнутыя грудзі, разблішчаныя ордэнамі, у богавыбранае сходзішча? Гэта ён, таўшчэра, які мечам ахоўвае боскі трон. Ён прыйшоў, каб забраць сваю Лоту і ўзычыць свайму Мэфіста добрай ночы.

Ліндэнталь кідаецца яму на шыю. А фраў Бэла, дарма што не млеючы ад гонару і хвалявання, вымаўляе — і гэта гучыць, як стогн:

— Ваша эксэленцыя, гер прэм’ер-міністр, ці можна вам што-небудзь прапанаваць? Што-небудзь асвятляльнае? Можа, келіх шампанскага?

Многія з’езджаліся ў „Гендрык-хол”, прывабленыя славай і гасціннасцю гаспадара, смачнай кухняй, вінным склепам, тэніснымі кортамі, рэдкаснымі грамафоннымі плытамі, раскошнай абстаноўкай. Многія бавілі тут прыемныя дзённыя і вечаровыя гадзіны: артысты і генералы, лірыкі і высокія чыны, журналісты і дыпламаты, утрыманкі і камедыянты. Але тыя некалькі чалавек, якія ранейшым часам былі даволі зінтымненыя з Гендрыкам Гёфгенам, не мелі ўдзелу ў яго цяпершніх вясёлых і раскошных прыёмах. Генераліха не паказвалася ў „Гендрык-холе”. Марна чакала фраў Бэла яе візітоўкі. Пажылой даме давялося прадаць свой маёнтак і пасяліцца ў цеснай кватэрцы непадалёк ад Тыргартэна. Яна ўсё больш і больш трацілася сувязь з берлінскім бамондам, дзе калісьці грала такую бліскучую ролю.

— Мне не цікава бываць у дамах, дзе я ў любы момант магу напароцца на забойцаў, злачынцаў і вар’ятаў, — гаварыла яна горда і апускала ларнет, у які разглядвала суразмоўцу. Няўжо яна падазравала, што і ў „Гендрык-холе” рызыкуе сустрэць крымінальнікаў і да таго падобных персанажаў, — падазрэнне не толькі беспадстаўнае, але і злачыннае! Гаворка ж ішла пра дом, дзе пастаянна бывалі члены ўрада.

І яшчэ адзін чалавек трымаўся зводдаль ад уладанняў дырэктара — Ота Ульрыхс. Яго і не запрашалі, ды ён наўрад ці прыняў бы запрашэнне. Ён быў вельмі заняты, і заняты так, што гэта патрабавала напруці ўсіх фізічных і душэўных сілаў, ды і вобраз Гендрыка, які так доўга і верна жыў у сэрцы Ульрыхса, паступова мяняўся. Да Гёфгена ён меў вялікі і непахісны давер.

— Гендрык — наш! — казаў ён цёплым перакананым голасам кожнаму, хто хоць крыху сумняваўся ў маральнай і палітычнай сумленнасці яго сябра.

„Гендрык — наш”... Ці верыў Ота Ульрыхс у гэта сёння? Ён пакончыў з многімі ілюзіямі, у тым ліку з тымі, якія тычыліся Гендрыка Гёфгена. Ён ужо не быў дабрадушны, ён не быў мяккі. Ягоны погляд змяніўся, стаў сур’ёзны, мала што не грозны. З вачэй прапала даверлівасць. Яны пачалі дакладна ўзважваць, паспакай-нелі, зрабіліся больш пранікальныя. У іх свяцілася сіла.

У Ота Ульрыхса цяпер быў выраз твару, які як бы напружана прыслухоўваецца, былі імклівыя рухі чалавека, які ўвесь час павінен быць нападзатова. А так было ці не ўвесь час. Бо Ота Ульрыхс вёў небяспечную гульню.

Ён заставаўся актёрам Дзяржаўнага тэатра, але толькі дзеля таго, каб следаваць парадзе, якую даў яму Гендрык, — хоць той, трэба меркаваць, даваў яе не на поўным сур’ёзе, — выкарыстаць сваё становішча ў афіцыйнай інстытуцыі як свайго роду тылавое прыкрыццё, каб ухіліцца ад занадта пільнага назірання і кантролю агентамі гестапа. Прынамсі, такая ў яго была надзея, такі быў разлік. Магчыма, ён памыляўся. Магчыма, за ім сачылі і толькі на нейкі час давалі магчымасць дзейнічаць, каб потым з большай пэўнасцю схопіць, сабраўшы супроць яго як мага больш доказаў. Ульрыхс не верыў, што на яго след напалі. Члены трупы, якія спачатку недаверліва яго абыходзілі, цяпер прымалі сардэчна. Яму ўдалося прыхіліць іх да сябе мужным, простым і вясёлым норавам. Ён жа вывучыў май-стэрства маскіроўкі. Мэтанакіраванасць, воля, палымяная гатовасць да любых ахвяраў зрабілі яго хітрым. Ён нават навучыўся жартаваць з Ліндэнталь. Ён запэўніваў характарнага актёра Ёахіма, што не мае абсалютна ніякіх сумненняў у яго расавай чысціні. Ён дэманстрацыйна вітаў рабочых сцэны прадпісанай формулай „Хайль!”, за якой следала ненавіснае імя дыктатара. Калі ў ложы сядзеў прэм’ер-міністр, Ульрыхс сцвярджаў, што ў яго грукоча сэрца ад хвалявання, ён жа грае перад такім вялікім чалавекам. Сэрца ў яго сапраўды грукатала, але ад гонару і страху. Бо, калі Ульрыхс выходзіў за кулісы пасля сваёй рэплікі, рабочы сцэны, з якім ён быў у змове, шапнуў нешта наконт падпольнага сходу. Ці не на вачах у страшнага таўстуна, самага галоўнага, увешанага ордэнамі ката гэты маленькі артыст, які прайшоў жахі катаванняў і лагера, адважваўся працягваць падрыўную працу.

Сустрэча з жахамі толькі на кароткі час паралізавала ягоныя сілы. У першыя тыдні пасля выйсця з пекла ён быў у стане здранцвеласці, яго вочы бачылі тое, чаго не можа ўбачыць ніякі чалавечы позірк, не мглаючы ад гора: абсалютна аголеную, абсалютна расцугляную, арганізаваную з жудаснай педантычнасцю подласць; абсалютную і ўсеабдымную подласць, якая, збыткуючы з безабаронных, сур’ёзна праслаўляе „патрыятычнае дзеянне” як „маральнае перавыхаванне разбуральных антынародных элементаў”, як высокамаральны абавязак у барацьбе за абуджэнне бацькаўшчыны.

— Прападае ахвота думаць пра людзей пасля таго, як бачыш іх у такім стане, — казаў Ульрыхс. Але ён любіў людзей, і вобраз ягоных думак зводзіўся да непахіснай веры, што з іх — калі-небудзь — усё ж можна будзе стварыць нешта разумнае. І ён адольваў скрушлівую апатыю.

— Калі пабываеш сведкам гэтага жахоцця, — казаў ён, — застаецца толькі адно выйсце: пакончыць з сабой альбо працаваць з яшчэ большым запалам, чым раней.

Ён быў просты, мужны чалавек. Яго здаровыя нервы аправіліся ад шоку. Ён працаваў далей.

Яму не цяжка было аднавіць сувязь з падпольнымі апазіцыйнымі коламі. Сярод рабочых і інтэлігентаў, нянавісць якіх да фашызму была дастаткова прадуманая і

палкая і праяўлялася ў дзеянні нават у гэтых небяспечных і, як здавалася, амаль безнадзейных умовах, у яго было шмат сяброў. Артыст прускага Дзяржаўнага тэатра браў удзел у падпольных акцыях супроць рэжыму. Ці тое гаворка ішла пра тайныя сустрэчы, пра складанне і распаўсюджванне забароненых улёткаў, газэтаў і брашураў, альбо пра публічныя святы дыктатуры, альбо пра сабатаж на фабрыках, артыст Ота Ульрыхс быў сярод тых, хто рашуча ўплываў на ўсе гэтыя падрыхтаванні, пры гэтым рызыкуючы жыццём.

Ён вельмі сур'ёзна ставіўся да ўсіх дэманстрацыяў антыфашысцкага духу і высока цаніў псіхалагічнае ўздзеянне, якое яны павінны рабіць на запалоханую, скаваную страхам масу.

— Мы прымушам уладу адчуваць неспакой і кіраваць носам, мы паказваем мільёнам, якія засталіся ворагамі дыктатуры, але не рашаюцца адкрыта заявіць пра свае погляды, што іхняя воля да свабоды не аслабла, нягледзячы на пастаянную сочку цэлай арміі шпікаў.

Так думаў, гаварыў і пісаў артыст Ота Ульрыхс. Пры гэтым ён не забываў, што гэтыя дзеянні не самае галоўнае, а толькі сродак для дасягнення мэты. Гэтай мэтай, гэтай вялікай надзеяй заставалася сабраць раздробленыя сілы супраціву, аб'яднаць інтарэсы сацыяльна і духоўна раз'яднанай апазіцыі, пашырыць і актывізаваць фронт — народны фронт супроць дыктатуры.

— Усё ў гэтым і толькі ў гэтым, — гаварыў артыст Ота Ульрыхс.

Таму ён не абмяжоўваў сваю дзейнасць зносінамі са сваімі самымі блізкімі сябрамі па партыі і барацьбе. Куды важнейшай ён лічыў сувязь з апазіцыйнымі каталікамі, былымі сацыял-дэмакратамі альбо беспартыйнымі рэспубліканцамі. Камуніст спачатку натыкаўся на недавер буржуазна-ліберальных колаў. Але настойлівым і палкім красамоўствам яму ўдавалася адольваць іх апасенні.

— Але ж вы гэтак сама супроць свабоды, як і нацысты! — дакаралі яго дэмакраты.

Ён адказваў:

— Не! Мы за свабоду, за вызваленне краіны ад фашызму. А ўжо які парадак паставіць пасля, пасля ж і дамовімся.

— Вам не вядомае пачуццё патрыятызму, — казалі яму патрыятычныя рэспубліканцы. — Вы ведаеце толькі клас, а ён інтэрнацыянальны.

— Калі б мы не любілі радзімы, — пярэчыў Ота Ульрыхс, — хіба ж маглі б мы так моцна ненавідзець тых, хто яе знішчае і губіць? Хіба ж рызыкавалі б мы кожны дзень жыццём дзеля таго толькі, каб вызваліць яе, нашу радзіму?

Неяк яшчэ ў першыя тыдні сваёй падпольнай дзейнасці Ульрыхс зрабіў спробу даверыцца Гендрыку Гёфгену. Але дырэктар спалохаўся, занерваваўся.

— Я нічога не хачу пра гэта ведаць, — сказаў ён рэзка. — Мне не трэба нічога ведаць, ты мяне зразумеў? Я заплюшчыў вочы, я не бачу, што ты там робіш. Але ні ў якім разе не прысвячай мяне ў свае планы.

Пераканаўшыся, што іх не падслухоўваюць, ён здушаным голасам сказаў сябру пра тое, як цяжка і пакутліва яму так доўга і паслядоўна прыкідвацца.

— Але я ўжо рашыўся на гэтую тактыку, бо лічу яе адзіна слушнай і дзейснай, — шаптаў Гендрык і спрабаваў яшчэ раз змоўніцкім зірканнем паўплываць на Ульрыхса, але той нічога не заўважаў. — Тактыка нязручная, але мне трэба яе вытрымаць. Я ў самым логаве ворага. І я падточваю іхнюю ўладу...

Ота Ульрыхс амаль не слухаў. Магчыма, менавіта ў гэты момант ілюзія знікла. Ён зразумеў Гендрыка Гёфгена.

О, як па-майстэрску прыкідваўся дырэктар! Гэта было сапраўды варта вялікага артыста! І сапраўды складвалася ўражанне, быццам Гендрыка Гёфгена цікавяць толькі грошы, улада і слава, а зусім не падточванне ссярэдзіны нацыянал-сацыялісцкага рэжыму.

За шырокай спінай прэм'ер-міністра ён пачуваўся так упэўнена, у такой бяспецы, што яму здавалася, што можна нават пакакетнічаць з небяспекай і заклінаць жахі

катастрофы блазнаваннем. Калі ён гаварыў па тэлефоне з дырэктарам тэатра ў Вене, каб папрасіць у яго на час нейкага артыста, ён гаварыў плаксівым, п'явучым голасам, паныла расцягваючы галосныя:

— Так, дружа мой, праз некалькі тыдняў я, магчыма, ужо паяўлюся ў вас у Вене... Я не ведаю, ці пратрымаюся я тут і два тыдні. Мой званок вам — гэта ўжо кавалак здароўя, — вы мяне разумееце? — маё здароўе жахліва падарванае...

На самай справе толькі дзве рэчы маглі прывесці яго да падзення: калі б генерал авіяцый адмовіў яму ў пратэкцыі альбо калі б генерал авіяцый раптам страціў сваю ўладу. Аднак таўстун быў верны свайму Мэфіста — незвычайна ў нацыяналісцкіх колах і таму дзіўна. І зорка тлустага волата не думала зачочвацца: прыхільнік гвалту і светлавалосай інжэню набываў усё новыя тытулы, усё новыя багаці, усё больш уплыву на кіраўніцтва дзяржавы.

А пакуль сонца таўстуна ззяла над ім, Гёфген мог не прымаць на поўным сур'ёзе хітрых атак кульгавага. Міністр прапаганды не рашаўся адкрыта выступіць супроць дырэктара. Наадварот, ён надаваў вялікае значэнне магчымасці пры зручным выпадку паказвацца з ім разам. Не абыходзілася і без пэўнага інтэлектуальнага кантакту з актёрам Гёфгенам. Калі таму ўдалося д'ябальскай свецкасцю, цынічна пацешнай дасціпнасцю зачараваць і схіліць на свой бок генерала авіяцый, дык чаму б яму не пасябраваць і з шэфам прапаганды, „старым доктарам” — яны ж абодва гаварылі на тым самым рэйнскім дыялекце, з чаго іхнія гутаркі набывалі сур'ёзны інтымны характар, але і выкарыстоўвалі адну тэрміналогію. Пра „рэвалюцыйную дынаміку”, пра „гераічнае жыццёвае пачуццё”, пра „паўнакроўны ірацыяналізм” мог жа, калі трэба было, балбатаць і артыст Гёфген. Вось яму і здаралася бавіць гадзіну-другую ў жывой гутарцы са сваім смяротным ворагам. Што, вядома, зусім не перашкаджала таму супроць яго інтрыгаваць.

Цэзар фон Мук, які вярнуўся з прыемнага замежнага падарожжа, рабіў усё, што мог, каб разнесці чуткі пра нейкую негрыцянку, з якою Гендрык нібыта меў нездаровую сексуальную сувязь і якая на яго грошы вяла ў Парыжы непрыстойна раскошную жытку. З гэтай дамай, паводле чутак, Гёфген меў тайныя зносіны, і не толькі дзеля таго, каб прадоўжыць ганебнае апаганьванне расы, але і дзеля сувязі праз яе з самымі цёмнымі і небяспечнымі эмігранцкімі коламі, дзе жанчына, з якою Гендрык развёўся толькі дзеля блізіру і адводу вачэй, Барбара Брукнер, грала вядучую ролю.

У Дзяржаўным тэатры толькі і гамонкі было, што пра чарговую палюбоўніцу дырэктара, і ў буйных рэдакцыях і ў асяродку, які задаваў тон, добра ведалі пра цёмную даму, якая паказала сябе ў Парыжы ва ўсім бляску вялікай вавілонянкi. „У яе тры малпы, малады леў, дзве дарослыя пантэры і тузін кітайскіх кулі, — гаварылі пра яе, — і яна разам з французскім генеральным штабам, Крамлём, масонамі і яўрэйскімі магнатамі броіць подступы супроць нацыяналісцкай дзяржавы”. Сітуацыя складвалася для Гёфгена вельмі непрыемная. Ён рашыў ажаніцца з Нікалетай, каб пакласці канец чуткам. Прэм'ер-міністр вельмі нават пахваліў рашэнне свайго хітрага пратэжэ. Ён строга асцярог тых, хто і далей мецьме намер падазраваць дырэктара.

— Хто супроць маіх сяброў, той супроць мяне, — пагрозліва падкрэсліў таўстун.

Хто спамяне пра існаванне нейкай негрыцянкі яшчэ раз, будзе мець справу са страшнай асобай генерала авіяцый і яго тайнай паліцыяй. У тэатры каля самага выхаду на сцэну на чорнай дошцы павесілі аб'яву, і там было сказана, што кожны, хто будзе пашыраць альбо толькі нават слухаць плёткі пра прыватнае жыццё альбо пра мінулае гера дырэктара, учыняе злачынства супроць дзяржавы. Усе і без таго дрыжалі перад прыватным шпіёнскім апаратам Гёфгена. Немагчыма было ўтоіць ад небяспечнага, хітрага чалавека што-небудзь, што датычылася альбо цікавіла яго. Ён даведваўся пра ўсё з дапамогай маленькай арміі ўласных шпіёнаў. У яго былі ўсюды свае людзі. Гестапа мела ўсе падставы зайздросціць такой дасканалай і дакладнай сістэме. Нават сам Цэзар фон Мук занепакоіўся. Стваральнік трагедыі „Танэнбэрг”

палічыў разумным нанесці візіт у „Гендрык-хол” і цэлую гадзіну інтымна, на саксонскім дыялекце, балабоніў з гаспадаром. Сама фраў Бэла сервіравала смачную і лёгкую закуску, да абодвух далучылася Нікалета. Высокім хітрым голасам яна раптам загаварыла пра неграў. Гер фон Мук і вокам не павёў, калі разведзеная фраў Мардэр пачала настойваць, што і Гендрык, і яна сама літаральна гідзяцца чарнаскурымі.

— Гендрыку дрэнна робіцца, калі ён хоць здалёк бачыць каго-небудзь з гэтай мязотнай расы, — заявіла яна, бязлітасна працінаючы Цэзара бліскучымі вачыма. — Чаго варты хоць бы іхні пах! Проста невыносна, — з выклікам працягвала яна.

— Так, так, — падтакваў Цэзар фон Мук. — Гэта праўда, негры смярдзяць.

І раптам усе трое зарагаталі ад усяго сэрца — дырэктар, паэт і яркая дзяўчына.

Не, да гэтага Гёфгена даступіцца не так проста. Гер фон Мук зразумеў гэта, міністр прапаганды зразумеў гэта, і абодва рашылі быць з ім у самых сяброўскіх стасунках, пакуль калі-небудзь не надарыцца нагода зваліць яго і пакончыць з ім. А цяпер ён непрыступны.

Таўстун зладзіў яму аўдыенцыю ў дыктатара: чуткі пра прынцэсу Тэбаб дайшлі нават да вушэй аўгустейшай асобы. Пасланец Бога з агідай выказаўся пра гэты выпадак. Пра чарнаскурых ён мала не такой самай думкі, як і пра яўрэяў.

— Як жа чалавек, які бывае з людзьмі, у расавых адносінах непаўнацэннымі, можа быць маральна сталым, што так важна для пасады дырэктара? — недаверліва распытваў фюрэр сваё атачэнне.

І вось Гендрык мігатлівымі позіркамі, пывучым голасам, высакародна пакутніцкімі манерамі павінен прыхіліць да сябе найвялікшага з немцаў, якія калі-небудзь жылі, і пераканаць яго ў сваёй маральнай паўнаважнасці.

Паўгадзіны, якія дырэктар правёў на прыватнай аўдыенцыі ў месіі ўсіх германцаў, былі для яго вельмі цяжкія, нават пакутлівыя. Гаворка атрымалася крыху нацягнутая, фюрэр не цікавіўся тэатрам, ён любіў оперы Вагнера і фільмы УФА. Пра свае оперныя пастаноўкі, якія мелі такі поспех у пракляты час „сістэмы”, Гёфген не адважваўся гаварыць ад страху, каб фюрэр не ўзгадаў тадыташніх разгромных водгукаў Цэзара фон Мука: „Распадніцкія эксперыменты, памечаныя семіцкім уплывам...” Гендрык проста не ведаў, пра што гаварыць. Фізічная блізкасць улады бянтэжыла і палохала яго. Неверагодная слава чалавека, які сядзеў насупраць, палохала славалюбца.

А пад нізкім пукатым лобам улады, на які спадала легендарная сальная пасма, быў мёртвы, нерухомы, быццам сляпы пагляд. Твар ва ўлады быў шэра-белы, аплылы, порысты. Ва ўлады быў вельмі вульгарны нос — „гнюсны нос”, асмеліўся падумаць Гендрык. Да захаплення дамешвалася пачуццё пратэсту, нават пагарды. Артыст заўважыў, што ўлада не мае патыліцы. Пад карычневай кашуляй выступаў мяккі живот. Гаварыла ўлада ціха, берагла свой асіплы, хрыпаты голас. Яна ўжывала цяжкія словы, дэманстравала артысту „адукаванасць”.

— Інтарэсы нашай нардычнай культуры патрабуюць ад энергічнага, гордага ў сваім расавым усведамленні, упарта скіраванага да мэты індывідуума поўнай аддачы, — павучала ўлада, стараючыся па магчымасці заглушыць свой паўднёванямецкі акцэнт і спрабуючы гаварыць на далікатнай літаратурнай мове, якая ў яго вуснах гучала як мова руслівага школьніка, які тараторыць вызубраны тэкст.

Гендрык увесь узмакрэў ад поту, калі праз дваццаць пяць хвілін выходзіў з палаца. Яму здавалася, што ён быў у агіднай форме і ўсё сабе сапсаваў. Але таго ж вечара ён даведаўся праз генерала авіяцыі, што зрабіў на ўладу вельмі нават неблагое ўражанне. Наадварот, дыктатара прыемна ўразіла менавіта нясмеласць дырэктара. Фюрэр не любіў, лічыў непрыстойнай дзёрзкасцю, калі хто-небудзь пры ім спрабаваў быць нязмушаным альбо нават заззяць. Перад абліччам улады трэба багавейна маўчаць. Распраменены Гендрык напэўна выклікаў бы прыкрасць у месіі ўсіх германцаў. Пра збянтэжанага, знясмеленага дырэктара ўсемагутны даў паб-

лажлівы водгук.

— Чаго ж, вельмі нават прыстойны чалавек гэты Гендрык Гёфген, — сказала ўлада.

Прэм'ер-міністр, які збіраў тытулы, як іншыя збіраюць маркі альбо матылькоў, думаў, што і сяброў яго больш за ўсё могуць парадаваць такога роду адзнакі. Ён узвёў Гёфгена ў дзяржаўныя радцы, узвёў яго ў сенатары. Дырэктар меў важныя пасады ва ўсіх культурных інстытуцыях Трэцяга рэйха. Разам з Цэзарам фон Мукам і некаторымі асобамі ў мундзірах ён належаў да кіраўніцтва „культурнага сената”. Першы таварыскі вечар гэтага аб'яднання праходзіў у „Гендрык-холе”. Прысутнічаў і міністр прапаганды. Ён выскаляўся ўсім тварам, калі фройляйн Ёзі выканала адну сваю песеньку ў народным стылі. Не хто іншы, а Цэзар фон Мук акампаваў юнай спявачцы на раялі. Частунак быў падкрэслена сціплы. Гендрык папрасіў сваю маці Бэлу падаць толькі піва і лусцікі з каўбасою. Элегантныя госці ў мундзірах былі расчараваныя, бо ці мала чаго чулі пра дзівосную раскошу, якая панавала на віле ў дырэктара. Але што толку ад выкультураных лёкаў, калі яны падавалі адны лусцікі, якія можна з'есці і дома? Увесь культурны сенат быў бы расчараваны цалкам, калі б міністр прапаганды не падняў агульнага настрою сваёй бадзёрасцю. Толькі няясна было, на жаль, пра што гаварыць. Праблемы культуры большасці сенатараў былі даволі чужыя. Геры сенатары ганарыліся тым, што зроду не прачыталі ніводнай кнігі. Яны маглі дазволіць сабе гэтым задавацца, бо і ўсімі шанаваны цяпер нябожчык і аблашчаны ў прысутнасці фюрэра гер генерал-фельдмаршал і рэйхспрэзідэнт свайго часу хваліўся тым самым. Але вось адзін пажылы раманіст, высока шанаваны афіцыйнымі коламі, і аўтар кніг, якіх ніхто ніколі не чытаў з прычыны жahlівай нудоты, прапанаваў прачытаць раздзел са сваёй трылогіі „Народ падымаецца”. Усчалася невялікая паніка. Некалькі гераў у мундзірах падхапіліся з месцаў, несвядома, але грозна паклаўшы кулакі на кабуры пісталетаў. Ухмылка міністра прапаганды перакасілася. Бэньямін Пэльц застагнаў, быццам яго з размаху саданулі ў грудзі. Фраў Бэла кінулася ў кухню. Нікалета рэзка і нервова зарагатала. Сітуацыя была б катастрофічная, калі б яе не выратаваў Гендрык. Сваім павучым, ліслівым голасам ён прамовіў:

— Усе мы палічылі б за гонар, проста за шчасце пачуць гэты абшырны і значны раздзел з трылогіі „Народ падымаецца”. — Тут Гендрыкаў твар асвяціўся сцярвознай усмешкай. — Але цяпер ужо даволі позна і, апрача таго, трэба абмеркаваць шмат актуальнага, неадкладнага, і прысутным цяжка засяродзіцца на вялікім творы, каб як след нацешыцца ім.

Ён, Гёфген, дазволіць сабе прапанаваць наступнае: трэба дзеля гэтага адвесці спецыяльны вечар, і тады ўсе прысутныя змогуць унутрана да яго падрыхтавацца.

Сенатары з палёгкай уздыхнулі. Стары эпік дарма што не плакаў ад расчаравання і крыўды. Гер Мюлер-Андрэа пачаў расказваць сальныя анекдоты, успадчыненыя ад той эпохі, якую ён аўтарытэтным тонам і з шчырым асуджэннем назваў „гадамі карупцыі”. То было некалькі перлаў з калісьці славагай рубрыкі „Ці ведаеце вы?”. Таго ж вечара высветлілася, што характарны актор Ёахім умее вельмі смешна імітаваць сабачы брэх і кудахтанне курэй. Лота Ліндэнталь ад смеху аж клалася, ледзь з крэсла не спаўзла, калі Ёахім імітаваў папугая. Перш чым разысціся, Бальдур фон Тотэнбах, таксама сенатар, спецыяльна для гэтага культурнага мерапрыемства прыехаўшы з Гамбурга ў Берлін, унёс прапанову стоячы паспяваць песню Хорста Вэсэля і соты раз прысягнуць на вернасць фюрэру. Усе прынялі гэтую ідэю з пэўнай няёмкасцю, але, вядома, і ўсталі, і паспявалі, і прысягнулі.

Прэса падрабязна паведамляла пра такую інтымную, але духоўна плённую таварыскую вечарыну сенатараў культуры ў доме ў дырэктара. Наогул газеты не ўпускалі магчымасці паведамляць публіцы пра мастацкія альбо патрыятычныя дзействы Гендрыка Гёфгена. Яго адносілі да ліку самых важных і актыўных „выказнікаў нямецкай культуры”. Яго фатаграфавалі не радзей, чым якога міністра.

Калі знакамітыя людзі сталіцы збіралі грошы на „зімовую дапамогу” на вуліцах і ў рэстаранах, дырэктар меў ці не такія самы поспех, як і члены ўрада. Але тыя былі акружаны ўзброенымі да зубоў дэтэктывамі і служкамі гестапа, так што народ са сваімі ахвяраваннямі з цяжкасцю да іх прадзіраўся, а Гёфген мог сабе дазволіць хадзіць без ніякай аховы: вось ён, жывы, на! — памацай, пацалуйся. Праўда, ён выбраў сабе такі раён, дзе яму, бадай, амаль не пагражала сустрэча з небяспечнымі прадстаўнікамі пралетарыяту: дырэктар збіраў ахвяраванні ў вестыбюлі гатэля „Адлон”. Ён не ўпусціў нагоды спусціцца ў гаспадарчыя памяшканні, і кожны кухарчук мусіў кінуць свой грош у скарбонку, куды Лота Ліндэнталь толькі што апусціла сваімі далікатнымі пальчыкамі сто марак. Дырэктар сфатаграфаванне пад руку з кумпячым шэф-кухарам. Здымак змясцілі на вокладцы часопіса „Берлінэр ілюстрыртэ”.

І ўжо літаральна затапілі прэсу фотаздымкамі Гёфгена, калі дырэктар справіў вяселле. Сведкамі на вяселлі Гендрыка і Нікалеты былі Мюлер-Андрэа і Бэньямін Пэльц. Прэм’ер-міністр прыслаў як вясельны дарунак двух чорных лебедзяў для маленькай сажалкі ў парку „Гендык-хола”. Пара чорных лебедзяў! Журналісты захлабваліся ад захаплення такой арыгінальнасцю. Толькі нямногія старыя — напрыклад, генераліха — успомнілі, што ўжо і раней адзін высокапастаўлены прыяцель музаў аднаго разу падарыў свайму пратэжэ тое самае: баварскі кароль Людвіг падарыў чорнага лебедзя кампазітару Рыхарду Вагнеру.

Сам дыктатар павіншаваў маладых тэлеграмай; міністр прапаганды прыслаў кош архідэяў, такіх ядавітых з выгляду, быццам атрымальнікі з іх водарам павінны былі ўнюхнуць смерць; П’ер Ляру напісаў даўжэзны верш на французскай мове; Тэафіл Мардэр прыслаў па тэлеграфіе свой праклён; маленькая Ангеліка, якая, дарэчы, толькі што нарадзіла, паплакала апошні разок па сваім загубленым каханні; ва ўсіх рэдакцыях прыхавалі матэрыял пра Гёфгена і прынцэсу Тэаб ў самыя доўгія патаемныя шуфляды, а доктар Ірыг прадыхтаваў сваёй сакратарцы артыкул, у якім вітаў Нікалету і Гендрыка, „у самым цудоўным і глыбокім значэнні слова нямецкую пару”, „дваіх маладых і разам з тым сталых людзей чыстай расы і беззаганнай душы, якія ўсе сілы аддаюць служэнню новаму грамадству”. І толькі адна-адзіная газета — лічылася, што яна цесна звязана з міністэрствам прапаганды, — адважылася намякнуць на падазронае мінулае Нікалеты. Маладую жанчыну павіншавалі з тым, што яна пакінула „эмігранта, яўрэйскага атожылка і бальшавіка Тэфіла Мардэра”, каб зноў узяць актыўны ўдзел у культурным жыцці нацыі. Гэта была горкая пілюля, балазе — хай сабе і падсалоджаная. Імя Тэафіла прагучала непрыемным дысанансам у зладжаным хоры вітальных артыкулаў.

Нікалета разам з велізарнымі куфрамі і кардонкамі з капелюшамі пераехала з Рэйхсканцлерпляц у Грунэвальд. Яе пакаёўка, якая пасабляла распакавацца, крыху разгубілася, убачыўшы высокія чырвоныя боцікі; але маладая гаспадыня патлумачыла, рэзка вымаўляючы кожны склад, што гэтыя боты патрэбныя ёй для ролі амазонкі.

— Я буду насіць іх у ролі Пэнтэсілеі! — крыкнула Нікалета дзіўна пераможным голасам. Пакаёўка так спалохалася незразумелага, гучнага імя і бліскучых кашэчых вачэй гаспадыні, што ўстрымалася ад далейшых роспытаў.

Увечары ў „Гендык-холе” наладзілі вялікі прыём. Якая сціплая была маленькая ўрачыстасць ў доме тайнага радцы, калі святкавалася першае вяселле Гендрыка, у параўнанні з гэтым урачыстым святкаваннем! Ззяючы небяспечнымі чарамі, праходзілі Абэрон і Тытанія праз натоўп гасцей. Яны трымаліся вельмі чынна, ён — падняўшы пабародак, яна — фанабэрыстым жэстам падабраўшы бліскучы звонкі шлейф металічнай вячэрняй сукні і горда несучы на плячах і ў валасах вялікія фантастычныя шклянныя кветкі. Твар Нікалеты свяціўся жорсткімі штучнымі фарбамі; бледны, зеленаваты твар Гендрыка, здавалася, фасфарэсцыраваў. Было відаць, што ўсмешка абаім давалася цяжка. Абодва твары былі падобныя на маскі. Застылыя позіркы, здавалася, праходзілі наскрозь праз людзей, якія віталі іх на

ганаровым, як праз паветра. Што ж яны бачылі за гэтымі фракамі, ордэнамі, галунамі і дарагімі аздобамі? Чаго так ашклянелі іхнія позіркы пад прыпапушчанымі павекамі? Што за цені тлуміліся перад імі і якой журботнай сілай былі яны надзеленыя? Чаму ўсмешкі на вуснах у Гендрыка і Нікалеты застылі, казаліся пакутніцкай грымасай?

Магчыма, іх позіркы апусціліся ў выпрабавальны позірк Барбары, іхняй і блазенскай пыхі сяброўкі, далёкай, недаступнай Барбары, адзеленай ад іх прорвай, праз якую няма ніякіх кладак, яна была далёка і выконвала на чужыне сур'ёзны і цяжкі абавязак. Магчыма, яны ўбачылі дзівакаваты, пакутніцкі твар Тэафіла Мардэра, аслеплага, цямкага, які тысячамі пакутаў акупіў усе грахі свайго злачыннага пагардніцтва, які жаласна і гнеўна глядзеў на Нікалету, якая выраклася яго і свайго лёсу з такім упартым самахоцтвам. Але можа, яны й не бачылі нейкага пэўнага твару, а толькі вобраз сваёй маладосці? І ён быў не вельмі прыглядны, але ўразіў іх як прымара няздзейсненых магчымасцяў, упущаных у злачынным славалюбстве; брыдкі вобраз здрады, здрады не толькі іншым, але і самім сабе, той больш высакароднай, лепшай і чыстай іх частцы? Альбо яны ў думках сваіх чыталі поўную горычы ганебную і змрочную хроніку сваёй пагібелі, свайго краху, які ў дурным свеце здаваўся ўзлётам. Узлёт, так думаў гэты прыдуркаваты свет, прывёў абаіх да гэтай пераможнай вясельнай гадзіны; але менавіта гэтая гадзіна зрабілася гадзінай іх паразы. Цяпер яны двое, бліскучыя, усмешлівыя, наўекі звязаныя адно з адным, як наўекі звязаныя двое здраднікаў, двое злачынцаў. А павязі, якія лучаць аднаго вінаватага з другім, абарочваюцца не каханнем, а нянавісцю.

Тым часам як культурны сенат ладзіў інтымныя таварыскія вечарыны, тым часам як вялікія людзі краіны ў вестыбулях гатэляў збіралі сціплыя ахвяраванні сваім знемагаючым братам па крыві (на гэтыя сродкі, дарэчы, фінансавалася прапаганда Трэцяга рэйха за мяжой). Тым часам, як святкаваліся вяселлі, спяваліся песні і гаварылася процьма розных казаняў, — рэжым татальнай, мілітарызскай дыктатуры буйнога капіталу ішоў сваёй дарогай, высланай трупамі.

Іншаземцы, якія праводзілі тыдзень у Берліне альбо некалькі дзён у правінцыі, англійскія лорды, венгерскія журналісты альбо італьянскія міністры славілі бездакорную чысціню і парадак, што якраз кідалася ў вочы ў раздушанай краіне. Ім здавалася, што тут ува ўсіх вясельных твары; яны зазначалі: фюрэра любяць, ён любімец цэлага народу, апазіцыі няма. Тым часам апазіцыя ў самым цэнтры партыі зрабілася настолькі моцнай і пагрозлівай, што страшэнны трыумвірат — фюрэр, таўстун і кульгавы вымушаныя былі маланкава ўмяшацца. Чалавек, якому фюрэр быў абавязаны арміяй, якога міністр прапаганды яшчэ заўчора спакушаў чароўнай усмешкай і якога кіраўнік дзяржавы яшчэ ўчора называў сваім „самым верным таварышам”, быў аднойчы сярод ночы выцягнуты асабіста фюрэрам з пасцелі і праз некалькі гадзін расстраляны. Але перш чым грывнуў стрэл, месія ўсіх германцаў і яго „самы верны таварыш” зрабіліся ўдзельнікамі сцэны, наўрад ці тыповай для высокапастаўленых асобаў. „Самы верны таварыш” гарлаў на месію:

— Ты гіцаль, прадажнік — вось хто ты!

Ён дазволіў сабе гэтую шчырасць, бо адчуў, што прабіла яго апошняя гадзіна. Разам з ім памерлі сотні іншых старых сяброў партыі, якія зрабіліся занадта наравістымі і непаслушнымі. Тады ж забілі і некалькі сотняў камуністаў, і, такім чынам, забойствы сталіся даволі маштабнай з'явай. Таўстун, кульгавы і фюрэр прыбралі заадно і ўсіх тых, на каго асабіста мелі зуб, альбо тых, ад каго чакалі непрыемнасцяў у будучым: генералаў, пісьменнікаў, старых прэм'ер-міністраў у адстаўцы — розніцы паміж імі не рабілі, часам за кампанію расстрэльвалі і жанок — хай коцяцца галовы, — фюрэр заўсёды так гаварыў. І вось гадзіна прабіла. Пазней згадвалася пра „невялікую чыстку”; лорды і журналісты знаходзілі, што фюрэр мае проста звышнатуральную вытрымку: ён такі мяккі чалавек, любіць жывёл, не дакранаецца да мяса; і вось не маргнуўшы вокам глядзіць, як канаюць самыя верныя

яго сябры. Народ пасля гэтай крывавай оргіі, здавалася, палюбіць божага пасланца яшчэ мацней, і рассяняны па краіне адзіночкі, што адчулі жах і агіду, адчуюць сябе сіротамі. „Дажыў жа я да таго, — скардзіўся калісьці доктар Фаўст, — што хваляць нахабных забойцаў”.

Пакаціліся галовы юных дзяўчатак-арыстакратак, пра іх шапталіся, што яны камусьці выдалі сакрэты таталітарнай дзяржавы. Пакаціліся галовы мужчын, якія не ведалі на сабе ніякай віны, апроча той, што яны не маглі адмовіцца ад сваіх сацыялістычных поглядаў, але ж і месія, які загадаў іх забіць, называў сябе сацыялістам. Месія гаварыў, што ён за мір, і таму катаваў пацыфістаў ў канцэнтрацыйных лагерах. Іх забівалі, родным адсылалі урны з попелам разам з паведамленнем, што пацыфісцкі вылюдак павесіўся ці забіты пры спробе ўцячы. Нямецкая моладзь паўтарала слова „пацыфіст” як лаянку; нямецкай моладзі не трэба было болей чытаць ні Гётэ, ні Платона, яе вучылі страляць, кідаць бомбы; моладзь мела па начных ваенных вучэннях; калі фюрэр балбатаў пра мір, моладзь разумела, што гэта не сур’ёзна. Ваенізаваная, дысцыплінізаваная, вымуштраваная моладзь ведала толькі адну мэту, мела толькі адну перспектыву: рэванш, захопніцкую вайну. Эльзас-Латарынгія — нямецкая зямля, Швейцарыя — нямецкая зямля, Галандыя — нямецкая зямля, Чэхаславакія — нямецкая зямля, Украіна — нямецкая зямля, Аўстрыя — о! Аўстрыя адмыслова нямецкая зямля — гэта і так ясна. Германія павінна вярнуць сабе калоніі. Уся краіна ператвараецца ў ваенны лагер. Ваенная прамысловасць у росквіце. Суцэльная перманентная мабілізацыя. І замежжа не можа адвесці вачэй ад уражлівага, вусцішнага спектакля. Так і трусік глядзіць на змяу, гатовую вось-вось яго праглынуць.

Але пры дыктатуры ўмеюць весяліцца. Папулярны лозунг „Радасць дае сілу”; ладзяца народныя гульбішчы. Саар — нямецкая зямля — народнае святкаванне. Таўстун жэніцца нарэшце са сваёй Ліндэнталь, дазваляе адорваць сябе мільённымі дарункамі — народнае святкаванне. Германія выходзіць з Лігі нацыяў, Германія зноў „абароназдольная” — суцэльныя народныя святкаванні. Народным святам робіцца кожнае парушэнне дагавору — хай тое Версальскі дагавор, хай дагавор у Лакарна, — кожны абавязковы „плебісцыт”. Асабліва працяглыя святы — гэта цкаванні яўрэяў і выстаўленне да ганебнага слупа тых дзяўчат, якія выкрыты ў „ганьбе забруджвання расы”; пераследы каталікоў, якія, як цяпер стала вядома, заўсёды былі не намнога лепшыя за яўрэяў і супроць якіх ладзілі блазенскія „валютныя працэсы”, прыдраўшыся да дробязі, тым часам як нацыянальныя правядыры прадавалі за мяжу цэлыя маёнткі; пераследы „рэакцыі”, прычым пад гэтым словам нічога пэўнага не мелася на ўвазе. Марксізм выкарчаваны, але застаецца ўсё ж небяспекай і зачэпкай да масавых працэсаў; нямецкая культура „ачышчана ад яўрэяў”, але затое зрабілася такой нуднай, што ніхто пра яе нічога і ведаць не хоча; масла не хапае, але гарматы — важней; у дзень першага мая, ранейшага свята пра-летарыяту, нейкі прапіты доктар — набрынялы шампанам труп — распісвае радасці жыцця. Ці не стамляецца народ ад такой пропадзі сумніўных святаў? Можа, ён ужо стаміўся. Можа, ён нават стогне. Але грукат мегафонаў і мікрафонаў пакрывае крыкі і скаргі.

Рэжым ідзе і ідзе сваёй крывавай дарогай. Абапал — трупы, трупы...

Хто супрацівіўся, ведаў, чым рызыкуе. Хто гаварыў праўду, павінен быў разлічваць на месца хлусаў. Хто спрабаваў разносіць праўду і змагацца за яе, быў пад пагрозай смерці і ўсіх тых жахаў, якія папярэднічалі смерці ў засценках „трэцяй імперыі”.

Ота Ульрыхс быў на пярэднім краі барацьбы, яго аднадумцы і сябры даручалі яму самыя цяжкія, самыя небяспечныя заданні. Усе трымаліся думкі, слухней, усім хацелася спадзявацца, што ягонае становішча ў Дзяржаўным тэатры да пэўнай мяжы яго абараняе. У кожным разе, гэтае становішча было больш надзейнае, чым становішча многіх яго таварышаў, якія хаваліся пад чужымі імёнамі ў падполлі —

яны вечна хаваліся ад агентаў гестапа, іх пераследала паліцыя, як забойцаў альбо злодзеяў, іх пераследалі ў той краіне, якой кіравалі злодзеі і забойцы. Ота Ульрыхс мог сабе дазволіць сёе-тое такое, што яго сябрам азначала б непазбежную пагібель. Але ён ішоў на занадта вялікую рызыку. І аднойчы раніцай яго арыштавалі.

Гэта быў час, калі ў Дзяржаўным тэатры рэпетыравалі „Гамлета”. Дырэктар атрымаў галоўную ролю. Ота Ульрыхс павінен быў іграць прыдворнага Гільдэнстэрна. Калі ён без перапросу не прыйшоў на рэпетыцыю, Гёфген спалохаўся. Ён адразу зразумеў, прынамсі, здагадаўся, што здарылася. Ён пакінуў рэпетыцыю. Трупа працавала без яго. Калі дырэктар даведаўся ад гаспадыні, што Ульрыхса раніцай забралі трое ў цывільным, ён тут жа пазваніў у палац прэм’ер-міністра. Сам таўстун падышоў да апарата. Але ён зрабіўся неяк дзіўна рэзкі і рассяяны, калі Гендрык спытаўся ў яго, ці ведае ён што-небудзь пра арышт Ота Ульрыхса. Генерал авіяцыі адказваў, што ён не ў курсе справы.

— Ды я за гэта і не адказваю, — сказаў ён даволі нервова. — Калі нашыя людзі забралі гэтага тыпа, значыцца, было за што. Я ж з самага пачатку не давяраў яму. І гэты яго „Буравеснік”! Нейкі мярзотны балаган...

Калі ж Гендрык усё ж адважыўся папытацца, ці нельга чаго-небудзь зрабіць, каб палегчыць долю Ульрыхса, таўстун зрабіўся зусім ужо няласкавы, тлусты голас загучаў неяк асабліва рэзка:

— Не, не, дарагі, не лезьце лепей не ў сваю прычыну! Будзьце разумнейшы, трымайцеся далей ад такіх гісторыяў. — Гэта ўжо гучала пагрозай.

А намёк на „Буравеснік”? Сам жа Гёфген выступаў у ролі „таварыша”... Усё гэта было вельмі непрыемна. Гендрык зразумеў, на што тут выходзіць: можа страціць найвышэйшую ласку, калі адразу не адкіне сваіх клопатаў за лёс даўняга сябра. „Хай прайдзе некалькі дзён, — рашыў ён. — Як убачу таўстуна ў лепшым настроі, паспрабую асцярожненька вярнуцца да гэтай справы. І мне ўдасца яшчэ раз выратаваць Ота з „Калумбіі” альбо з лагера. Але тады ўжо баста! Годзе! Трэба адправіць яго за мяжу. Гэтай сваёй бессэнсоўнай неасцярожнасцю, запозненымі дзіцячымі цацанкамі з гераізмам ён натрасе мне кучу ліхаты...”

Праз два дні Гендрыку ўсё яшчэ не ўдалося нічога даведацца пра Ульрыхса, і ён трывожыўся. Непакоіць прэм’ер-міністра тэлефонным званком ён ужо не важыўся. Пасля доўгага роздуму ён рашыўся пазваніць Лоце. Добрасардэчная жонка вялікага чалавека спачатку сказала, што рада я зноў пачуць мілы Гендрыкаў голас. Ён крыху паспешліва запэўніў яе, што мае такія самыя пачуцці, калі чуе яе голас. Сёння, аднак жа, у яго асаблівыя прычыны на званок.

— Я непакоюся за Ота Ульрыхса, — сказаў Гёфген.

— Які ўжо тут неспакой? — усклікнула бландынка са свайго будуара ў стылі ракако. — Ён жа памёр! — Яна была здзіўлена, яе мала не пацешыла, што Гендрык гэтага яшчэ не ведае.

— Ён памёр... — ціха паўтарыў Гендрык на подзіў фраў генераліхі, павесіў трубку, не развітаўшыся з ёю.

Гендрык адразу выправіўся да прэм’ер-міністра. Усемагутны прыняў яго ў сваім кабінэце. На ім была фантастычная хатняя вопратка, па манжэтах і каўняры аблямаваная гарнастаем. Каля яго ног ляжаў дужэзны дог. Над пісьмовым сталом на фоне чорнай драпіроўкі блішчаў шырокі зазубраны меч. На мармуровым цокалі стаяў бюст фюрэра, які сляпымі вачыма глядзеў на дзве фатаграфіі: на адной была Лота Ліндэнталь у ролі Міны фон Барнгэльм, на другой — скандынаўская дама, якая калісьці вывезла параненага авантурыста ў сваёй машыне ў Італію; цяпер над яе урнай стаяў велізарны помнік — мігатлівы купал з мармуру і пазалочанага каменя. Так удавец выказваў ёй сваю падзяку, хоць, па сутнасці, гэта быў помнік ягонай фанабэрыі.

— Ота Ульрыхс памёр, — сказаў Гендрык, спыніўшыся ў дзвярах.

— Вядома, — адказаў таўстун з-за пісьмовага стала. І калі ўбачыў, што бледнасць,

быццам водбліск белага полымя, заліла Гендрыкаў твар, дадаў: — Відаць, самагубства.

Прэм'ер-міністр вымавіў гэтыя словы без запінкі, не пачырванеўшы.

Гендрык пахіснуўся. Міжвольным рухам, які надта ж яўна паказваў ягоны жах, ён схапіўся за лоб. Гэта, здаецца, быў першы абсалютна шчыры, ані блізка не стылізаваны жэст, які прэм'ер-міністр убачыў у артыста Гёфгена. Вялікага чалавека расчаравала такая адсутнасць самавалодання ў яго спрытнага любімца. Ён устаў, выцягнуўся на ўвесь свой жахлівы рост. Разам з ім падняўся страшны дог і завурчаў.

— Я ўжо неяк быў даў вам добрую параду, — грозна сказаў генерал авіяцыі, — і я паўтараю, хоць і не прывык што-небудзь гаварыць двойчы: не суйцеся вы ў гэтую прычыну!

Формула не мела патрэбы ў тлумачэнні.

Гендрык з жахам адчуў блізкасць прорвы, па краі якой ён увесь час хадзіў, куды таўстун мог яго сапхнуць, як толькі яму ў галаву стукне. Прэм'ер-міністр стаяў, апусціўшы галаву. На бычыным карку набрынялі тры тоўстыя складкі. Маленькія вочкі блішчалі, павекі запаліліся, бялікі вачэй пачырванелі, быццам кроў, якая кінулася ў галаву гнеўнага тырана, замгліла яму вочы.

— Справа нячыстая, — дадаў ён яшчэ. — Гэты Ульрыхс быў замяшаны ў брудныя афёры, у яго былі ўсе падставы пакончыць самагубствам. Дырэктар маіх дзяржаўных тэатраў не павінен праяўляць надта вялікую цікавасць да дзяржаўнага злачынцы.

Словы „дзяржаўны злачынца” генерал ужо рыкнуў. Гендрыку нядобра зрабілася, так блізка ўбачыў ён прорву. Каб не ўпасці, ён схапіўся за ручку цяжкага крэсла ў стылі рэнесанс. Калі ён папрасіў дазволу выйсці, прэм'ер-міністр адпусціў яго незвычайным кіўком.

Ніхто ў тэатры не рашаўся гаварыць пра „самагубства” калегі Ульрыхса. Але нейкім таямнічым, некантраляваным спосабам усе, тым не меней, даведаліся, як ён памёр. Яго не застрэлілі, яго замардавалі да смерці, спрабуючы вырваць з яго імёны пасобнікаў і сяброў. Але ён маўчаў. Злосць і расчараванне гестапаўцаў не ведала межаў. На кватэры Ульрыхса не знайшлі ніякага кампраметуючага матэрыялу, ніякіх папер, ніводнай нататкі, ніводнай цыдулкі з адрасам. Страціўшы надзею што-небудзь з яго выцягнуць, проста дзеля таго, каб пакараць за ўпартасць, яны ўзмацнілі катаванні. Можна, каты і не атрымалі непасрэднага ўказання забіць яго. Ён памёр у іх на трэцім допыце. Цела ператварылася ў крывавую непазнавальную масу, і маці, якая жыла ў правінцыі і далася розумам пасля весткі пра самагубства, — гэтая нябога-маці ніколі не пазнала б заплылы, патрэсканы, падраны, вымазаны гноем, крывёю і калам твар, які быў калісьці тварам яе сына.

— Ты прымаеш гэта так блізка да сэрца? — спыталася Нікалета з дзіўнай халоднай і быццам нават пакеплівай цікаўнасцю. — Цябе гэта хвалюе?

Гендрык не адважыўся адказаць на яе позірк.

— Я так даўно яго ведаў, — сказаў ён ціха, нібы перапрашаючыся.

— Ён разумее, чым рызыкуе, — сказала Нікалета. — Калі гуляеш, трэба ўлічваць магчымасць пройгрышу.

Гендрык, якому гаворка была пакутліва непрыемная, прамармытаў толькі:

— Небарака Ота! — каб хоць неяк прарэагаваць.

Яна адрэзала:

— Чаму небарака? — І дадала: — Ён памёр за справу, якая здавалася яму правільнай. Можна, яму зайздросціць трэба. — І пасля паўзы: — Хачу напісаць Мардэру. Расказаць яму пра смерць Ота.. Мардэр захапляецца людзьмі, якія ставяць на карту жыццё ў імя ідэі. Ён любіць упартых. Ён і сам здольны з упартасці ахяраваць жыццём. Можна, ён палічыць, што гэты Ульрыхс быў сапраўднай асобай з адчуваннем дысцыпліны.

Гендрык нецярпліва павёў рукою.

— Ота не быў асаблівай асобай, — сказаў ён. — Ён быў проста чалавек — проста

салдат вялікай справы...

Тут ён змоўк, і яго бледны твар крыху пачырванеў. Яму было сорамна за свае словы. Яму было сорамна, бо ён сказаў словы, сур'эзнасць якіх усвядоміў глыбей, чым калі-небудзь, — праз смерць Ота. І як што ў гэты кароткі момант ён зразумеў важкасць і вартасць гэтых слоў, ён адчуў, што з яго боку было блюзнерствам вымаўляць іх. Ён адчуваў, што гэтыя сур'эзныя словы ў ягоных вуснах гучалі глумам.

На пахаванне артыста Ота Ульрыхса, які „па сваёй добрай волі сышоў з жыцця, баючыся справядлівай кары народнага суду”, нікому не дазволілі явіцца. Дзяржава закапала б знявечаны труп, як закопваюць здохлага сабаку. Але маці нябожчыка, пабожная каталічка, прыслала грошы на труну і на маленькі помнічак. У пісьме, неразборлівым ад пралітых слёз і плямаў тлушчу, яна прасіла, каб яе дзіця пахавалі па-хрысціянску. Царква вымушана была адмовіць: за целама самагубцы не можа ісці святар. Старая жанчына малілася ў сваёй жабрачай каморцы за неаболенага нябожчыка сына.

— Ён не верыў у Цябе, Божа літасцівы, і ён быў грэшны. Але ён быў неблагі. Ён ішоў няправільнай дарогай, але не з благога намеру. Ён лічыў гэтую дарогу правільнай. А ўсякая дарога вядзе да Цябе, Божа літасцівы, калі па ёй ідзе чалавек з добрым сэрцам. Ты ж даруеш яму, Ты ж здымеш з яго вечны праклён, Ты ж пранікаеш у сэрцы, святы Божа, а сэрца майго заблуднага сына было чыстае.

Старая жанчына не магла набраць грошай на труну і на помнік; у яе не было грошай, ані пфеніга, і не было чаго прадаць. Яна жыла з таго, што цыравала падраную бялізну, і часта клалася спаць галодная. Цяпер Ота не зможа падтрымліваць яе, ёй будзе яшчэ горш. Сябар памерлага, які не назваў свайго імя, прыслаў ёй з Берліна грошай на пахаванне з дакладным указаннем, на які адрас трэба перавесці гэтую суму.

„Даруйце, што я не называю свайго імя, — пісаў незнаёмы. — Але вы напэўна зразумеце прычыны, чаму я павінен быць асцярожны”.

Старая жанчына нічога не зразумела. Яна крыху паплакала, здзівілася, пахітала галавой, памалілася і паслала грошы, толькі што атрыманыя з Берліна, назад у Берлін.

„Відаць, яны там, у гарадах, усе павар'яцелі, — рашыла яна. — Навошта гэта пасылаць грошы праз усю Германію, а потым зноў туды сама, у Берлін? Але, мабыць, гэта добры чалавек. Напэўна добры і багабязны чалавек”. І яна ўключыла невядомага ахвяравальніка ў свае малітвы.

Такім чынам помнік на магілу і труна забітага рэвалюцыянера былі аплачаныя з вялікае пенсіі, якую гер дырэктар атрымліваў ад нацыянал-сацыялісцкай дзяржавы. Гэта было апошняе і адзінае, што Гендрык Гёфген яшчэ мог зрабіць дзеля свайго сябра Ота Ульрыхса: гэта была апошняя абраза, якую ён яму нанёс. Але, адправіўшы грошы маці Ота Ульрыхса, Гендрык адчуў палёгку. Сумленне яго крыху супакоілася, і на той старонцы, дзе ў яго памечана „перастрахоўка”, зноў паявіўся запіс прыходу. Напружанне, у якім ён жыў апошнія некалькі жажлівых дзён, спакваля спадала. Цяжар спаўзаў з плячэй. Яму ўдалося ўсю энергію сканцэнтраваць на „Гамлеце”.

Гэтая роля аказалася цяжкай, ён і не ведаў, якая яна цяжкая. Як легкадумна ён тады ў Гамбургу імправізаваў ролю дацкага прынца! Добры Кроге кіпеў ад гневу, хацеў адмовіцца ад пастаноўкі ўжо ў час генеральнай рэпетыцыі.

— Я не пацярплю ў сваім доме такога свінства! — роў паборца інтэлектуальнага тэатра. Гендрык успамінаў пра гэта, усміхаўся.

Цяпер не было нікога, хто пры ім асмеліўся б гаварыць пра „свінства”. Але калі ён заставаўся сам-насам з сабою, калі ніхто не мог яго пачуць, Гендрык стагнаў:

— У мяне не атрымаецца!

Калі ён рэпетыраваў Мэфіста, ён з самага пачатку загадзя быў упэўнены ў кожным тоне, у кожным руху. А вось прынец дацкі не даваўся. Гендрык змагаўся з ім.

— Я спраўлюся з роляй! — усклікаў артыст.

І Гамлет адказваў яму, адварнуўшыся, журботна, пагардліва, звысоку, словамі

Духа Зямлі з „Фаўста”:

Ты блізкі Духу, свет якога
Уразумеў! Не мне!.. —

Камедыянт крычаў на прынца:

— Я здолею цябе сыграць! Калі ты не атрымаешся, значыцца, я абсалютна не адбыўся. Ты — выпрабаванне агнём, якое я павінен вытрымаць. Усё мае жыццё, усе мае грахі — мая вялікая здрада, мая ганьба — можна апраўдаць маім мастацтвам. А мастак я толькі тады, калі я — Гамлет.

— Ты не Гамлет, — адказваў яму прынец. — У табе няма сапраўднага высакародства; яно асягаецца толькі пакутай і пазнаннем. Ты недастаткова пакутаваў, а тое, што ты спазнаў, было для цябе не важнейшае за прыгожы тытул і салідны аклад. Ты не высакародны; бо ты — блазан, які весяліць уладу, клоўн, які забаўляе забойцаў. Ты і вонкава ані блізка не падобны на Гамлета. Паглядзі на свае рукі — хіба ж гэтыя рукі чалавека, ушляхетненага пакутамі і пазнаннем? Твае рукі грубыя, як бы ты ні намагаўся падаць іх далікатна і вытанчана, арыстакратычна. Да таго ж, ты занадта тоўсты. Прабач, што даводзіцца звяртаць тваю ўвагу на гэтыя, — але Гамлет з тваёй задніцай — смеху варта! — І тут з таямнічай далечыні непагаснай гамлетаўскай славы пачуўся глухі і пагардлівы смех прынца.

— Ты ж ведаеш, на сцэне я да гэтага часу ўмею быць вельмі прыглядным і статным! — крыкнуў пакрыўджаны камедыянт. — Я загадаў сабе такі касцюм, у якім нават найзласлівейшы вораг не заўважыць маіх тоўстых сцёгнаў. І вельмі гнюсна, што ты нагадваеш мне пра іх, калі я і без таго ўвесь на нервах. І чаму табе мусова зарупіла прынізіць мяне? Няўжо ты так ненавідзіш мяне?

— Зусім я цябе не ненавіжу. — Прынец пагардліва паціснуў плячыма. — Я да цябе зусім ніяк не стаўлюся. Ты — не кампанія мне. У цябе, даражэнькі, быў выбар паміж высакароднасцю і кар’ерай. Ты зрабіў свой выбар. Будзь шчаслівы, а ў маю душу не лезь!

І вузкая постаць прынца пачала расплывацца.

— Я не пушчу цябе! — пыхцеў камедыянт, працягваючы да прынца рукі, пра якія цень выказаўся так пагардліва. Але рукі хапалі пустату.

— Ты не Гамлет! — ужо здалёк паўтараў яму чужы голас.

Ён не быў Гамлетам. Але ён сыграў яго, спрактыкаванасці яму хапіла.

— Цудоўна! — казалі яму рэжысёр і калегі ці тое праз недахоп пранікнёнасці, ці тое, каб падлізацца да дырэктара. — З часоў вялікага Кайнца нямецкі тэатр такога выканання не ведаў.

Але сам ён ведаў, што не перадаў ні сэнсу, ні таямніцы вершаў. Ягонае выкананне не выходзіла за межы рыторыкі. А як што ён сябе адчуваў няўпэўнена і сапраўднаму не прасякнуўся вобразам Гамлета, яму давялося эксперыментавачы. З нервоным напружаннем ён выдумляў нюансы, маленькія нечаканыя эфекты, але паміж імі не было ўнутранай сувязі. Ён рашыў акцэнтаваць мужчынскія, энергічныя рысы дацкага прынца.

— Гамлет не слабавольны чалавек, — тлумачыў ён калегам і рэжысёру.

Ён і ў гутарках з журналістамі выказваўся ў такім самым духу.

— Меней за ўсё ён жаночкі, цэлыя пакаленні актараў рабілі памылку, настойваючы на яго жаночкасці. Ягоная меланхолія — не пусты спілн, у яе рэальныя прычыны. Прынец перш за ўсё помсціцца за бацьку. Ён чалавек эпохі Рэнэсанса, вельмі арыстакратычны, не пазбаўлены цыннізму. Мне самае важнае — вызваліць яго ад жаласных, плаксівых рысаў, якімі адарыла яго традыцыйная інтэрпрэтацыя.

Рэжысёр, калегі і журналісты лічылі ўсё гэта наватарскім, выключна смелым, цікавым. Бэньямін Пэльд, з якім Гёфген веў доўгія гутаркі пра Гамлета, быў у захапленні ад Гендрыкавай канцэпцыі.

— Калі ўвогуле мы, сучасныя людзі, людзі цыннічна актыўныя, здольныя

ўспрымаць дацкага прынца, дык толькі так, як адчувае і перадае яго ваш геній, — казаў Пэльц.

Гендрык Гёфген зрабіў з Гамлета прускага лейтэнанта з неўрастэнічнымі рысамі. Акцэнтны, якімі ён спрабуе прыхаваць выпетранасць сваёй гульні, былі неацугляныя, рэзкія, пазбаўленыя пачуцця меры, крыклівыя. Ён выцягваўся, напрыклад, па стойцы смірна, каб праз імгненне самлець і ўпасці з грукатам. Замест таго, каб скардзіцца, бедаваць, ён крычаў, бушаваў. У яго быў пранозлівы смех, ён увесь час тузаўся. Глыбокай і таямнічай меланхоліі, уласцівай яго Мэфіста, той ненаўмыснай, неабыгранай меланхоліі, створанай паводле загадкавых, ім самім неўсвядомленых законаў, не было ў Гамлета. Вялікія маналогі ён падносіў з узорным уменнем. Але ён іх толькі „падносіў”. У ягонай скарзе:

О, каб жа ты, маё тугое цела,
Магло растаць, прапасці, парай стацца! —

не было ні музыкі, ні цвёрдасці, ні хараства, ні распачы; не адчувалася таго перажытага і выпакутаванага, што папярэднічала гэтым словам, нарадзіла іх, ні пачуццё, ні спазнанне не вытанчалі далікатнасці ягоных слоў; ігра заставалася кетлівай скаргай, у ёй гучала спакуса падабацца.

Тым не меней прэм’ера „Гамлета” мела шумны поспех. Для сучаснай берлінскай публікі галоўнай вартасцю актора былі не чысціня і сіла выканаўчага майстэрства, а блізкасць з уладаю. Зрэшты, уся пастаноўка была разлічана на тое, каб зрабіць уражанне на публіку ў партэры — высокіх ваенных чыноў, крыважэрных прафесараў, а таксама на іх не менш ваяўнічых сябровак. Рэжысёр груба і дэманстрацыйна падкрэсліў нардычны характар шэкспіраўскай трагедыі. Дзеянне адбывалася на фоне аляпістых, цяжкіх дэкарацыяў, больш прыдатных на стварэнне фону да „Песні пра Нібелунгаў”. На сцэне, якая патанала ў змрочных поцемках, увесь час бразгаталі мячы і чуліся хрыплыя крыкі. Сярод гэтых неабструганных тыпаў Гендрык вылучаўся трагічнай напышлівасцю і манернасцю. Адзін раз ён дазволіў сабе такі выбрык: некалькі хвілін нерухама сядзеў за сталом і дэманстраваў уражанай публіцы толькі свае рукі. Твар заставаўся ў ценю: рукі, пафарбаваныя ў белавапнавы колер — і ярка асветленыя пражэктарамі, — ляжалі на чорным сталі. Дырэктар выстаўляў свае непрыгожыя рукі, быццам некія каштоўнасці. Ці тое з гарэзлівасці — каб паглядзець, як далёка можна сабе дазволіць зайсці, — ці тое, каб памучыць сябе. Бо ён сам цяжка пакутаваў, выстаўляючы напаказ свае шырокія, вульгарныя пальцы.

„Гамлет” — гэта сапраўды германская драма, — заявіў доктар Ірыг у сваёй папярэдняй рэцэнзіі, натхнёнай міністэрствам прапаганды. — Дацкі прынец — вялікі сымбаль усяго германскага. У ім выяўлена частка нашай глыбокай сутнасці. Гельдэрлін гаварыў пра нас:

Бо вы — немцы і вы таксама
Бяздзейсныя і думкамі багатыя.

Гамлет выяўляе ў сабе і небяспекі, якія крыюцца ў немцы. Ён сядзіць у кожным з нас, мы павінны яго адолець. Бо цяперашні час патрабуе ад нас дзеяння, а не адных толькі думак і самааналізу. Лёс, які паслаў нам фюрэра, абавязвае нас да дзеянняў на славу нацыі, якіх Гамлет, гэты тыповы інтэлектуал, цураецца, ад якіх сыходзіць далёка ў царства мрояў”.

Усе сышліся на тым, што Гёфген у сваёй інтэрпрэтацыі Гамлета даў адчуць трагічны канфлікт паміж прагай дзейнасці і глыбіннай думкай, канфлікт, які так цікава адрознівае нямецкага чалавека ад усіх астатніх жывых істотаў. Бо ён паказаў прынца гэтакім адарвікавалкам, нават хуліганам, які пакутуе ад нервовай неўраўнаважанасці. І глядачы з поўным разуменнем паставіліся як да хуліганства,

так і да істэрыі, бо прывыклі і да таго і да другога.

Дырэктар — касцюм яго і праўда быў так спрытна скроены, што надаваў яму статны юнацкі выгляд, — шмат разоў выходзіў на камплімент. Побач з ім раскланьвалася яго маладая жонка, Нікалета Гёфген, крыху дзіўная і скаваная, але ўражлівая — асабліва ў сцэнах вар’яцтва — Афелія.

Прэм’р-міністр, увесь пурпуровы, залаты і срэбраны, і яго Лота, уся ў мяккім блакіце зіхоткіх вачэй і строяў, стаялі поплич у сваёй ложы і заўзята пляскалі. Гэта быў знак замірэння ўсемагутнага з яго прыдворным блазнам. Мефістофель — Гендрык успрыняў яго з удзячнасцю. Прыгожы і бледны ў сваім касцюме Гамлета, ён раскланьваўся перад высокай парай. „Лота зноў у мяне ўключалася”, — думаў ён, прыціскаючы правую руку да сэрца жэстам, які сведчыў пра поўную знямогу і, аднак жа, прыгожа закрутленым. Яго вялікі, асабліва старанна загрыміраваны цёмна-чырвоны рот паказаў усхваляваную ўсмешку; пад круглымі чорнымі дугамі броваў блішчалі спакушальныя, салодкія і халодныя агні: запалыя пакутніцкія скроні ўвысакароднівалі твар і надавалі кранальнасць яго зладзейскай абаяльнасці. Фраў генераліха авіяцыі махнула шаўковай хусцінкай таго ж блакітнага колеру, што і яе сукенка. Генерал выскаліўся. „Я зноў увайшоў у ласку”, — з палёгкай падумаў Гамлет.

Ён адхіліў усе запрашэнні, зняможана перапрасіўся і загадаў везці сябе дамоў. Ужо седзячы адзін у сябе ў кабінце, ён заўважыў, што сну ані ў воку. Ён быў растурзаны і ўзбуджаны. Моцныя апладысменты не заглушалі думкі пра тое, што ён банкрут, што ён не адбыўся, з яго нічога не выйшла. Добра і важна, што прыхільнасць таўстуна, за якую ён так дрыжаў, зноў заваяваная. Але нават і гэты значны і важны вынік вечара не мог сцешыць і адцягнуць яго ад думак пра фіяска. Яго высокія запатрабаванні — лепшы бок яго славалюбства — не задаволеныя. „У мяне не атрымаўся Гамлет, — думаў ён скрушліва. — Газэты пачнуць запэўніваць, быццам я да мозгу касцей дацкі прынц. Але гэта мана. Я быў фальшывы, я быў кепскі — на такую самакрытыку мяне яшчэ стачыць. Калі я ўспамінаю той пусты голас, якім я дэкламаваў „Быць альбо не быць...”, — усё ўва мне сцінаецца...”

Ён апусціўся ў фатэль, які стаяў каля адчыненага акна. Кнігу, якая трапілася пад руку, ён бяссіла адклаў убок: гэта былі „Кветкі зла”, яны нагадалі яму пра Джульету.

З акна быў відзён цёмны сад, адкуль падымаліся пахі кветак і сырасці. Гендрык празяб, ён захінуў на грудзях шаўковы халат. Які цяпер месяц? Красавік? Альбо пачатак траўня? Яму раптам зрабілася журботна, даўно ўжо ён прапускае набліжэнне вясны і момант яе дзівоснага ператварэння ў лета. „Гэты пракляты тэатр, — падумаў ён з болем і злосцю, — ён літаральна з’ядае мяне. Праз яго я трачу жыццё”.

Ён сядзеў з заплюшчанымі вачамі, калі яго аклікнуў грубы голас:

— Эй! Гер дырэктар!

Гендрык ускочыў.

Нейкі тып залез з саду да яго ў акно; гэта быў акрабатычны нумар; плота не было. Дзіўная постаць паявілася ў аконнай раме. Гендрык страшэнна спалохаўся. Некалькі імгненняў ён рашаў, ці не прывід гэта, ці не падалося яму, ці не вынік гэта нервовага перанапружання? Але не, гэты тып не быў падобны на галюцынацыю. Было абсалютна ясна: гэта жывы чалавек. На ім была шэрая кепка і брудная блакітная блуза. Верхняя частка твару хавалася ў глыбокім ценю. Ніжняя частка была пакрытая рыжым шчэццем.

— Чаго вам трэба?! — закрычаў Гёфген і пачаў намацаваць званок, які стаяў у яго за спінай на пісьмовым сталі.

— Не крычы ты! — сказаў незнаёмы з грубаватай дабрадушлівасцю. — Я ж табе нічога ніякага.

— Чаго вам ад мяне трэба? — паўтарыў Гендрык крыху цішэй.

— Я прыйшоў толькі дзеля таго, каб перадаць табе прывітанне ад Ота, — сказаў чалавек у акне. — Прывітанне ад Ота.

Твар у Гендрыка пабялеў, як шаўковая хусцінка на шыі.

— Не разумею, пра якога Ота вы мне талкуеце. — Голас у яго быў амаль бязгучны.

Кароткі смех з акна прагучаў даволі вусцішна.

— Ну што, іду ў заклад, ты яго яшчэ ўспомніш! — падражніў наведнік. І ўжо зусім сур'ёзна: — У апошній запісцы ад Ота было чорным па белым напісана, каб мы перадалі табе прывітанне. Толькі не падумай, што я прыйшоў да цябе дзеля жарту. Жаданні Ота мы паважаем.

Гендык толькі прашаптаў:

— Я зараз паклічу паліцыю, калі вы не знікнеце.

Адказам быў ледзь не задушэўны смех.

— Ты на гэта здольны, таварыш! — усклікнуў той весела.

Гендык як мага больш непрыкметна высунуў шуфляду стала і сунуў у кішэню рэвальвер. Ён спадзяваўся, што госць у акне гэтага не змеціць; але той ужо закрычаў, пагардліва ссунуўшы з лоба кепку:

— Гэтую штуку ты мог бы спакойна пакінуць у сталю, гер дырэктар. Навошта страляць — адны ж непрыемнасці. Чаго ты баішся? Я ж табе толькі што сказаў, што гэтым разам нічога благага табе не зраблю.

Ён быў маладзейшы, чым спачатку здалося Гендыку. Цяпер, калі ценю кепкі сышла з лоба, гэта стала відаць. У яго быў прыгожы, дзікі твар, з шырокімі славянскімі скулякамі і дзіўна светлымі, вельмі зялёнымі вачамі. Бровы і вейкі былі рыжаватыя, як і густое шчэце. І сама скура была светлага цаглянага адцення, як ува ўсіх, хто цэлыя дні праводзіць на паветры пад сонцам.

„Можа, ён вар'ят, — падумаў Гендык, і ў гэтай падумцы, хоць яна і пагражала самымі страшнымі наступствамі, было нешта супакойлівае, амаль суцяшальнае. — Так, вельмі нават можа быць, што ён вар'ят. У здравым розуме і пры добрай памяці ён не зрабіў бы мне гэтага неразумнага візіту — гэта ж можа каштаваць яму жыцця, а карысці нікому не прынясе. Ніводзін разумны чалавек не будзе ставіць усё на карту дзеля таго, каб мяне крыху папалохаць. Амаль немагчыма сабе ўявіць, каб Ота даў яму такое даручэнне. Ота зусім не быў схільны да эксцэнтрычных выбрыкаў. Ён ведаў, што нам трэба берагчы свае сілы дзеля больш сур'ёзных спраў...”

Гендык наблізіўся да акна. Ён загаварыў з тым, як з хворым, лічачы, аднак, разумным трымаць руку на дзяржанні рэвальвера ў кішэні халата.

— Вымятайцеся прэч! Я вам па-добраму кажу. Знізу вас можа ўбачыць прыслуга. У любы момант сюды могуць увайсці мая жонка альбо маці. Вы сябе ставіце пад самую страшную небяспеку. І да таго ж марна. Ідзіце адгэтуль хутчэй! — раздражнёна ўсклікнуў Гендык.

Але постаць у раме была нерухомай. Чалавек у акне замест таго, каб прыняць добрую раду Гёфгена, загаварыў голасам, які раптам загучаў глыбей і зусім спакойна:

— Раскажы сваім магутным сябрам, што Ота за гадзіну да смерці перадаў мне наступныя словы: „Я больш, чым калі-небудзь раней, перакананы ў нашай перамозе”. Гэта было, калі на яго целе не заставалася жывога месца, калі ён ледзьве мог гаварыць, бо яго рот быў поўны крыві.

— Адкуль вы гэта ведаеце? — спытаўся Гендык. Яго дыханне пачасцілася, зрабілася прарывістым, ён задыхаўся.

— Адкуль я гэта ведаю? — Наведнік зноў зясмяўся — коратка, весела, жудасна. — Ад аднаго эсэсаўца, які да канца быў каля яго і які — наш чалавек.. Ён запомніў усё, што казаў Ота ў апошнюю гадзіну. „Мы пераможам!” — паўтараў ён увесь час.

Наведнік, абапіраючыся абаруч аб аконны карніз, перагнуўся наперад корпусам і пагрозліва глядзеў на гаспадара бліскучымі зялёнымі вачыма, падобнымі на вочы вар'ята.

Гендык адхіснуўся, як абпалены полымем гэтым позіркам, і прахрыпеў:

— Навошта вы мне ўсё гэта раскажваеце?!

— Каб пра гэта ўведалі твае высокія сябры! — са злой пераможнасцю ўсклікнуў незнаёмы. — Каб пра гэта ведалі твае вялікія падлюгі! Каб пра гэта даведаўся гер прэм'ер-міністр!

Нервы ў Гендрыка не вытрымалі. Ён дзіўна затузаўся. Рукі ўзляталі ўтору, да твару, і зноў апускаліся, губы ўздрыгвалі, а вочы закахваліся..

— Што ўсё гэта азначае?! — выціснуў ён з сябе, і на губах у яго выступіў шум. — Якая, зрэшты, мэта гэтага вашага тэатральнага жарту? Вы хочаце мяне шантажаваць? Хочаце грошай? Вось, калі ласка, бярыце. — Ён бяссэнсава палез у шаўковую кішэню свайго пеньюара, у якім быў толькі рэвальвер, але ні ў якім разе не грошы. — Ці вы толькі хочаце напалохаць мяне? Гэта вам не ўдасца! Вы думаеце, я дрыжу ад страху, што вы прыйдзеце да ўлады, бо, вядома, вы калі-небудзь захопіце ўладу ў свае рукі!

Дырэктар рухаў белымі, дрыготкімі губамі і мала што не пырхаў па пакоі.

— Наадварот! — крычаў ён рэзкім голасам, спыніўшыся пасярод пакоя. — Вось тады я і буду сапраўды вялікі! Можна, вы думаеце, я на такі выпадак не застрахаваўся? Ого! — істэрычна крычаў дырэктар. — У мяне самыя лепшыя адносіны з вашымі коламі. Камуністычная партыя мяне цэніць, яна абавязаная мне многім!

У адказ саркастычны рогат.

— Каб жа не так, — усклікнуў той страшны ў акне. — „Лепшыя адносіны з нашымі коламі!” Не, міленькі, гэтая штука ў цябе не выйдзе! Мы навучыліся быць непрымірымымі, гер дырэктар, — і я сюды залез толькі дзеля таго, каб цябе інфармаваць: мы цяпер навучыліся непрымірымасці. У нас добрая памяць — у нас проста выдатная памяць, дружа! Мы нікога не забудзем — з кожнага зышчацца! Мы ведаем, каго нам вешаць у першую чаргу!

Тут Гендрык здолеў толькі віскнуць:

— Ідзі ты к чорту! Калі праз пяць секундаў вы не знікнеце, я клічу паліцыю — тады пабачым, каго з нас павесяць першага!

Дрыжучы ад шалу, ён хацеў чым-небудзь шпурнуць у страшыдла, але нічога прыдатнага для гэтага не знайшоў і садраў з носа рагавыя акулёры. З хрыплым лямантам шпурнуў гэтыя акулёры ў бок акна. Але нікчэмны снарад не пацэліў у праціўніка і з ціхім званам разбіўся аб сцяну.

Жахлівы госьць знік. Гендрык падбег да акна, закрычаў яму наўздагон.

— Я незаменны! — крычаў дырэктар у цёмны сад. — Я патрэбен тэатру, а любому рэжыму патрэбен тэатр! Ніводзін рэжым не абыдзеца без мяне!

Адказу не было; рыжабародага эквілібрыста ані следу. Здавалася, яго праглынуў начны сад. Начны сад шалясцеў чорнымі дрэвамі, цёмнымі кустамі, пабліскваў светлымі кветкамі. Сад водарыў, сад дыхаў прахалодаю. Гендрык выцер мокры лоб. Ён нагнуўся, падняў акулёры і сумна зазначыў, што яны разбітыя. Павольна, няцвёрдымі крокамі прайшоўся па пакоі, як сляпы, трымаючыся за мэблю; вочы замгліліся ад жаху, да таго ж, ім бракавала прывычных акулёраў.

Апускаючыся ў нізкі шырокі фатэль, ён адчуў, як бясконца стаміўся. „Вось гэта мне вечар!” — падумаў ён, адчуваючы глыбокую жальбу да сябе. Госпадзе, што давялося перанесці. „Такое падкосіць і самага моцнага чалавека. А я ж не самы моцны”. Добра было б цяпер паплакаць. Але не хацелася б праліваць слёзы, якіх ніхто не ўбачыць. Пасля ўсіх перажытых жахаў ён меў права разлічваць на суцяшальную блізкасць любімага чалавека.

„Я ўсіх страціў, — бедаваў ён. — Барбару, майго добрага анёла; і прынцэсу Тэбаб, цёмную крыніцу маёй сілы; і фраў фон Гэрцфэльд, вернага сябра, і нават маленькую Ангеліку; усіх, усіх я страціў”. У сваёй вялікай журбоце ён падумаў, што Ота Ульрыхс варты зайздрасці. Таму больш не трэба пераносіць боль; ён свабодны ад адзіноты ў гэтым горкім жыцці. Яго апошнія думкі былі поўныя веры і гордай перакананасці. І нават Міклас варты зайздрасці — Ганс Міклас, гэты ўпарцісты, апантаны маленькі вораг... Усе яны варты зайздрасці, яны ўмелі верыць. І ўдвая варты зайздрасці

тыя, хто ў веры аддаў жыццё...

Як перажыць гэты вечар? Як пераадолець гэты час, поўны глыбокай разгубленасці, поўны страху і тугі, блукання ў пуштаце, блізкасці да распачы? Гендрык падумаў, што наўрад ці яшчэ хоць некалькі хвілінаў перанясе такую адзіноту.

Ён ведаў, што наверху, у сваім будуары, яго чакае жонка — Нікалета. Мабыць, у яе пад лёгкім шаўковым халатам высокія эластычныя боцікі з чырвонай скуры. Нагайка, якая ляжала на туалетным століку побач з пудраніцамі, пастамі і флаконамі, была зялёнага колеру. Нагайка ў Джульеты была чырвоная, а боты зялёныя...

Можна падняцца наверх да Нікалеты. Яна выгне для віншавання свае рэзкія губы; яна блісне кашэчымі вачамі і скажа што-небудзь жартаўлівае, выдатна артыкулюючы кожны склад. Не, гэта не тое, чаго хацелася Гендрыку, — не тое, што яму так было трэба.

Ён апусціў рукі. Засмучаныя вочы спрабавалі разабрацца ў змроку пакоя. З цяжкасцю ўдалося пазнаць бібліятэку, вялікія фотаздымкі ў рамках, дываны, бронзу, вазы і карціны. Так, усё выглядала элегантна. Ён многага дасягнуў, ніхто не будзе гэтага адмаўляць. Дырэктар, дзяржаўны радца і сенатар, якога толькі што ўшаноўвалі ў ролі Гамлета, адпачывае ў камфартабельным кабінце свайго раскошнага дома...

Гендрык зноў застагнаў. Раптам адчыніліся дзверы. Увайшла фраў Бэла. Яго маці.

— Мне здалася, быццам я пачула галасы, — сказала яна. — У цябе былі госці, дарагі?

Ён павольна павярнуў да яе бледны твар.

— Не, — сказаў ён ціха. — Тут нікога не было.

Яна ўсміхнулася:

— Гэта ж я так недачула!

Потым яна падышла да яго бліжэй. Толькі цяпер ён заўважыў, што яна на хаду нешта вязала. У яе ў руках была вялікая полка — мабыць, будучы швэдар ці шалік.

— Мне так шкада, што я сёння ўвечары не змагла быць у тэатры, — сказала яна, глядзячы на сваё вязанне. — Але ж ты ведаеш: у мяне мігрэнь, вельмі блага пачувалася. Як прайшоў спектакль? Вялікі поспех? Ну, раскажы!

Ён адказваў механічна і глядзеў, здавалася, міма яе. Але не, ён пажыраў яе вачыма з нейкай дзіўнай і рассеянай прагавітасцю:

— Так, поспех.

— Я так і думала, — кіўнула яна задаволена. — Але ты стомлены. Табе нядобра? Даць гарбаты?

Ён моўчкі паківаў галавою.

Яна села побач з ім на шырокі падлакотнік фатэля.

— У цябе такія дзіўныя вочы... — Яна заклапочана разглядвала яго. — Дзе твае акуляры?

— Разбіліся.

Ён паспрабаваў усміхнуцца. Спроба не ўдалася. Фраў Бэла дакранулася пальцамі да яго лысай галавы.

— Як нядобра! — сказала яна, нахіліўшыся да яго.

І тут ён заплакаў. Ён нахіліўся наперад усім корпусам, уткнуўся лобам у калені маці. Плечы ўздрыгвалі.

Фраў Бэла прывыкла да нервовых прыпадкаў сына. Але тут яна спалохалася. Інстынкт падказваў ёй, што ў гэтага плачу іншыя, больш глыбокія і дрэнныя прычыны, што гэта не тыя маленькія прыступы, якія ён сам сабе часта дазваляў.

— Але што ж у цябе сталася, што?.. — гаварыла яна. Яе твар, такі падобны на твар яе сына, але як больш нявінны і разам з тым больш вопытны, быў каля ягонага твару. Яна адчувала на сваіх руках слёзы. Ён моцным рухам абхапіў яе за шыю, быццам хацеў за яе ўтрымацца. Яе прычоска растрапалася. Яна чула, як ён пыхціць і стогне. Сэрца яе разрываўся ад спагады. Спагадаючы, яна зразумела ўсё. Яна

зразумела ўсю яго віну, яго вялікае банкруцтва і горыч ад непаўнаты раскаяння. Яна зразумела, чаму ён тут ляжыць і плача.

— Ну, Гайнц, — шаптала яна. — Ну, Гайнц, супакойся ж! Не ўсё ж так страшна! Ну, Гайнц! — Пры гэтым звароце, пры гэтым імені юных гадоў, адкінутым яго фанабэрствам і пыхай, плач узмацніўся, але вось ён паступова аціх. І плечы супакоіліся. І твар ужо ціха пакоіўся на плячы ў фраў Бэлы.

Прайшла не адна хвіліна, перш чым ён памалу падняўся. На вейках яго віселі слязінкі, і шчокі яшчэ былі мокрыя, пераможны рот, які так многіх спакусіў, скрывіўся, а высакародны падбародак, які ён умеў так горда падымаць у гадзіны перамогі, цяпер жаласна тросся. І, стоячы так, адкінуўшы стомлены, мокры ад слёзаў твар, раскрыліўшы рукі прыгожым, жаласным, бездапаможным жэстам, ён усклікнуў:

— І чаго ім усім ад мяне трэба? Чаго мяне пераследуюць? Чаму ўсе такія жорсткія? Я ж усяго толькі самы звычайны актор!